

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РОМАНОВА ОКСАНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 728.1(477.74)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СЕМАНТИКА ДЕКОРАТИВНО-ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ
В НАРОДНІЙ АРХІТЕКТУРІ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛ.)**

18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури
Подається на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури

Ідентичність усіх примірників дисертації

ЗАСВІДЧУЮ:

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради Д 35.052.11 _____ к. арх., проф. Петришин Г.П.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Науковий керівник –
Бевз Микола Валентинович,
доктор архітектури, професор,
Заслужений архітектор України

Львів – 2021

АНОТАЦІЯ

Романова О.В. Семантика декоративно-художніх засобів виразності в народній архітектурі Півдня України (на прикладі Одеської обл.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури (доктора філософії) за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2021.

Вперше у вітчизняній архітектурній науці докладно досліджуються питання семантики декоративно-художніх засобів виразності в поліетнічно насиченому архітектурному контексті житлового середовища. У дисертації здійснено вирішення наукового завдання знаходження професійних орієнтирів в діяльності архітектора і створення теоретичного каркасу в області першооснов формоутворення традиційної житлової архітектури. Знайдено семантичні категорії, проведені семантичні зіставлення і збудовані семантичні рівні у виявленні принципів застосування та визначенні закономірностей використання декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі Півдня України (на прикладі центрального Буджака).

Перший розділ присвячений історіографії декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі. Виконано аналіз наукових джерел дослідження, сформульовано основні напрямки дослідження, вивчено стан дослідженості традиційної житлової архітектури в Україні, в Буджаку. Визначено проблемне поле дослідження. Доведено, що художня концепція формування традиційної житлової архітектури охоплює різні якості середовища: композиційні, стилістичні та образно-виразні. Зроблено акцент на образно-виразних якостях (семантичних), як найменш вивчених в історії та теорії традиційної житлової архітектури. Окреслені територіальні межі дослідження: архітектурно-етнографічний регіон – Південь України, етнографічний підрегіон – Буджак (центральна частина українського Буджака) – південний захід Одеської обл. Встановлені хронологічні рамки дослідження: кінець XIX – XX століття. Декоративно-художні засоби

виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака систематизовані за величиною, ідейним задумом і прийомами декорування, складена класифікація архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків.

У другому розділі визначено методологічне підґрунтя дисертації. Зокрема, окреслено залежність методології дослідження від його об'єкта, предмета і поставлених завдань. Розкритий термінологічний апарат дослідження, а також сформульовані головні ознаки традиційної архітектури. Висвітлено значення понять «національний», «етнічний», «архітектурна семантика», «вернакуляр» і т.д. Сформульовані основні методи дослідження (загальнонаукові та спеціальні, натурні та камеральні), сказано про вибір форми дослідження в залежності від обраного методу, спрогнозовано кінцеві результати дослідження. Для реалізації завдань дисертаційного дослідження обрано двостадійну методика: **на першому етапі** із застосуванням здебільшого загальнонаукових методів; **на другому етапі** із використанням комплексної методики формування моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака.

Третій розділ присвячений формуванню декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі – від об'ємно-просторової структури житлових будинків / садіб до найдрібніших деталей. Вивчено формоутворення народного декору: виявлені риси подібності декору історичних архітектурних стилів і народного архітектурного декору традиційних житлових будинків / садіб; прокласифіковані декоративно-художні елементи житлових будинків / садіб центрального Буджака кінця XIX – XX століття, як архітектурні знаки-символи; проведено порівняльний аналіз комплексів символів (світобудови, родючості, статусних), вказано на особливості їх розташування на фасадах будинків / в межах садіб. На основі цього, а також з урахуванням характерної національної символіки, перераховані відмінні риси житлових будинків буджацьких українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців; виявлені місця декоративних і колірних акцентів в загальній композиції житлових будинків і садіб.

Четвертий розділ присвячений питанням суті семантики в традиційній житловій архітектурі. Доведено, що кожна деталь в системі засобів декоративно-художньої виразності містить підвладну розшифровці ідейно-творчу думку, яка може бути розпізнана як візуально, так і текстуально. Складено семантичний інструментарій для дослідження декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі, що включає: семантичні одиниці (елементи значень), семантичні категорії (типи значень), семантичні системи (комплекси значень), семантичні принципи (формування значень), семантичні зіставлення (порівняння значень), семантичні рівні (ієрархії значень). Весь склад засобів декоративно-художньої виразності розподілений на семантичні категорії: 1) **Поверхні схилів покрівлі будинку та господарських споруд, піддашків** (галерей, веранд, ганку, призьб, горищних вікон), **декоративні піддашка огорож садиби**; 2) **Заповнення поверхонь огорож** (садиби/дворових), **стінних поверхонь** (стіни, простінки, щипці, фронтони) **та прорізів** (дверних, віконних), **кронштейнів** (ганку, галерей); 3) **Вздовж контурів огорож** (садиби/дворових), **стін та прорізів** (будинку, господарських споруд, веранд), **кронштейнів** (ганку, галерей, горищних вікон), **схилів** (будинку, господарських споруд, огорож, галерей, веранд, ганку, горищних вікон); 4) **Художнє завершення всіх складових будинкового комплексу**. Акцентування: виділення кінця контуру (**початок кута 360°**), поділ контуру (**створення кута 180°**), оформлення кутових контурів (**видозміна кута 90°**). Сформовано алгоритм застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX століття, виділені проектні етапи, а також вказано на семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності (дрібномасштабні, середньомасштабні та великомасштабні елементи житлового комплексу).

У п'ятому розділі піднімаються проблеми охорони, музеєфікації та реставрації об'єктів традиційної житлової архітектури та декоративно-художніх засобів виразності в етно-мистецьких традиціях Буджака. Доведено, що виразність народної архітектури спричиняє зміну уявлень про значення традиційних об'єктів, відображаючи регіональні риси і унікальність. Створюються фактори відтворення

автентичності та ревалоризації архітектурної спадщини малих історичних міст, СМТ, сіл і ландшафтів різних культур і націй. Глобалізація, як всеохопний чинник нашого часу, зумовлює не втрату регіональних рис, а процес масової інтеграції культур і цивілізацій. Семантика, як система правил тлумачення окремих мовних утворень, покликана виявляти смислове значення алгоритмічної мови в архітектурно-дизайнерському проєктуванні, виступаючи як засіб діалогу та проявляючись в комунікативному просторі міста; в аспекті історико-культурних зв'язків, а також в методиці архітектурно-художньої освіти. У даній роботі розкрито, які об'єкти досліджуваного регіону можуть бути претендентами для інвентаризації та внесення до нововиявлених об'єктів культурної спадщини. Виконання консерваційних, реставраційних та адаптаційних робіт на історичних об'єктах народного житла необхідне з метою їх подальшого включення у агро- та етно-культурний туризм.

Розкрито історико-культурний та архітектурно-художній потенціал вітчизняних і зарубіжних етнічних об'єктів, сформульовані основні напрямки їх діяльності, проаналізовано умови та передумови розкриття національної самобутності. Як етнічні об'єкти, розглянені історичні міста-музеї, етносела, етномузеї під відкритим небом, етнопарки, етнографічні центри та комплекси Європи, Азії, Америки, Австралії та Океанії. Докладно описані та проілюстровані європейські об'єкти (всього розглянуто 22 зарубіжних приклади з 18 країн + 3 вітчизняних). Практика функціонування етнічних об'єктів традиційної житлової архітектури центрального Буджака повинна бути спрямована на: 1) ремісництво та народні промисли; 2) культурно-творчу діяльність; 3) пізнавально-інтелектуальну діяльність; 4) спортивно-туристичну діяльність.

Дисертація має науково-практичне значення для широкого спектру архітектурно-дизайнерської діяльності, а також культурологічної, етнокультурної та мистецтвознавчої практики. Основні висновки і положення даної роботи можуть бути використані в області охорони і реставрації, в проєктній роботі з формування міських просторів, при створенні етнопарків і музеїв під відкритим небом, етнографічних центрів і комплексів в Одеській області, для формування експозицій

музеїв народної архітектури та побуту. Кінцевим результатом застосування теоретичних положень даного дослідження повинен стати комплексний стратегічний проєкт з відтворення декоративно-художньої виразності народної житлової архітектури центрального Буджака зі всіма правилами, рекомендаціями та вимогами для нього.

Ключові слова: семантичні категорії, семантичні зіставлення, семантичні рівні, житлова архітектура, самобутність нації, традиції, декоративно-художні засоби виразності, Буджак, Одеська область.

ABSTRACT

Romanova O.V. Semantics of decorative and artistic means of expression in the folk architecture of the South of Ukraine (on the example of Odessa region). – *On the rights of the manuscript.*

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of architecture (doctor of philosophy) on a specialty 18.00.01 – the theory of architecture, restoration of monuments of architecture. – Lviv Polytechnic National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2021.

For the first time in the Russian architectural science, the questions of semantics of decorative and artistic means of expressiveness in a polyethnically rich architectural context of a residential environment are studied in detail. The dissertation solves the scientific problem of finding professional guidelines in the activity of an architect and creating a theoretical framework that leads traditional residential architecture to the fundamental principles of its shaping. Semantic categories are found, semantic comparisons are made and semantic levels are built, and also revealed the principles and defined patterns of using decorative and artistic means of expressiveness in the traditional residential architecture of the South of Ukraine (for example, the central Budzhak).

The first chapter provides a historical overview of decorative and artistic means of expression in traditional residential architecture. The analysis of scientific sources of

research is made, the basic directions of research are formulated, the state of studying of traditional inhabited architecture in Ukraine, in Budzhak is studied. The problematic field of research is determined. It has been proved that the artistic concept of the formation of traditional residential architecture covers various qualities of the environment: compositional, stylistic and figurative and expressive. The emphasis is made on the figurative and expressive qualities (semantic), as the least studied in the history and theory of traditional residential architecture. The territorial framework of the study is indicated: the architectural and ethnographic region – the South of Ukraine, the ethnographic subregion – Budzhak (the central part of the Ukrainian Budzhak) – the south-west of the Odessa region. The chronological framework of the study is established: the end of the 19th – 20th centuries. Decorative and artistic means of expressiveness in the traditional residential architecture of the central Budzhak are systematized according to size, ideological concept and decoration techniques, a classification of the architectural and artistic decor of traditional residential buildings has been compiled.

The second section defines the methodological basis for the thesis. In particular, it is pointed out that the research methodology depends on its object, subject and tasks. The terminological apparatus of the research is revealed, as well as the main features of traditional architecture are formulated. The meanings of the concepts "national", "ethnic", "semantics", "vernacular", etc. are revealed. The main research methods are formulated (general and special, full-scale and office), it is said about the choice of the form of research depending on the chosen method, the final results of the research are predicted. To implement the tasks of the dissertation research, a two-stage methodology was chosen: at the first stage – using, mainly, general scientific methods; at the second stage – using a complex methodology of forming a model for the use of decorative and artistic means of expression in the traditional residential architecture of the central Budzhak – a special research method.

The third section is devoted to the formation of decorative and artistic means of expression in traditional residential architecture – from the volumetric-spatial structure of residential buildings / estates to the smallest details. The formation of folk decor has been studied: features of similarity between the decor of historical architectural styles and the

folk architectural decor of traditional dwelling houses / estates have been revealed; decorative and artistic elements of residential houses / estates of the central Budzhak of the late 19th - 20th centuries were classified as architectural symbols; a comparative analysis of complexes of symbols (universe, fertility, status) is carried out, the peculiarities of their location on the facades of houses / within estates are indicated. On the basis of this, as well as taking into account the characteristic national symbols, the distinctive features of the residential buildings of Budzhak Ukrainians, Russians, Bulgarians, Romanians, Moldovans, Gagauzians, Germans are listed; places of decorative and color accents in the general composition of residential buildings and estates were found.

The fourth section is devoted to the essence of semantics in traditional residential architecture. It is proved that every detail in the system of means of decorative and artistic expression contains ideological and creative thought subject to decoding, which can be recognized both visually and textually. Aspects of studying the semantics of decorative and artistic means of expression in the traditional residential architecture of the central Budjak are formulated: semantic units (elements of values), semantic categories (types of values), semantic systems (complexes of values), semantic principles (formation of values), semantic comparisons (comparisons of values), semantic levels (value hierarchies). The entire composition of means of decorative and artistic expressiveness is divided into semantic categories: 1) The surfaces of the slopes of the roof of the house and utility structures, awnings (galleries, verandas, porches, embankments, attic windows), decorative awnings of the estate fences; 2) Filling the surfaces of fences (homestead / yard), wall surfaces (walls, piers, tongs, pediments) and openings (door, window), brackets (porch, gallery) 3) Along the contours of fences (homestead / yard), walls and openings (houses, outbuildings, verandas), brackets (porch, galleries, attic windows), slopes (houses, utility structures, fences, galleries, verandas, porch, attic windows) 4) Artistic completion of all components of the house complex. Accentuation: highlighting the end of the contour (beginning of the angle 360°), dividing the contour (creating an angle of 180°), design of the corner contours (modification of the angle 90°). An algorithm for the use of decorative and artistic means of expressiveness in the traditional residential architecture of the central Budzhak of the late XIX – XX centuries has been formed, the design stages are highlighted,

and the semantic distribution of decorative and artistic means of expression (small-scale, medium-scale and large-scale elements of the residential complex) is indicated.

The fifth section raises the problems of protection, museification and restoration of objects of traditional residential architecture and decorative and artistic means of expression in the ethno-artistic traditions of Budzhak. It has been proven that the expressiveness of architecture leads to a change in ideas about the meaning of traditional objects, reflecting regional features and uniqueness. Factors of reproduction of authenticity and revalorization of the architectural heritage of small historical towns, urban settlements, villages and landscapes of various cultures and nations are being created. Globalization, as an all-embracing factor of our time, does not cause the loss of regional qualities, but the process of mass integration of cultures and civilizations. Semantics, as a system of rules for the interpretation of individual linguistic formations, is designed to reveal the semantic meaning of the algorithmic language in architectural and design design, acting as a means of dialogue and manifesting itself in the communicative space of the city in the aspect of historical and cultural ties, as well as in the methodology of architectural and artistic education. Thus, using the principles and patterns of the use of decorative and artistic means of expression and using the algorithm for their distribution at the design stages of the formation of certain ethnic objects, we must achieve the manifestation of a qualitatively new level of housing architecture, including within different-scale urban planning structures.

Historical museum cities, ethno-villages, open-air ethnomuseums, ethnoparks, ethnographic centers and complexes of Europe, Asia, America, Australia and Oceania are considered as ethnic objects. European objects are described and illustrated in detail (a total of 22 foreign examples from 18 countries + 3 domestic ones were studied). The practice of functioning of ethnic objects of traditional residential architecture of the central Budzhak should be aimed at: 1) handicraft and folk crafts; 2) cultural and creative activities; 3) cognitive and intellectual activity; 4) sports and tourism activities.

The dissertation is of scientific and practical importance for a wide range of architectural and design activities, as well as cultural, ethnocultural and art history practice. The main conclusions and provisions of this work can be used in the field of

protection and restoration, in design work on the formation of urban spaces, in the creation of ethnoparks and open-air museums, ethnographic centers and complexes in the Odessa region, for the formation of expositions of museums of folk architecture and everyday life. The end result of applying the theoretical provisions of this research should be a comprehensive strategic project to recreate the decorative and artistic expressiveness of the folk residential architecture of the central Budzhak with all the rules, recommendations and requirements for it.

Keywords: semantic categories, semantic comparisons, semantic levels, residential architecture, identity of the nation, traditions, decorative and artistic means of expression, Budzhak.

ПЕРЕЛІК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1.1. Статті в наукових фахових виданнях України

1. **Романова, О.В.**, 2016. Информационно-смысловый потенциал народной архитектуры Юга Украины (на примере Одесской обл.). *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 16, с.50-58.

2. **Романова, О.В.**, 2017. Солярная символика в традиционной архитектуре г. Татарбунары и ПГТ Сарата Одесской области. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 17, с.81-89.

3. **Романова, О.В.**, 2020. Національні особливості традиційної житлової архітектури в буджацькому регіоні. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 20, с.203-210.

4. **Романова, О.В.**, 2020. Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі слов'янських та романських народів. *Вісник Одеської державної академії будівництва та архітектури*, 81, 2020, с.33-41.

1.2. Статті, опубліковані в наукових вітчизняних виданнях, що включені до наукометричних баз

5. **Романова, О.В.**, 2018. Символы земли, воды и воздуха в традиционной архитектуре г. Татарбунары и ПГТ Сарата Одесской области. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 18, с.158-167.

6. **Романова, О.В.**, 2019. Семантика традиционной архитектуры бессарабских болгар второй половины XX века. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 19, с.226-234.

1.3. Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

7. **Романова, О.В.**, 2017. Інформаційно-смісловий потенціал народної архітектури Півдня України (на прикладі Одеської обл.). *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications*, 9, pp.227-232.

8. **Романова, О.В.**, 2019. Об'єкти етнічної архітектури. Світова практика. *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications*, 11, pp.203-215.

9. **Романова, О.В.**, 2020. Национальные особенности традиционной жилой архитектуры центрального Буджака. *Arta. Seria Arte Vizuale*, 29 (1), pp.162-167.

10. **Романова, О.В.**, 2020. Світове древо, символи родючості та статусні символи у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications*, 13, pp. 110-122.

1.4. Опубліковані праці апробаційного характеру

11. **Романова, О.В.**, 2017. Інформаційно-смісловий потенціал традиційної архітектури Півдня України. В: *Проблеми збереження архітектурної спадщини Півдня України. Міжнародна науково-практична конференція пам. В.А. Лісенка*. Одеса, Україна, 18-19 травня 2017. Одеса: видавництво Одеської державної академії будівництва та архітектури. С. 66-68.

12. **Романова, О.В.**, 2018. Стратегии развития традиционной жилой архитектуры малых городов и ПГТ на примере Юга Украины (Одесская обл.). В: *Стратегія розвитку міст: молодь і майбутнє (інноваційний ліфт). Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих науковців.* Харків, Україна, 11-12 квітня 2018. Харків: видавництво Харківського національного університету міського господарства імені О.М. Бекетова. С. 83-85.

13. **Романова, О.В.**, 2018. Влияние культурно-ценностных ориентиров на особенности этнической архитектуры. В: *Культурная патримония: исследование, валорификация, продвижение. Міжнародна наукова конференція. Conferința Științifică Internațională «Patrimoniulcultural: cercetare, valorificare, promovare», ediția A X-A.* Кишинев, Молдова, 30 – 31 травня 2018 р. INSTITUTE OF CULTURAL HERITAGE / ИНСТИТУТ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ. С. 188-189.

14. **Романова, О.В.**, 2018. Семантика та композиційні особливості етноботанічних експозицій у складі дендропарків. В: *Ландшафтна архітектура в ботанічних садах і дендропарках. X Міжнародна наукова конференція.* Київ–Умань, 12-15 червня 2018. Кам'янець-Подільський: ФОП Сосин О.В. С. 110-111.

15. **Романова, О.В.**, 2019. Перспективи інноваційного розвитку традиційної житлової архітектури в буджацькому регіоні. В: *Сучасні проблеми та перспективні напрямки інноваційного розвитку міста. Міжнародна науково-практична конференції ОДАБА.* Одеса, 11-12 квітня 2019. Одеса: видавництво Одеської державної академії будівництва та архітектури. С. 97.

16. **Романова, О.В.**, 2019. Про особенности этнического стиля в процессе преподавания архитектурного проектирования. В: *Управління якістю підготовки фахівців. XXIV Міжнародна науково-методична конференція ОДАБА.* Одеса, 18-19 квітня 2019. Одеса: видавництво Одеської державної академії будівництва та архітектури. С. 133.

17. **Романова, О.В.**, 2019. Перспективы развития традиционной жилой архитектуры в буджакском регионе. В: *Культурная патримония: исследование, валорификация, продвижение. Міжнародна наукова конференція. Conferința Științifică Internațională «Patrimoniulcultural: cercetare, valorificare, promovare», ediția*

AXI-A. Кишинев, Молдова, 29-30 жовтня, 2019. INSTITUTE OF CULTURAL HERITAGE / ИНСТИТУТ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ. С. 126-127.

18. **Романова, О.В.**, 2020. Про особенности архитектурной семантики в процессе преподавания архитектурного проектирования. В: *Управління якістю підготовки фахівців. XXV Міжнародна науково-методична конференція ОДАБА*. Одеса, 23-24 квітня 2020. Одеса: видавництво Одеської державної академії будівництва та архітектури. С. 176.

19. **Романова, О.В.**, 2020. Типы символов в традиционной жилой архитектуре буджакского региона. В: *Культурная патримония: исследование, валорификация, продвижение. Міжнародна наукова конференція. Conferința Științifică Internațională «Patrimoniulcultural: cercetare, valorificare, promovare», ediția AXII-A*. Кишинев, Молдова, 28-29 травня 2020. INSTITUTE OF CULTURAL HERITAGE / ИНСТИТУТ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ. С. 46.

20. **Романова, О.В.**, 2020. Национальные особенности традиционной жилой архитектуры центрального Буджака. В: *Оцінка етнокультурної спадщини в дослідженнях та освіті. Міжнародна наукова конференція. Видання «5-а»*. Кишинев, Молдова, 24 листопада 2020. INSTITUTE OF CULTURAL HERITAGE / ИНСТИТУТ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ. С. 98.

21. **Романова, О.В.**, 2017. Інформаційно-смісловий потенціал у створенні архітектурного образу. В: *Архітектурний рисунок у контексті професійної освіти. III Всеукраїнська науково-практична конференція*. Полтава, 10 листопада 2017. Полтава: видавництво Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Федьковича. С. 48-54.

22. **Романова, О.В.**, 2018. Сучасний етнодизайн: створення образу, прийоми формоутворення та масштаби розвитку. *Традиції та інновації у сучасному дизайні: Всеукраїнська науково-практична конференція*. Івано-Франківськ, 12 квітня 2018. Івано-Франківськ: видавництво Івано-Франківського Університету Короля Данила. С. 67-73.

23. **Романова, О.В.**, 2019. Орнаментально-пластический декор, художественная резьба и ковка в традиционной жилой архитектуре Юга Украины (на примере

Буджака). Матеріали и технологии. В: *Нові матеріали і технології у будівництві. XXIX Всеукраїнська наукова конференція*. Одеса, 28-29 травня 2019. Одеса: видавництво Одеської державної академії будівництва та архітектури. С. 210 – 213.

24. **Романова, О.В.**, 2018. Етносела, етномузеї під відкритим небом, етнопарки, етнографічні центри та комплекси, популярні у світовому масштабі. В: *74-а науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу ОДАБА*. Одеса, 17-18 травня 2018. Одеса: видавництво Одеської державної академії будівництва та архітектури. С. 200.

25. **Романова, О.В.**, 2019. Национальные особенности традиционной жилой архитектуры буджакского региона XIX-XX вв. В: *75-а науково-технічна конференція професорсько-викладацького складу ОДАБА*. Одеса, 16-17 травня 2019. Одеса: видавництво Одеської державної академії будівництва та архітектури. С. 166.

ЗМІСТ

Вступ.....	17
Словник термінів і понять.....	23
РОЗДІЛ I. Історіографія декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі.....	26
1.1. Аналіз наукових джерел дослідження.....	26
1.2. Стан дослідженості традиційної житлової архітектури в Україні.	
Обґрунтування хронологічних і територіальних меж дослідження.....	29
1.3. Стан вивченості традиційної житлової архітектури в Буджаку.....	40
1.4. Аналіз декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака.....	46
Висновки до розділу I.....	53
РОЗДІЛ II. Методика формування моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі.....	56
2.1. Термінологічний апарат дослідження.....	56
2.2. Основні методи дослідження.....	60
2.3. Комплексна методика формування моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі.....	63
Висновки до розділу II	66
РОЗДІЛ III. Декоративно-художні засоби виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака.....	68
3.1. Історико-етнографічна динаміка в Буджаку VI–XXI ст.....	68
3.2. Об’ємно-просторова та архітектурно-планувальна структура традиційних житлових будинків / садиб (на прикладі центрального Буджака).....	69
3.3. Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака.....	73
3.4. Відмінні та схожі риси традиційних житлових будинків / садиб центрального Буджака (українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців).....	93
Висновки до розділу III.....	104

РОЗДІЛ IV. Семантика декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі.....	108
4.1. Поняття архітектурної семантики та розкриття інформаційно-сислового потенціалу декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі (на прикладі центрального Буджака).....	108
4.2. Виявлення принципів застосування декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі (на прикладі центрального Буджака).....	113
4.3. Визначення закономірностей використання декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі (на прикладі центрального Буджака).....	118
Висновки до розділу IV.....	125
РОЗДІЛ V. Охорона, музеєфікація та реставрація об'єктів традиційної житлової архітектури та декоративно-художніх засобів виразності в етно-мистецьких традиціях Буджака.....	128
5.1. Методи, засоби, форми охорони об'єктів традиційної житлової архітектури..	128
5.2. Критерії музеєфікації етнічних об'єктів та практика їх функціонування.....	133
5.3. Форми збереження культурного надбання традиційної житлової архітектури: відтворення художнього образу, розробка прийомів формоутворення, реставрація об'єктів.....	141
Висновки до розділу V.....	150
Висновки та результати дослідження.....	153
Список використаних джерел та літератури.....	157
Список використаних джерел та літератури для ілюстрацій та таблиць.....	180
ДОДАТКИ.....	206

ВСТУП

Актуальність теми

Вивчення шляхів розвитку традиційної житлової архітектури є актуальним завданням для новітньої архітектури і культури, в цілому, у зв'язку з фундаментальною проблемою втрати національної самобутності, стилістики, а також цілісності та гармонійності у відображенні художніх якостей житлового архітектурного середовища. Виникає необхідність повернення до етнічних традицій і вивчення принципів, закономірностей застосування певних канонів з метою продуманого відтворення житлової забудови з декоративно-художніми елементами – засобами виразності, здатними створити новий за смисловим наповненням і візуальним сприйняттям міський простір.

Архітектурна семантика в даному дослідженні розглядається як необхідний теоретичний метод виявлення багатовимірного художнього та інформаційно-смислового потенціалу традиційного житлового архітектурного середовища. Сучасні процеси глобалізації архітектурної творчості та культури часто призводять до створення об'єктів, позбавлених історичних регіональних рис. Проте, розвиток засобів соціальної комунікації дозволяє виходити на принципово новий рівень розв'язання ідейно-творчих завдань архітектурного формотворення і враховувати інтереси громад та завдання збереження традиційного архітектурного середовища. Тому наше дослідження полягає у вивченні закономірностей застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі. Також вважаємо, що для сучасної архітектурної практики проектування середовища малих міст і сіл є необхідними знання з визначення інтегруючих засад, в знаходженні міжсистемних зв'язків сучасних напрямків архітектурної науки і сформованих протягом століть історичних архітектурно-художніх засобів творення житлового середовища. Це дозволить зіставити роз'єднані індивідуальні підходи і систематизувати проєктні рішення, виявити різні персоніфіковані смисли – нерозкриті значення архітектурних символів і знаків, властиві архітектурі різних етнічних груп, виявити мовну складову в сучасній архітектурній теорії та практиці.

Семантика, як система правил тлумачення окремих мовних утворень, покликана виявляти смислове значення алгоритмічної мови в архітектурно-дизайнерському проектуванні, виступаючи як засіб діалогу та проявляючись в комунікативному просторі міста, в аспекті історико-культурних зв'язків, а також в методиці архітектурно-художньої освіти.

Актуальність дослідження пов'язана також із завданнями збереження етнічної ідентичності архітектури населених пунктів або їх частин. Це завдання обумовлене необхідністю усвідомлення етнокультурних особливостей окремих етносів Буджака на тлі глобальних процесів, що призводять до небувалої міграції населення, до асиміляції, а також до втрати колишньої стійкості багатьох соціальних громадських інституцій, до формування нових явищ масової культури.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційну роботу виконано в рамках цільової програми розвитку соціальної інфраструктури сіл України відповідно до затвердженої Постановою Кабінету Міністрів від 30 грудня 2015 р. № 1437-р “Про схвалення концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року”, “Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку”: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 р. № 1186; “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст”: Закон України від 4.03.2004 р. № 1580-IV (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 17 травня 2012 року N 4731-VI). Напрямок проведеного дослідження узгоджується з основним напрямом наукової роботи кафедри дизайну архітектурного середовища ОДАБА, а також з науковою темою кафедри архітектури та реставрації Національного університету “Львівська політехніка” – “Регенерація історичних архітектурно-містобудівних комплексів” (0116U004110).

Мета дослідження: визначити закономірності семантики¹ декоративно-

¹*Семантика* (від грец. Σημαντικός – позначає) – наука, що досліджує відношення мовних виразів до об'єктів, що позначаються, і змісту, що виражається; в архітектурі семантика вивчає інформаційно-смислову структуру і знаково-символьний зміст об'єктів будівництва.

художніх засобів виразності в народній архітектурі Півдня України (на прикладі Буджака) та встановити форми збереження житла кінця XIX – XX століття в етно-мистецьких традиціях.

Завдання дослідження:

– провести аналіз декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака та дослідити формоутворення народного декору;

– простежити взаємовплив архітектурно-будівельної культури найбільш численних у складі населення етнічних груп, як в архітектурно-просторовій організації садиби, так і в планувальних, конструктивних прийомах зведення житлових будинків і їх художньо-декоративних особливостях;

– на основі виявлених принципів визначити закономірності використання декоративно-художніх засобів виразності, користуючись семантичним інструментарієм (семантичні одиниці, категорії, зіставлення, рівні і т.д.);

– вивчити вітчизняний і зарубіжний досвід функціонування етнічних об'єктів (історичних міст-музеїв, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнопарків, етнографічних центрів і комплексів тощо), що зберігають свою автентичність;

– дослідити форми збереження культурного надбання традиційної житлової архітектури Буджака – засади охорони, музеєфікації та реставрації об'єктів традиційної житлової архітектури та декоративно-художніх засобів виразності в етно-мистецьких традиціях.

Об'єктом дослідження виступає традиційна житлова архітектура малих міст та селищ Півдня України, зокрема центрального Буджака.

Предметом дослідження є семантичні характеристики декоративно-художніх засобів виразності житлових будинків / садиб.

Межі дослідження. *Хронологічні межі* охоплюють кінець XIX – XX століття. *Територіальні межі* окреслено українською частиною Буджака (історико-етнографічний підрайон Півдня України, що на південному заході Одещини). *Предметні межі* – фасади житлових будинків, а також предметно-просторове середовище садиб (більше 100 адрес об'єктів).

Основні методи дослідження

В даному дослідженні авторкою у результаті численних експедицій у 2015–2020 рр. проведено детальне натурне обстеження житлових поселень центрального Буджака з фотофіксацією, замальовками, інтерв'юванням жителів і старожилів. Виконано основні архітектурні обміри житлових будинків і споруд, які зберегли свою автентичність.

Для реалізації завдань дисертаційного дослідження вибрано двостадійну методику:

– на *першому етапі* із застосуванням здебільшого загальнонаукових методів (аналіз наукової літератури, робота з історичними першоджерелами та архівними матеріалами, проведення натурних обстежень та фотофіксації, аналіз історичної та сучасної картографії та ін.) вивчені результати попередніх вітчизняних та зарубіжних досліджень з народної архітектури, зокрема об'ємно-просторові та архітектурно-планувальні характеристики житлових будинків/садиб різних етнічних груп, проведено загальний аналіз декоративно-художніх засобів виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX століття, досліджено формоутворення народного декору та ін.; методом побудови інформаційної схеми фасаду виділені декоративно-художні елементи житлових будинків, як архітектурні знаки-символи;

– на *другому етапі* із використанням комплексної методики формування моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі (спеціального методу дослідження). При виявленні принципів та визначенні закономірностей застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі використовувався індуктивний метод. Також на другому етапі застосовувались методи систематизації та узагальнення – при визначенні форм збереження історико-архітектурної спадщини на Півдні України, зокрема в Буджаку.

Наукова новизна:

– декоративно-художні засоби виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX століття систематизовані з точки зору візуально-морфологічних особливостей, автентичності композиційної структури;

– розкрито методика історичного використання декоративно-художніх елементів, як архітектурних знаків-символів, для формування образу традиційного житлового середовища садиб індивідуального житла; виявлені та класифіковані риси подібності декору історичних архітектурних стилів та народного архітектурного декору (на прикладі житлових будинків / садиб центрального Буджака кінця XIX – XX століття). Виконано таблиці, які можуть бути застосовані для порівняльного аналізу комплексів символів (світобудови, родючості, статусних) в роботах з історії та теорії архітектури;

– виявлено відмінні риси та простежено взаємовплив архітектурно-будівельної культури представників болгарських, російських, німецьких, румунських, молдавських, гагаузьких етнічних груп та місцевого українського населення Буджака, як в межах архітектурно-просторової організації садиби, так і за планувальними, конструктивними та декоративно-художніми прийомами рішень житлових будинків, їх деталей;

– на основі розподілу за ідейним задумом, величиною та прийомами декорування сформований семантичний інструментарій для побудови комплексної моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі;

– представлені характеристики та складена класифікація народно-архітектурних етнічних об'єктів у зарубіжній та вітчизняній практиці (за статусом, територіальними особливостями, поширенням) для вирішення питань охорони, музеєфікації та реставрації об'єктів традиційної житлової архітектури та декоративно-художніх засобів виразності в етно-мистецьких традиціях Буджака.

Виконано внесок в теорію розвитку традиційної архітектури шляхом розкриття засад семантики в контексті синтезу систем архітектури, мистецтва і матеріальної предметної культури. Висвітлено значення традиційних систем декоративно-

художніх засобів в архітектурі народного житла, як одного із механізмів, що ініціює в загальнокультурному розвитку процес передачі і збереження історичної пам'яті, забезпечуючи тим самим континуальність і унікальність національних досягнень.

Науково-практичне значення дослідження:

– *в науковій сфері.* Запропонована методика може бути поширена як базова при розробці подібних інструментаріїв для інших регіонів України. Алгоритм дослідження традиційного житла за комплексною методикою т.зв. архітектурного семантичного диференціалу може бути застосований для історико-теоретичних робіт в архітектурі та містобудуванні;

– *в області охорони і реставрації.* Зібраний у ході дослідження матеріал може бути використаний в практичній діяльності зі збереження пам'яток архітектури, їх музеєфікації та реставрації;

– *в проектній практиці.* Отриманий фактичний матеріал може бути впроваджений в широкому спектрі архітектурно-дизайнерської діяльності, а також культурологічної, етнокультурної та мистецтвознавчої практики. Основні висновки і положення дисертації можуть бути використані в проектній роботі з формування міських просторів, при створенні етнопарків і музеїв під відкритим небом, етнографічних центрів і комплексів, для формування експозицій музеїв народної архітектури та побуту;

– *в освітній діяльності.* Результати досліджень передбачається використовувати при створенні навчальних програм за напрямками “Реставрація”, “Архітектура”, “Дизайн архітектурного середовища”, в курсовому та дипломному проектуванні з архітектурних дисциплін “Реставрація та реконструкція пам'яток архітектури”, “Архітектурне проектування” та ін.

Апробація результатів дослідження здійснювалася в наступних формах: обговорення на наукових семінарах кафедри дизайну архітектурного середовища ОДАБА, а також висвітлення результатів роботи на наукових конференціях у м. Київ, Одеса, Івано-Франківськ, Харків, Полтава, Кишинев 2018–2020 рр. (п. 11-25, див. стор. 11-14).

Публікації: основні положення дисертації викладені в 25 публікаціях, з них – 6 статей у наукових фахових виданнях України (з яких 2 – у наукометричній базі Index Copernicus), 4 – у наукових періодичних виданнях інших держав, 15 – тез доповідей.

Структура і обсяг роботи: дисертація складається зі вступу, п'яти розділів із висновками до кожного з них та загальних висновків, списку використаних джерел і додатків з ілюстративним матеріалом. Обсяг дисертації 327 сторінок, з яких: 133 сторінки основного тексту, 49 сторінок списку використаних джерел з 221 позиції + окремий список використаних джерел для таблиць та ілюстрацій, а також додатків на 116 сторінках.

Словник термінів і понять

Бовдур – у молдавському традиційному будинку декоративна накладка в місці, де сходились дві причолини та гребенева дошка (його виникнення можна пов'язувати з подібністю до бовдура – димаря, проведеного із сіней) (Тарас, 2012).

Г'анок (нім. ausgang – вхід) – трохи піднятий над землею майданчик перед дверима будівлі, може мати навіс або дах з наметом, сходи, огороження. Різновиди: відкритий, внутрішній, двосходовий, розпашний (Тимофієнко, 2002).

Городчатий пояс – орнаментальна смуга в висячими ступінчастими зубцями по нижньому краю, які можна вписати в однакові трикутники (Плужніков, 2011).

Кантон – (англ. canton) архітектурно оформлений кут будівлі (з виступаючою кам'яною кладкою або пілястрами) (Англо-російський будівельний словник, 2005-2021).

Карнизна дошка – підшивка покрівлі у місці торцевих кінців балок двосхилого даху зі сторони причілку, у традиційній житловій архітектурі прикрашена різьбленням.

Лобова дошка – (також фризова дошка) у дерев'яній російській архітектурі прикрашена різьбленням дошка на головному фасаді будинку, що закриває перехід від колод стіни до дощок фронтона.

Народна архітектура – поняття, що охоплює традиційні житлові, господарські, виробничі і культові будівлі, цілі сільські поселення, створені в більшості випадків руками і талантом невідомих майстрів на основі народних архітектурно-будівельних традицій (Словник архітектурно-реставраційних термінів, 2015 – 2021).

Коник, охлупень (від давньої назви покрівлі «охлоп») – деталь даху на традиційних дерев'яних російських хатах, прикриває верхній (коньковий) стик шалівок дерев'яної покрівлі. Охлупень виготовлявся з цілої колоди (елемент безцвяхової, «самцевої» конструкції покрівлі) у вигляді літери «V» в перерізі; кінець колоди часто вирубувався у вигляді голови коня (звідки «коник» даху) (Беловинський, 2003; Шангіна, 2003).

Підсіння, піддашся, опасання, галерея (галерейка) – різновид ганку; навіс, утворений від виносу даху хати, який підтримують стовпи, підпори (Тарас, 2013).

Подзёр – в російській архітектурі, дерев'яна або металева різьблена смуга з наскрізним орнаментом, розташована уздовж завершення покрівлі (наприклад, карнизу).

Призьба, укр. («завалинка», «подташок» – рос., «сундурма» – тур., «ставара» - болг.) – спорудження вздовж зовнішніх стін по периметру хати (будівлі), слугує для запобігання промерзання споруди взимку і для захисту від опадів; була місцем для сидіння, відпочинку (Жайворонок, 2006).

Причілок – бічна стіна будинку або бічна стіна даху, або звис даху на торцевій частині будівлі. Також бічний фасад споруди, торцева стіна прямокутного зрубу. Назва пов'язана зі словом «чоло» («передня частина хати», «фасад») (Онацький, 1963).

Причолина – елемент російського традиційного житла, що представляє собою різьблену дошку, яка прикриває торець двосхилого тесаного даху (Григор'єв, 2002-2019).

Саман (тюркськ. букв. – солома; в Молдавії також «лампач») – будівельний матеріал з глинистого ґрунту з додаванням соломи (звідси і назва) або інших домішок, висушений на відкритому повітрі (Брокгауз, 1907 – 1909).

Сволок – головна балка під стелею в дерев'яній споруді, в старій українській хаті, яка зазвичай розташовувалася по поздовжній осі. Балку виготовляли з товстого стовбура дуба або липи, який обтесували, надаючи їй прямокутну або квадратну форму (Шмиг, 2010).

Світлиця – головна кімната української оселі, горниця, вітальня (Онацький, 1964); кімната з червоними (великими) вікнами, найсвітліша, освітлена кімната житла (Даль, 1880 – 1882).

Стріха – солом'яна чи очеретяна покрівля, зокрема її нижній край.

Чамур – (тур. çamur – «глина») глинобитна мазанка з домішкою солом'яної січки (Фасмер, 1986 – 1987).

Хата (від давньоугорської форми сучасного угор. ház – «будинок» або від давньоіранського; нім. hütte, англ. hut – «хатина») – традиційний будинок українців, білорусів, західних і південних росіян, частини поляків, з піччю, як правило, з чотирьохсхилою солом'яною або очеретяною покрівлею (Даль, 1880 – 1882; Фасмер, 1986 – 1987). Традиційний будинок болгар – «кѣща», кишта», румун та молдаван – «каса», гагаузів – «єв».

Хутір, також зимівник, козацький двір – назви дворів на Півдні України із суцільним замкненим взаємозв'язком усіх будівель та периметральною формою забудови (Пономарьов, 1994).

Хлябі небесні – запаси води на небі (давньоруською мовою). Сильний дощ, злива визначалися фразою: «розверзлися хлябі небесні», тобто відкрилася, отримала свободу небесна вода і кинулася вниз, на землю (Берегова, 2011).

Фартух – 1) додаткова частина покрівлі, що слугує для захисту межі переходу покрівельної конструкції у стінову (в місці фасадного карнизу / фризу); 2) декоративна частина лиштви, розміщена на його осі нижче підвіконня (Плужніков, 2011).

РОЗДІЛ I

ІСТОРІОГРАФІЯ ДЕКОРАТИВНО-ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ В ТРАДИЦІЙНІЙ ЖИТЛОВІЙ АРХІТЕКТУРІ

*Тільки той, хто знайшов здатність перспективного
світосприйняття, розуміє, що традиції існують.*

Кендзо Танге

На всьому протязі суспільного розвитку для формування традиційного міського та сільського житлового середовища застосовувалися різноманітні художні засоби. Художній підхід, що використовується для створення форм народного мистецтва і архітектури, еволюціонував і радикально змінювався в різний час, в залежності від етнічних і територіальних особливостей, культурних і соціальних обставин. Збереження і консервація об'єктів-пам'яток, які вже не виконують утилітарні функції, робить їх доступними для відвідувачів – з одного боку, однак кажучи про житлові будівлі, як про об'єкти експозиції етнічного характеру, слід виділити їх як архітектурні твори, що не втрачають актуальності.

1.1. Аналіз наукових джерел дослідження

Дана робота знаходиться на стику різних областей знань: семантики, мистецтвознавства та народознавства, культурології та етнографії, і фундаментальної основи – архітектурної теорії.

В основі дослідження лежать роботи, присвячені проблемам *теорії архітектури/дизайну* (Черніхов Я.Г., Кайдановська О.О., Гордієнко Ю.С., Чепелик О.В., Ястребова Н.О., Янковська Ю.С., Конопльова О.В., Якубовський І.В., Крамарчук Х.П., Афанасьєв Ю.Л., Дуцев М.В., Мироненко О.В., Цідило І.І., Касьянов М.В., Айрапетов А.О., Вечерський В.В., Ричков П.А., Тиц О.О., Барановський Г.В., Пономарьов В.А., Іванов А.В.), зокрема, *теорії та історії народної архітектури* (Прибега Л.В., Ксєневич М.Я., Самойлович В.П., Чепелик В.В., Мойсеєнко З.В., Юрченко П.Г., Радович Р.Б., Скрипник Г.А., Тарас Я.М., Данилюк А.Г., Хохол Ю.Ф., Кушнір В.Г., Перміловська А.Б., Божинський, Н.І., Божинський Б.І.,

Косміна Т.В., Гудченко З.С., Огоньок В.О., Ісаєв А.Ю., Меєрович М.Г., Гнесь Л.Б.), питанням семантики і символіки (Щасливцев О.М., Лотман Ю.М., Привалова В.М., Селівачов М.Р., Вирва А.Ю., Кличнікова З.І., Фальковський І., Барт Р., Селиверстова О.М., Купер Дж. С., Вовк О.В., Берегова О., Рошаль В., Лосєв О.Ф., Страутманіс І.А., Шейніна О.Я.), зокрема, семантиці та символіці в архітектурі (Пучков М.В., Ремізова О.І., Лучкова В.І., Коптева Г.Л., Лінда С.М., Маркузон В.Ф., Кадуріна А.О., Давідіч Т.Ф., Трошкіна О.А., Габідуліна С.Е., Бурцев О.Г., Барабанов О.О., Раппопорт О.Г., Раєвський А.О., Лагодіна О.В., Сомов Г.Ю., Фоменко О.О., Чечельницький С.Г., Россинська О.Р., Желева-Мартинс Д.), мистецтвознавства (Кушнір В.Г., Кюнцлі Р.В., Малина В.В., Павлуцький Г.Г., Єнютіна К.Д., Юрченко І.А., Вечерський В.В., Баришева В.Є., Колейчук В.Ф.), етнокультурології та етнографії (Пономарьов А.П., Наулко В.І., Рибаків Б.О., Шевчук М.А., Станко В.Н., Назарова Є.П., Пригарін О.А., Демчук М.О., Макачук С.А., Соломонік Е.І., Багалій Д.І., Косміна О.Ю., Бакланова Т.І., Бломквіст Є.Е., Стоянова Г.М., Губогло М.М., Шмідт У., Ганчев О.І., Байбуурин А.К., Радова О.К., Бойко Я.В., Боряк О.О., Запорожан Н.О.), охорони, музеєфікації та реставрації історико-культурної спадщини (Бєвз М.В., Прибега Л.В., Тарас Я.М., Скрипник Г.А., Мойсеєнко З.В., Ополовников О.В., Вечерський В.В., Лесик О.В., Мещеряков В.В., Добровольська Е.Д., Гріффен Л.О., Титова О.М., Пламеницька О.А., Брич М.Т.).

При аналізі проблеми, поставленої в дисертації, враховувалися різні аспекти проектування об'єкта житлового середовища як архітектурно-художнього твору. Їх розглядають в своїх роботах Єнютіна К.Д., Дуцев М.В., Раппопорт О.Г., Раєвський А.О., Малина В.В., Кадуріна А.О., Крамарчук Х.П. та ін. Питання теорії етнічної архітектури, зокрема формування сільського житла у південних районах України розглядаються в працях Прибеги Л.В., Косміної Т.В., Малини В.В., Самойловича В.П., Пономарьова А.П., Гудченко З.С., Хохол Ю.Ф., та ін.

Проблемам етнічної самоідентифікації в полікультурному просторі та створення арт-методів в етнотдизайні архітектурного середовища присвячені статті Тюрікової О.М. Проблемам збереження та реновації регіональної архітектурної спадщини у

контексті міждисциплінарних зв'язків фахових предметів, а також синергізму в сучасних дослідженнях архітектурної спадщини присвячені праці Ричкова П.А.

Сформульовано основні напрямки джерел дослідження (табл. 1.1):

- Формоутворення архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків (вплив поліетнічних традицій, історичних стилів, символіки);
- Аспекти формування національної своєрідності декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі;
- Триєдина система архітектурної семантики, семантичні зіставлення та рівні, семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності;
- Народні традиції у вітчизняній та зарубіжній традиційній житловій архітектурі. Практика функціонування етнічних об'єктів;

– Охорона, музеєфікація та реставрація об'єкта житлового середовища як архітектурно-художнього твору. Концепція відродження малих історичних міст, СМТ та селищ в етно-мистецьких традиціях.

Матеріал дослідження склали наступні групи джерел:

- нормативно-правова база: вивчення та аналіз Законів України;
- емпіричний польовий матеріал (житлові будинки у міських, селищних та сільських історичних ареалах населених місць), зібраний автором під час 8-ми експедицій з обстеження центрального Буджака (Арцизький, Саратський і Татарбунарський р-ни Одеської області) з 2015 по 2020 рік;
- в музеях під відкритим небом (он-лайн: «Національний музей народної архітектури та побуту України» – «Музей просто неба в Пирогові», етнографічний парк-музей «Українське село» в с. Бузова Києво-Святошинського району Київської обл., етнографічний музей під відкритим небом «Бессарабське село Фрумушиканова» Тарутинського р-ну Одеської обл., замський Етно-парк «Нью-Васюки» с. Молодіжне Овідіопольського району Одеської обл.);
- музейні джерела і колекції: «Степова Україна» – етнографічний відділ Одеського історико-красназавчого музею (вул. Ланжеронівська, 24а), експозиції Саратського районного історико-красназавчого музею (вул. Соборна, 10а);

– джерела у відділах рідкісної краєзнавчої книги, в тому числі дореволюційний фонд видань (кінець XVIII – початок XX ст.) в наукових бібліотеках: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (он-лайн), Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького, Одеська центральна міська бібліотека ім. І.Я. Франко, бібліотеки Одеської державної академії будівництва та архітектури, бібліотека Львівської політехніки, бібліотека Інституту народознавства НАН України у м. Львові (он-лайн), бібліотека Культурної спадщини «Тезаурус» у м. Львові, бібліотека Львівської академії мистецтв, Львівська наукова бібліотека імені В. Стефаника, Саратовська районна бібліотека;

– матеріали, вивчені в ході стажування автора за темою «Особливості впливу народного декоративно-прикладного мистецтва на формування архітектурного вигляду провінційних міст, СМТ і сіл Півдня України (на прикладі центральних регіонів Буджака)» з 8.11.19 по 9.12.2019 рр. в Південноукраїнському педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського у м. Одеса.

Для визначення найбільш численних (домінуючих в %-му відношенні) національностей Буджака в період з I чверті XIX до XX ст. були взяті архівні матеріали з «Статистичного опису Бессарабії, або т. зв. Буджака» 1899 р. Фотографії, описи та креслення з народної архітектури розглядались в Саратовському бюро технічної інвентаризації та реєстрації об'єктів нерухомості (вул. Чкалова, 15), в Татарбунарському районному бюро технічної інвентаризації та реєстрації об'єктів нерухомості (вул. Горького, 17).

1.2. Стан дослідженості традиційної житлової архітектури в Україні. Обґрунтування хронологічних і територіальних меж дослідження

Традиційна житлова архітектура є однією з найважливіших складових матеріальної культури етносу, де «відображена його історична доля, соціальні, виробничі і побутові відносини, а також міжетнічні взаємозв'язки» (Радович, 2007). «Риси стабільності традиція набуває за умов, коли стає гнучкою, динамічною, здатною абсорбувати кращі якості художніх культур інших народів і груп, а також в наслідок саморозвитку» (Малина, 2007).

Національні аспекти теорії архітектури (на прикладі України) та періодизація теорії архітектури з національних питань розроблені О.В. Чепелик; історико-етнографічні дослідження сільського житла в Україні проведені В.П. Самойловичем, Т.В. Косміною. Словники термінів з традиційної архітектури складені Р.Б. Радовичем, Я.М. Тарасом, В.І. Плужниковим. Пропорційні і конструктивні особливості, прийоми планувальних рішень, художня обробка елементів традиційних житлових будинків українців вивчені П.Г. Юрченком, В.В. Чепеликом, Л.В. Прибегою. Житло в обрядах і уявленнях східних слов'ян описано А.К. Байбуриним. Поетичний образ архітектурно-предметного середовища (на прикладі української народної архітектури) детально представлений в працях Крамарчук Х.П. Втілення етнічних традицій мистецтва в сучасній дизайн-практиці, експериментальним моделюванням предметних форм на основі етно-орнаментальних мотивів займається І.А. Юрченко. Ерго-дизайнерські засоби удосконалення архітектурного середовища міста (на прикладі малоповерхової житлової забудови) представлені в роботах О.В. Мироненко, принципи формування природоінтегрованої архітектури виявлені Ю.С. Гордієнко. Народне мистецтво Півдня України (кінець XIX – поч. XX ст.) на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей вивчене в наукових працях В.В. Малини. Специфіка і структура організації музеїв-скансенів народної архітектури України детально розглянута З.С. Гудченко, М.Т. Брич; становлення і розвиток українського етнографічного музеєзнавства описано Г.А. Скрипник (зокрема, етнографічного музеєзнавства Півдня України – Т.В. Величко). Основи реставрації та форми охорони пам'яток народного зодчества представлені в роботах Л.В. Прибєги.

В Україні теоретичні відомості з питань національної своєрідності в архітектурі XX ст. були визначені художниками і мистецтвознавцями (Г.В. Васильківський, Г.К. Лукомський, А.Г. Сластіон, І.І. Труш), архітекторами (В.Г. Кричевський, Д.М. Дяченко, П.Ф. Альошин, І.І. Левинський, О.О. Лушпинський, О.Г. Молокін, С.П. Тимошенко). Для сучасних досліджень характерний комплексний і аналітичний підхід до вивчення явищ і факторів, що впливають на формування і розвиток народних будівельних традицій, проте різні аспекти розкриті в працях дослідників

нерівномірно (Радович, 2007). Поступово в архітектурній теорії складається тенденція залучення до історичних напрямків досліджень нових діючих методик аналізу образу, результати яких дозволяють формулювати концепцію розвитку етнічної архітектури в Україні. «Автентичність є критерієм ступеня вірогідності і точності збереження важливих ознак культурної спадщини (включаючи форму і проектне вирішення, матеріали і конструкції, функціональне призначення і використання, традиції і технології, розміщення і довкілля» (Нарський документ про автентичність, UNESCO, 1994).

В.Я. Даниленко стверджує: «Зіставлення дизайнерської культури України, Польщі, Чехії із загальноосвітнім фоном показує, що протягом ХХ століття дизайн цих країн «ганявся» за модерністськими тенденціями і дещо зловив. Він зловив навик підлаштовуватися під загальноприйнятту серед лідерів моду і слідувати їй. Це з одного боку, але одночасно він якоюсь частиною свого тіла пручався: іноді хотів бути самим собою. Є приклади національно-орієнтованих проявів проектування предметно-просторового середовища. Україна, наприклад, перебувала 70 років в складі СРСР більшою частиною своєї території і населення, і продовжувала втрачати національне ядро у всьому, проте в архітектурі, предметному дизайні, графіці ухитрялася проштовхувати на поверхню культурного життя суто національні форми. Але це були, в основному, форми, запозичені з селянського мистецтва» (Даниленко, 2007).

На основі вивчення народної архітектури України кінця ХІХ – поч. ХХ ст. відомий український дослідник В.П. Самойлович виділив шість основних архітектурно-етнографічних зон: Полісся, Карпати, Поділля, Полтавщина, Слободжанщина, Центральне Придніпров'я і Південь України, кожна з яких, в свою чергу, підрозділяється на ряд регіонів (табл. 1.2).

Відомо, що географічно етнографічний Південь України дуже великий за територією край: разом із Кримом (27 тис. км кв.) він становить близько 190 тис. км кв. (Макарчук, 2012). Охоплюючи більшу частину Одеської та Миколаївської області, південні половини Дніпропетровської і Донецької областей, Херсонську і Запорізьку області повністю, даний архітектурно-етнографічний регіон займає

майже третину всієї території сучасної України. Природні особливості, що визначали умови розвитку населення краю, вкрай неоднорідні: гори, великі рівнини та часто засушливі степові простори, прирічкові, приозерні, приморські береги. Для Півдня України характерний змішаний склад населення та порівняно висока його соціальна рухливість, як зазначає відомий український етнограф В.І. Наулко. У низці містевостей краю здавна проживали інші неукраїнські етноси: татари, греки, болгари, євреї, вірмени, поляки, волохи (румунни та молдавани), гагаузи, росіяни, білоруси, німці та ін. Це зумовило складання специфічних етнокультурних регіонів, що стосовно всього Півдня постають субетнографічними (дослідники називають їх підрайонами, субрайонами).

В XIII ст. внаслідок монголо-татарської навали Південь України обезлюднів та отримав назву «Дике поле». Лише з 40-х років XVIII ст. ці землі знову стали освоювати запорізькі козаки, а наприкінці XVIII ст. розпочалося масове заселення південного краю. Швидше за інших адаптуються німці, болгари, молдавани, – освоюють кам'яне будівництво (Малина, 1999). «Наявність родючих земель, близьке розташування до морських портів, прокладання залізниці, розвиток промисловості сприяли перетворенню Півдня наприкінці XIX ст. на економічно найрозвиненіший регіон України» (Скрипник, 2007).

Житлові будинки кожного архітектурно-етнографічного району України відрізняються характерними ознаками, зумовленими природно-кліматичними факторами, особливостями історичного та соціально-культурного розвитку. «Застосування тих чи інших конструкцій в народному будівництві є одним з основних факторів, що впливає на формування планувальної організації, об'ємно-просторової композиції та архітектурно-художнього рішення сільського житла» (Самойлович, 1972).

Під об'ємно-просторовою композицією розуміють структуру (будова) художнього твору, розташування його складових частин в певній системі, підпорядкованої прийнятому задуму. Простота об'ємно-просторової композиції народної архітектури обумовлена в значній мірі простотою конфігурації плану споруди і широким використанням місцевих будівельних матеріалів, що тягне за

собою застосування простих конструктивних рішень і архітектурних форм (Самойлович, 1972). Кількісні зміни об'ємів, форм і їх поєднань (величина, маса, положення в просторі, пропорції і т.д.) задають певну змістовність, створюють емоційну виразність (Єнютіна, 2015). Найфундаментальніша особливість традиційної архітектури, мабуть, – це концентрація будівель навколо невеликого двору, де ефект перепливу простору зсередини назовні, – винятково доречний (Божинський, 2012). Яскраві приклади типів традиційних житлових будинків України наводить А. Пономарьов в ілюстрованому етнографічному довіднику: *північноукраїнський (поліський)*, що мав західний, центральний та східний підтипи; *центральнокраїнський правобережний лісостеповий*, що включав львівський (галицький), західноподільський, східноподільський та південнокиївський підтипи; *центральнокраїнський лівобережний лісостеповий* тип, який складався з північнополтавського, південнополтавського та слободжанського підтипів; *західнокраїнський (карпатський)* тип мав поділ на гуцульський, бойківський, лемківський, покутський, буковинський та долинно-закарпатський підтипи; *південнокраїнський степовий* тип був представлений дністровсько-дунайським, нижньодніпровським та приазовським підтипами (Пономарьов, 1994). За способом взаєморозташування житла та господарських споруд в Україні виділено шість типів дворів: вільної забудови, однорядної, дворядної, Г-образної, П-образної, периметральної (Пономарьов, 1994). У виданні В.П. Самойловича «Народна архітектурна творчість» присутні зразки традиційних житлових будинків часів УРСР; у книзі представлено невичерпне багатство і різноманітність народних художніх прийомів – кольоровий декор, настінний розпис, пластична обробка, рельєфний орнамент, штучна фактура.

За допомогою вимірювань окремих частин тіла людини (головний модуль в системі заходів антропометричного походження) і елементарно простих рухів рук визначалися розміри окремих конструктивних елементів та планувально-просторових параметрів житлових будівель (Радович, 2016). Щодо пропорцій житлового будинку у південних районах України, ширина хати була звичайно меншою (4–5м) – оскільки нестача лісоматеріалу змушувала народного майстра

використовувати для перекриття будинку переважно маломірну деревину, таким чином співвідношення ширини до довжини хати складало від 1:7 до 1:1,25 (Самойлович, 1972).

На Півдні України була поширена каркасна система зведення стін, але зустрічалися і монолітні стіни – з каменю на вапняковому або глиняному розчині або викладені «насухо», а також глинобитні, саманні, глиновалькові (Прибега, 2009). У глинобитних стінах частинки глини щільно з'єднуються між собою за допомогою запресовування; глиновалькові складаються з дерев'яного каркасу, в стійках якого зроблені пази. Дані стіни зводилися 20-25 см завтовшки. Можемо спостерігати також комбінацію стінових матеріалів на торцевих фасадах житлових будинків (часто виходять в бік вулиці): кам'яні або глиняні стіни застосовуються для житлових приміщень, в той час як для фронтона горищного приміщення – захисна конструкція виготовляється з дерева. А також комбінацію в межах самої товщі стіни: «в південних районах стіни з саману після їх осідання часто облицьовують цеглою, іноді – лише нижню частину стіни (до рівня вікон), а часом – усю стіну» (Самойлович, 1972), тому що значним недоліком стін з глини і саману є недостатня вологостійкість, у зв'язку з чим вони можуть деформуватися. Приблизно з початку ХХ ст. в південних регіонах країни стали застосовувати цеглу, що призвело до використання рельєфної кладки пілястр, віконної і дверної лиштви. Таким чином, перелік матеріалів для стін: *саман, глина, ракушняк (місцевий природний камінь великої і дрібної фракції), дерево, обпалена і необпалена цегла*. Для оздоблення зовнішньої поверхні стін використовується спочатку вапно, а в повоєнні роки – гіпс, штукатурка, що дозволило застосовувати фактуру з різним малюнком. У разі штукатурення стін утворюється гладка однотонна поверхня стіни (в південних регіонах країни найчастіше блакитна або світло-зелена, на відміну від північно-центральної, де біла та блакитна), з контрастними за кольором деталями (Мойсеєнко, 1987).

Простота конфігурації плану та, відповідно, конструкції даху народного житла дореволюційного періоду пояснювалась широким застосуванням для покриття соломи та дерева (щепи, гонту). Як зазначає В.П. Самойлович, «відведення води з

поверхні даху може бути надійним лише при найбільш простій його формі» (Самойлович, 1972). Тарас Я.М. наголошує, що двосхилий дах зручний для збору дощової води, якої завжди не вистачає на півдні (Тарас, 2012). «Спорудження різної ширини звисів дахів необхідні не лише для захисту будинку від атмосферних опадів і перегріву приміщення, але й для захисту площі вздовж стін (призьби), яка використовується для господарсько-побутових потреб» (Тарас, 2013).

В.П. Самойлович пише, що особливу невимушеність і естетичну завершеність народні зодчі досягали асиметричним розташуванням окремих архітектурних елементів при загальній симетричній об'ємно-просторовій композиції житлового будинку. На відміну від лівобережної частини Лісостепової зони (в основному – в Карпатському регіоні), де провідним мотивом художньої обробки будівель є фігурно оброблені кронштейни, що виконуються з дерева, для Півдня України найбільш характерне декоративне оздоблення фронтонів будинків, що обумовлено переважанням відповідних місцевих будівельних матеріалів (глина, природний камінь і т.д.). Як зазначає Малина В.В., художні традиції Півдня України формувалися в результаті самостійного розвитку, взаємодії культур різних етносів, а також під впливом академічного мистецтва та історичних стилів: «в народній архітектурі, предметах побуту і внутрішньому оздобленні відображаються риси бароко, класицизму, модерну» (Малина, 2007).

«Ордер – єдина «говорюча мова» за межами професії», – стверджує А.В. Іконніков. Англійський архітектор Д. Чіпперфілд програмно використовує у своїй творчості певний набір авторських композиційних і просторових прийомів, створених на базі ордерної системи, однак це своєрідний спрощений і узагальнений ордер, вирішений на рівні абстракції (Дуцев, 2014). «Як художня форма, ордер є виразним засобом архітектури (інформативним, знаковим, декоративним, символічним, образним). Він покликаний передавати (транслювати) певний художній зміст-текст глядачеві» (Ремізова, 2014).

Говорячи про колористичні особливості традиційного будинку Півдня України, В.В. Малина зазначає наступне: «Приглушений червоний колір покриття разом з білими стінами будинку, його чорним цоколем відображають стародавні уявлення

слов'янських народів про кольорову триєдність світу, а саме домінуючі віхи земного буття людини: народження, життя, смерть» (Малина, 2007). Дійсно, каркасне та безкаркасне житло степових районів України характеризувалось значним розмаїттям прийомів декоративно-художнього оздоблення: окрім традиційної обмазки глиною та побілки, широкого вжитку набули підводка кольоровими глинами та декоративний поліхромний розпис (Пономарьов, 1994). Як відмічає В.В. Малина, народним фарб'ярством на Півдні України монополюючи займались ремісники з числа євреїв (Малина, 1999). Початково з листя бур'яна, споришу, пірію вичавлювали сік і готували фарбу зеленого кольору, коричневий колір отримували з відвару кори дуба, кропиви або горіхової шкарлупи, жовтий та охру добували з суміші глин та оксиду заліза (іржи), сині та фіолетові барви створювались з ягід чорної шовковиці, бузини, квіткових пелюсток синьої мальви, а замість чорної фарби брали сажу або палену кість. Як свідчать респонденти, малянок на стіні, отриманий із застосуванням фарби, розведеної на козячому молоці, стерти було важко. Пізніше отримали розповсюдження мінеральні пігменти та хімічні барвники (синька, крапак, ультрамарин, блакитнувато-зелений купорос). З досліджень З. Мойсеєнко відомо, що зміна кольору, в традиційній житловій архітектурі, як правило, відбувалася при переході однієї архітектурної форми в іншу, при чергуванні форм із різних матеріалів; і закономірним було введення третього кольору для обрамлення кольорової площини (як в молдавському, так і в українському житловому будинку (за В.П. Самойловичем) (Мойсеєнко, 1973). Специфіку південній оселі надавали кам'яні або глиняні масивні огорожі палісадників і садиб, які білились, а в нижній частині покривалися сажею або кольоровими глинами (Хохол, 1976; Самойлович, 1972). Своєрідно вирішувались також ворота і хвіртки (особливо в західних районах Півдня України), художнє рішення яких мало спільні риси з архітектурою житла (Самойлович, 1972).

У післяреформений період в умовах загальної демократизації Російської імперії на Півдні України складаються сприятливі умови для розвитку етнографічної думки. «Наприкінці 60 – на поч. 90-х років XIX ст. спостерігається активізація народознавчого напрямку в діяльності існуючих наукових товариств,

молодих установ (університетів); створюються нові наукові товариства; з'являються загальні праці з етнографії населення краю; частіше організуються місцевими та столичними установами етнографічні й фольклорно-лінгвістичні експедиції» (Величко, 2008). Наприкінці XIX ст. особливу увагу було приділено питанням етнокультурних взаємовпливів; організовувалися виставки для показу зразків народного одягу, предметів побуту, моделей і малюнків різних типів жител Півдня України. Цілеспрямоване етнографічне колекціонування почалося тут пізніше, ніж в інших регіонах, а саме наприкінці XIX – на початку XX ст. (Величко, 2008).

У 60-70-х роках XX ст., використовуючи кращі архітектурно-художні традиції та місцеві будівельні матеріали, народні майстри створювали споруди, що мали найдоцільнішу планувальну структуру та довершені форми (Скрипник, 2007). Експозиція «Народна творчість в архітектурі українського села 60–70-х років XX ст.» музею народної архітектури та побуту «Пирогово» займає площу 12 га та репрезентує особливості традиційного будівництва різних архітектурно-етнографічних регіонів України. В народному індивідуальному будівництві даного періоду простежується: збільшення розмірів житла та компактність забудови, поєднання стилів, поліпшене розв'язання побутових умов та сангігієни, вихід фасаду безпосередньо на вулицю. У багатьох оселях окремо виділені такі приміщення, як вітальня, спальня, дитяча кімната, їдальня, кухня.

Музеї народної архітектури під відкритим небом в Україні мають великий потенціал – вони стають центрами культури і комунікації. «Їх архітектурно-просторова організація є визначальним чинником успішного багаторічного функціонування» (Брич, 2020). Як відмічає З. Гудченко, такі музеї за тематичною спрямованістю можуть бути: етнографічні, художньо-етнографічні, архітектурно-етнографічні, архітектурно-художні, історико-архітектурні, історико-культурні, історико-соціальні (Гудченко, 1981). Як хранителі національних надбань, скансени стають центрами вивчення та творчого використання сучасною практикою популяризації народної культури, осередками духовного відродження глибинних традицій українського народу (Прибега, 2009а). Актуальними підходами і тенденціями створення музеїв під відкритим небом є середовищне проєктування

(подолання ізоляції об'ємної архітектури від оточення), захист природного і культурного оточення, відтворення образу в ландшафті, домінування автентики над інтерпретацією, композиційна і стилістична відповідність та застосування символічного знакування (Брич, 2020).

Позначена регіональною різноманітністю і одночасно збереженням загальноукраїнських якостей, народна архітектура характеризується значним типологічним рядом традиційних сільських будинків (житлові будинки, господарські споруди, виробничі і цивільні будівлі, храмові споруди). Історичні ареали населеного місця охоплюють його історично сформовану частину, що, в цілому, зберегла автентичний вигляд, розпланування і характер забудови. «Це – найбільш освоєна в минулому і добре збережена частина території населеного місця, що відрізняється традиційним характером середовища і значною кількістю об'єктів культурної спадщини» (Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження історико-архітектурних опорних планів, спеціальної науково-проектної документації для визначення історичних ареалів населених місць України, 2008).

У даній дисертаційній роботі вивчається народна житлова архітектура південної частини історичної області Бессарабія – Буджак (в пер. з кумансько-турецького *bucak* – «кут» (Шмідт, 2015)), зокрема, центр української частини Буджака – Арцизький, Саратський і Татарбунарський р-ни, що розташовані на південному заході Одеської обл. (нині у складі Б.-Дністровського і Болградського р-нів Одеської обл.). Новостворений поділ Одеської області на проектні райони, що прийнятий та затверджений Верховною Радою 17.07.2020, в даній роботі не врахований (табл. 1.3). Населені місця, обрані для дослідження (табл. 1.4): м. Татарбунари, с. Весела Балка та с. Садове (Татарбунарський до липня 2020 р., нині Б.-Дністровський р-н Одеської області), СМТ Сарата, с. Зоря та с. Кулевча (Саратський до липня 2020 р., нині Б.-Дністровський р-н Одеської області), м. Арциз, с. Теплиця та с. Веселий Кут (Арцизький до липня 2020 р., нині Болградський р-н Одеської області). Досліджується традиційна житлова архітектура малих міст, СМТ та сіл. Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XIX – XX століття. Нижня хронологічна межа

пояснюється відносно доброю збереженістю найстаріших архітектурних об'єктів з 80-х років XIX ст. Верхня межа дослідження пояснюється масовим витісненням рукотворних предметів фабричними виробами, в т.ч. і елементами архітектурно-художнього декору, якщо не їх відсутністю. У дисертаційній роботі узагальнені історичний і сучасний стан народної архітектури.

Буджак займає південну частину межиріччя Дунаю (північно-західна межа; з місця, де р. Дунай впадає в р. Прут, в напрямку на північ починається молдавська частина Буджака) і Дністра (північно-східна межа – приблизно до початку Мурафи, притоки Дністра (карта Буджака і Північного Причорномор'я, 1737), на південному сході омивається Чорним морем. Буджак – один з найбільш своєрідних регіонів сучасної України і Молдавії в мовному, культурному, географічному відношеннях. Через Саратський, Арцизький і Татарбуранський р-ни проходять річки (Сарата, Чага, Когильник), але виходу до моря перші два р-ни не мають. Татарбунарський р-н омивається морем з південного сходу, а також в ньому розташований національний природний парк «Тузловські лимани» (27 865 га), адміністративна будівля парку знаходиться в м. Татарбунари. Зручні гавані причорноморських лиманів, захищені від вітру, морських хвиль і течій, використовують для рибного промислу, видобутку кухонної солі, рекреації, бальнеології, а також при створенні портово-промислових комплексів і проведенні іригаційних (зрошувальних) робіт. Дані території мають високе природоохоронне, естетичне та наукове значення: лимани «Шагани – Алібей – Бурнас», включені з 1995 р. до переліку водно-болотних угідь міжнародного значення відповідно до критеріїв Рамсарської конвенції, є місцем проживання ряду «червонокнижних» видів. «Тузловські лимани» – свого роду Українська Амазонія, тут відпочивають мільйони перелітних птахів і гніздяться водоплавні (Українська Амазонія, 2018). Поблизу с. Старосілля (Б.-Дністровський р-н Одеської обл.). На північному сході української частини Буджаку розташований етнографічний комплекс-музей «Фрумушика-Нова» з єдиним в Одеській області етнографічним музеєм під відкритим небом.

Як свідчать матеріали спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні 2013 р., в Одеській області зареєстровані об'єкти з надання послуг зеленого

туризму. У Буджаку є всі можливості для створення не тільки окремих зелених приватних садиб (**етнографічних садиб-музеїв**), мініготелей/екоготелей зеленого туризму, етно-еко-хат («еко-життя в етно-стилі»), гостьових будинків, а також для поєднань окремих об'єктів у багатофункціональні спілки/комплекси, в т.ч. музейного призначення:

- унікальні природно-рекреаційні ресурси та екологічна чистота сільських територій;
- багатогранна історико-культурна та етнографічна спадщина;
- колоритне різноманіття традицій, національних цінностей, народних звичаїв та промислів різних етногруп сільського населення;
- унікальні заповідники, красоти та мальовничі краєвиди яких приваблюють туристів з інших регіонів України та зарубіжних країн.

Яскравим прикладом у центральному Буджаку може слугувати зелена садиба ХІХ століття «У Меланії» (м. Татарбунари Одеської області), голови громадської організації «Доброзичливий край» (<https://budjak.com.ua>).

1.3. Стан вивченості традиційної житлової архітектури в Буджаку

Ландшафт Південної Бессарабії являє собою горбистий степ з великою кількістю котловин (Потоцький, 1902). «Клімат на початку ХХ ст. близький до континентального, фіксуються перепади температури від +40 влітку до –20 взимку» (Федулов, 1910), опадів мало, вони ледь досягають 400–450 мм на рік (Берг, 1918). Тому лісова рослинність даного краю переважно штучного походження (наприклад, насадження акацій), є незначні фрагменти чагарникових угруповань, також для Буджацького степу характерна водна, прибережно-водна, лугова, солончакова (солероси) і приморська жаростійка та засухостійка рослинність. З цього випливає ряд причин відносно пізнього заселення даного регіону: з посушливим характером клімату в Буджаку пов'язані ризики для сільського господарства, а брак деревини ускладнював процес будівництва.

Буджак, як окремий історико-етнографічний підрегіон / підрайон / субрайон на кін. ХІХ – поч. ХХ ст. з характерним типом традиційного житла (буджацький тип /

дністровсько-дунайський підтип) виділяли наступні дослідники: Макарчук С.А., О.Ю. Косміна, І.М. Гончар, А.П. Пономарьов (табл. 1.5). В.П. Самойлович не виділяв Буджак, як окремий підрайон Півдня, проте визначив межі поширення 20-ти схем 5-ти типів планування сільських житлових будинків України 60-х – початку 70-х рр. ХХ ст. (Самойлович, 1989), серед креслень яких бачимо, що для Буджака (як для частини Одеської обл.) характерні витягнуті за пропорціями житлові будинки (1 / 1,6...2,0) – типу «3» (до групи планувальних схем типу «3» належать Херсонська, Львівська, Вінницька, Одеська обл.). Етнокультурні групи Буджака в історичній динаміці описані в колективній монографії А.І. Кіссе, О.А. Прігаріна, В.Н. Станко «Буджак: історико-етнографічні нариси південно-західних районів Одещини». У підрозділах «Матеріальна культура» даної роботи висвітлено основні відомості про традиційні садиби албанців, вірмен, болгар, гагаузів, греків, євреїв, молдаван, ромів, німців, українців, росіян – від напівземлянок до сучасного об'ємно-просторового вирішення народного житла.

Відносність відомостей про чисельність населення, що проживає в Буджаку, пояснюється різницею в відношенні до категорій етнічності. «Для ХІХ ст., наприклад, головний фокус зосереджувався на соціально-станової і релігійній приналежності; для Всеросійського перепису населення – мовної і т.д. Різниця в оцінках таких категорій не дозволяє бути гранично коректним в порівняннях» (Кіссе, 2014). Румунська карта 1930 р.: «по-перше, свідомо не розділялися румуни і молдавани; по-друге, відсутні відомості про ромів через те, що всі вони були включені в «румуномовне населення» (Кіссе, 2014). А також розбіжність адміністративних кордонів протягом останніх двох століть значно ускладнює порівняння. Для етнодемографічних аспектів цього розвитку виділено такі етапи: 1) «період формування» (ХVІІІ ст. – 1830-і рр.) – активні міграційні процеси, тобто переселенські чинники формування структури населення; «Період еволюції» (1840-і – 1950-і рр.) – природний приріст населення і природне переселення, а також демографічні втрати (1861-1862 рр. – в Приазов'ї, в ході селянських реформ Олександра ІІ; 1907–1908 рр. – в Сибір і на Далекий Схід, в ході аграрної реформи П.А. Столипіна; трагічні події І Світової війни 1914 – 1918 рр. і громадянської війни

в Росії 1917 – 1923 рр.; 1940 г. – до Німеччини і Румунії, геноцид румуно-фашистського режиму 1941 – 1944 рр.; страшного голоду 1946-1947 рр., 1945-1948 рр. – в Казахстан, Сибір і на Урал, в ході «радянзації» – репресій, виселення «куркулів», «іноземних агентів (поляків, німців)»; депортації німців, греків і вірмен; євреїв (геноцид), істотні втрати серед болгар, румунів, гагаузів); 3) «період урбанізації» (1960-ті рр. – по т.ч.) – відбувається від'їзд частини селян за межі Буджака, в міста і країни колишнього СРСР і Євросоюзу (Кіссе, 2014).

«Багаточаровий етносоціальний простір Буджака складається з великих діаспорних етнічних груп» (Ганчев, 2020). Імігранти перебувають на нових місцях протягом майже століття з «рідними» для себе речами і предметами побуту, а також успадкованими уявленнями про їх роль і значення в домашньому побуті. Вони застосовують усталені способи обробки сировини, сільськогосподарський реманент. У них – свої звичаї і обряди. Чужинці, як вважала Катерина II, потрібні були для вознесення культури Новоросії, тому для якнайшвидшого освоєння територій колоністам надавалися всілякі пільги. Частина переселенців досить швидко українізується, як пише Д. Багалій; хорвати, серби, наприклад, асимілюють – втрачають свої відмінні риси, звичаями і убранням повністю зливаючись з українцями (Малина, 2007). Українці, росіяни, болгары, молдаване, відрізняючись розмовною мовою, з перших років діляться будівельними технологіями, запозичують форми декоративно-прикладного мистецтва, а також «сценарії» народних обрядів. Таким чином, проходить внутрішньоетнічна консолідація спільнот, створення регіональних варіантів культур (Кіссе, 2014). Кожен колоніст був землеробом і скотарем, проте виникає і економічна спеціалізація: у німців – ремесла, українців – хліборобство, росіян-старообрядців та румунів – рибальство, болгар та гагаузів – городництво, молдаван – просапні сільгоспкультури (Кіссе, 2014; Губогло, 2011; «Румунський» Буджак, 2020).

Початковою формою основи житлової споруди в Буджаку був «простий» фундамент – чамуровий. Він виконувався з глини з соломою або половою і називався «чамур» – від тюркського – «гній» (Кіссе, 2014). Недостача деревини в степах змушувала до використання в будівництві житлових будинків природний

камінь (ракушняк дрібної і крупної фракції), саман на глиняному розчині (цегла-сирець з глини + солома) – стіни обмазувалися зовні і зсередини глиною, і білились. У більш пізніх будівлях – штукатурились. Відомо, що природними ресурсами вирізняється район с. Девлет-Агач (с. Делень, Арцизький р-н Одеської області), де значні поклади каменю-ракушняка. Мешканці сіл мають можливість брати каміння звідти і використовувати його на будівництві. Ракушняк великої фракції використовували для зведення всіх поверхонь стін будинку, або ж тільки в місцях їх стикування (утеплення). За результатами натурних обстежень автора, в Буджаку достатньо часто спостерігається комбінація стінових матеріалів на торцевих фасадах житлових будинків (що виходять в бік вулиці): кам'яні або глиняні стіни застосовуються для житлових приміщень, в той час як для фронту горищного приміщення – захисна конструкція виготовляється з дерева. Що стосується тонування стіни червоною глиною, то це відбувалось з суто практичних міркувань: затильна стіна завжди розміщується з півночі і менше обігривається сонцем (вона більше піддається холоду і волозі), в той час як червона глина не тільки пластична та гігроскопічна, а також водостійка – сушить (Кіссе, 2014; Кушнір, 2016).

Головними об'єктами садиби, типової для буджацьких селян, з кінця ХІХ ст. були: житловий комплекс, господарські споруди, половник для зберігання соломи, полови, ток для молотьби зернових (або «(х)арман», на його місці у ІІ пол. ХХ ст. розташовувались сади, городи, виноградники, проте назва зберіглася (Кіссе, 2014)), город і сад з квітником, кам'яні огорожі садиби з кованими металевими решітками поверх них (Малина, 1999). Самойлович В.П. до елементів облаштування території садиби відносить: архітектуру малих форм, господарські та виробничі споруди (Самойлович, 1989).

«Регіональна специфіка стінопису в народній архітектурі формувалась на основі особливостей природно-кліматичного середовища місцевості, наявності відповідних природних барвників, традиційної для краю орнаментики у шитві, ткацтві, писанкарстві, гончарстві, місцевого фольклору, запозичень традицій сусідніх культур» (Кушнір, 2016). Сільський будинок, з точки зору народної міфології, нагадує живу істоту – він здатний відтворити характер людини та її

особистий статус, виступаючи немовби в ролі двійника для свого господаря (Малина, 1999). Що стосується болгар, їх тривале перебування у національному середовищі, спорідненому за мовою, звичаями, міфопоетикою, – пише Микола Кауфман, – створює неповторні умови, за яких багато форм, видів і жанрів мистецтва не тільки зберігаються, але й виявляються в окремих випадках більш стійкими, ніж в метрополії (Малина, 1999). «До першої половини ХХ ст. традиція стінопису відома до берегів Чорного моря, проте нам нічого не відомо про настінний розпис у Буджаку» (Кушнір, 2016).

Як відмічає Кушнір В.Г., особливістю декоративної орнаментики народної архітектури степової зони є домінування в ній рослинних мотивів (Кушнір, 2011). На фронтонах традиційних житлових будинків, а також в декорі огорож садиб Буджака домінують композиції, в основі яких – «Вазон» чи «Світове дерево». (Кушнір, 2016). «Світове дерево», «Дерево життя» за народними уявленнями росло посеред Раю (Вирію), мало листя і плоди всіх дерев; «Вазон» – першоджерело життя, квіти несуть в собі райський стан життя, достаток і красу (Кадуріна, 2013); Кушнір, 2016). «Світове дерево» зображалося переважно у вигляді квітки з двома листками чи двома гілками з листям (Кушнір, 2011). Землеробська символіка, як правило, характерна для регіонів традиційного землеробства (не для Буджака), проте за результатами натурних обстежень автора 2015-2018 рр. вона теж достатньо поширена на вказаних територіях. До елементів магічно-оберегового значення також відноситься «Свастика» – різновид хреста, модель Сонця у русі (стародавній символ вогню). За однією з версій, слово походить від санскритського «свастя» (su («добре») і asti («буття»), від якого утворилася лексема «щастя».

Зміни у традиції декорування жител українців степової зони (а саме: перехід від геометричної до рослинної символіки) стали наслідком дії принаймні двох основних чинників – 1) переорієнтації на усталені для степової зони мотиви і композиції; 2) суттєвого скорочення ткацтва (а в багатьох селах і його занепаду), і, відповідно, відсутність трансформації орнаментів ткацьких виробів; разом з цим прослідковується і втрата традиційної орнаментики у народній архітектурі (Кушнір, 2016).

В.П. Самойлович, досліджуючи українське народне житло (кінця XIX – початку XX ст., в додатку «Одеська область» наводить графічні зображення загального вигляду 2-х житлових будинків Буджака (Кілійського та Татарбунарського р-нів Одеської обл.) (Самойлович, 1972). В.В. Малина у дисертаційному дослідженні та монографії охоплює загалом Одеську, Херсонську та Миколаївську області. Деякі ілюстративні приклади автора мають відмітку адреси (вказівку на назву села), що дозволяє визначити, які саме з традиційних житлових будинків територіально належать Буджаку, як етнографічному підрегіону (кількість таких прикладів – три). В етнографічному довіднику А. Пономарьова наводиться один приклад дністровсько-дунайського (буджацького) підтипу південноукраїнського степового типу народного житла. Узагальнюючи дану ілюстративну (графічну та фотографічну) інформацію, отриману з різних джерел, можемо стверджувати, що для буджацького типу традиційного житлового будинку найхарактернішим є двосхилий дах, а причілок, орієнтований в бік вулиці, має цікаве декоративно-художнє вирішення. Кількість прикладів невелика, що не надає змоги систематизувати відомості про найхарактерніші декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків даного регіону, а що стосується етнічної складової, лише Малина В.В. робить деяке уточнення (на ілюстраціях виокремлені український та болгарський будинки). Етно-культурні групи населення Буджака в історичній динаміці та відповідні їм традиційні житла описані в колективній монографії А.І. Кіссе, О.А. Прігаріна, В.Н. Станко, проте ілюструються традиційні житлові будинки та садиби тільки вибірково.

Експозиція Одеського історико-краєзнавчого музею «Степова Україна» представляє матеріальну та духовну культуру українців, молдован, болгар і німецьких колоністів (з об'ємних експонатів – селянські знаряддя праці, предмети інтер'єру та одяг). Вивченням традиційної житлової архітектури рідного краю в СМТ Сарата займаються директор Саратського районного історико-краєзнавчого музею Любов Клим та історик Петро Узунов, за підтримки громадської організації «Злагода». В 2006 р. у колишньому Тарутинському районі (територія Буджака) на місці молдавського села створено етнографічного комплекс-музей «Фрумушика-

Нова» з єдиним в Одеській області етнографічним музеєм під відкритим небом. На території, що займає більше 24 тис. га., окрім послуг для сімейного відпочинку, знаходиться Бессарабське село, в якому експонуються садиби різноманітних національностей Південного краю другої половини ХІХ – поч. ХХ ст.: українська (друга половина ХІХ ст.), російська (друга половина ХІХ ст.), болгарська (друга половина ХІХ ст.), молдавська (друга половина ХІХ ст.), гагаузька (друга половина ХІХ ст.), німецька (друга половина ХІХ ст.), єврейська (1932 р.) садиби. На жаль, в об'ємно-просторових композиціях будинків, які експонуються, неповно розкрита тематика декоративно-художнього оздоблення в традиційній житловій архітектурі даного краю; приклади народної житлової архітектури ХХ ст. взагалі відсутні (за винятком єврейської садиби); проводяться екскурсії, проте науково-популярна та спеціальна література не видається (путівники, довідники і т.д.).

1.4. Аналіз декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака

Розглядаючи центральні регіони Буджака, зокрема, м. Арциз Арцизького району Одеської обл., м. Татарбунари Татарбунарського р-ну Одеської обл., СМТ Сарату і с. Зоря Саратовського району Одеської обл., потрібно відзначити достатню різноманітність у формах покрівельних конструкцій, серед яких можна виділити наступні найбільш поширені типи: 1) двосхилий; 2) мансардний; 3) вальмовий (чотирисхилий); 4) двосхилий начілковий, 5) чотирисхилий причілковий; 6) напіввальмовий із заломами форми по периметру; 7) шатровий. Мальовничі об'ємно-просторові композиції набувають житлові будинки з комбінованим типом даху, що застосовується для покриття декількох об'ємів будинку, що перетинаються між собою, своєрідний вигляд також мають дахи з художньо оформленими горищними вікнами, розташованими як в площині покрівельного схилу, так і на фронтоні головного фасаду. Матеріали, що використовуються для схилих покрівельних конструкцій наступні: очерет / рогіз та гонт (застовувались, в основному, до кінця ХІХ ст., на обстежуваних територіях не знайдені автором); керамічна «марсельська» черепиця, цементно-піщана «голландська» черепиця (з кінця ХІХ ст.) (Кіссе, 2014);

азбестоцементний шифер та покрівельне листове оцинковане залізо (з другої половини ХХ ст.). «Плетені очеретяні фронти існували аж до середини ХХ століття, для тильного торця і господарських будівель їх використовують до сих пір» (Кіссе, 2014), це говорить про те, що в Буджаку, очевидно, поза територіальними межами даного дослідження існують і очеретяні дахи. За результатами натурних обстежень, визначені матеріали обробки стінових конструкцій: вапно для побілки стін з глини / природного каменю; штукатурні розчини (з характерною фактурою поверхні), цегла; в окремих випадках дерево (в т.ч. фарбоване) та листове залізо – для конструкцій полей фронтонів в будинках, повернених торцем в сторону вулиці, стін господарських споруд.

Предметно-просторове середовище народного житла – це, перш за все, житлово-господарський комплекс, який формується на основі утилітарних і неутилітарних факторів, перебуваючи під впливом сакральних значень, регіональних і етнічних особливостей будівництва, традиційних нормативів і авторських впливів. Поряд з великими об'ємами та членуваннями форм (стінові, покрівельні конструкції і їх складові), предметами детального розгляду і дослідження виступають: **ліпнина + викарбовування + розпис** (декоративне оздоблення пілястр і їх профілювання, декоративне оздоблення простінків, акцентування орнаментом / пластиком по периметру віконних і дверних обрамлень, контурна порізка кронштейну, фігурна обробка опорних елементів, фронтонів, причолин і фризів, викарбовування дати зведення будинку та ініціалів власника, художнє оформлення входу до будинку, в т.ч. вуличних воріт, огорож), **художнє різьблення** (причолини, слухові вікна фронтонів, «коники» (охлупні) дахів, віконні та дверні обрамлення, фігурна обробка кронштейнів, приставних візерунчастих палітурок віконних і дверних обрамлень житлових і господарських будівель), **художнє кування** (навіси, кронштейни, козирки, елементи колодязів, в'їзні ворота, внутрішньодворові огорожі) (Романова, 2017). Орнаментальна пластика представлена: декоративною обробкою пілястр, акцентуванням верхньої їх частини за подобою капітелі, профілюванням по висоті; декоративною обробкою простінків – різномасштабними за величиною плоскими і рельєфними композиціями, використанням пластичних і підкреслених кольором

композицій по периметру віконних і дверних прорізів. У повоєнні роки поширився прийом обробки зовнішньої поверхні стін дрібною фактурою з гіпсу (Хохол, 1976). Особливу виразність надає житлового будинку оформлення ганку: контурна порізка кронштейну, що служить опорою для навісу, контур самого навісу над входом, масивні опорні елементи складної форми. Необхідно відзначити досить густе насичення декором фронтонів головних, орієнтованих на вуличну сторону фасадів, фігурне оформлення причолин, оздоблення контурів схилюваних покрівель, викарбовування дати зведення будинку та ініціалів власника, фризовий орнамент, що відокремлює поле фронтона від стінової площини, а також периметральний фриз вздовж верхнього контуру стін. Художнє різьблення – по дереву, каменю та металу – представлене на контурах причолин, на горищних вікнах фронтонів, об'ємних і плоских «кониках» (охлупнях) дахів, віконних і дверних обрамленнях, в фігурній порізці кронштейнів, приставній візерунчастій палітурці вікон і дверей житлових будинків, веранд, літніх приміщень і господарських споруд. Художнє кування, як правило, має загальні композиційні особливості з архітектурою житла і садиби, в цілому, – виявлене в навісах і козирках, в'їзних воротах і внутрішньодворових огорожах, на окремих конструкціях колодязів. Досить показово і барвисто вирішується вхід до житлового будинку, в т.ч. рельєфна обробка опорних елементів, створення композицій вуличних воріт, різновисотних зовнішніх і внутрішніх огорож садиби. Прикладами можуть слугувати житлові будинки на вул. Сонячній, Новосьолов, Кооперативній, Київській, Колгоспній, Саратській м. Татарбунари Татарбунарського району Одеської обл.; вул. Халікова, Млиновій, Осипенко, Миру, Чкалова, Кірова, Вузькій СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл.; вул. Леніна с. Зоря Саратського району Одеської обл., а також вул. Шевченко, Перемоги, Головіна, Кірова с. Кулевча Саратського району Одеської обл. і багато інших.

Декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX століття прокласифіковані за розміщенням (будинки/садиба): I. Стіни, простінки, щипці, фронтони + схилювані дахи, піддашків; II. Прорізи, стики, торці поверхонь стін/дахів; III. Огорожі садиби/двору;

IV. Допоміжні елементи будинку/садиби. Таким чином, це можуть бути стінні поверхні житлового будинку (в т.ч. веранд, ганків) та господарських споруд; поверхні схилів покрівлі житлового будинку та господарських споруд, піддашків відкритих галерей, веранд, ганків; прорізи житлового будинку (в т.ч. веранд) та господарських споруд, їх обрамлення та заповнення; торцеві та стикувальні елементи житлового будинку (в т.ч. відкритих галерей (підсіння), веранд, ганків) та господарських споруд; елементи дворових огорож садиби з урахуванням особливостей зонування території садиби житлового будинку. Допоміжні елементи будинку та садиби – це певні деталі (в т.ч. елементи облаштування будинку/садиби), що слугують для підводу комунікацій (влаштування печі – опалення, а також водопостачання та водовідвід).

Щодо матеріалів, які використовуються з конструктивною та в той же час декоративною метою в межах житлового будинку/садиби, виділено три групи: 1) для ліпнини, викарбовування, розпису – це камінь, цегла, цементно-гіпсові суміші, керамічна та металочерепиця, шифер, фарба; 2) для художнього різьблення – камінь, цегла, дерево, метал, фарба; 3) для художнього кування – метал та фарба (табл. 1.6).

В таблиці 1.7 проводиться аналіз декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака: представлені **орнаментально-пластичний декор (ліпнина + викарбовування + розпис), художнє різьблення і художнє кування** з урахуванням особливостей їх розташування в межах фасадів будинку / садиби. Визначено, що місцезнаходження архітектурно-художнього декору може бути: 1) точковим (в т.ч. являти собою отвори) – в разі, якщо присутній елемент 1 раз без будь-якого повтору; 2) рядковим (в т.ч. периметральним) – кількість елементів в ряду від 3-х і більше, інтервал між ними не надто різниться від величини самих елементів або дорівнює нулю, а пропорції ширини щодо довжини від 1/3 і довше; 3) площинним (в т.ч. сітчастим) – елемент займає близько половини і більше наданого місця (простінок, частина поля фронтона, площа вуличних воріт, площа опорних елементів кам'яних огорож садиби), або даний елемент розташований за межами основного обсягу і лише лінійно стикується з ним (плоскі «коники», що підносяться над об'ємом даху); 4) кутовий (в т.ч. дуговий) – елемент розташований на стику двох променів або площин,

представляючи собою точку, дугу або зрізаний кут гранної геометричної форми або об'єму. Також досить часто спосіб розташування декору може комбінуватися, що, як правило, значно підвищує композиційну виразність, в цілому. Декор, що є частиною ордерної композиції в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака, як правило, розміщений на кантонах, пілястрах стінних поверхонь, фронтонах, дверних та віконних обрамленнях, в т.ч. на обрамленнях горищних вікон. Декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст прокласифіковані за розміщенням (Табл. 1.9). Таким чином, митець є неперевершеним майстром особливої композиції, а вибір та оптимальна організація етнокультурних знаків, їх розташування мають бути прочитані, як «середовищні репліки» бажаного змісту (Тюрікова, 2016).

У центральному Буджаку автором виявлено ряд різновидів архітектурно-художнього декору за певними ознаками, складена його класифікація (табл. 1.10). Порівняльний аналіз представлений у відповідній таблиці і кольоровій стовбчастій діаграмі. Виявлений на фасадах житлових будинків і в межах садиб архітектурно-художній декор різниться: 1) за характером мотивів (геометричні, рослинні, зооморфні, орнітоморфні, астральні, геральдичні, епіграфічні); 2) за характером розміщення (точкові, рядкові (стрічкові, поясні), кутові, сітчасті, периметральні, площинні, комбіновані); 3) за характером нанесення на поверхню (графічні, живописні, рельєфні, скульптурні); 4) за технічними прийомами обробки поверхні (кування, розпис, різьблення, викарбовування, ліпнина); 5) за характером фарбування (монохромні, біхромні, поліхромні).

М.Р. Селівачов в роботі «Українська народна орнаментика XIX–XX ст.: іконографія, номінація, стилістика, типологія» розглядає орнаментику як специфічну інформаційну систему, в якій візуальні знаки, виражені графічно, кольором, композиційно-просторовими співвідношеннями, мають вербальні позначення, а зорові і лексичні компоненти зіставлені за допомогою спеціальних методів. В орнаментиці зберігаються і відображаються знаки і символи різноманітних інформаційних систем, як загальновідомих, так і езотеричних, – пише

Селівачов М.Р. (Селівачов, 1996). Таким чином, лексикалізація і ідентифікація елементів, їх вивчення і порівняльний аналіз, систематизація за асоціативними ознаками і просторовим змістом дозволяє виявити образну багатозначність національної орнаментики (графічно-кольорового і фактурного народного візерунку).

Розглянемо різновиди орнаментів в архітектурно-художньому декорі традиційної житлової архітектури центрального Буджака. За композиційною побудовою і загальною спрямованістю композиції: **осьові** (за принципом симетрії щодо однієї або двох осей симетрії), **центрально-симетричні** орнаменти (в основі створення – центр симетрії, через який може пройти безліч осей симетрії), а також **асиметричні** орнаменти і **комбіновані**. Виявлені види симетрії: *дзеркальна* (білатеральна), *паралельний перенос або змінна симетрія* (присутній інтервал при перенесенні елемента), *переносна або трансляційна* (інтервал при перенесенні елемента дорівнює нулю). Приклади дзеркальної симетрії можемо спостерігати досить часто на полях фронтонів – по обидві сторони від горищного вікна (права і ліва частина, як правило), а також у витіюватих елементах кування зовнішніх і внутрішніх огорожень садиб, в оформленні віконної та дверної лиштви. Говорячи про точкові орнаменти, слід вказати, що це можуть бути досить дрібні елементи для акцентування кутів, завершальних країв або таких, що слугують для заповнення розриву між малими (стрічковими) орнаментальними смугами. Укрупнені точкові орнаменти є, як правило, сонячні розетки або нескладні композиції з рослинних (а також зооморфних, орнітоморфних і ін.) мотивів у межах капітелей пілястр, опор огорож садиби, на площині простінків і на полях фронтона. Говорячи детально про такий вид орнаменту, як рядковий (стрічковий, поясний або бордюр), варто зупинитися на деяких закономірностях його побудови. Бордюр може утворюватися в результаті наступних композиційних прийомів: простий / складний статичний / динамічний ритм (однобічна орнаментальна смуга); простий / складний статичний / динамічний ритм з однаковими / не співпадаючими осями перенесення (двостороння орнаментальна смуга). Можливий також варіант, при якому елементи розташовані на двох сторонах орнаментальної смуги і вздовж її середини одночасно. Приклади

даних орнаментальних зображень ми можемо побачити уздовж стовпів або суцільних монолітних опорних елементів огорож садиб, уздовж пілястр і лізен, фризу, легеля, причолин, віконної і дверної лиштви. Рапорт, або статичний сітчастий орнамент, також зустрічається досить часто (фактура цоколя, стінні і дахові площини, ковані і кам'яні огорожі). Він може являти собою сітку з або без організації центрів.

Орнаментика – явище не тільки національного мистецтва, «що генерує нові зображення, постійно переосмислюється номінацією і семантикою» (за М.Р. Селівачовим), але і важлива складова частина світової системи символів. «Геометричний принцип побудови орнаментальних проєкцій символічного матеріалу, в тій чи іншій мірі, притаманний усім стилям в орнаментальній культурі, але геометричний орнаментальний стиль історично синергований з семантикою самих геометричних знаків, посилюючи тим самим, своє стійке значення, оскільки в традиції його зародження і використання здійснювалася ціла система його реалізації...» (Привалова, 2010).

Далі, виходячи за межі орнаментальних одиниць, що формуються за рахунок візерункових повторів і чергувань, слід розглядати закономірності формоутворення декору в об'єктах традиційної житлової архітектури шляхом сполучень точкових, лінійних, площинних і об'ємних елементів, з властивою їм тектоникою. Однак, в традиційній (народній) архітектурі художньо переосмислена конструкція, збагачена арсеналом композиційних засобів художньої виразності, пояснюється і розкривається не тільки методами будівельних наук, а й методами археології, етнографії, фольклористики, релігієзнавства, семіотики, та, звичайно ж, мистецтвознавства. Це безпосередньо знаходить своє відображення в національній ідентичності, чому архітектура етнічних об'єктів завжди відкрита широкому полю евристичних спостережень і досліджень. «Геометричні фігури і знаки, що мають як самостійне символічне навантаження в культурі, так і є найбільш загальними принципами матеріальної культури, створюваної людиною, що і дозволяє існувати орнаменту, як культурно-історичному феномену, а також сьогоdnішньому інструменту інформаційної та масової культури, де символи і знаки в

орнаментальному полі набувають своє контекстне значення для сучасної людини» (Привалова, 2010а).

Висновки до першого розділу

1. *Аналіз джерел дослідження дозволив сформулювати основні наукові напрямки дисертаційного дослідження:*

- світова практика функціонування етнічних об'єктів. Народні традиції у вітчизняній та зарубіжній традиційній житловій архітектурі;
- формоутворення архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків (вплив поліетнічних традицій, історичних стилів, символіки);
- аспекти формування національної своєрідності декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі;
- триєдина система архітектурної семантики, семантичні зіставлення та рівні, семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності (будинок/садиба);
- проектування об'єкта житлового середовища як архітектурно-художнього твору. Концепція відродження та розвитку малих історичних міст, СМТ та селищ.

2. Житлові будинки кожного архітектурно-етнографічного району України відрізняються характерними ознаками, зумовленими природно-кліматичними факторами, особливостями історичного та соціально-культурного розвитку. В даному дослідженні фокусується увага на Півдні України, зокрема південно-західному Причорномор'ї (південній частині Бессарабії). Визначено та обґрунтовано межі дослідження: українська частина Буджака; населені пункти, вибрані для вивчення, розташовуються в центральній його частині – тобто Арцизький, Саратовський і Татарбунарський р-ни, що розташовані на південному заході Одеської обл. (згідно з новим проектом Верховної Ради 2020 р., Б.-Дністровський і Тарутинський р-ни Одеської обл.). Населені місця, обрані для вивчення: м. Арциз, с. Теплиця та с. Веселий Кут Арцизького району Одеської обл., м. Татарбунари, с. Садове та с. Весела Балка Татарбунарського р-ну Одеської обл., СМТ Сарата, с. Зоря і с. Кулевча Саратовського району Одеської обл.

3. Стан вивченості традиційної житлової архітектури в Буджаку, в цілому,

можна характеризувати як недостатній. Процес відносно пізнього заселення даного регіону пояснювався посушливим характером клімату в Буджаку, з чим пов'язані ризики для сільського господарства, а брак деревини ускладнював процес будівництва. Відносність відомостей про чисельність населення, що проживало в Буджаку, було спричинено різницею в відношенні до категорій етнічності на різних історичних етапах. За результатами натурних обстежень автора, в Буджаку достатньо часто спостерігається комбінація стінових матеріалів на торцевих фасадах житлових будинків (що виходять в бік вулиці): кам'яні або глиняні стіни застосовуються для житлових приміщень, в той час як для фронту горищного приміщення – конструкція причілку виготовляється з дерева. Кількість ілюстративних прикладів традиційного буджацького житла, що представлені в працях дослідників, відносно невелика, що не надає змоги систематизувати відомості про найхарактерніші декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків даного регіону. Що стосується дослідження типів житлових будинків Буджака за етнічною приналежністю, представлена інформація в музейних архівах та літературі є вибірковою як за локалізацією, так і за хронологічними межами.

4. Аналіз декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака показав, що їх можна поділити **за величиною**: 1. Загальний розмір (стінові + покрівельні конструкції); 2. Об'єми і форми середніх розмірів (схили, фронтони, простінки, отвори віконні та дверні); 3. Деталі (пілястри, фризи, причолини, дрібна пластика в центрі і по периметру віконних і дверних обрамлень, кронштейни та козирки, приставна візерунчаста палітурка віконних прорізів і дрібна пластика дверних полотен, охлупні); **за ідейним задумом**: 1. Прояв традиційних особливостей домобудівництва окремих етнічних груп (житлові будинки українців, росіян, болгар, німців, румунів, молдаван, гагаузів тощо, в т. ч. змішані за національною ознакою типи будинків); 2. З присутністю елементів архітектурних стилів бароко, класицизму, модерну і т.д.; 3. Своєрідність авторської творчості невідомих народних майстрів; **за прийомами декорування** (Табл. 1.8):

1. Ліпнина + викарбовування + розпис (61%); 2. Художнє різьблення (29%); 3. Художнє кування (10%); 4. Художній розпис (по 1-2 приклади на населений пункт).

Виявлено, що пропорційні співвідношення, прийоми стилізації, композиційна структура, а також символіка традиційних житлових будинків Буджака вирішуються, як правило, гармонійно і мають не випадковий характер. Запозичуючи та імітуючи природні аналоги (прототипи), народні майстри створювали унікальні твори, в яких яскраво відображені міжетнічні і релігійно-побутові контакти, професійні запозичення, сімейні традиції і досягнення нового часу. На основі аналізу декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака, зіставленні особливостей розміщення орнаментального декору на фасадах житлових будинків та в межах садіб, вивченні способів композиційної побудови та загальної спрямованості композиції орнаментів автором виявлено ряд різновидів архітектурно-художнього декору за певними ознаками та складена його класифікація. Аналіз представлений у відповідній таблиці і кольоровій стовпчастій діаграмі. Виявлений на фасадах житлових будинків і в межах садіб архітектурно-художній декор відрізняється: 1) за характером мотивів (геометричні, рослинні, зооморфні, орнітоморфні, астральні, геральдичні, епіграфічні); 2) за характером розміщення (точкові, рядкові (стрічкові, поясні), кутові, сітчасті, периметральні, площинні, комбіновані); 3) за характером нанесення на поверхню (графічні, живописні, рельєфні, скульптурні); 4) за технічними прийомами обробки поверхні (кування, різьблення, розпис, викарбовування, ліпнина); 5) за характером фарбування (монохромні, біхромні, поліхромні).

РОЗДІЛ II

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ЗАСТОСУВАННЯ ДЕКОРАТИВНО-ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ В ТРАДИЦІЙНІЙ ЖИТЛОВІЙ АРХІТЕКТУРІ

2.1. Термінологічний апарат дослідження

Традиція – це форма трансляції соціального досвіду в загальфілософському сенсі, як зазначає Малина В.В. Той чи інший тип стадіальних запозичень будь-якого об'єкту, який еволюціонує, в тому числі і культури, можливий за умови, коли старе переходить в нове і продуктивно в ньому працює (Станкевич, 1995).

НАРОДНА АРХІТЕКТУРА – це складна і збалансована стійка система функціонально-організаційного життєзабезпечення певного етносу, що має безпосередню соціальну і ментальну взаємодію з поняттями «народ», «природа», «культура» (Ксеневиц, 2007). Традиційній архітектурі властива яскраво виражена адресність, регіональність і національність, субординаційна структура елементів і відносин головного і другорядного, громадського і особистого і т.д. «Традиційність народної архітектури обумовлювалася в значній мірі і методом, який лежав в основі народного будівництва, при якому сільське житло споруджувалося не за проектом, а за кращими типовими зразками, які були характерні для того чи іншого району України» (Самойлович, 1972). Завдяки тому, що структура і масштаб композиції співмірні користувачеві, його сім'ї, повсякденним і побутовим потребам і можливостям, створюється гармонійний взаємозв'язок соціальної думки, культури і традицій (Ксеневиц, 2007).

До головних ознак народної архітектури дослідники відносять:

– Використання природних умов середовища, оточення, ландшафту, місцевих будівельних матеріалів, природно-кліматичних факторів; синтез природного середовища та господарської (побутової) діяльності, створення рекреаційного, ландшафтно-екологічного архітектурного середовища (Ксеневиц, 2007);

– Орієнтація на потреби конкретного поселення, роду, сім'ї, особистості, на онтологічну, демографічну специфіку, духовні орієнтири, естетичні смаки

(Ксеневиц, 2007); відповідність національним традиціям та естетичним уподобанням народу (Самойлович, 1972);

– Можливість участі власника в створенні та облаштуванні життєвого простору, використання ручної праці або особисто контрольованих механізмів, самодіяльна участь в їх переобладнанні та вдосконаленні; спадкоємність архітектурно-будівельних традицій (будівельного досвіду, професійних та технічних навичок, художньої майстрості) (Самойлович, 1972);

– Синкретичність (нерозчленованість) формування та багатоплановість об'єднання і використання матеріальних і духовних сторін, включення реалізації трудових та організаційних процесів поряд з духовними, образно-семантичними (Ксеневиц, 2007). Охоплення повного змісту процесів життєдіяльності людини і суспільства як цілісної самодостатньої системи людського буття. Локалізація, індивідуалізація, традиційність простору, об'ємів, окремих предметів і обладнання, багатоплановість функціональних процесів.

Уперше термін «етнос» з'явився в науковій літературі наприкінці XVIII – на початку XIX ст. разом з термінами «етнографія» (описова, регіональна дисципліна) й «етнологія» (теоретична, узагальнююча наука), при цьому поняття «етнос» здебільшого ототожнювалося зі словом «народ» (Бромлей, 1983). В сучасній теорії архітектури при використанні національних мотивів у формуванні предметно-просторового середовища натрапляємо на наступні назви цього явища: «етностиль», «етно-стиль», «етнічний стиль», «етностилістика», «народна стилістика», «етнічна стилістика» (Громнюк, 2016). Свій культурний сенс певний етностиль, як правило, втрачає тоді, коли народ залишає один спосіб буття і переходить до іншого, або група етносів створює націю – спільноту більш високого рівня організації – з державою та іншими національними атрибутами (Афанасьєв, 2013). Російський вчений та письменник Л.М. Гумільов у 60-ті рр. XX ст. створив концепцію, що визначає етнос як спільноту людей, яким притаманні спільна самосвідомість, а також певний спільний стереотип поведінки, сформований у специфічних ландшафтно-кліматичних умовах (Смолій, 2005).

На відміну від етнічності, кожен індивід може обирати національність. Етнічність же дається при народженні та характеризується низкою етноідентифікуючих ознак, відображених в культурних цінностях (Пивоєв, 2013). У європейських країнах національність прийнято трактувати як громадянство, приналежність до певної країни, при цьому етнос вважається частиною нації. Проте національна ідентичність, як і етнічна, є усвідомленням власної унікальності та своєрідності на тлі соціально-історичних, географічних, расових, культурних, світоглядних, моральних, політичних й інших особливостей, а також належності до певної історично сформованої спільноти (Громнюк, 2016). Тому термін «національний» використовуємо як поняття, що характеризує самотні ознаки в межах певної держави, а «етнічний» – для визначеного окремого етносу з притаманними йому ознаками.

«Технічне вчення про художню форму» було названо О. Раппапортом архітектурної поетикою. Поетика – це також і ті принципи, правила, способи і засоби, які слугують для вираження художньої специфіки творчості, що виявляється у окремого автора, напрямку, цілої епохи. Особливості поетики архітектури того чи іншого часу стають більш очевидними на помітних поворотах до нових художніх устремлінь і чіткіше розпізнаються – в порівнянні з поетикою інших історичних епох (Азіян, 2002).

Будь-які мовні уявлення і закономірності вивчаються спеціальною наукою – семіотикою – загальною теорією знакових систем. В неї входять три основні розділи: 1) семантика вивчає сенс знаків; 2) синтактика – закономірності взаємозв'язку знаків, створення цілісних повідомлень або текстів; 3) прагматика вивчає вплив знаків на людину, що їх сприймає. «Завдяки дослідженням Фердинанда де Соссюра, Ч.С. Пірса, М. Фуко, Ю. Лотмана, У. Еко та ін., відомо, що мови різних культур і народів відрізняються своєю будовою, словниковим складом, граматичними правилами і т. п., проте всім мовам притаманні деякі загальні закономірності – системна організація одиниць мови» (Ремізова, 2014).

Термін «семантика» був введений французьким лінгвістом Мішелем Бреалем. У даній роботі розглядається мова архітектурних форм – особлива художня мова, що

дозволяє виробляти і втілювати ідейно-творчу думку і художню цінність в матеріалі твору. Вербальну мову професійних термінів і понять – будемо застосовувати для тлумачення понять виразних засобів архітектури. Як відомо, теоретична модель будови архітектурної мови включає в себе *морфологію* (форми, елементи), *семантику* (сенс, значення) і *синтактику* (алгоритми, побудови). «Архітектурна семантика співвідносна з архітектурною сюжетикою, про яку заговорили постмодерністи в кінці ХХ століття і з поняттям функції, про яку говорили функціоналісти поч. ХХ століття» (Ремізова, 2014). У розряд смислових або символічних аспектів потрапляють також всі тектонічні уявлення, що алегорично розповідають глядачеві про просторову структуру архітектурного об'єкта, статику, динаміку, напруженість конструкцій і т. п. Наприклад, В. Маркузон стверджував, що «тектоніка і пов'язане з нею коло тектонічних уявлень і становить семантичну основу архітектурної художньо-виразної мови» (Маркузон, 1970).

Семантичні проблеми ставилися і обговорювалися філософами вже в далекій давнині, за часів Аристотеля, який в IV столітті до н.е. дав народження і визначення терміну «метафора» (Гізатова, 2018). Зображально-виражальні засоби мови (поетичні мовні звороти, в яких слово або вираз вжито в переносному значенні) – є важливими важелями семантичних змін і теоретичної розробки способів перенесення значень лексичних одиниць тої або іншої мови (Гізатова, 2018); виражальні засоби архітектури (ордер, композиція, тектоніка, масштаб, пропорції, ритм, пластика об'ємів, фактура і колір матеріалів, синтез мистецтв і ін.) – існують для того, щоб зробити будь-яку споруду не тільки конструктивно надійною, але і образно-привабливою.

Визначення терміну «архітектурна семантика» дає декан факультету архітектури та дизайну В.І. Лучкова: це є розділ архітектурної семіотики, що охоплює правила інтерпретації знаків та складання з них виразів певного значення, які можна побачити, відчувати через сприйняття архітектурних систем чи комплексів. «Тобто архітектурна семантика вивчає архітектурну мову та її складові з точки зору виразу конкретного смислу» (Лучкова, 2012).

Термін вернакуляр (vernacular) також прийшов з лінгвістики, де він застосовується для позначення «місцевих», «регіональних», «нестандартних» мов або діалектів. Вернікулярна («жива», «рідна») архітектура становить величезну цінність для сучасної людини, яка втомилася від стандарту, від однаковості міського середовища в різних частинах світу і потребує теплоти, рукодільності, унікальності (Іванов, 2017).

2.2. Основні методи дослідження

Натурні обстеження (спостереження, фотофіксація, замальовки, інтерв'ювання, обмірні роботи) – відправна точка в науковому дослідженні. Спостереження, як метод пізнання дійсності, застосований, щоб вивчити природне функціонування і візуальні якості об'єктів традиційної житлової архітектури, встановити відповідність житлових будинків їх справжнім (автентичним) зразкам. З цією метою проводились виїзди в досліджувані населені місця з певною періодичністю (для ознайомлення з переліком об'єктів, для порівняння їх архітектурного вигляду з плином часу). Авторкою проведено детальне обстеження традиційних житлових будинків садибного типу Одеської області (зокрема, центрального Буджака) з фотофіксацією, замальовками, інтерв'юванням жителів і старожилів. Візуальний розгляд і фотофіксація об'єктів дають можливість виявити репрезентативність, ступінь збереження традиційних житлових будинків, а також набір засобів декоративно-художньої виразності, що має значення з точки зору мети і завдань даного дослідження. Робота з фотоматеріалами дозволяє уточнити територіальні і часові межі дослідження, в рамках яких доцільно проводити порівняльний аналіз етнічних об'єктів, що відображають національну самобутність, культурно-історичну цінність, а також автентичність (особливо – в порівнянні із давніми фотографіями традиційної архітектури певних етнічних груп). Замальовки виконувалися з метою відображення контурів деталей житлових будинків, а також інших внутрішньосадибних об'єктів, що грають певну композиційну роль в предметно-просторовому середовищі, але з якихось причин важкодоступні для фотофіксації (блокуюче листя і гілля дерев, і т.д.). При створенні ідеалізованої

моделі об'єктів традиційної архітектури також використовувалися засоби ручної і комп'ютерної графіки. Інтерв'ювання жителів в обраних для дослідження населених місцях проводилося вибірково, зокрема, для виявлення та уточнення етностилістичних особливостей в традиційній архітектурі Буджацького регіону, а також для виявлення змішаних за національною приналежністю типів житлових будинків. Виконано основні архітектурні обміри житлових будинків і споруд, які зберегли свою автентичність. Робота з матеріалами обмірних креслень дозволяє визначити вік будівлі, зрозуміти принципи організації її базових форм (відзначити характерні пропорції), виявити конструктивні особливості та будівельні матеріали, а також вивчити прийоми декоративно-художньої обробки.

Літературні та бібліографічні дослідження – вивчення базової теоретичної інформації, що дає уявлення про стан об'єктів дослідження в минулому, про ступінь їх вивченості, про прийняту історико-художню оцінку. Специфіка збору матеріалів з традиційної житлової архітектури вимагає звернення не тільки до сучасних публікацій, а й вивчення старовинних рідкісних видань, рукописних і архівних оригіналів, пошуку іконографічних джерел. Розглянуто роботи, присвячені проблемам теорії та історії архітектури (зокрема, теорії народної архітектури), питанням архітектурної семантики і символіки, мистецтвознавства, етнокультурології та етнографії – в збірниках наукових праць різних категорій, книгах, енциклопедіях, монографіях, навчальних посібниках, дисертаціях і авторефератах, як вітчизняних, так і зарубіжних. Логіко-теоретичний, порівняльний, історико-генетичний і системний аналіз – застосовані при вивченні наукових праць, архівних і проєктних матеріалів, складанні порівняльних характеристик і систематизації історичних, архітектурних і мистецтвознавчих джерел дослідження.

Картографічний метод – застосований для уточнення історико-етнографічного районування, для вивчення особливостей природно-кліматичних умов в Буджацькому регіоні, для виявлення чисельності і національного складу населення Буджака у відсотковому відношенні в певні періоди історії і складання кругових діаграм на основі як вітчизняних, так і зарубіжних (німецької, румунської) карт, для

виявлення репрезентативності матеріалів, обраних для дослідження, обґрунтування територіальних і хронологічних меж дослідження.

Історико-генетична методика – для вивчення прототипів фасадів житлових будинків центрального Буджака, основних конструктивних елементів житлових будинків, орнаментальних мотивів у певних часових рамках.

Аналітичний метод – передбачає вивчення будови, складу, властивостей і ознак об'єкта шляхом його розчленування на складові (шляхом абстрагування від зв'язку частин одна з одною). Зокрема, методика художнього аналізу – використовувалася для вивчення розвитку декоративно-художніх засобів виразності в традиційній архітектурі різних національностей, особливо в іконографічно тотожних мотивах, які відрізняються лише нюансами і прослідковуванні еволюційних процесів.

Структурно-компоновочна і графоаналітична оцінка використовувались при систематизації ілюстративної і текстової інформації шляхом складання кругових і стовбчастих діаграм, інформаційних та принципівих схем, таблиць. Графічний метод застосований для наочного висвітлення різних аспектів застосування декоративно-художніх засобів виразності.

Моделювання передбачає створення моделі – об'єкта-заступника, на який дослідницька діяльність переноситься з оригіналу-прототипу. Метод моделювання використаний при складанні моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності, характерних для досліджуваних об'єктів традиційної архітектури центрального Буджака.

Типи моделювання, що застосовувались у роботі:

1. Предметне моделювання – дослідження проведені на моделі, що відтворює певні геометричні та функціональні характеристики вихідного об'єкта-оригіналу (традиційного житлового будинку); 2. Знакове моделювання – в якості моделей виступали схеми і креслення; 3. Уявне моделювання – наочно-образні уявлення знакових моделей і операції з ними.

Індуктивний метод – при виявленні принципів застосування та визначенні

закономірностей використання декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі.

Метод узагальнення – при фіксації загальних ознак і визначенні форм збереження культурного надбання традиційної житлової архітектури (охорона, музеєфікація та реставрація) та декоративно-художніх засобів виразності в етно-мистецьких традиціях Буджака.

Методика складання словника базувалася на виявленні в ході дослідження особливостей словесних трактувань в народних назвах елементів традиційного житла / садиби. У ряді випадків застосовувався метод реконструкції графічної, фотографічної і композиційної структури на основі його словесного опису в джерелі інформації. Характер даного дослідження вимагав розширення і уточнення застосовуваного у вітчизняній науці понятійно-термінологічного апарату.

У табл. 2.1 виявлена взаємозалежність методів та форм дослідження, у табл. 2.2 розкрита класифікація методів дослідження, наведені приклади фотофіксацій та замальовок об'єктів авторкою.

2.3. Комплексна методика формування моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі

Моделлю називається система співвідношень, залежностей або програма, що відображає основні властивості досліджуваного об'єкта, процесу або явища. Процес моделювання є спосіб заміщення реального об'єкта його умовним зразком (ідеалізованим аналогом). До основних функцій моделей відносяться: – усвідомлення дійсності; – спілкування; – навчання і тренування; – інструмент для прогнозування; – здійснення експериментів (Курська, 2011). Так як моделі допомагають зрозуміти, пояснити, вдосконалити певний об'єкт, доцільність моделей як засобу усвідомлення зв'язків і закономірностей очевидна: вони упорядковують нечіткі та суперечливі поняття. В архітектурі використовуються графічні інформаційні моделі

(креслення, графіки, діаграми, образні моделі, схеми), 3д-моделі, що служать для проектування нових досконаліших об'єктів та міського середовища, прогнозування його розвитку, вивчення функціонального наповнення, естетичних властивостей та ін.

Комплексна методика формування моделі *застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі* та відтворення традиційної житлової забудови малих міст, СМТ та сіл центрального Буджака, окрім вивчення об'ємно-планувальних характеристик житлової забудови на досліджуваних територіях, яке проводиться під час дослідження стану збереженості малих історичних місць (у теперішній час не включених до списку історичних міст, згідно Закону України «Про затвердження порядку визнання населеного місця історичним»), вимагає здійснення наступних кроків: 1) вивчення процесів формоутворення, визначення тенденцій та чинників візуальної організації і розвитку народного декору; 2) визначення композиційно-просторових критеріїв та вимог до застосування декоративно-художніх засобів виразності (окреслення впливу поліетнічних традицій, історичних стилів, символіки); 3) розроблення типових схем-моделей традиційних житлових будинків міст, СМТ та сіл різних за етнічним складом, та подальше їхнє узагальнення; 4) встановлення зв'язку комплексів символів з системою архітектурної семантики, розробка семантичних зіставлень та рівнів, семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності у межах житлового будинку/садиби; 5) вибір оптимальних методів і виявлення принципів, яких слід дотримуватись під час відтворення втрачених чи застосуванні нових декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій забудові Буджака; 6) визначення закономірностей використання декоративно-художніх засобів виразності та розробка пропозицій щодо охорони, музеєфікації та реставрації об'єктів традиційної житлової архітектури та декоративно-художніх засобів виразності в етно-мистецьких традиціях Буджака з врахуванням сформульованих критеріїв, вимог та методів. Для реалізації цих кроків використовувалась низка теоретичних та спеціальних методів, зокрема аналітичний метод та метод систематизації, узагальнення,

порівняння, моделювання, графоаналітичного зіставлення, комплексного підходу.

Узагальнення результатів вивчення нормативно-правової бази, а також проблем охорони традиційної житлової забудови Буджака дало змогу визначити вимоги для відтворення декоративно-художніх засобів виразності в народній житловій архітектурі. Методика дослідження декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі представлена на табл. 2.3. Методологія дослідження та метод інформаційної схеми – на табл. 2.4.

Результатом застосування виявлених принципів та використання визначених закономірностей декоративно-художніх засобів виразності повинен бути прогнозований комплексний розвиток традиційного архітектурно-містобудівного середовища малих історичних міст, СМТ та сіл Буджака, а також новостворених етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнопарків, етнографічних центрів та комплексів на Півдні України. Збереження та розвиток історичного містобудівного каркасу, силуету міста / селища – першочергові завдання.

Подані рекомендації повинні полегшити процес з'ясування значення тих чи інших робіт в процесі створення архітектурно-композиційних цитат, рекомпозицій (перебудові існуючих композицій) у традиційній житловій забудові – для кінцевого результату. Під час реставрації та модернізації даних об'єктів як самими власниками, так і проектними бюро. Використання цих рекомендацій повинно стати практичним засобом для адміністратора або засновника етнографічного музею під відкритим небом, зокрема експозиції традиційної житлової архітектури найпоширеніших у Буджаку етнічних груп, – для видачі завдання на проектування для проектанта, що опрацьовує територію ділянки. Міська чи сільська адміністрація, як замовник виготовлення проєктної документації, може використовувати дані рекомендації з метою постановки конкретних завдань та подальшого контролю їх виконання. Таким чином, кінцевим результатом застосування теоретичних положень цієї роботи повинен стати комплексний стратегічний проєкт з відтворення декоративно-художньої виразності традиційної житлової архітектури центрального Буджака зі всіма правилами, рекомендаціями та вимогами для нього, – в тому числі з подальшою

можливістю інтеграції етнічної семантики у новостворені етносела / етномузеї під відкритим небом / етнопарки, етнографічні центри та комплекси / складні містоутворюючі структури.

Висновки до другого розділу

1. Термінологічний апарат дослідження являє собою сукупність термінів та понять, необхідних для вивчення семантики декоративно-художніх засобів виразності в народній архітектурі. Висвітлено значення понять «традиція», «народна архітектура», «етнічний», «національний», «поетика», «семантика», «архітектурна семантика», «вернакуляр». Сформульовані головні ознаки народної архітектури.

2. Для реалізації завдань дисертаційного дослідження вибрано двостадійну методику:

– на *першому етапі* із застосуванням здебільшого загальнонаукових методів (аналіз наукової літератури, робота з історичними першоджерелами та архівними матеріалами, проведення натурних обстежень та фотофіксації, аналіз історичної та сучасної картографії та ін.) вивчені результати попередніх вітчизняних та зарубіжних досліджень з народної архітектури, зокрема об'ємно-просторові та архітектурно-планувальні характеристики житлових будинків/садиб різних етнічних груп, проведено загальний аналіз декоративно-художніх засобів виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX століття, досліджено формоутворення народного декору та ін.; методом побудови інформаційної схеми фасаду виділені декоративно-художні елементи житлових будинків, як архітектурні знаки-символи;

– на *другому етапі* із використанням комплексної методики формування моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі (спеціального методу дослідження). При виявленні принципів

застосування та визначенні закономірностей використання декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі брався до уваги індуктивний метод. Також на другому етапі застосовувались методи систематизації та узагальнення – при визначенні форм збереження історико-архітектурної спадщини на Півдні України, зокрема в Буджаку.

3. Комплексна методика формування моделі застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі та відтворення традиційної житлової забудови малих міст, селищ міського типу та сіл центрального Буджака, окрім вивчення об'ємно-планувальних характеристик житлової забудови на досліджуваних територіях, яке проводиться під час дослідження стану збереженості малих історичних місць (у теперішній час не включених до списку історичних міст, згідно Закону України «Про затвердження порядку визнання населеного місця історичним»), вимагає здійснення наступних кроків: 1) вивчення процесів формоутворення, визначення тенденцій та чинників візуальної організації і розвитку народного декору; 2) визначення композиційно-просторових критеріїв та вимог до застосування декоративно-художніх засобів виразності (окреслення впливу поліетнічних традицій, історичних стилів, символіки); 3) розроблення типових схем-моделей розвитку традиційних житлових будинків міст, СМТ та сіл різних за етнічним складом, та подальше їхнє узагальнення; 4) встановлення зв'язку комплексів символів з системою архітектурної семантики, розробка семантичних зіставлень та рівнів, семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності у межах житлового будинку/садиби; 5) вибір оптимальних методів і виявлення принципів, яких слід дотримуватись під час відтворення втрачених чи застосуванні нових декоративно-художніх засобів виразності традиційної житлової забудови центрального Буджака; 6) визначення закономірностей використання декоративно-художніх засобів виразності та розробка пропозицій щодо охорони, музеєфікації та реставрації об'єктів традиційної житлової архітектури та декоративно-художніх засобів виразності в етно-мистецьких традиціях Буджака з врахуванням сформульованих критеріїв, вимог та методів.

РОЗДІЛ ІІІ

ДЕКОРАТИВНО-ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ В ТРАДИЦІЙНІЙ ЖИТЛОВІЙ АРХІТЕКТУРІ ЦЕНТРАЛЬНОГО БУДЖАКА

3.1. Історико-етнографічна динаміка в Буджаку VI–XXI ст.

Історично склалося так, що з часів пізньої античності до нашого часу центральна частина Буджака (що в Одеській обл.) змінювала свою назву більш ніж п'ятнадцять разів: Оглос, Параталассі, Бессарабія, Улус Берке (Ногая), Буджак, Буджацька орда (також Аккерманська орда, Білгородська Орда), Аккерманський повіт (а також цинут, жидець), жудець Ізмаїл, Дністровський ценут, Дунайський ценут, Біла фортеця (рум. Cetatea Alba), Клітка (рум. Chilia), Кілійський жидець, Ізмаїльська та Одеська обл. (Романова, 2020) (табл. 3.1). Таким чином, можна відзначити складність етнічних і культурних нашарувань, а звідси появу унікальних архітектурних прикладів – на рівні малих міст, СМТ і сіл з розкриттям можливостей інтеграції етнічної семантики в більш складні містоутворюючі структури. Національний склад населення Буджака розглянуто та проаналізовано автором на основі матеріалів таблиць результатів перепису населення 1822–2001 рр. даного регіону (Пуришкевич, 1899; Етнічна карта українського Буджака за переписом 2001 р.; Кіссе, 2014; FolkWEB, 2009-2021, табл. 3.2). Розрахунок показав (табл. 3.3), що відносно всього складу проживаючих в Буджаку, найбільш численними у відсотковому відношенні з першої чверті XIX по XX століття є українці, росіяни, болгар, румуни, молдавани, гагаузи, німці (традиційна архітектура націй, чисельність яких в зазначений період становила менше 2 %, в даній роботі не розглядається).

Буджацьке народне житло створювалося в тісному взаємозв'язку традицій добросусідства народів – українців, росіян, болгар, гагагузів, поляків, молдаван, румунів, вірмен, греків, євреїв, німців, різних за чисельністю і терміном проживання на даних територіях. «У південній степовій зоні, що охоплює землі колишньої Запорізької Січі та частково Слободжанщини, більшість поселень виникла в результаті державної та поміщицької колонізації другої половини XVII – першої половини XIX ст.» (Пономарьов, 1994). У таблиці 3.4 вказані історичні періоди, в які проживали певні найчисельніші нації в Буджаку (українці, росіяни, болгар,

румуні, молдавані, гагаузи, турки, татари, німці) і народності (східні і південні слов'яни, романські та германські народи, тюркські народи). Виявлено особливості процесу заселення даного регіону (корінними народами, трудовими мігрантами, біженцями, колоністами, окупантами), а також вказані офіційні терміни заселення.

Специфіка традиційної архітектури ілюструє її поліструктурність і поліфункціональність, що забезпечує реалізацію побутових, трудових, регулятивних і змістовних (духовних) потреб життєдіяльності користувача – народу (Ксеневич, 2007). За словами індійського письменника і педагога Рабіндраната Тагора, «борг кожної нації – виразити себе перед світом. Якщо ж їй нічого сказати іншим, це слід розуміти, як національний злочин, це гірше смерті і не прощається людською історією. Нація зобов'язана зробити загальним надбанням те найкраще, що є у неї» (Григор'єва, 1987).

В даний час на нашій планеті проживає понад 2400 етносів і сотні націй (Пивоєв, 2013); в Буджаку зараз мирно живуть, будучи сусідами, представники кількох десятків етнічних культур. У таблиці 3.5 авторкою представлені етимології досліджуваних національностей, перераховані характерні національні символи (національні колір, квітка, дерево, тварина, птах, річка) – для українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців Буджака.

3.2. Об'ємно-просторова та архітектурно-планувальна структура традиційних житлових будинків/ садиб (на прикладі центрального Буджака)

Об'ємно-просторова структура житлового будинку в межах сільської садиби в Буджаку удосконалювалася протягом століть, утворюючи різновиди відповідно до соціальної ієрархії. Вона формується з наступних елементів: I. Житловий комплекс; II. Елементи облаштування території садиби (господарські та виробничі споруди, огорожі садиби/двору, колодязі і т.д.). Таким чином, це стінні поверхні житлового будинку (в т.ч. веранд, ганків): площини стін + щипці / фронтони + схили дахів, піддашків; прорізи, стики стін/дахів) та господарських споруд; поверхні схилів покрівлі житлового будинку та господарських і виробничих споруд, піддашків відкритих галерей, веранд, ганків; прорізи житлового будинку (в т.ч. веранд) та

господарських і виробничих споруд, елементи дворових огорожень садиби з урахуванням особливостей зонування території садиби, колодязі, лави, перголи та інші малі форми. Сад з квітником, город і виноградники – слугують антуражем.

Найбільш давні житла представляли собою землянки і напівземлянки. Приблизно в другій половині – кінці XIX ст. їм на зміну приходять чамурові будинки (суміш глини або землі з половиною) з двосхилими земляними дахами, а також дахами, покритими очеретом (рос. «камышом»/«тростником»), житньою соломою. Стіни будували, сплітаючи гілки і глину (дерев'яний каркас + заповнення глиною), пізніше – споруджуються більш стійкі конструкції з каменю (застосування каменю пояснювалося також його наявністю в певній місцевості). Спочатку з чамура формували круглі грудки – вальки, пізніше застосовують необпалену цеглу (лампач). Фундаменти представляли собою глинобитні ущільнення низу стін або невисоку кам'яну кладку. Більш заможні селяни з часом змінювали глинобитні підлоги на дощаті, очеретяні дахи на надійні черепичні (червона «марсельська», кругла і плоска черепиця). З початку XX ст. дахи покривають черепицею практично повсюдно. Збільшували площу житла – змінювалося планування від одно-двокамерного до тричотирикамерного (і більше) – житло ставало добре облаштованим. Якщо в 1-камерному житлі була лише 1 кімната-кухня, 2-камерному – кімната-кухня + сіни-комора, в трикамерному йде поділ на сіни + комора + кімната-кухня, а в чотирикамерному присутні 4 окремих приміщення (сіни + комора + кімната + кухня). У гагаузів кухню було прийнято розташовувати окремо від будівлі («єв» + «куфнă»), в українців, росіян, румунів, молдаван, німців вона розташовувалася в межах основного будинку, а з поступовим збільшенням кількості житлових кімнат було знайдено найбільш цікаві архітектурно-планувальні рішення: в одному будинку планували два-три входи: 1) вхід у прибудовану «літню» кухню; 2) вхід для господарів, тобто в житлові приміщення + «зимова» кухня; 3) вхід для гостей. Замість глиняних, плетньових і огорож садиби з хмизу стали споруджувати кам'яні масивні огорожі висотою близько 1,5 м. Кількість вікон на головному фасаді в більш ранніх будинках – одне (що також пояснюється порівняно простим плануванням

будинку), пізніше їх стає 2-3. Кількість горищних вікон на фронтоні – 1-2-3. У другій половині ХХ ст. починається деяка заміна сільської предметної творчості фабричними виробами, житловий будинок стає довгим багатокімнатним однорядним або Г-образним – більш складна композиція плану приходить на зміну типовому 4-и камерному житлу. Поступово формується квадратний будинок міського типу, з середини ХХ ст. галереї уздовж фасадних стін і ганку масово замінюються зашкеленими верандами, з 1970-х набувають поширення металеві ворота (Кіссе, 2014).

Відомо, що дах виконує дуже важливу мистецьку функцію – він є найвиразнішим засобом архітектурного образу будівлі, в народному зодчестві; це один із маркерів регіональної архітектури та краєвиду всього довкілля (Тарас, 2012).

Що стосується дахових конструкцій, які виконують пряму функціонально-конструктивну, а також активну композиційну роль в архітектурно-просторовому середовищі садиби, в центральному Буджаку їх виявлено близько 15 різновидів (табл. 3.6). Серед них: традиційні двосхилі, часто доповнені меншим схилом для перекриття веранд, відкритих галерей (двосхилий зі щипцями торцевих стін / двосхилий зі щипцями торцевих стін + опасання), мансардний, вальмовий (чотирисхилий), двосхилий начілковий, чотирисхилий причілковий, двосхилий начілковий з заломом, шатровий, двосхилий з люкарною та опасанням, вальмовий з заломами та люкарнами, чотирисхилий причілковий + вальмовий, двосхилий начілковий + вальмовий, трисхилий, в т.ч. причілковий, двосхилий + трисхилий, в т.ч. причілковий, подвійний трисхилий причілковий з заломами, комбінований. Різноманітність матеріалів стінових конструкцій – у табл. 3.7.

Слухове вікно – це вікно, розташоване в площині покрівлі або в межах поля фронтона (щипця) житлового будинку, призначене для природного освітлення і вентиляції горищного простору, іноді – для виходу на дах. Такі, як правило, невеликі за величиною вікна проєктуються в залежності від конструкції і виду покриття даху і від виконуваної функції – декоративної або практичної. У центральному Буджаку виявлено чимало різновидів горищних вікон за формою, більшість з яких – скляні, тобто повністю складаються зі скла і інтегровані в поле фронтона, щипця. Серед них

– круглі; квадратні; прямокутні, витягнуті по горизонталі / вертикалі; прямокутні зменшені, ромбовидні, арочні напівциркульні і стрільчасті, арочні зменшені, трапецієподібні (шестикутні), а також п'яти- і восьмикутні (табл. 3.8). Дані вікна ми можемо побачити на будівлях зі звичайними двосхилими дахами, з двосхилими дахами «з заломом», мансардними дахами, а також на напіввальмових дахах голландського типу («начілковій дах») і комбінованими. Такі вікна можуть мати або не мати віконної палітурки: вона проста або складна – мереживна; в деяких випадках скляне заповнення повністю відсутнє і замінено рядами паралельних дерев'яних прутів з невеликим інтервалом один від одного. Більш складно влаштовані горищні вікна в напіввальмових покрівлях датського типу («причілковій дах»), де вони завжди мають трикутне обрамлення, але не завжди трикутну форму віконної рами. У таких вікнах віконна палітурка практично завжди стилізована під сонце з оточуючими його променями: «сонячний диск» є або частиною рами, або місцем самого скляного заповнення (прорізу). Люкарні прямокутної форми з односхилими / двосхилими дахами – надбудови віконної конструкції, розташовані на горищному або мансардному поверсі на стороні схилу або фронтона даху, також досить поширені. Причому прямокутні з двосхилими дахами і кронштейнами під ними – зустрічаються завжди на головному фасаді (на полі фронтона, щипця), а прямокутні з односхилими дахами – присутні в площинах схилів двосхилих, напіввальмових або вальмових дахів. Прямокутні люкарні з односхилими навісами і кронштейнами під ними + напівкруглим фронтоном попереду, розміщені на стороні фронтона головного фасаду, зустрічаються вкрай рідко. Напівкруглі слухові вікна типів «летюча миша», «бичаче око», сегментообразні і скляні горищні вікна, а також прямокутні люкарні з односхилими трапецієподібними, двосхилими і трисхилими (вальмовими) дахами, люкарні трикутні з двосхилими дахами в межах сторони схилу основної конструкції даху будинку – в центральному Буджаку не виявлені.

Слухові вікна часто являють собою не тільки функціонально необхідний, але і композиційно обґрунтований елемент фасаду житлового будинку, що доповнює загальну об'ємну композицію покрівлі і створює на ній декоративний акцент.

Кількість горищних вікон, присутніх у площині схилів дахів традиційних житлових будинків Буджака – одно-два, в межах фронтона (щипця) – від одного до трьох.

3.3. Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака

В традиційному архітектурному середовищі Буджака активно взаємодіють архітектурно-пластичні форми з творами народного мистецтва, утворюючи символічно-образний просторовий світ у всій його духовно-культурній значущості. «Для архітектурних ансамблів особливо актуальною є художня, історична та містобудівна достовірність образу» (Брич, 2018). Декоративне оздоблення житлових будинків завжди є індикатором якості та оригінальності певної національної культури, що підтверджує актуальність питання формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі.

Говорячи про народну архітектуру Півдня України, В.В. Малина зазначає, що засадами міського ремесла, його фундаментом і фактором розвитку виступає сільська предметна творчість (Малина, 2007). Предметно-просторове середовище, що формується в етнічній стилістиці, підпорядковане етнопсіхічному «феномену поетичного мислення», який межує з емоційно-образним, магічним і релігійним, художньо-метафоричним і синкретическим мисленням (Крамарчук, 2004). Тобто комбінаторно-структурні закономірності, візуально-морфологічні особливості, методики створення образу в народному декоративно-прикладному мистецтві, мають свою специфіку і засновані на поетизації просторового образу, що в свою чергу впливає на формування архітектурного вигляду традиційних житлових будинків. Види, стилі орнаменту і особливості його застосування на фасадах житлових будинків і господарських споруд, елементах внутрішньодворових і зовнішніх огорожень садиби мають певну схожість з традиціями декоративної обробки предметів побуту, кераміки, з художнім розписом і різьбленням, що застосовується в інтер'єрі, мотивами народної вишивки та килимарства. Об'єднуючим фактором виступають, з одного боку, схожість ідейно-творчих думок і

прагнення народних майстрів надати композиційну і стилістичну цілісність всьому предметно-просторовому середовищу садиби (зокрема, в екстер'єрі та інтер'єрі житлового будинку), з іншого – етнічна приналежність абсолютно чітко проявляє себе через орнаментальні мотиви і форми, що розпізнаються в елементах з певною національною символікою. У традиційній житловій архітектурі відбувається об'єднання архітектури та мистецтва на фундаментальному рівні, «стрижнем якого є «ген» архітектурно-художньої інтеграції, закладений в їх природі. Крім цього, дизайн середовища одночасно проявляє риси сучасного мистецтва і новітньої архітектури як експериментальної області їх продуктивної взаємодії» (Дуцев, 2014). Орнаментика ж – виступає інструментом пізнання складних ритмів і циклів природи, є «паспортом» народної творчості як архаїчних, так і сучасних етнічних спільнот (Селівачов, 1996). Яскравими прикладами зі світової практики можуть слугувати: мотив румунської традиційної вишивки на фасадах житлових будинків в селі-музеї Чоканешті, що повсюдно використовується (рум. Ciocănești); застосований мотив німецької традиційної вишивки на фасадах між фахверковими конструкціями в Altes Land («Стара Земля», Німеччина), художній розпис, поширений в польському селі Залип'я (пол. Zalipie) на всіх житлових будинках; взяті з словацької традиційної вишивки руни, геометричний, рослинний і зооморфний орнамент, нанесені білим вапном на темні стіни житлових будинків в селі Чічмани (Жилінський край, західна Словаччина). У французькому містечку Лув'є над унікальним фасадом житлового будинку, прикрашеного мозаїкою з битого посуду, черепашок, райдужної порцеляни і скла, працювали робітники текстильної фабрики.

У Буджаку, поліетнічному за своєю структурою, приклади очевидної подібності і взаємопроникнення архітектури і мистецтва досить яскраво проявлені в традиціях *українців* (вул. Колгоспна, м. Татарбунари Татарбунарського р-ну Одеської обл., вул. Халікова, 16, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл.), *росіян* (вул. Колгоспна, 53, м. Татарбунари Татарбунарського р-ну Одеської обл., СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл., с. Маразліївка Б.-Дністровського р-ну Одеської обл.), *болгар* (вул. Леніна, с. Зоря і с. Кулевча Саратського району Одеської обл., вул. Миру, 15, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл.), *румунів* (вул. Колгоспна, вул. Новоселів,

м. Татарбунари Татарбунарського р-ну Одеської обл.), *німців* (вул. Річкова, 40, вул. Вузька, 29, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл.), *молдаван* (вул. Халікова, 46, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл.), *гагаузів* (вул. К. Маркса, 37, вул. Халікова, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл.), а також на змішаних за національною приналежністю типах житла (вул. Осипенко, 3, вул. Осипенко, 6, вул. Халікова, 36, вул. Халікова, 11, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл., вул. Вернера, с. Зоря Саратського району Одеської обл.). До елементів декору, що часто зустрічається на фасадах житлових будинків перерахованих вище населених місць, можна віднести: 1) світове дерево, паростки, мотиви тюльпанів, розпустилися, ромашок, соняшників, троянд, лілій, бутони 4-х, 6-ти, 8-ми пелюсткових квітів, а також букети, вазони і квіткові гірлянди, гілки дубів, виноградні грони, колосся; 2) летячі / сидячі голуби, лебеді, що пливуть; 3) леви, ведмеді, олені, неповні профілі коней; 4) символи природних стихій (вода, земля, сонце, повітря), а також зоряна символіка, символи родючості, світобудови, статусні; 5) геометричні мотиви (чергування точкових елементів, ліній і фігур, що утворюють візерунок).

Культурологічна універсальність орнаменту полягає в тому, що в його образах можна відтворити поезію, музику, архітектуру, богослужіння, циклічність регресії і регенерації, космогенез і світогляд, при цьому орнамент завжди є індикатором якості і оригінальності певної національної культури (Селівачов, 1996). Орнамент зберігає колективну пам'ять народу, і, сповнений глибоким символізмом, зустрічається в традиційній житловій архітектурі повсюдно (Moisei, 2020).

Як зазначає німецький і швейцарський художник, графік, теоретик мистецтва П. Клеє, майстер образотворчого мистецтва повинен бути і поетом, і філософом, і натуралістом. Художник, ілюстратор і педагог Л. Бруні писав про суть синтезу мистецтв і був схильний розглядати максимально широкий спектр художніх взаємодій: «Питання про синтез відразу знаходить конкретність, коли в дозволі його беруть участь всі види мистецтва. Будь-яке мистецтво при цьому стає реактивом, який виявляє приховані властивості сусіднього мистецтва» (Азіян, 2002). В свою чергу,

лише оздоблення народного житла може стати метою руху в області прикладного мистецтва (Іконніков, 1972).

Орнаментация в декоративно-прикладному мистецтві Півдня України, в цілому, варіюється від геометричної (чергування точкових елементів, ліній і контурів, фігур і форм, що утворюють візерунок) до сюжетно-тематичної, включаючи фітоморфні (світлове дерево, букети, вазони, вінки, квітучі гілки), зооморфні (коні, олені, леви, коти, собаки), орнітоморфні (голуби, пави, жар-птиці, лебеді), антропоморфні (берегиня) мотиви – прикладами можуть слугувати предмети експозицій краєзнавчих музеїв Одеської області. Крім декорації в текстилі (килимарство, вишиті вироби), дані елементи орнаментики відображені в гончарстві і кераміці (елементи домашнього вжитку), різьбленні по дереву та металу (предмети меблів, віконні та дверні обрамлення, приставні візерунчасті палітурки віконних і дверних прорізів, кронштейни під навісами ганків і горищних вікон), художньому куванні (предмети меблів, кронштейни, внутрішньодворові і вуличні огорожі, в'їзні ворота, деталі колодязів) та розпису (печі, стінні площини, в'їзні ворота). Як відмічав німецький архітектор Герман Мутезиус в 1908 р., нове пожвавлення інтересу до традиційного житлового будинку, в цілому, необхідно для піднесення пластичного мистецтва, що знаходиться на етапі розвитку.

Говорячи про багатий арсенал засобів декоративно-художньої виразності в народній архітектурі (орнаментально-пластичний декор, художнє різьблення та розпис, художнє кування), для якого властива певна, усталена в традиціях символіка, звертаємо увагу на ряд покровових перетворень, яким слідував майстер, переосмислюючи певний прототип (модель, об'єкт, природне явище) і втілюючи в конкретному художньому образі. Іноді зв'язок початкової форми, а також перехід через всі наступні етапи до результуючої стадії очевидні, і не складає труднощів виявити базову ідею, але якщо побудова здійснюється шляхом суворої апроксимації і йде явне наближення до умовного лаконічного знаку (природна форма при застосуванні композиційних прийомів перетворюється в геометричну), то можливий підсумок, далеко не завжди передбачуваний. Цікаво, що декоративні форми в деяких випадках не мають аналогів і обумовлені чітким дотриманням натуральним

зразкам, а в окремих композиціях – можуть бути прямим запозиченням (цитуванням) стилістично усталених і відомих, властивих міським будівлям декоративним аналогам (романіка, готика, рококо, класика, модерн і т.д.), при цьому може мати відчутні відмінності місце для їх застосування (наприклад, «стінна площина – площина огорожі садиби», і т.д.). Бахрома у ліпному декорі на кам'яній опорі галереї молдавського житлового будинку (Тарас, 1986) і бахрома у композиції з ліпного декору на опорі огорожі садиби м. Татарбунари Татарбунарського р-ну Одеської обл. – яскравий тому приклад. Не менш цікаво, що іноді окремо взятий елемент застосовується разово (див. «коник» на фронтоні житлового будинку м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.), при цьому він же може утворювати протяжну малу орнаментальну смугу (див. геральдичні лілії – візерунчаста палітурка вікон житлового будинку, с. Цибулівка, Дубоссарський р-н, Молдавія), а також площинну композицію (див. подвійні геральдичні лілії на фронтоні житлового будинку с. Цінцарені, Молдавія (Мойсеєнко, 1973). У таблиці 3.9 досліджується формоутворення народного декору в архітектурі житлових будинків та садиб слов'янських та романських народів (українців, росіян, болгар, молдаван, румунів) – 12 прикладів (з Буджака та зарубіжні).

Зіставляючи декоративні приклади певного орнаментального мотиву, помічаємо, що мальований варіант згодом може полягти в основу рельєфного або скульптурного варіантів, а форма-прототип обумовлює місце (за подібністю контурних особливостей) для розміщення декору. Звідси – важливі спостереження з приводу того, якому народу можуть бути властиві застосування тих чи інших декоративно розроблених архітектурних деталей і як це обґрунтовується. Так, наприклад, звертаючи увагу на конусоподібну форму виноградних грон (виноград «Молдова»), а на площині – трикутну, народні майстри застосували розпис (табл. 3.9 – розпис у міжвіконні житлового будинку, сільська архітектура у Радянській Молдавії), основою «трикутника» примикаючи до картинної площини в простінку. Дуже часто саме на молдавських будинках можна помітити ажурно прикрашені нижні сторони лиштви вікон. Генезис ідеї полягає в тому, що, зображуючи виноградну грону, стали, зберігаючи за масою (основним контуром), вписувати в її

межі орнаментальні рослинні мотиви різного походження, в т.ч. зовсім позбавлені виноградин. З іншого боку, з грон і листя винограду на полі фронтона надалі зображалися великі композиції, набагато більш ускладнені і такі, що складаються з багатьох грон (Мойсеєнко, 1973). В художньому куванні частіше застосовується варіант поєднання «виноградні грони + вусики», а в художньому розписі та орнаментально-пластичному декорі – «виноградні грони + листя».

З таблиці 3.9 видно, що ускладнення декоративної композиції обумовлюється місцем, яке відводиться під неї: особливо це відчувається не в площинній подачі (фронтальні композиції елементів огорож садиби, простінки, поля фронтонів), а саме тоді, коли вона набуває просторовий характер – оформлення навісу над ганком і підтримуючі його тягар кронштейни. Також у таблиці 3.9 зазначено, що початкова форма, узятя в декорі за основу, може мати зовсім різне походження – природне (краплі дощу та роси, паростки, квіти, пшениця), предметне (текстиль, вишивка, бахрома), конструктивне (опорні стовпчики для прив'язування худоби, хлібні печі). Цікаво, що мірі того, як окремих декоративних елементів збільшується у розмірі, кількості, набуває певної композиційної структури, зростає також і його значення з точки зору архітектурної символіки. Так, наприклад, зображення окремого паростку влучно свідчить про весняні посіви та наявність основного продукту живлення людини (якщо це колос). В той час як колосся, зібране в снопи (в'язки, пучки зі стеблами зернових рослин) символізує родючість, достаток, перемогу життя над смертю, оновлення та відродження життя (Кадуріна, 2013). Іноді ж декоративні форми в традиційній житловій архітектурі набувають такої геометризації, що виявлення природного аналогу є дуже непростою задачею. Наприклад, серцевина соняшнику, ряд пелюстків по її периметру, стебло, покрите супротивним або поперемінним жорстким великим листям, можуть бути спрощені практично до комбінації з декількох лінійних контурів. Це коло або круг + коло, розташоване відносно нього концентрично, у поєднанні з двома променями (двома лінійними контурами, що симетричні один відносно одного) – сходяться донизу в одну вертикаль.

Таким чином, ідеї, які проникають з різних культурних сфер, генерують нові цінності в традиційній житловій архітектурі, що впливають в свою чергу на візуально-морфологічні, конструктивно-тектонічні, структурно-компоновочні та художньо-декоративні особливості творів архітектурного середовища, починаючи від змін контурів, знаків / символів в орнаментально-пластичному декорі до фасадних фрагментів і розгорток. Це несе в собі емоційно-естетичне та унікальне смислове навантаження національних творів мистецтва. Як пише Погорелов О.А., необхідно відродити прекрасну традицію високої вимогливості до зовнішнього вигляду будинків – і в центрі міста, і на периферії, у поодинокій забудові та величезних комплексах (Погорелов, 2019).

Розглянуте формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі показало, що між початковою формою-прототипом та кінцевим виглядом декоративного елемента (або цілісною композицією) існує цікавий і не завжди передбачуваний зв'язок. Художній образ, що полягає в основі декоративного елемента, утворюється та трансформується поступово і, завдяки візуально-морфологічному аналізу, може бути розпізнаний. Різновиди початкових форм – образних прототипів: природні (природні об'єкти та явища природи), предметні (предметів культурно-побутового призначення та господарського вжитку), конструктивні (елементи будівельних конструкцій житлового будинку/садиби) (Романова, 2020с). Процес композиційного ускладнення під час формоутворення декоративних засобів виразності прослідковується як у межах певної площини, так і просторово. Комплексне дослідження елементів декору – ключ до розуміння традиції народної творчості.

Проілюстрований перелік прикладів декоративних елементів будинків та садиб в традиційній житловій архітектурі у перспективі подальших досліджень можна збільшувати, виявляючи нові глибинні зв'язки між початковими формами (природними, предметними, конструктивними) та їх декоративним втіленням. На основі вивчення джерел науково-мистецтвознавчого та методологічно-освітнього характеру слід розглядати семантику декоративних елементів та орнаментальних систем, їх функції в різних історико-часових та соціокультурних сферах.

Виявлення рис подібності декору історичних архітектурних стилів та народного архітектурного декору житлових будинків / садиб центрального Буджака

Аналіз декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі Півдня України (на прикладі центрального Буджака), проведений в розділі 1, дав можливість зрозуміти, що на традиційну архітектуру даного регіону надали свій вплив історичні стилі, і це знайшло своє відображення не тільки в окремих архітектурних мотивах, але і в чітко простежуваних ордерних формах (табл. 3.10). Такі форми ми можемо побачити на кутах основних огорожувальних конструкцій житлового будинку – місцях стикування несучих покрівлю стін (напівколони, пілястри, кантони, лізени), обробка яких з давніх часів несла не тільки декоративну, але і важливу конструктивну функцію (утеплення стін). Про утеплення кута зрубу і відображення впливів кам'яної архітектури пише П.Г. Юрченко, вказуючи на те, що «обробка стіни хати кутовими пілястрами, лопатками та іншими члененнями зустрічається на Україні досить рідко» (Юрченко, 1941). Таким чином, можна відзначити, що для Півдня України, зокрема, для розглянутого Буджака, дана деталь є особливістю. У набагато більш спрощеному вигляді дані мотиви (подібні ордерним формам) присутні на опорах огорож садиби – підрозділ на базу, стовбур стовпа і наверх, що імітує капітель, є досить умовним і може бути обмежене лише периметральним профілюванням. Ордерні декоративні форми присутні також на віконних (основних стінних вікон і горищних, слухових вікон) і дверних обрамленнях в якості декоративних напівколонок або пілястр. Лізени, що знаходяться, як правило, на полях фронтонів, часто розташовуються симетрично відносно центрального слухового вікна, в деяких випадках можуть слугувати місцем для позначки ініціалів власника будинку і року його споруди.

Декоративні елементи, повторювані або запозичені з епохальних архітектурних стилів: **з грецької античності** – сонячні розетки у вигляді концентричних кіл, а також у вигляді стилізованої квітки; **з романського стилю** – зигзагоподібний орнамент на округлих опорних елементах в Уолт-Аббі, Великобританія (Кох, 2005), сітчастий – на пілястрах, фризі (Кох, 2005), лінійні контури з незначним зміщенням,

слабо імітуючим мотив спіралі, безкінечники (Davies, 2008), орнамент у вигляді лусочок, ромбоподібний, орнамент у вигляді канату, зубчастий фриз, лізени з напівциркульними фризами (Кох, 2005), з **готики** – похилі пілони і контрфорси кілевидні арки, фриз з орнаментом у вигляді виноградного листя, капітелі з виноградними гронами, ступінчасте завершення фронтонів, сонячні розетки у вигляді концентричних кіл (Кох, 2005), з **ренесансу** – «чорно-білий» напівфахверк (Кох, 2005), з **рококо** – орнамент з рокайля на пілястрах, з **класицизму** – фриз, пілястри, віконні та дверні обрамлення, прикрашені стилізованим акантом, напівциркульні арки, напівциркульні вікна, периметральний контурний декор (тонка лінія) на опорних елементах (Кох, 2005), з **модерну** – ступінчасте завершення фронтонів (Кох, 2005), одновисотні та різновисотні каннелюри пілястр, листяний орнамент, сонячні розетки плоскої округлої форми, в т.ч. розташування їх в ряд по діагоналі, перетин рельєфних прямих лінійних контурів і окружностей.

Зупинимося детальніше на даних архітектурних деталях, проводячи аналогії між декором житлових будинків центрального Буджака і прикладами декорування історичних будівель, відзначаючи особливості взаємовпливів і синтезу епохальної і традиційної етнічної стилістики.

Сонячні розетки у вигляді концентричних кіл (**грецька античність**) знаходимо на трігліфно-метопному фризі грецького зубчастого ордера (метопи з сонячними розетками) (Поляков, 2008; Михайловський, 2006), і абсолютну з ними схожість мають розетки, що прикрашають капітелі пілястр (наприклад, на вул. Колгоспній м. Татарбунари Одеської обл. та ін.). Сонячні розетки у вигляді стилізованої квітки також знаходимо на трігліфно-метопному фризі грецького зубчастого ордера (метопи з сонячними розетками) (Поляков, 2008; Davies, 2008). Їх аналоги можемо спостерігати на вул. Чкалова, 36, вул. Осипенко, вул. Халікова СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна, м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., як декор пілястри і декор поля фронтону.

Сітчастий орнамент (декор) був характерний в епоху романтизму: сітчастий декор фронтону – базиліка ді Сан-Мініато, місто Флоренція, з 1018 р. по XII ст.; декоративне кування палацу Ажуда, місто Ліссабон, Португалія (1862 – 1889 рр.) (Вальтер, 2004).

Сітчастий декор пілястр і лізен знаходимо в СМТ Сарата та с. Кулевча Саратовського р-ну Одеської обл.

Конструкції контрфорсов були винайдені в епоху готики, їх декоративні втілення бачимо в румунській монастирській церкві с. Воронець, 1488 р., а також в швейцарському кафедральному соборі (1270-1315 рр.), м. Уппсала. Приклади в центральному Буджаку: контрфорс по центру фасадної стіні, вул. Котовського, 17, СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.; контрфорси фасадної стіни зі сходами между ними, вул. Вернера, 32, СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл. Виноград (стілізовані грони, листя, вусики) були також властиві готичному стилю (період розквіту) (Кох, 2005). Рельєфний поліхромний та монохромний орнамент з мотивами винограду на кам'яних огороженнях садиби та вздовж пілястр спостерігаємо у с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл., м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.

Приклади фахверку у німецькій дерев'яній архітектурі, зокрема мотивів «чорно-білого» напівфахверку раннього елизаветинського стилю (**ренессанс**) з закругленими розкосами: 1) палац Стенлі-пеліс, м. Честер (Англія), 2) садибний будинок Мортон Олд Холл (графство Чешир, Англія), 1559-1602 рр. Форми-аналогії знаходимо у завершеннях огорож садиби, подібних до закруглених розкосів фахверку (різьблення по каменю): вул. Котовського, 17, СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл., контурний декор кам'яних опор огорожи садиби, подібний до напівфахверку (викарбовування): вул. Чкалова, 36, СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.

Характерними особливостями **рококо** (стилю Людовика XV), як «вища стадія мистецтва барокко» є: вигадлива ліпна орнаментация, що складається із завитків, віддалено нагадуючих собою листя рослин, квітчастих гірлянд і фестонів, необробленого каміння; «рокайля» – орнаментального мотиву у вигляді стилізованої асиметричної мушлі, орнамент з плетінь, поширений у 1-й треті XVIII ст. по всій Європі (Кох, 2005; Расине, 2004). Кольоровий лепний декор (білого кольору у поєднанні з позолотою) в обрамленні вікон та на кантонах знаходимо у с. Кулевча та с. Зоря Саратовського р-ну Одеської обл. Барельєфи в стилі **модерн** на фасаді прибуткового будинку К.Х. Кельдаля 1902-1903 рр. м. С.-Петербург, а також

орнаментальне обрамлення вікон приватного банку 1882-1905 рр. міста Інсбрук (Австрія) мають у своїй основі аналогічні квіткові та листяні мотиви, що і в обрамленні вікон та міжвіконня м. Татарбунари, Татарбунарського р-ну Одеської обл., а також с. Весела Балка Татарбунарського р-н Одеської обл. Ступінчасті форми, запозичені з готики у стиль модерн, характерні: для церкви Грундтвіга (1920-1940 рр.), м. Копенгаген, Данія, збудованої по проєкту архітектора Педера Клінта (спрощений варіант готики (Кох, 2005)); для майстерні скляного виробника Sterner, 1902 р. (м. Іксель, Бельгія), збудованої по проєкту архітектора Ернеста Делуне. Цікаво, що у с. Кулевча Саратського р-ну Одеської обл. бачимо імітацію ступінчастого фронтона – трикутний стрічковий декор вздовж карнизних дошок; ступінчасте оформлення опор ганку – м. Татарбунари та с. Садове Татарбунарського р-ну Одеської обл.

Декоративно-художні елементи житлових будинків / садиб центрального Буджака кінця XIX – XX століття, як архітектурні знаки-символи. Порівняльний аналіз комплексів символів (світобудови, родючості, статусних)

Розроблення методологічної основи створення об'єктів житлової архітектури з елементами етно-мистецьких традицій через співвідношення понять «традиція-інновація» є досить перспективним (Юрченко, 2007). Декоративне оздоблення житлових будинків завжди є індикатором якості та оригінальності певної національної культури, що підтверджує актуальність вивчення різноманіття та тлумачення символів. Початкова форма, узятя в декорі за основу, може мати зовсім різне походження – як, наприклад, елементи натурального природного походження (краплі дощу та роси, паростки, квіти, пшениця тощо), традиційного предметного походження (текстиль, вишивка, бахрома і т.д.), архітектурно-конструктивної генези (колони, огороження, опорні стовпчики для прив'язування худоби, хлібні печі і т.д.). Вигляд початкової форми, що полягає в основі символу-знаку, а також перехід через всі наступні етапи до результуючого образу не завжди очевидні, проте можуть бути прочитані завдяки візуально-морфологічному аналізу. Процес композиційного

ускладнення під час формування символів прослідковується як у межах певної площини, так і просторово.

Початково дах виконував утилітарну та оберегову функцію, до якої поступово додається мистецька. «У декоруванні причілок можна побачити давню язичницьку заклинальну символіку землероба, яка переплітається з християнською» (Тарас, 2012). Хрест, як символ вічного життя, може бути включений у декоративному рішенні «коників» (охлупней), або являти собою основу композиції, що утворена легелем та бовдуrom – у молдавському традиційному будинку. Прикладів застосування християнської символіки у центральному Буджаку, виходячи з натурних досліджень автора, зовсім небагато: 1) на фризі житлового будинку (на будинку румунського типу); 2) на в'їзних воротах садиби (на будинку молдавського типу). «Пізнання народної культури, всіх видів селянської творчості неможливо без виявлення її архаїчної язичницької підоснови. Вивчення язичництва – це не тільки поглиблення в первісність, але і шлях до розуміння культури народу» (Рибаков, 2013). Відомо, що стародавня картина світу включала в себе «верхнє небо», «середнє небо» і «землю». Космологічним захистом було саме небо: на самому верху, в «верхньому небі», зберігалися запаси води – «хлябі небесні», звідки йшли благодатні для врожаю дощі, далі розташовувалася прозора «небесна твердь» (небесне склепіння). Нижче – «середнє небо» (*водне*: ряди напівкіл, що пов'язані з уявленнями про богинь-рожаниць, які проливали дощ на поля; *повітряно-сонячне*, за яким здійснювався рух сонця, місяця, зірок: кола, півкола, чверті кіл – положення сонця на небосхилі). Солярні знаки вважалися сильними оберегами – світло сонця проганяло тьму, а разом з нею сонми всіляких потвор, породжених темрявою. Після цього розміщувалася земля – ґрунт з рослинами: у вигляді квадрата, ромба або паростка (Павлюченкова, 2013). «З дивовижною строгістю дотримувалися цієї стародавньої картини світу в системі архітектурного оздоблення, що виявлялося повторенням макрокосму в мікрокосмі слов'янського житла», – зазначає Б.О. Рибаков (Рибаков, 1987).

Образ будинку являє собою мінімодель всесвіту з відображенням дії законів природи, а його декор, зокрема, несе цікаве ідейно-сміслову навантаження взаємодії

чотирьох стихій: сонця, неба, землі, води. Розташування символів чотирьох стихій обґрунтовується композиційно: на фронтонах по праву / ліву сторону від слухового вікна, а також вище нього, на кордоні фронтона і фасадної стіни, у верхній / нижній частинах пілястри, а також на орнаментальних смугах, що імітують пілястри, на лиштві вікон, у верхній / середній / нижній частинах опори огорожі, в елементах кованих решіток, на в'їзних воротах, на «кониках» (охлупнях). Характер розташування символів може бути одиничним (на кутах – в ролі композиційного акценту), рядковим (регулярна розстановка в орнаментальних рядах), в межах заданої площини (переважно в її центрі / верхній частині) – центрично або симетрично.

Місця розташування точкових, лінійних, кутових і площинних мотивів ретельно підбиралися народними майстрами. Форми і колірні рішення орнаментальних мотивів завдяки своїй виразності виступали в ролі візуальних орієнтирів, розкриваючи внутрішню сутність структурної основи конструктивного елемента. Як зазначає І.А. Юрченко, майстри позначали і особливо виділяли верх і низ виробу, ліву і праву частину виробу, центр, при цьому структурні зони, в свою чергу, групуються в цілісні конфігурації на основі ряду композиційних чинників (Юрченко, 2007). «Ритм – засіб, що дозволяє перетворювати тимчасову послідовність в просторову і – в зворотному напрямку – упорядкувати сприйняття просторової форми в часі» (Іконніков, 2006).

Проводячи аналіз архітектурно-художньої цінності житлової історичної забудови малих міст, СМТ і сільських поселень центрального Буджаку (Одеська область, Україна), необхідно відзначити, що формування об'єктів і їх композиційна побудова, стилістичні характеристики і символіка архітектурного декору тісно пов'язані з впливом давніх традицій. Роль символічних аспектів в теорії традиційної архітектури досить велика і завжди безпосередньо залежала, перш за все, від природних факторів. Образ будинку в уявленні народних майстрів – міні-модель всесвіту з відображенням дії законів природи, а його декор, зокрема, несе певне ідейно-сміслове навантаження.

На основі фотоматеріалів автора, що датуються 2015-2020 рр., було виявлено та проаналізовано ряд декоративно-художніх засобів виразності житлових будинків, а також їхніх садиб. Кількість об'єктів, взятих для розгляду, перевищує 100.

Символи, виявлені в традиційній архітектурі даного регіону, були згруповані в три окремих комплекси: 1) символи світобудови; 2) символи родючості; 3) статусні символи. До першого комплексу можна віднести світове древо і першоелементи світу – взаємозалежні між собою символи природних стихій (сонця, води, землі, повітря). До другого комплексу – насіння і паростки, пшеницю і виноград, квіти, гірлянди з квітів і фруктів, вазони з квітами і фруктами. Третій комплекс включає в себе геральдичну лілію і картуші з ініціалами власника будинку і датою зведення об'єкту. Цікаво порівняти дані комплекси за різноманітністю способів геометричної побудови і характером орнаментальних мотивів. Розгляд орнаментально-пластичного декору, фігурного різьблення, художнього розпису і кування дозволяє не тільки виділити певні типи символів в традиційній архітектурі Буджацького регіону, а й сформулювати теоретичні засади їх розміщення.

1. Символи світобудови (світове древо, символи 4-х стихій)

Образ світового древа (табл. 3.11) в традиційній житловій архітектурі починає бути присутнім ще при зведенні будинку – при закладці вертикальної несучої внутрішньої опори для підтримки покрівлі. При цьому схили покрівлі за своєю формою повторюють загальні контури крони світового древа. Вертикальний стовп, «стовбур» – свого роду вісь світу, його універсальна концепція, що представляє собою об'єднання трьох зон Всесвіту – Небесне царство (майбутнє), Світ людей (землю) і Підземне царство (минуле) (Берегова, 2011). Древо життя засноване на міфах і натхненне сільським життям (Castravăț, 2020). В ньому – чітке ділення по вертикалі: верхня частина (крона), де живуть птахи; середня частина (стовбур), де живуть тварини; нижня частина (коріння), де мешкають змії та земноводні (Кадуріна, 2013). Вертикальне членування на три частини символізує перехід, духовний початок, а чотири кути будинку – стабільність і матеріалістичний початок (чотири сторони світу, чотири пори року). Також у світовому дереві втілена ідея родовідного, райського дерева: зв'язок предків, теперішнього покоління та нащадків.

На житлових будинках центрального Буджака знаходимо образ світового дерева, який:

- 1) спрощено до умовного знаку;
- 2) зображується у вигляді стилізованого окремо розташованого дерева з повноцінною кронаю;
- 3) зображується збірним нескладним способом – з декількох гілок дуба, що переплітаються.

Світові дерева зустрічаються досить часто, як на самому фасаді будівлі, так і в межах простору садиби – це, як правило, акценти і досить виразні за кольором архітектурні деталі. Наприклад, капітелі пілястр і кантонів, «коники», ковані вуличні огорожі, площини опорних елементів глиняних і кам'яних огорож, а також поля фронтонів головного фасаду.

Сонце є джерелом життя на нашій планеті. У багатьох народів все найважливіше і значне завжди пов'язувалося з ним, як би його не трактували різні релігійні, астрологічні, геральдичні та філософські вчення, роль сонця буде завжди незаперечно першорядною в ряду природних символів. «Як джерело тепла, сонце символізує життєву силу, божественну творчу енергію, вічну молодість і пристрасть, а в якості джерела світла, воно являє істину, знання та інтелект» (Вовк, 2006).

Розглянувши солярну символіку в традиційній архітектурі в центральному Буджаку (табл. 3.12), можна виділити наступні групи символів: коло, концентричні окружності, коло в колі, кільце, чверть кола/окружності, сонячна розетка (стилізована квітка), складна сонячна розетка (в поєднанні зі стрілками, завитками), зооморфна і орнітоморфна солярна символіка, формальна стилізація сонця (натуралізм), солярний символ в комплексному візерунку. Дані символи розташовуються: на фронтонах по праву / ліву сторону від слухового вікна, а також вище нього, на межі фронтона і фасадної стіни, у верхній / нижній частинах пілястри, а також на орнаментальних смугах, що імітують пілястри, на лиштві вікон, у верхній / середній / нижній частинах опори огорожі, в елементах кованих решіток, на в'їзних воротах, на «кониках» (охлупнях) (Романова, 2017а) (табл. 3.19).

Вода – творча стихія, цікава з стародавньоязичницької міфологічної точки зору: з води народилася земля, принесена в дзюбі Світової Качечки. Поточна річкова вода – це є порівняння з часом; вода неминуче витікає, як спливають і дні, роки, століття (Берегова, 2011). Вода, так само, як і земля, асоціюється з жіночим початком, тому

що живить врожай – завдяки їй все цвіте, плодоносить і колоситься. Іноді ріг достатку зображують небесною водою, що з нього виливається, як її називали стародавні – живородна, «хлябі небесні». У землеробських народів давнини води священних річок символізували родючість і очищення.

Розглянувши символи води (табл. 3.13), також відзначимо характерні групи: горизонтальні і вертикальні лінії, безкінечники, «хлябі небесні». Ці символи розташовуються: на краях і суцільно по опорах огорож садиби, в площині кантонів і пилястр, на лізенах, на фризі (одинарному і подвійному, а також на його декоративному продовженні), на карнизних дошках (причолини) і лобових дошках конструкції даху, на нижніх обрамленнях наличників основних вікон будинку і уздовж обрамлень слухових вікон, у вигляді додаткового декору під «фартухом» (фриз), а також на кронштейнах слухових вікон (люкарни з двосхилими дахами на полі фронтона головного фасаду), на кронштейнах ганку, на карнизних і лобових дошках навісів, що над ганком (Романова, 2018). Слід зазначити, що архітектурний декор причолин, складений системою різного роду наскрізних круглих отворів, хвилястих і зигзагоподібних ліній, півкіл і різного роду вирізів по краю дошок, не проста сума окремих знаків, а захист від всюдисущих сил зла (Ісаєв, 2013).

Повітря – одна з фундаментальних стихій світобудови, де перебувають душі і невидимі демонічні істоти. Простір, що заповнюється повітрям, великий і всеохоплюючий, на повітрі «спочиває» або «висить» небо. Вітер – природне втілення швидкості, безтілесний знак ефемерності і порожнечі, загальноуниверсальний символ непостійності і змін (Вовк, 2006).

Розглянувши символи повітря (табл. 3.14), простежується наступна, досить проста класифікація: стрілки, спрямовані вгору; орнітоморфний символ; астральні мотиви. Ці символи розташовуються на опорах огорож садиби, на «кониках» (охлупнях), на лобових дошках або легелях, на обрамленнях віконних прорізів (зверху, праворуч, ліворуч). Характер розташування символів може бути одиночним (на кутах – в ролі композиційного акценту), рядковим (регулярна розстановка в орнаментальних рядах), в межах заданої площини (переважно в її центрі / верхній частині) – центрично або симетрично.

Земля – подателька всіх благ, здатна народити життя, тому і асоціюється з жіночим початком. «Хліб, засіяне поле, вагітність – ці поняття для стародавніх слов'ян тотожні і були пов'язані з образом «домашнього всесвіту», а через нього – з космосом, з гармонією світу» (Берегова, 2011).

Розглянувши символи землі (табл. 3.15), можна виділити наступні групи символів: ромб, ромб в ромбі, ромб з двома округленими-увігнутими кутами, ромб, візерунчато ускладнений по периметру / в центрі, квадрат, прямокутник, прямокутник, візерунчато ускладнений по периметру / в центрі, прямокутник з чотирма округленими-увігнутими кутами, сітка в прямокутному контурі, сітка ускладнена. Ці символи розташовуються: на огороженні / на опорі огорожі / на в'їзних воротах, на фронтонах, простінках, карнизах, лиштві вікон, пілястрах, лізенах, кантонах.

2. Символи родючості

Група символів родючості в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака представлена досить широко – це ряд декоративних елементів, що легко розпізнається та грає активну роль в загальній композиції як фасадів будівель, так і всієї садиби, в цілому (табл. 3.16). До них відносяться: насіння, паростки, пшениця, виноград, квіти, гірлянди з листя, квітів і фруктів, вазони з квітами та фруктами. Насіння виступає в ролі чоловічого початку, зв'язку з землею, родиною – це центр, з якого проростає світове древо (Купер, 1995). Сім'я з оболонкою, що лопнула, «крін» – майбутній паросток, зародок нового життя. Пшениця є основним продуктом харчування, тому символізує достаток, родючість, перемогу життя над смертю, а також відродження життя (Кадуріна, 2013). Виноград уособлює теж багатство та достаток, а також життєву силу, зцілення, перетворення; в християнстві – духовне життя, порятунок, відродження (Вовк, 2006). Квіти несуть в собі райський стан життя, достаток і красу (Кадуріна, 2013), ніжність, любов і гармонію. Орнамент, пов'язаний з ягодами у будь-якому поєднанні і виконанні, символізує зародки життя майбутніх поколінь. Гірлянди з листя, квітів і фруктів передають і символізують ідею єдності, зв'язку, щасливої долі, удачі, перемоги, честі і посвячення (Кадуріна, 2013). Вазони ж з квітами та фруктами є українським символом життя, що втілюють у собі, крім

символу родючості, – стилізоване світове древо (символ світобудови). Всі перераховані вище символи ми можемо побачити: на обрамленнях основних вікон будинку, на обрамленнях горіщних вікон, на капітелі кантону або пілястри, вздовж пілястри, вздовж контуру фронтона (декоративне продовження карнизної дошки), у декоративному заповненні фронтона, у декоративному заповненні простінку, по краю вуличних воріт, на «кониках», фризі.

3. Статусні символи

Статусні символи в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака представлені нечисельно (табл. 3.17). До них відноситься геральдична лілія (стилізований півник, лілія), а також нескладно оформлені картуші (щити), на яких позначаються ініціали власника будинку та дата зведення споруди. Лілія – королівська квітка, символ віри, надії та милосердя, символ Трійці, триєдності розуму, душі та тіла (Кадурина, 2013). Щит, на якому записані ініціали власника та дата зведення будинку, підкреслює значущість і статусність житла і людей, що живуть в ньому, може бути доповнений кованим рослинним декором (соняшник, колосся), а також орнітоморфним (голуби). Ці символи можуть розташовуватися на фронтоні головного фасаду, на «кониках», уздовж пілястри, на простінках, на торцевій частині навісу ганку, у межах площин вуличних воріт.

Як зазначає І.А. Юрченко, майстри позначали і особливо виділяли верх і низ виробу, ліву і праву частину виробу, центр, при цьому структурні зони, в свою чергу, групуються в цілісні конфігурації на основі ряду композиційних чинників (Юрченко, 2007). У таблиці 3.18 представлено ілюстрований перелік місць розташування символів світобудови, родючості та статусних у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака.

Для того, щоб порівняти досліджені комплекси символів за різноманітністю способів геометричної побудови та виокремленню мотивів, на основі розрахунків була складена кругова діаграма (табл. 3.18), в якій зазначено, що на символи світобудови відводиться 65,2%, на символи родючості – 28,3%, а на статусні – всього 6,5% (Романова, 2020б). Це говорить про те, що народні майстри відводили першорядне та основне значення ідеї створення світу, величі та таємницям Всесвіту,

а також могутності природних сил, стихій, першоелементам світу. У таблицях 3.20 – 3.21 відображено, як система народної орнаментики у всій своїй різноманітності (за характером мотивів, за їх розташуванням, за характером нанесення на поверхню, за технічними способами обробки поверхні, за кольором) в більшій чи меншій мірі проявляється в усьому вивченому переліку різновидів символів-знаків і їх комплексах. Проводячи розрахунок співвідношень повторюваності видів архітектурно-художнього декору через призму комплексів символів, які в них відображені, бачимо, що за характером розташування точковий вид архітектурно-художнього декору домінує в усіх трьох даних комплексах, в символах родючості рядковий – майже прирівнюється з ним за повторюваністю. У символах же світобудови – точковому незначно поступається площинний архітектурно-художній декор, в статусних – точковому незначно поступається рядковий архітектурно-художній декор. Що стосується кутового за місцем розташування архітектурно-художнього декору, він займає середню позицію в символах світобудови, а серед символів родючості і статусних проявляється досить рідко. При цьому слід вказати, що значення деяких символів пораховано не один, а кілька разів (в таблиці дублювання немає): стилізований соняшник, спрощений до умовного знаку, виступає в ролі символу сонця і родючості одночасно; символи землі, що представляють собою квадратні, прямокутні і ромбовидні форми, також є символами родючості; а ромб з двома округло увігнутими кутами (що по обидва боки вздовж меншої діагоналі), є символом землі + символами полуденного сонця. Говорячи про види архітектурно-художнього декору за характером мотивів, потрібно відзначити, що серед символів світобудови геометричний архітектурно-художній декор значно переважає над усіма іншими видами – більш, ніж в два рази зустрічається частіше, ніж рослинний, більш, ніж в 10 разів – частіше, ніж астральний, зооморфний і орнітоморфний (рахуючи окремо, а не в сумі). У символіці родючості присутній тільки рослинний і геометричний архітектурно-художній декор, причому рослинний домінує – рівно в 5 разів. У статусних символах в рівній мірі проявляється рослинний і епіграфічний архітектурно-художній декор, геральдичний, як такий, представлений не так часто.

За технічними прийомами обробки поверхні, які використовуються для нанесення орнаментального зображення, також виділено безліч видів, і досить часто можна помітити, що кілька таких прийомів комбінуються, наприклад, «ліпнина + розпис», «викарбовування + ліпнина», «викарбовування + ліпнина + розпис». Що стосується кування і фарбування кованих виробів, немає таких випадків, щоб метал був залишений без покриття, тому словосполучення «кування + розпис» не застосовується. На відміну від фасадної цементної пластики і різьблення по дереву, каменю, де колір декоративного елемента може повністю або частково збігатися з кольором матеріалу, який для нього взято. Тому при розрахунках ті варіанти, де кований виріб збігається за фарбуванням з фоном (якщо воно присутнє), враховані тільки як кування, а в тих випадках, де декоративний метал все ж виділений пофарбованим кольором серед оточення, зараховано, як «кування + розпис». Ліпнина та розпис – домінують і в символах світобудови, і в символах родючості, і в статусних. Викарбовування приблизно на третину поступається в символах світобудови і абсолютно прирівнюється до ліпнини, як способу декорування, в комплексі статусних символів. Серед різьблених виробів варіативність символіки світобудови становить приблизно третину від такої ж варіативності в ліпнині і розписі окремо, в художньому куванні – ще трохи менше. Що стосується характеру нанесення на поверхню, то в символіці задіяно три основних таких способи: рельєфний, графічний і скульптурний. Мальовничий (в силу того, що окремі зображення пейзажного жанру в площині вуличних воріт є абсолютно самостійним напрямом) не розглядається, як символ. І так, згідно з розрахунками, рельєфне нанесення на поверхню домінує в усіх трьох комплексах символів. Приблизно в 2 рази йому поступається графічний спосіб і в 10 разів поступається скульптурний в символах світобудови; в символах родючості графічний спосіб поступається незначно, а скульптурний – в 6 разів; в статусних символах графічний спосіб поступається також незначно, а скульптурний – в 5 разів. Найбільш очевидний аналіз можна провести, розглядаючи, як архітектурна символіка в декорі вирішена колористично (за кольором) – всього три видових підрозділи – монохромний, біхромний і поліхромний. Причому кожен з них враховано окремо від фону – тільки саме орнаментальне зображення та його забарвлення. Встановлено, що

монохромний архітектурно-художній декор домінує практично повсюдно, біхромні варіанти незначно проявляються у всіх комплексах символів, а ось поліхромні, яких теж небагато, присутні лише в символах родючості та статусних.

Представлення декоративно-художніх засобів виразності (орнаментально-пластичного декору, художнього кування, художнього різьблення та розпису) як знаково-символьної мови у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака актуалізує питання створення об'єктів житлової архітектури з елементами етно-мистецьких традицій. За словами індійського письменника і педагога Рабіндраната Тагора, «борг кожної нації – виразити себе перед світом» (Гнатенко, 2000). Таким чином, авторка звертає увагу на етно-художній підхід у сучасному архітектурно-дизайнерському процесі.

Розташування символів, як на самому житловому будинку безпосередньо (площини стін, фронтони, пілястри тощо), так і в межах садиби, обумовлене ідейно-смісловим навантаженням, а також місцем – за доцільністю конструктивно-композиційних особливостей. «Методика «виходу з площини у простір» виступає як дизайн-інтерпретація твору сучасного мистецтва» (Тюрікова, 2016).

3.4. Відмінні та схожі риси традиційних житлових будинків / садиб центрального Буджака (українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців)

Індивідуальне житлове будівництво відображає національну культуру і побут поліетнічного Буджацького регіону в унікальних умовах взаємовпливів – «сплавах культур і світоглядів» на кожному етапі розвитку. З переплетень місцевого і привізного, сільського-ремісничого і міського-вченого формується і еволюціонує регіональна архітектурно-художня традиція на даній території.

Основними засобами для ідентифікації житлових будинків за національною приналежністю є визначення основних пропорцій архітектурних форм (особливості взаєморастощування та співвідношення величин конструкцій стін та дахів), наявності основних прорізів (віконні та дверні прорізи, їх характерна кількість та величина).

В українському, російському та молдавському двосхилому житловому будинку Буджака прослідковуються деякі спільні риси: одне (з середини ХХ ст. два вікна, які дещо зміщені до центральної вісі фасаду) вікно на торцевому фасаді житлового будинку. Типологічно в традиційному житлі приблизно однаково для всіх етнічних груп регіону представлені двосхилі та чотирисхилі дахи (Кіссе, 2014). Що стосується більш сучасних гагаузьких будинків (з вальмовими дахами, які за конструкцією більш функціональні і дають можливість збільшити ширину будинку), то відрізнити їх від болгарських і молдавських на аналогічному етапі розвитку іноді вкрай складно. Відомо, що характерним для Молдови є шатровий дах висотою 2,5 – 2,8 м, з довжиною гребеня в 1,0–1,6 м (Тарас, 2012). Німецькі ж будинки, розширені, високі, з розсунутими вікнами щодо центральної осі на головному фасаді ідентифікувати простіше за пропорціями (у ХVІІІ ст. «саксонський будинок» (Low German house) був завдовжки до 50 м і шириною 15 м з ухилом даху близько 80° (Siemann, 1936).

Підкреслити національну приналежність того чи іншого житлового будинку можуть як конструкції і великі елементи його об'ємно-просторових форм і членувань, так і найдрібніші деталі, декор.

Приклади оформлення ініціалів власника і року зведення на житлових будинках українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців

Якби мова, на якій записані ініціали власника житлового будинку та слово «рік» (що входить в позначку дати зведення будинку), були гранично ясні, то мовна визначеність абсолютно чітко давала б можливість за зовнішніми даними ідентифікувати житлові будинки за національною приналежністю. Але так не відбувається, оскільки ініціали на фасаді можуть бути відсутніми, і в кращому випадку їх можна віднести до слов'янських або неслов'янських (бачачи скупий набір перших букв). Проте не зайвим було б розглянути, як ведеться фіксація цієї короткої інформації у українців, росіян, болгар, молдаван, гагаузів, румунів, німців на територіях, відповідних історичній батьківщині. Або, знаючи заздалегідь, за типом даний житловий будинок, встановити, якій саме нації властиво

розташовувати ініціали та дату так, а не інакше, і як це може бути оригінально оформлено, на якому місці в загальній композиції фасаду / садиби. Дані відомості теоретично нерідко повинні поєднуватися зі статусної символікою, з чого випливає те, що в композиції вони грають роль не випадкового акценту, але чи завжди це так... З таблиці 3.22 бачимо, що місця для розміщення «паспортних даних» (ініціалів власника та дати зведення житлового будинку) досить різноманітні (16 найменувань), і можуть бути поділені на три групи. 1) *Вздовж конструктивних елементів (або їх декоративної імітації)*: «сволок» укр., рос. «матица» (у слов. народів – головна балка, що підтримує стелю); фахверк головного фасаду (над дверними та віконними прорізами); міжповерховий пояс головного фасаду; піддашок ганку, що виходить на головний фасад. 2) *У композиції горищних вікон*: у палітурці горищного вікна; в обрамленні горищного вікна; над горищним вікном; під горищним вікном / вікнами; зліва / справа від горищного вікна; поміж двома горищними вікнами; на полі фронтона без горищного вікна; між рядами горищних вікон. 3) *Додаткові варіанти розміщення*: на в'їзних воротах садиби; у міжвіконні головного фасаду; між схилами покрівлі (оздоблення фронтона); на стику схилів покрівлі (на плоскому «конику»).

На житлових будинках центрального Буджака оформлення ініціалів власника і року зведення будинку розміщене: у композиції горищних вікон (вул. Леніна, с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.), у простінку на головному фасаді (с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.), на піддашку ганку, що виходить на головний фасад (СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.), у площині в'їзних воріт (вул. Млинова, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.).

Варіанти розміщень в єдиній композиції зі слуховим вікном або вікнами – переважають над усіма іншими. Таким чином, вивчення різноманітності форм горищних вікон традиційних житлових будинків в Розділі 3 було обумовлено доцільністю наблизитися до підтеми «паспортні дані» будинку, а в подальшому перейти до уточнення його національних рис і особливостей.

Декоративно-художні засоби виразності в національних архітектурних традиціях

Для ідентифікації традиційних житлових будинків за національною ознакою автором були вивчені літературні джерела і розглянуті фотоматеріали, що характеризують традиційну житлову архітектуру відповідних держав: України, Росії, Болгарії, Молдови, АТО Гагаузії, Румунії, Німеччини. Завдяки цьому випала нагода розрізнати і виділити типові житлові будинки досліджуваних національно-етнічних груп серед величезної кількості змішаних типів, характерних для Півдня України, як історико-етнографічного регіону, і зокрема для Буджака (табл. 3.23).

Відмінні риси традиційного житлового будинку **українців** («хата»): горищні вікна невеликі або дрібні за розміром, розташування яких на фронтоні може бути завищене, домінує крайовий, кутовий і розділяючий декор, присутній настінний розпис, як локально, так і широко по площині простінків. Приклади-прототипи орнаментики і традиційного декору знаходимо в суцільному і рясному розпису стін хати листяними і квітковими композиціями, в плоскорельєфному дерев'яному різьбленні на віконній лиштві, в українській народній вишивці. Досить поширений мотив соняшнику – символу України. В Одеській області, зокрема, в центральному Буджаку його вид спрощений до простої геометрії – дві лінії, що утворюють кут (ріст листя) + контури окружностей над ними (квіти). Ініціали власника і рік побудови українського житлового будинку відзначають безпосередньо на сволиці (головній балці, що підтримує стелю), або під горищними вікнами на фронтоні головного фасаду. У будівлях другої половини ХХ ст. застосовуються декоративні елементи стилю класицизм (обробка масивних стовпів-опор огорож садиби характерною ліпниною; балюстради, розташовані перед головним / дворовим фасадом – с. Кулевча, Саратський р-н Одеської області, м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської області). До класичного декору також можна віднести різноманітні сонячні розетки. Традиційні житлові будинки та деталі садиб можуть бути прикрашені і декором в стилі модерн – листяним і квітковим орнаментом (с. Весела Балка, Татарбунарський р-н Одеської області), сонячними розетками плоскої округлої форми, а також лінійними округлими контурами в перетині з прямими малими

(м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської області, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області).

Місце декоративного акценту: орнаментика часто тяжіє до конструктивних кутів – на стику фасадних стін, на кутових завершеннях полів фронтонів, навіси ганків – з декорованими кронштейнами, тонкий орнаментальний розпис стін, в т.ч. фронтонів, віконних і дверних обрамлень, завершень пілястр.

Місце колірного акценту: орнаментальний розпис, деталі художнього різьблення.

Відмінні риси традиційного житлового будинку **росіян** («изба»): горищні вікна різні за розміром (прямокутні за формою можуть бути орієнтовані як у висоту, так і в довжину), розташування яких на фронтоні може тяжіти до центру або бути завищеним. Наявність оформленого дерев'яним різьбленням горищного вікна (люкарни) за подобою так званого «виходу» – виступаючого елемента на фронтоні традиційної російського будинку. Дерев'яне різьблення рясне (можливо, на всю стіну, весь фронтон), іноді – на всіх фасадах і фронтоні. Ініціали власника і рік побудови російського житлового будинку відзначають безпосередньо на сволоці (традиція слов'янського народу), або над / під горищними вікнами на фронтоні головного фасаду. Відмінним і характерним в декорі житлових будинків російських є мотив стилізованої квітки ромашки – символу Росії. Цікаво, що те, як він застосований в композиції обрамлень вікон на вул. Колгоспної, 53 (м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської області), повністю відповідає такому ж оздобленню на фасаді житлового будинку в с. Рождествено Гатчинського р-ну Ленінградської області.

Місце декоративного акценту: дерев'яне мереживо (повсюдно, або по периметру / в центрі простінків, фронтонів, вдовж контурів прорізів, в т.ч. слухових вікон, і т.д.).

Місце колірного акценту: як стінні площини, так і деталі.

Відмінні риси традиційного житлового будинку **болгар** («къща»): великі за розміром і витягнуті за висотою, як правило, арочні, горищні вікна на фронтоні майже не завищені, а частіше – розташовані по центру, але можуть бути занижені;

наявність напівстовпів на місцях лопаток (лізен) = прототипи напівокруглих виступів у поверхні стін в місцях розташування хлібних печей. Чимала величина слухових вікон, як традиція, в Буджак прийшла не випадково: в Болгарії традиційне житло – двоповерхове, і розміри вікон другого поверху відповідають розмірам вікон для житлових приміщень. Нижній, перший поверх, за традиціями болгар, використовувався для проживання домашньої худоби, зберігання їжі і речей. Сітчастий контурний декор пілястр і кантонів (СМТ Сарата, с. Кулевча, Саратський р-н Одеської області) міг бути запозичений або з романського стилю (Кох, 2005), або мати коріння в народному дерев'яному різьбленні (прикладі знаходимо в Сільському музеї Будапешту). Присутні декоративні елементи рококо на пілястрах (вул. Річкова, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області, вул. Вернера, с. Зоря, Саратський р-н Одеської області), в обрамленнях вікон, на опорах огорож садиби (с. Кулевча, Саратський р-н Одеської області). Застосування безкінечників і бахроми на фризах (с. Зоря, Саратський р-н Одеської області) має візуальну схожість з подібними формами декору в стилі модерн. Село Зоря засновано болгарами в 1830 р., значна громада болгар проживає в ньому в даний час. З цим пов'язано рясне застосування орнаментального мотиву з листя і гілок дуба (на гербі Болгарії 1997 р. присутні так само стилізовані гілки дуба) на фронтонах житлових будинків, на капітелях пілястр, на опорах огорож садиб. Ініціали власника і рік забудови болгарського житлового будинку відзначають безпосередньо на сволоці (традиція слов'янського народу), або ліворуч / праворуч / під горищними вікнами (СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області, с. Зоря Саратський р-н Одеської області).

Місце декоративного акценту: рядковий декор по периметру фронтона, віконних і дверних обрамлень, точковий декор на полі фронтона справа і зліва від горищного вікна, декор пілястр, фриз, об'ємні «коники».

Місце колірного акценту: однотонно пофарбовані стінні площини.

Відмінні риси традиційного житлового будинку **румунів** («каса»): присутність виходу на балкон через фронтон головного фасаду, різні за розміром горищні вікна, розташування яких може бути завищене, канатоподобний декор пілястр, кантонів, простіноків застосовується активно (спочатку – не в ліпнині, а в румунському

народному дерев'яному різьбленні, а також в романському архітектурному стилі), фризовий і інший декор, подібний традиційній вишивці. Цікаво, що помічена абсолютна подібність з румунським декором, який прийшов з текстилю: у багатьох житлових будинках м. Татарбунари Татарбунарського району Одеської області (вул. Новоселів, вул. Колгоспна, вул. 5-го грудня і ін.) він має той же вид, що і на житлових будинках знаменитого села Чоканешті (рум. Ciocănești) в Румунії. Ініціали власника і рік побудови румунського житлового будинку можуть відзначати над / під / зліва / справа / між горищними вікнами, у фризовому декорі, в композиції в'їзних воріт.

Місце декоративного акценту: в'їзні ворота; декор, подібний традиційній вишивці.

Місце колірного акценту: в'їзні ворота; декор, подібний до традиційної вишивки.

Відмінні риси традиційного житлового будинку **молдаван** («каса»): галереї з декоративними опорами, дрібні і невеликі за розміром горищні вікна, розташування яких, як правило, завищене, активно застосовується приставна візерунчаста палітурка в віконних і дверних отворах, ліпний декор під віконними прорізами, як правило, більше звичайного, різні за шириною вертикальні колірні смуги пофарбованих огорож, різні за кольором проступи і присхідці сходів ганку / головного входу, пейзажний (картинний) розпис на в'їзних воротах (СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області), канатоподібний декор пілястр, кантонів, опор галерей і ганків. У ліпному декорі фронтонів, на опорах огорож садиби, а також в художньому куванні часто присутня орнаментация у вигляді стилізованого листя, грон і вусиків винограду (м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської області, с. Кулевча, Саратський р-н Одеської області). Рясне застосування теракотового кольору в декорі молдавської садиби, імовірно, пов'язано з подібним кольором стиглих плодів шипшини – символу Молдавії. Ініціали власника і рік побудови молдавського житлового будинку відзначають на козирках ганків, що виходять на головний фасад (СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області), на кониках, зправа / зліва / знизу, а також між слуховими вікнами і навіть в самій візерунчастій палітурці горищного вікна, в композиції в'їзних воріт (вул. Млинова, СМТ

Сарата, Саратський р-н Одеської області). У палітурках трикутних слухових вікон напіввальмових дахів датського типу, як правило, бачимо той самий декор, що і на фронтонах ганків з двосхилим покриттям – солярний знак вписаний в трикутний контур (сонячний диск + промені) (СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області).

Місце декоративного акценту: отвори віконні та дверні, на простінках і в'їзних воротах – розпис пейзажного жанру.

Місце колірного акценту: внутрішньодворові і зовнішні огорожі, в'їзні ворота, зовнішні сходи, стінні площини, розпис пейзажного жанру.

Відмінні риси традиційного житлового будинку **гагаузів** («єв»): схили дахів «з заломом» (приклад будинку з даною конструкцією даху знаходиться в етнографічному комплексі-музеї Одеської області – «Фрумушика Нова»), тому некрупне або дрібне за розміром слухове вікно на полі фронтона завжди завищено. Галереї – з декоративними опорами. Деталі й декор гагаузських будинків, як правило, пофарбовані яскраво. Герань – символ Гагаузії, тому, слід відзначити, в рослинній орнаментиці присутні мотиви квіток і листя герані. Ініціали власника і рік побудови гагаузської житлового будинку відзначають в обрамленні або в нижній частині приставної візерунчастої палітурки горищного вікна, а також під ним (вул. Кірова, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області).

Місце декоративного акценту: точковий і рядковий декор стінних площин, фронтонів, пілястр і кантонів, рядковий декор віконних і дверних обрамлень, фриз, об'ємні «коники».

Місце колірного акценту: точковий, рядковий, периметральний декор, однотонно пофарбовані стінні площини, в т.ч. фронтони.

Відмінні риси традиційного житлового будинку **німців** («саксонський будинок»): будинки великі за загальною величиною і розширені за пропорціями (початково – розширеного типу, тому що житлові і господарські приміщення розташовувалися під одним дахом). Різні за розміром горищні вікна іноді розміщуються в кілька рядів, іноді за розташуванням на полі фронтона – завищені. Пілястри по боках від горищного вікна, а також напівциркульна декоративна арка над ним – це етнічний маркер житлових будинків німецьких колоністів (с. Веселий

Кут, Арцизький р-н Одеської області). Присутні елементи романського стилю – подібні ліzenам з напівциркульними арками (вул. Осипенко, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області), тільки в буджацькому варіанті – уздовж схилів даху біля причолини; декор у вигляді лусочок (вул. Млинова, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області). До елементів готичного стилю можна віднести помилкові поодинокі контрфорси, а також парні контрфорси з сходовим маршем між ними (вул. Вернера, 32, вул. Котовського, 17, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області), капітелі, прикрашені виноградними гронами (СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області), уздовж схилів даху біля причолини, декор, візуально схожий з поширеними в епоху готики ступінчастими фронтонами (с. Кулевча, Саратський р-н Одеської області). За рідкісним винятком, можна виявити деталі в стилі ренесанс: форма огорожі садиби, а також контурний декор опор огорожі садиби подібні «чорно-білому» напів-фахверку (вул. Котовського, 17, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської області). Декор підкреслює особливості конструкцій (початково – фахверк), розташовується уздовж них, або повністю відсутній. Ініціали власника і рік побудови німецького житлового будинку відзначають під слуховим вікном головного фасаду (м. Арциз, Арцизький р-н Одеської області), під фризом головного фасаду – поблизу основних вікон головного фасаду (с. Кулевча, Саратський р-н Одеської області). Причому найчастіше пишуть дрібно, не об'єднуючи, а розділяючи і далеко відводячи знаки тексту (подібні позначки знаходимо в Німеччині – Altes Land і в с. Кулевча, Саратський р-н Одеської області).

Місце декоративного акценту: віконні та дверні отвори, контури конструкцій.

Місце колірної акценту: стінні площини і площини покрівель, дрібний декор.

Таким чином, етнічна символіка традиційної житлової архітектури центрального Буджака, як феномен традиційно-побутової культури, сприяє передачі кращого, прогресивного народного досвіду, його усвідомлення, а також закріпленню в сучасній системі духовних цінностей (Романова, 2020а).

Виявлення житлових будинків змішаного типу за національними ознаками в традиційній житловій архітектурі центрального Буджасака

Сільське поселення представляє собою своєрідну архітектурно-ландшафтну структуру, що відрізняється від міста низкою специфічних рис, зазначає Хохол Ю.В. Це, перш за все, невеликі розміри, що дозволяють охопити поглядом будівлю цілком, масштаб, що співвідноситься з природним оточенням – пагорбами, гаями, луками, ставками (Гудченко З.С., 1988). Можливо, відчуття розчинення в природі і єдність з нею пояснює те, що символи природних стихій (сонця, води, землі, повітря), присутні в декорі традиційних житлових будинків різних етнічних груп, надзвичайно схожі. У свою чергу, символи складніші (наприклад, що несуть в собі значення єднання неба і землі одночасно), стають відмінними – етнічними маркерами. Відомо, що волохи (молдаване та румуни) віддають перевагу геометричним елементам орнаменту: круг, трикутник, хрест, ламана лінія і т.д. (Малина, 1999). При розгляді і аналізі досліджуваних прикладів в історичній забудові в ході натурних обстежень, виявлено і чимало змішаних за зазначеними критеріями ідентифікації будівель.

Більшість схожих архітектурно-будівельних рис відзначається у окремих етномовних спільнот – слов'ян (українців, росіян, білорусів, болгар, поляків), романських народів (молдаван і румунів) – тобто народів, яких об'єднує не тільки певний трудовий, естетичний і релігійний досвід, але і загальна етнічна самосвідомість. Навіть в орієнтації входу в житловий будинок по сторонах світу (що було свого роду одним з народних нормативів) простежується очевидна схожість: для українців, росіян, болгар – це Південь або Південний схід, для молдаван і румун – Південь або Захід. Гагаузи орієнтували головний вхід у житловий будинок на Південь чи Південний захід (Губогло, 2011). Часто румунські та молдавські житлові будинки можна відрізнити тільки в разі порівняння їх колористичних рішень (відомо, що на основну архітектурно-планувальну структуру будинку молдаван вплинули румуни, українці, білоруси і росіяни, а не навпаки) (Кіссе, 2014). А от спільною рисою в кінці XIX – на початку XX ст. у українців (за В.П. Самойловичем, 1999), у болгар (за В.В. Малиною, 2007), а також для гагаузських та молдавських

садиб є традиція прикрашати паркани, ворота, хвіртки з місцевого каменю куполовидними, кулястими або ромбовидними маківками – завершеннями у вигляді геометричних фігур (кулі, піраміди або більш складні об'ємні композиції) (Губогло, 2011; Тарас, 2013а).

Як відомо, серед німців змішані шлюби були дуже рідкісними – тільки з росіянами або українцями. «Ніколи не уклалися шлюби з болгарами і молдаванами» (Кіссе, 2014). Цей факт, пов'язаний з ритуалом весіль і відображаючий обряд переплетення людських доль, також знаходить своє місце в образній стилістиці житлового будівництва того чи іншого садибного комплексу. Правда, будівлі, збудовані у другій половині ХХ ст., можуть виступати винятками (адже німці, депортовані з Буджака в ході радянзації, могли залишити лише конструктивну основу свого житлового будинку для наступних переселенців, що опинилися в ньому).

Приклади житлових будинків змішаних типів: 1) житловий будинок на вул. Колгоспній м. Татарбунари Татарбунарського р-ну Одеської обл. – гагаузький (схил даху із заломом) + румунський вплив (відкрита галерея уздовж фасаду – аркади з напівциркульними прольотами); житловий будинок на вул. Річковій, 12, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл. – німецькі (виступаючий помилковий контрфорс на головному відносно широкому фасаді – для укріплення стіни) + болгарські впливи (бежеві стіни, укрупнений розмір горіщного вікна на фронтоні, оформлення коника і причолини); житловий будинок на вул. Халікова, 11, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл. – гагаузькі (декоративні напівстовпи в площині стіни головного фасаду) + українські впливи (повторюваний мотив стилізованого соняшнику на пілястрах); житловий будинок на вул. Халікова, 36, СМТ Сарата Саратського р-ну Одеської обл. – німецькі (збільшені пропорції і величина житлового будинку, невеликі і широкувато розташовані вікна) + російські впливи (в цілому, застосовується слов'янський декор, а також «рушники» – в декоративному оздобленні обрамлень вікон).

Висновки до третього розділу

В даному розділі досліджені архітектурно-художні засоби виразності і змістовність ідейно-творчих задумів різних етнічних груп центрального Буджака, систематизовані і узагальнені культурні смисли розглянутих об'єктів будівництва.

1. Розрахунок показав, що відносно всього складу проживають в Буджаку, найбільш численними в відсотковому відношенні з першої чверті XIX до XX ст. (за результатами переписів населення з 1822 по 2001 рік) є українці, росіяни, болгари, румуни, молдавани, гагаузи, німці (традиційна архітектура націй, чисельність яких в зазначений період становила менше 2%, в даній роботі не розглядається). Виявлено особливості процесу заселення даного регіону, а також вказані офіційні терміни заселення. Представлені етимології досліджуваних національностей, перераховані характерні національні символи (в подальших підрозділах дана інформація використовується для ідентифікації житлових будинків за національними ознаками).

2. Визначено, що об'ємно-просторова структура житлового будинку в межах сільської садиби в Буджаку формується з наступних елементів: I. Житловий комплекс; II. Елементи облаштування території садиби (господарські та виробничі споруди, огорожі садиби/двору, колодязі і т.д.). Сад з квітником, город і виноградники – слугують антуражем. Досліджено архітектурно-планувальні рішення житлових будинків і організацію простору прибудинкової (дворової) території в традиціях вищевказаних націй центрального Буджака в процесі еволюційного розвитку. Виконано вивчення способів зведення традиційних житлових будинків у комплексі з господарськими спорудами на певних етапах історичного розвитку. Детально позначено типи дахових конструкцій (близько 15 типів), різновиди форм і особливості розміщення горищних вікон на житлових будинках центрального Буджака. Зазначено вплив природно-кліматичних факторів об'ємно-просторову структуру житлового будинку / садибу, вказано на прояв національних особливостей у розвитку традиційної житлової архітектури.

3. Встановлено, що об'єднуючим фактором між традиційною архітектурою та мистецтвом виступають, з одного боку, схожість ідейно-творчих думок і прагнення народних майстрів надати композиційну і стилістичну цілісність всьому предметно-

просторовому середовищу садиби (зокрема, в екстер'єрі та інтер'єрі житлового будинку), з іншого – етнічна приналежність абсолютно чітко проявляє себе через орнаментальні мотиви і форми, що розпізнаються в елементах з певною національною символікою. Ідеї, які проникають з різних культурних сфер, генерують нові цінності в традиційній житловій архітектурі, що впливають в свою чергу на візуально-морфологічні, конструктивно-тектонічні, структурно-компоновочні та художньо-декоративні особливості творів архітектурного середовища, починаючи від змін контурів, знаків / символів в орнаментально-пластичному декорі до фасадних фрагментів і розгортки. Це несе в собі емоційно-естетичне та унікальне смислове навантаження національних творів мистецтва. Розглянуте формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі показало, що між початковою формою-прототипом та кінцевим виглядом декоративного елемента (або цілісною композицією) існує цікавий і не завжди передбачуваний зв'язок. Художній образ, що полягає в основі декоративного елемента, утворюється та трансформується поступово і, завдяки візуально-морфологічному аналізу, може бути прочитаний.

Проведено аналогії між декором житлових будинків центрального Буджака і прикладами ордерного декору, а також декором історичних будівель. Відзначено особливості взаємовпливів і синтезу епохальної і традиційної етнічної стилістики. Визначено, що декоративні елементи повторюються або запозичені з наступних архітектурних стилів: грецької античності, романського стилю, готики, ренесансу, рококо, класицизму, модерну.

Формування житлових об'єктів і їх композиційна побудова, стилістичні характеристики і символіка архітектурного декору тісно пов'язані з впливом давніх традицій. Роль символічних аспектів в теорії традиційної архітектури досить велика і завжди безпосередньо залежала, перш за все, від природних факторів. Образ будинку в уявленні народних майстрів – міні-модель всесвіту з відображенням дії законів природи, а його декор, зокрема, несе певне ідейно-смислове навантаження. Символи, виявлені в традиційній архітектурі центрального Буджака, були згруповані в три окремих комплекси: 1) символи світобудови (65,2%); 2) символи родючості (28,3%);

3) статусні символи (6,5%). З %-их співвідношень бачимо, що народні майстри ідеї створення світу, величі і таємниць Всесвіту, а також могутності природних сил, стихій, першоелементам світу відводили першорядне і основне значення. До першого комплексу можна віднести світове древо і першоелементи світу – взаємозалежні між собою символи природних стихій (сонця, води, землі, повітря). До другого – насіння і паростки, пшеницю і виноград, квіти, гірлянди з квітів і фруктів, вазони з квітами і фруктами. Третій комплекс включає в себе геральдичну лілію і картуші з ініціалами власника будинку і датою зведення житлового будинку. Проведено порівняння даних комплексів за різноманітністю способів геометричної побудови і характером орнаментальних мотивів. Також сформульовано теоретичні засади розміщення комплексів символів. У Таблиці 3.20 відображено, як система народної орнаментики у всій своїй різноманітності (за характером мотивів, за їх розташуванням, за характером нанесення на поверхню, за технічними способами обробки поверхні, за кольором) в більшій чи меншій мірі проявляється в усьому вивченому переліку різновидів символів-знаків і їх комплексах.

Співвідношення символів світобудови, родючості та статусних за різноманітністю способів геометричної побудови та виокремленню мотивів відображене у розрахунку відсоткових показників: найчисельнішим є комплекс символів світобудови, на символи родючості відводиться значно менший сектор, а статусна символіка у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака проявлена досить рідко.

4. Основними засобами для ідентифікації житлових будинків за національною приналежністю є визначення основних пропорцій архітектурних форм (особливості взаєморозташування та співвідношення величин конструкцій стін та дахів), наявності основних прорізів (віконні та дверні прорізи, їх характерна кількість та величина). Представлені приклади оформлення ініціалів власника і року зведення на житлових будинках. Встановлено, що варіанти розміщень в єдиній композиції зі слуховим вікном або вікнами – переважають над усіма іншими. Вивчені національні особливості традиційної житлової архітектури буджацьких українців, росіян,

болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців. Розкрита національна самобутність декоративно-художніх засобів виразності житлових будинків даних груп населення. Відзначено складність етнічних і культурних нашарувань, а звідси – поява унікальних архітектурних прикладів традиційної житлової архітектури на рівні малих міст, СМТ і сіл. Перераховані відмінні риси житлових будинків буджацьких українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців, виявлені місця декоративних і колірних акцентів в загальній композиції житлових будинків і садиб. Вказано на критерії ідентифікації, виявлено особливості традиційних житлових будинків змішаного типу за національними ознаками.

РОЗДІЛ IV

СЕМАНТИКА ДЕКОРАТИВНО-ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ В ТРАДИЦІЙНІЙ ЖИТЛОВІЙ АРХІТЕКТУРІ

«Архітектура у всій своїй складності, багатосторонній значимості несе в собі невід’ємну сутність — адресне віддзеркалення особистості, народу, нації — творця та користувача, її контекст, і все це у часі, просторі, інформації» (Ксєневич, 2005)

4.1. Поняття архітектурної семантики та розкриття інформаційно-семантичного потенціалу декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака

Архітектурна семантика (від грец. Semantikos – позначає) вивчає будову і інформативність архітектурної мови з точки зору вираження конкретного змісту або сукупності смислових значень, що несе архітектурний твір.

Архітектура, що традиційно працює з простором, часто стає і знаком часу (Дуцев, 2014). Як стверджує архітектурний критик Н. Фролова в статті «Криза судження», кожному споруду ми стали розглядати як унікальне явище, важливість якого гарантується самим його існуванням. Контекст втратив важливість, естетика стала майже єдиною мірою оцінки, а архітектурна критика наблизилася за своїм методом до художньої (Фролова, 2020). Тобто «знакові» споруди більше не в пошані, їм на зміну в якості кумира прийшли «соціальні» проекти... Приділяючи переважну увагу художній проблематиці архітектури і питанням психології сприйняття, Ле Корбюзьє писав: «В архітектурі – фізика – одна з головних умов; в архітектурі – психологія почуттів – сам процес роботи, пропорції – результат співвідношення мас і ліній, зазначених почуттями. Конструкція – опора будь-якої архітектури, архітектура – над конструкцією, вона в творчості, в співвідношеннях вищого порядку. Ці відносини – пластичні» (Корбюзьє, 1932).

Вивчення архітектурної семантики в поліетнічному житловому середовищі – підстава для комплексного наукового аналізу та обґрунтування архітектурно-планувальних рішень, набуття досвіду у виконанні аналітичних, композиційних,

колористичних завдань, а також в сценарному моделюванні і інноваційному переосмисленні створюваних об'єктів. Впливом своїх художніх образів народна архітектура сприяє впровадженню в свідомість певних ідей, вона завжди сприймається як їх предметне втілення і твердження. Цей вплив починається на рівні нашої підсвідомості за допомогою семантичних (знакових) елементів архітектурної форми, і він є певним кодом, символом ідеї (Пономаренко, 2017). Семантичні, а у комплексі – семіотичні механізми народної архітектури спрямовані на те, як ми впізнаємо, сприймаємо певний будинок та орієнтуємося на місцевості; це є специфічні когнітивні способи комунікації (Янковська, 2004).

Народна архітектура завжди має на меті вираження якогось сенсу, а не своєї матеріальності: з'єднання елементів в споруді несе певне змістовне навантаження (Пучков, 2003). Дійсно, єдиний спосіб прояву значимих структур в народній архітектурі – це можливість інтерпретації, перекладу архітектурних форм і просторів на природну вербальну мову. Кожна деталь в системі засобів декоративно-художньої виразності містить підвладну розшифровці ідейно-творчу думку, яка може бути розпізнана як візуально, так і текстуально.

Відомий теоретик архітектури О. Раппапорт стверджує, що, розглядаючи архітектурну мову як знакову систему, ми можемо порівняти «масштабні рівні одиниць архітектури з рівнями одиниць мови» (Раппапорт, 1985). Схожу ідею пропонує Ч. Дженкс в книзі «Мова архітектури постмодернізму»: «У архітектури та мови є різного роду аналогії, і, якщо оперувати термінами вільно, можна говорити про архітектурні «слова», «фрази», «синтаксис» і «семантику» (Дженкс, 1985). Дійсно, найпростішим архітектурним знаком у традиційних житлових будинках є архітектурна деталь, вона – архітектурний еквівалент семіотичного вербального знака – слова. «За лінгвістичною моделлю, архітектурну деталь-слово можна також розкласти на фігури – ієрархічно нижчі рівні» (Лінда, 2012). Існування початково встановленої ідейної і композиційно-усталеної канви дозволяє реалізувати певну ідентичність, що накладає зобов'язання на якість самої ідеї, рівень її зрілості. Конфігурації і окремі обриси, знаки і символи, фрагменти фасадів і деталі несуть у собі емоційно-естетичне і закономірне змістовне навантаження, що

створює значний інформаційно-смісловий і великий образний потенціал, розкриваючи нові можливості успішного вирішення завдань архітектурного формоутворення в народному зодчестві.

Передача повідомлення в народному зодчестві може розглядатися на основі елементарного ланцюга комунікації А. Моля: «передавач → канал зв'язку → повідомлення → приймач». Відповідно, об'єкт традиційної житлової архітектури є носієм повідомлення, а його передача залежить від поєднання елементів-символів, які його утворюють. Природний приймач – людина – об'єднує в собі функції сприйняття і аналізу, обробки і зберігання інформації. Прочитання повідомлення людиною залежить від ідеології суспільства, вірувань та традицій народу, загального рівня знань, індивідуальних особливостей і т.д. Носіями семантичних значень, в цілому, є архітектурні об'єкти з властивою їм етнічною символікою, а, отже, і їх складові: частини будівель та архітектурні деталі. «Будучи одиницями архітектурної мови, вони висловлюють двоєдину сутність архітектурного субстрату: утилітарну, яка забезпечує міцність і функціональну доцільність об'єкта, і семантичну, яка несе в собі комунікативно-сміслові аспекти архітектурного твору» (Пономаренко, 2017).

Відомо, що відображення конструкції будівлі в її художньому образі, зорова передача тяжкості і протидіючих їй статичних зусиль – називається тектонікою (Герасимова, 2005). «Архітектурної тканиною» називає тектоніку М. Гінзбург, «пластично розробленою, художньо оформленою конструкцією» – А.К. Буров. Поняття «тектоніка» дослідники архітектури визначали в різних інтерпретаціях, проте цей термін є більш універсальним у порівнянні з семантикою, вивчення якої використовується в даній роботі в синтезі з теорією народного зодчества. Зокрема, мова семантики являє собою сукупність застосовуваних засобів і прийомів, а також елементів інформативності форм в народній архітектурі; «включає в себе такі компоненти, як візуальний образ-знак і його сенс (значення)» (Пономарьов, 2012). Створюється наочна образно-асоціативна форма вираження, узагальнення та кодування інформації про фізичні, функціональні і естетичні характеристики об'єктів народної архітектури, а «лексикою» семантики є сукупність декоративно-художніх засобів виразності і відповідних їм загальноновизнаних смислових і емоцій-

них значень. Наприклад, велика і темна форма створює візуальну тяжкість, масивність і стійкість, міцність, в той час як світла і невелика форма несе в собі легкість, мінливість, невагомість і хиткість. Можна також протиставити за змістом монолітні і розчленовані форми, окантування і неокантованість форм, симетричність і асиметричність. Вертикально орієнтовані елементи втілюють в собі активність, акцентують і привертають увагу, в той час як горизонтальні – пасивність і відсутність протиставлення, несуть спокій і сталість. Я. Черніхов наповнює ці поняття глибоким символізмом: «Горизонтальний напрямок вперед висловлює почуття, горизонтальний напрямок в ширину висловлює волю, вертикальний напрямок вгору висловлює думку, вертикальний напрямок в глибину висловлює впевненість» (Рябухіна, 2015).

Якими ж семантичними формами оперує народне зодчество? Як відбувається пошук місця розташування акценту композиції і якими принципами він обґрунтовується? Самодіяльна архітектурно-художня творчість не відволікає людину від побуту, а навпаки, пов'язує з ним. Саме перебування серед рукотворних речей, почасти, перетворює життя в мистецтво... В архітектурно-мистецькому образі народного житла виразно віддзеркалюються вихідні положення світоглядних позицій, норм поведінки, подих часу, зовнішні зв'язки народної творчості з природою, ландшафтом, соціальним середовищем, етнічними процесами (Малина, 1999). Художні твори в комплексах народної архітектури та побуту нерідко співвідносять з ключами взаєморозуміння в суспільстві, тому що в них укладаються найбільш змістовні внутрішні погляди і уявлення про боголюдську мудрість (Гегель, 1968).

Традиційне житло насичене предметами, які несуть антонімічне навантаження, мають пари-опозиції: «народження-смерть», «жінка-чоловік», «день-ніч», «добро-зло», і т.д. (Романова, 2016). У той же час будинок уособлює в собі потрійну систему світоустрою: потойбічний світ, небо, між ними – земне життя, що втілено в присутності вертикального ритму, незмінно включається в загальну композицію будинку. Крім трьохчасного поділу по вертикалі (світи-поверхи), простежується чотирьохчасний об'ємно-планувальний поділ по горизонталі (чотири сторони

світу, пори року, частини доби і елементи світу). Все це свідчить про те, що первинні кількісні показники задавалися магічними числами (або були кратні їм) і ставали охоронними знаками. А семантика візерунків, як відмічає Рибаків Б.О., була призначена для того, щоб «послана з неба Богом Родом народжена волога життя не обійшла садибу» (Рибаків, 1988).

Пропорції «золотого перетину» в формі підкреслюють цілісність і співмірність, а також впорядкованість, почуття гармонії і краси в народній архітектурі. «Архітектурно-художнє рішення народного житла побудовано на контрастних співвідношеннях окремих елементів аб деталей, або однієї частини по відношенню до цілого» (Самойлович, 1972). Як підкреслює В.П. Самойлович, це дійсно дає можливість мінімальними і найбільш простими художніми засобами досягти максимальної виразності архітектурного образу народного житла. В свою чергу, акценти (елементи декору в народній архітектурі) мають важливу психологічну якість, – вони здатні сповільнювати або прискорювати час людини. При частій зміні акцентів час «стискається», його сприйняття стає прискореним, напруженим, а якщо акцентів мало, час психологічно розтягується (Коптева, 2006).

Архітектор і теоретик архітектури А.К. Буров відзначав: «Буває, що у віршах, в театрі, музиці або житті пауза виявляється більш значнішою, ніж сказане або зігране, найважче не деталь – а порожнеча, те, що поміж, – цезура» (Буров, 1980). Таким чином, «мовчання» народної архітектури також несе глибокий смисловий посил.

Для дослідження декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі авторкою складено семантичний інструментарій з: *семантичних одиниць* (елементів значень), *семантичних категорій* (типів значень), *семантичних систем* (комплексів значень), *семантичних принципів* (формувань значень), *семантичних зіставлень* (порівнянь значень), *семантичних рівнів* (ієрархій значень) (табл. 4.1, рис. 2).

4.2. Виявлення принципів застосування декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі (на прикладі центрального Буджака)

Відомо, що до семантичних принципів формоутворення відносяться: використання геометрично досконалих фігур, акцентування величиною форми, виявлення за значимістю складових у формі (Трошкіна, 2008). У традиційній культурі будинок є одним з найбільш символічно складних елементів. Це не тільки артефакт, а й знак. І за його зовнішнім виглядом можна визначити соціальний статус, національну приналежність, віросповідання його власників. При сприйнятті традиційного житлового будинку бере участь як оцінювальний компонент (фактор «виразність»), так і оцінка його функціональності (Вирва, 2015). Дійсно, поряд з практичними та утилітарними функціями, що йому властиві, тут можна знайти і ряд інших численних функцій: будинок як модель світу, будинок як образ Батьківщини, а також захисна, сакральна, естетична, архітектурна, соціальна, ритуальна (Перміловська, 2013).

У сприйнятті людини народна архітектура виступає системою традиційно усталених емоційно-естетичних знаків, символів, образів, форм, що знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою. Вони несуть в собі ідеї, явища, уявлення, заміщаючи певні події дійсності, і володіють стійким значенням, що можна порівняти з «архетипами» – «нерозкладними одиницями несвідомого». Особливий інтерес представляє собою об'єктивна сторона сприйняття, що слугує своєрідною матеріалізацією соціально-політичних, ідейних і культурно-естетичних устремлінь суспільства. Ле Корбюзьє у статті «Нова епоха в архітектурі» виділяє дві функції житла. По-перше, це машина для життя, по друге – це місце для наших думок (Корбюзьє, 1932). Функція українського народного житла набагато складніша, пов'язана з тисячолітніми традиціями сільського побуту та родинного способу проживання. Аналізуючи конкретну споруду народного будівництва, важливо розглянути, які антропоморфні сліди залишені в архітектурно-просторовому середовищі, як відображаються прямі і непрямі взаємозв'язки між людиною і оточенням. Народна архітектура формує не тільки матеріальне оточення для

процесів життєдіяльності, а й тексти повідомлень, закодованих специфічною мовою форм, що дозволяють орієнтуватися в фізичному і культурному просторі і закріплюють системи ідей і усталених цінностей (Лагодіна, 2012).

Об'ємно-просторові форми народної архітектури, її конструктивні та декоративні складові несуть у собі певний зміст та емоційно-образне наповнення, символіку, тобто є матеріальними виразниками ідеальних, духовних смислів (Ничкало, 2013). Номінація дозволяє правильно «прочитати» певний як конструктивний елемент, так і орнаментальний знак, мотив, сюжет – дізнатися, що в ньому присутній саме той образ, який виходить з певного художньо-конструктивного контексту, авторського задуму. Ім'я і є сама мова в аспекті своєї зрозумілості для інших; і знати ім'я певній частині традиційного будинку / деталям його декоративно-художнього оздоблення / предметам народного побуту – значить бути на етапі наближення до певної речі в розумі чи віддалятися від неї (Лосєв, 1990). Номінативне значення – пряме, просте, має широкі словесні зв'язки (в лексиці), а в народній архітектурі, прикладному мистецтві – всілякі і нескладні комбінації композиційних поєднань, як в елементах конструкцій, так і в декорі. Фразеологічно пов'язане лексичне значення слова з предметами реальної дійсності узгоджується побічно, подібно до того, як праобрази природних і натуралістичних форм, пройшовши через ряд стилізаторських прийомів і аппроксимацій, набувають візуально іншої, композиційно і стилістично осмисленої форми, що властива етнічним об'єктам, в цілому.

За Барабановим О., знаки в структурній моделі архітектурної семантики поділяються на конструктивно-тектонічні, історико-культурні, структурно-компонувальні, художньо-пластичні, предметно-функціональні, соціально-символічні (Барабанов, 1998). Таким чином, архітектурні об'єкти взаємопов'язані з поняттями позаархітектурними – у всьому складному комплексі культурного символізму. Семантичні (сміслові) категорії – це типи значень, які розподіляються на: 1) категоріально-пізнавальні; 2) ситуативно-пізнавальні; 3) оціночно-емоційні; 4) спонукально-вольові (за Кличніковою З.І.) (Гаджибекова, 2015).

Відповідно до даних класифікацій, авторкою був розподілений весь видовий склад (більше 120) унікальних за візуально-морфологічними особливостями засобів декоративно-художньої виразності у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака на наступні семантичні категорії: 1) **Поверхні схилів покрівлі будинку та господарських споруд, піддашків** (галерей, веранд, ганку, призьб, горищних вікон), **декоративні піддашка огорож садиби** (16,4%); 2) **Заповнення поверхонь огорож** (садиби/дворових), **стінних поверхонь** (стіни, простінки, щипці, фронтони) **та прорізів** (дверних, віконних), **кронштейнів** (ганку, галерей) (24,6%); 3) **Вздовж контурів огорож** (садиби/дворових), **стін та прорізів** (будинку, господарських споруд, веранд), **кронштейнів** (ганку, галерей, горищних вікон), **схилів** (будинку, господарських споруд, огорож, галерей, веранд, ганку, горищних вікон) (32,8%); 4) **Художнє завершення всіх складових будинкового комплексу**. Акцентування: виділення кінця контуру (**початок кута 360°**), поділ контуру (**створення кута 180°**), оформлення кутових контурів (**видозміна кута 90°**) (26,2%).

У таблицях 4.2 – 4.3 зазначено також і те, що дані категорії можна відобразити через призму символіки світового древа і символів стихій (як було пораховано в розділі 3, символи світобудови мають у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака домінуюче значення). І окремі сюжети-символи, і композиція, в цілому, очевидно, є одним з «дериватів» (лат. *derivatum* – похідне) просторово-часової світоглядної моделі «Світового древа» (Кіссе, 2014). В той же час в структурі знаків і символів житлового будинку чітко простежується вздовж вертикальної осі симетричність і три рівні розміщення орнаментальних мотивів (підземний, земний і небесний світи). Прочитування послідовності «фаз життя» в моделі світового древа відбувається як у слов'янських народів, так і у романських (Castravăţ, 2020), германських (Eszter, 2001), багатьох інших. У %-му відношенні дані семантичні категорії проілюстровані в круговій діаграмі.

«Знаки і символи правлять світом, а не слово і закон», писав стародавній мислитель і філософ Конфуцій... Деталі традиційного житлового будинку – вікно, двері, стіна, дах, сходи, їх кількість і відстані між ними означають не тільки функцію, а й ідею проживання і використання, стають «словами» для їх визначення,

а разом з різним етнічним трактуванням набувають дещо відмінну символічну функцію. У той же час, такі категорії як метр, ритм, масштаб, пропорції, кратність інтервалів між елементами в народній архітектурі також мають мовну природу і деяку історичну стійкість в різних етнічних групах. Виключення однієї з категорій призводить до невизначеності. Знаки і символи культури системні, вони породжують смисли, які пов'язані з іншими ще більш глибокими значеннями, які, в свою чергу, можуть бути виражені лише через знаки і символи, але вже іншого, більш високого і вищого порядку. Вони вивчаються як матеріал культури, що має соціально-психологічний і психофізіологічний зміст, а значить і особисте значення в антропологічній картині світу, як своєрідна «мова свідомості» (Привалова, 2019).

Архітектурній композиції традиційного житлового будинку, як єдності і цілісності форми художнього твору, обумовленого його змістом, властиві:

1. Цілісність – умова існування композиції. Дотримання міри контрасту співвідношень між елементами, створення композиційних зв'язків, досягнення зорової цілісності.

2. Різноманіття – розкриття композиційної змістовності. Створення художніх якостей кожного елемента композиції, обґрунтування ступеня подібностей і відмінностей за певними ознаками.

3. Упорядкованість – приведення елементів композиції до певного порядку розташування і взаєморозташування, створення візуальної рівноваженості.

Відомо, що дах житла в обрядах і уявленнях східних слов'ян осмислювався в числі «жіночих» елементів житла. Втім, в цей ряд входили всі ті частини будинку, які мали отвір (стіна, піч і т. п.), в той час як вертикалі, і, перш за все, стовпи, наділялися чоловічою сутністю (Байбурин, 2005). «Зв'язок даху з космічним верхом підкреслюється також солярною семантикою орнаменту підзорів, різного роду наверхень, що зображують птахів, аналогічних оформленню верхівки світового дерева» (Байбурин, 2005). Що стосується фронтона традиційного житлового будинку, за думкою М.Я. Лівшиця, поєднання всіх декоративних елементів фронтона створює справжні витвори мистецтва (Лівшиц, 1971). У композиціях причілку української хати «коники» даху оздоблювали фігурою жінки,

яку оточували коні, птахи, півні (Кюнцлі, 2018). Димар виступав знаком родового вогнища та асоціювався з безперервним життям (Малина, 1999). В цілому, верх житла прикрашався в набагато більшій ступені, ніж низ.

Особливого значення набувають входи / виходи (необхідна умова для збереження будинком свого статусу) і інші засоби зв'язку внутрішнього і зовнішнього (основні, горищні та дахові вікна), які беруть на себе всю семантичну напруженість категорії кордонів. Заздалегідь було відомо, в якому вікні доведеться побачити наречену, сватів, ті чи інші хатні речі, тому так важливо було прикрасити вікна; існував магічний зв'язок вікон з двором, вулицею, селом (Малина, 1999).

Цікаво простежити, як стародавні комунікативні одиниці, характеризуючись одночасно виразністю та лаконізмом, знаходять своє відображення в окресленні певного образу традиційного житла. Наприклад, розглядаючи найбільш поширений на Боспорі знак, відомий історик та археолог К. Шкорпіл зробив висновок, що це був знак не одного якогось царя, а всього роду, що царював на Боспорі протягом декількох століть... (Соломонік, 1939) (Боспорське царство – антична держава в Північному Причорномор'ї; хронологічні рамки існування боспорських знаків визначаються періодом від I до III ст. н.е. (Шкорпіл, 1910)). Можна припустити, що на даному знаку (тамга – родовий фамільний знак) ми бачимо лаконічне трактування образу причілку традиційного житлового будинку зі схилим дахом, на якому контурно акцентовані: 1) «коник» і продовження схилів біля «коника»; 2) легель; 3) фриз / «фартух»; 4) пілястри / лізени на стиках стін / по центру стіни; 5) оформлення балок під виступаючими схилами покрівлі / кронштейни ганку; 6) місце розташування горищного вікна (приблизно – в залежності від типу даху – двосхилий / чотирихилий).

У таблиці 4.4 представлено перелік семантичних принципів формування моделей застосування декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака.

4.3. Визначення закономірностей використання декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі (на прикладі центрального Буджака)

Трикутник Г.Фреге є базовою основою змістотворних понять в теорії архітектурної семантики. Зупинимося на складових даної триєдиної схеми (табл. 4.1). Під знаком мається на увазі візуальна цілісність і визначеність архітектурної форми, в яку включені композиційні акценти за силуетом, метро-ритмічними закономірностями і пропорціями, кольором і т.д. Денотат, що виражається знаком, несе змістовність архітектурної форми – це є перелік об'єктів і їх елементів, які наповнюють структуру сільської садиби (комплекс, що складається з основного об'єму житлового будинку з його характерними членуваннями і низкою господарських прибудов). Денотат позначає концепт, а знак на концепт вказує – в ньому (концепті) полягає естетичний вплив архітектурної форми, що представляє весь арсенал і варіативність засобів декоративно-художньої виразності. «Зрозуміти якийсь вираз – це означає вловити його смисл, заданий денотатом» (Лінда, 2012). Розкриття даних понять формує особливий інструментарій в проектно-дослідному мисленні архітектора, веде також до тріади, що відбиває принципи роботи над проектом. Організованість і впорядкування, змістовність і різноманітність, формоутворення і художня цінність – свого роду опорні точки, що дозволяють оперувати алгоритмом створення та втілення всього предметно-просторового і архітектурно-художнього середовища сільської садиби.

Народна архітектура – це сукупність знаків і символів, які денотують утилітарні функції споруди і коннотують її символічний зміст (Лагодіна, 2012). Знаковість у своїй найбільш елементарній формі може бути визначена як порушення природного (звичного) порядку речей: прорив в знаковий простір передбачає рух від природи до культури, від «природного» до «штучного» (Маковський, 1996). Архітектурні образи формують дуже непрості знакові системи – тексти або складні знаки, які інтегрують у собі множини простіших архітектурних знаків, поєднаних за певними законами (Лінда, 2012). Таким чином, у систему знаків традиційного житлового будинку / садиби входять: *об'ємно-просторова структура*, що формує будинковий

комплекс, в цілому; *архітектурно-планувальна структура*, що відображає функціональність внутрішнього простору і взаємопідпорядкованість / ієрархічність елементів-приміщень; *зв'язок з навколишнім середовищем*, який здійснюється за допомогою декору і кольору, використання атрибутики та геральдики, символіки. Архітектурні тексти також мають свою типологію: їх можна класифікувати, так як і прості знаки, на *мономорфні структури* (тобто коли складається певний тип будинку за однією національною приналежністю та простежується вплив одного архітектурного стилю, і т.д.) або *поліморфні структури* (коли формується змішаний тип будинку за національною приналежністю та простежується вплив декількох архітектурних стилів, і т.д.). У структурі поліморфного тексту-фасаду знаки-фрагменти зрідка можуть бути рівнозначними за своїм смисловим навантаженням: деякі з них стають домінуючими, формуючи головний смисловий фон.

Відповідно до класифікації Дмитренко А.Ю., архітектура являє собою єдність матеріально-конструктивної, функціонально-просторової і художньо-естетичної структур (*). В теорії семантики, на думку Г. Фреге, знак відноситься до означеного не безпосередньо, а опосередковано, через перспективу сенсу: таким чином, поняття «знак – денотат – концепт» формують фундаментальну модель – семантичний трикутник (**). Провівши паралель між (*) і (**) можемо стверджувати, що без знання трикутника Г. Фреге (як і без тріади римського архітектора М. Вітрувія) неможливе розуміння проблематики сучасної архітектури.

Як вже було сказано про класифікацію знаків у структурній моделі архітектурної семантики (за Барабановим О.), виділяємо конструктивно-тектонічні, історико-культурні, структурно-компонувальні, художньо-пластичні, предметно-функціональні, соціально-символічні знаки. Між даними групами знаків і комплексами виявлених символів в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака також можна провести смислову паралель (статусні символи, символи родючості, символи світобудови). Існування зазначених взаємозв'язків дозволить архітектору в роботі одночасно оперувати найважливішими аспектами моделювання нових форм (побудова конструктивної схеми із заданими геометричними параметрами, впровадження асоціативного образу в композиційну схему, виділення

сюжетно-композиційного центру і т.д., докладно в таблиці 4.5 (Романова, 2019а)), успішно удосконалюючи художній образ майбутнього об'єкта на всіх етапах архітектурного проєктування (табл. 4.5).

В дослідженні архітектурних об'єктів за певними семантичними дескрипторами доцільно виділити дві основні великі групи: 1) зразки масової типової житлової забудови; 2) унікальні, неповторні зразки архітектури, що належать до її пам'ятників і є символами певної епохи, певного народу. З результатів досліджень Вирви А.Ю. бачимо, що перші характеризуються такими семантичними ознаками, як «непривабливий, спокійний, мовчазний, незворушний, безособовий, безіменний, пересічний, що пригнічує, багатолюдний». Інші ж оцінюються респондентами як «сильні, відкриті, незалежні, товариські, самостійні, гарні, індивідуальні, чисті, історичні та унікальні» (Вирва, 2015).

Є.А. Черниченко пише, що одна зі специфічних завдань роботи архітектора – якомога краще розуміти і як можна переконливіше і яскравіше виражати мовою художньо-конструкторських засобів цілісність і красу проєктованих об'єктів (Черниченко, 2015). У традиційній житловій архітектурі – мова системи цінностей певного народу... З'являється необхідність у створенні теоретичного каркасу – для підтримки балансу взаємодії між народною архітектурою і знаком потрібна парадигматична установка «національний/етнічний стиль як програма», але не «одвічна гонитва за втраченим цілим», а сучасні «національно орієнтовані» методи дослідження в галузі народної архітектури. Дійсно, архітектурно-художній синтез стає засобом так званого «гена комунікативності»: архітектора (а також народного митця, невідомого автора) і адресата (реального або потенційного). Систематизація архітектурно-художнього синтезу як засобу багатовимірного діалогу – культур, народів, епох, включає в себе, перш за все: 1. Синтез на основі традиції; 2. Синтез на основі знаку.

В автобіографічному нарисі «Охоронна грамота» Б. Пастернак зазначає: «Найважливіше в мистецтві є його виникнення (народження)». Розмірковуючи про творчий шлях людини, автор акцентує на поєднанні або злитті «несумісних» образів мислення і поглядів: «Синкретизм сприяє розквіту майстерності». Отже,

синкретизм народної творчості на етапі свого становлення супроводжується народженням найбільш значущих творів і їх подальшого життя в національній культурі, традиціях.

У таблиці 4.6 проведено семантичне зіставлення традиційних житлових будинків українців, росіян, болгар, молдаван, румунів і німців центрального Буджака кінця XIX – початку XX ст., зокрема їх планувальної структури. Зроблено акцент на подібних і відмінних ознаках житлових будинків різних націй. Позначені: орієнтація входу в будинок за сторонами світу («реальна орієнтація будинку не завжди збігалася з ідеальною (наприклад, через особливості планування поселення) (Байбурин, 2005)»), орієнтація головного фасаду і входу (входів) щодо вулиці, планувальний устрій – семантичний розподіл (найбільш функціонально розвинені 4-и камерні будинки, надалі стають багатокімнатними), вказано на наявність додаткових композиційно виразних елементів садиби і колір декору.

Колір в традиційній житловій архітектурі використовується в якості декоративного прийому, інформаційно-символічного способу сприйняття простору з метою досягнення не тільки візуального комфорту середовища, а й відображення певних національних традицій. «Колірні «поля» архітектури сприймаються суб'єктивно в контекстах культурної традиції, особистого досвіду і емоційного стану» (Дуцев, 2014). На діаграмі (табл. 4.7) проілюстровано колористичний аналіз житлових будинків українців, росіян, болгар, молдаван, гагаузів, румунів, німців (стіни, фронтони / деталі декору).

У таблиці 4.8 представлено семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності: дрібномасштабні, середньомасштабні та великомасштабні елементи будинкового комплексу в залежності від порядку їх розташування (будинки/садиба): 1) будинок з традиційним декором, як національний символ; 2) частини будинку, як засоби декоративно-художньої виразності; 3) архітектурні елементи будинку з декором; 4) декор як частина ордерної композиції; 5) самостійні декоративні елементи будинку; 6) декор елементів облаштування території садиби.

На схемі 4.9 подано формування алгоритму застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального

Буджака кінця XIX – XX століття. Виділено проєктні етапи та зроблено детальний опис засобів створення архітектурної композиції у межах будинкового комплексу.

Пластичне багатство будівлі, що виражається в розчленованості фасадів, насиченості об'єму світлотінню, скульптурності форми, поряд з просторовими взаємозв'язками з іншими об'ємами дозволяє не тільки надати йому особливе значення, а й візуально організувати іноді значні простори. Одночасно пластична активність композиційного елементу в житловому середовищі може підкреслити певну значимість взаємодії з об'ємами простору і його спрямованість, орієнтуючи на окремі смислові акцентні елементи композиції (Сомов, 1986). Отже маємо три основних семантичних рівні за ступенем смислового навантаження. Традиційний житловий будинок з народним декором, як національний символ, та частини будинку, як засоби декоративно-художньої виразності, знаходяться на рівні **особливого смислового значення**; архітектурні елементи будинку з декором та декор, що є частиною ордерної композиції – на рівні **певної значущості**; самостійні декоративні елементи будинку та декор елементів облаштування території садиби – виступають у ролі **окремих смислових акцентів**.

Спираючись на дослідження І.В. Якубовського, можна простежити три семантичні рівні, орієнтуючись на три моделі комфорту садибного житла, розглядаючи планувальну структуру житлового будинку. Мінімальна модель комфорту (площа до 100 м кв.) має типовий перелік приміщень (хол, кухня, вітальня, санвузол, одна–дві спальні, допоміжні приміщення), за історичною аналогією являючи собою сільський будинок; оптимальна модель комфорту (площа від 100 до 350 м кв.) передбачає значно більшу варіативність як у переліку приміщень, так і в планувальній композиції (кількість поверхів 1-2), за історичною аналогією це котедж, вілла, особняк; максимальна модель комфорту (площа від 500 м кв.) з великим переліком основних та додаткових приміщень (2–3 наземних рівні та підземний рівень), за історичною аналогією це резиденції чи палаци (Якубовський, 2013). Таким чином, маємо і три семантичні рівні відповідно до визначених моделей комфорту житлового будинку садибного типу. Тільки беручи до уваги всю знакову багатоплановість середовища традиційної садиби, як географічної, так

і соціокультурної, можна виявити семантичну структуру архітектурного образу народної архітектури, загальні закономірності архітектурної семантики, а значить виробити певні прийоми використання знаків-символів в традиційних житлових будинках на майбутнє (Трошкіна, 2008).

У таблиці 4.10 представлено закономірності використання декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Розподіл між семантичними рівнями проведено двічі: **1) коротко** (рівень №1 – особливого смислового значення; рівень №2 – певного смислового значення; рівень №3 – окремого смислового значення); **2) детально** (№1 – відтворення моделі Всесвіту (триєдиної системи світобудови), як символу освоєного людиною життєвого простору; №2 – становлення семантично однорідних просторів у межах держави/архітектурно-етнографічних районів; №3 – застосування архітектурного ордеру (інформаційно-образний, знаково-символічний, декоративно-художній засіб виразності); №4 – формування образної мови архітектури шляхом створення контурного/кутового/площинного акцентування; №5 – наповнення предметно-просторового середовища окремими візуальними акцентами/паузами; №6 – виділення декоративної форми, що завершує сприйняття художнього твору).

Декоративно-художні засоби виразності в національних архітектурних традиціях віддзеркалюють певний склад відмінних та схожих рис традиційних житлових будинків / садиб центрального Буджака (українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців), виявляючи конкретне змістовне наповнення. Традиції житлового будівництва відображають національну культуру і побут поліетнічного Буджацького регіону в унікальних умовах взаємовпливів – «сплавах культур і світоглядів» на кожному етапі розвитку. Тобто для даної території має місце *полісемія (багатозначність)* особливостей становлення та співіснування архітектурно-будівельних традицій. Традиційний житловий будинок – завжди результат синтезу архітектурних прототипів житла попередніх епох, його матеріальне втілення ґрунтується на багаторівневій структурі інтеграції народного досвіду багатьох поколінь. Культурна спадщина, в тому числі етнографічна, надзвичайно різноманітна і перебуває в постійному розширенні, розвитку – вона

являє собою невичерпне джерело знання і натхнення, а також творчі та науково-технічні інновації (Ploşnița, 2020).

Говорячи про організацію семантичного простору, потрібно відзначити, що він утворює складну і розгалужену структуру на самих різних рівнях, починаючи з елементарних і простих окремо взятих знаків-символів. Ця структура (подібно до того, як традиційне житло, в цілому, насичене предметами, несучими антонімічне навантаження) складається з наступних опозицій: 1) вербальне; 2) ментальне. Народна архітектура поряд з «природною» (вербальною) мовою є одним з основних соціальних інтерфейсів, – тобто системою, що забезпечує спілкування і взаємодію між іншими системами. Вона одночасно і форма, і зміст цієї форми (Пучков, 2003).

Візьмемо, наприклад, стилізовану шестипелюсткову квітку («квітка життя», що для дуже багатьох народів – сильний охоронний знак). Далі за схемою, складеною на основі лінгвістичного аналізу тексту Л.Г. Бабенко і Ю.В. Казаріна, можна розписати і зіставити – вербальне (візерунок) і ментальне (декоративно-художній засіб виразності), денотативно-референціальний зміст (сонячна розетка – солярний знак) і сенс – концептуальне (6-пелюсткова квітка, «квітка життя» як ідейний акцент декоративної композиції, експліцитне (перетин в точці 6-ти кіл однакового діаметра – схема побудови) і імпліцитно-експліцитне (оберіг, знак стихії вогню, зірка громовержця Перуна), денотативне (місця розташування декоративного елемента в межах садиби) і концептуально-емотивне (найдавніший символ захисту і творчої енергії, пофарбований червоною охрою). Все вербальне + подальший ланцюжок з перерахованих значень завершується системою «людина – простір – час», ментальне ж – завершується емотивно-аксіологічним. Таким чином, відзначаємо і типологічні характеристики всього садибного об'єкта, і його етнічну ідентифікацію.

У перспективі подальших досліджень декоративно-художніх засобів виразності доцільно вивчати семантичний простір в межах традиційного житлового будинку/садиби, що формується на взаємообумовленому зв'язку наступних понять: ідентичності, спадкоємності, канонічності, системності, алгоритмічності, багаторівневості.

Висновки до четвертого розділу

1. Вивчення архітектурної семантики в поліетнічному житловому середовищі – підстава для комплексного наукового аналізу та обґрунтування архітектурно-планувальних рішень, набуття досвіду у виконанні аналітичних, композиційних, колористичних завдань, в сценарному моделюванні і інноваційному переосмисленні об'єктів створюваного архітектурного середовища. Кожна деталь в системі засобів архітектурно-художньої виразності містить підвладну розшифровці ідейно-творчу думку, яка може бути розпізнана як візуально, так і текстуально. Конфігурації і окремі обриси, знаки і символи, фрагменти фасадів і деталі несуть у собі закономірне смислове навантаження, що створює архітектурний образ народного житла.

Складено семантичний інструментарій для дослідження декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі, що включає: *семантичні одиниці* (елементи значень), *семантичні категорії* (типи значень), *семантичні системи* (комплекси значень), *семантичні принципи* (формування значень), *семантичні зіставлення* (порівняння значень), *семантичні рівні* (ієрархія значень).

2. Таким чином, для підвищення архітектурно-художньої виразності житлової забудови малих міст і сільських поселень Буджака значний теоретичний і практичний інтерес надає використання семантично обґрунтованих елементів – декоративно-художніх засобів в характерних етнічних традиціях. Їх застосування дозволить розкрити змістовне наповнення і ідейний задум членувань фасадів і деталей, а також вивести традиційну архітектуру на якісно новий рівень.

Весь видовий склад (більше 120) унікальних за візуально-морфологічними особливостями засобів декоративно-художньої виразності у традиційній житловій архітектурі центрального Буджака розподілено на наступні семантичні категорії: 1) **Поверхні схилів покрівлі будинку та господарських споруд, піддашків** (галерей, веранд, ганку, призьб, горищних вікон), **декоративні піддашка огорож садиби** (16,4%); 2) **Заповнення поверхонь огорож** (садиби/дворових), **стінних поверхонь** (стіни, простінки, щипці, фронти) **та прорізів** (дверних, віконних), **кронштейнів** (ганку, галерей) (24,6%); 3) **Вздовж контурів огорож** (садиби/дворових), **стін та**

прорізів (будинку, господарських споруд, веранд), **кронштейнів** (ганку, галерей, горищних вікон), **схилів** (будинку, господарських споруд, огорож, галерей, веранд, ганку, горищних вікон) (32,8%); 4) *Художнє завершення всіх складових будинкового комплексу*. Акцентування: виділення кінця контуру (**початок кута 360°**), поділ контуру (**створення кута 180°**), оформлення кутових контурів (**видозміна кута 90°**) (26,2%).

Визначено, що особливістю архітектурного знаку в традиційній житловій архітектурі є його багаторівневність, оскільки ця архітектура завжди має свій прототип, який також представлений у вигляді знаку. Отже, архітектурні знаки в традиційній житловій архітектурі будуть «метазнаками» (знаки, які пояснюють інші знаки), а розшифровуватимуться вони за допомогою «метакодів» (кодів, які розшифровують інші коди).

3. У систему знаків традиційного житлового будинку / садиби входять: *об'ємно-просторова структура*, що формує будинковий комплекс, в цілому; *архітектурно-планувальна структура*, що відображає функціональність внутрішнього простору і взаємопідпорядкованість / ієрархічність елементів-приміщень; *зв'язок з навколишнім середовищем*, який здійснюється за допомогою декору і кольору, використання атрибутики та геральдики, символіки.

Встановлено, що організованість і впорядкування, змістовність і різноманітність, формоутворення і художня цінність – свого роду опорні точки, що дозволяють оперувати алгоритмом створення та втілення всього предметно-просторового і архітектурно-художнього середовища сільської садиби. У сприйнятті людини народна архітектура виступає системою традиційно усталених емоційно-естетичних знаків, символів, образів, форм, що знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою. Авторкою складена триєдина система архітектурної семантики традиційного житлового будинку / садиби (на прикладі центрального Буджака).

Сформовано алгоритм застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX століття, виділено проєктні етапи, а також вказано на розподіл застосування декоративно-

художніх засобів виразності (дрібномасштабні, середньомасштабні та великомасштабні елементи будинкового комплексу).

На основі 6-рівневої семантичної структуризації визначені закономірності використання декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі: №1 – відтворення моделі Всесвіту (триєдиної системи світобудови), як символу освоєного людиною життєвого простору; №2 – становлення семантично однорідних просторів у межах держави/архітектурно-етнографічних районів; №3 – застосування архітектурного ордеру (інформаційно-образний, знаково-символічний, декоративно-художній засіб виразності); №4 – формування образної мови архітектури шляхом створення контурного акцентування; №5 – наповнення предметно-просторового середовища окремими візуальними акцентами/паузами; №6 – виділення декоративної форми, що завершує сприйняття художнього твору.

РОЗДІЛ V
ОХОРОНА, МУЗЕЄФІКАЦІЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ
ТРАДИЦІЙНОЇ ЖИТЛОВОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ДЕКОРАТИВНО-
ХУДОЖНІХ ЗАСОБІВ ВИРАЗНОСТІ В ЕТНО-МИСТЕЦЬКИХ ТРАДИЦІЯХ
БУДЖАКА

5.1. Методи, засоби, форми охорони об'єктів традиційної житлової архітектури

Під «охороною» розуміється «виявлення, захист, збереження, реставрація, відновлення, утримання в порядку та відродження до життя історичних або традиційних ансамблів і навколишнього середовища» (Рекомендація про збереження і сучасну роль історичних ансамблів, 1976). Поняття «охорона» охоплює великий комплекс заходів правового, наукового, архітектурно-технічного, економічного та науково-просвітницького характеру, зокрема, «облік пам'яток, законодавче та нормативне регулювання їх збереження, управління пам'ятко-охоронною сферою та контроль за утриманням пам'яток, захист історично успадкованого середовища, реставрація та функціональна адаптація пам'яткових об'єктів, їх популяризація» (Прибега, 2010). Перед загрозою одноманітності та знеособлення, які часто можна спостерігати в наш час, історична або традиційна житлова архітектура попередніх епох є найреальнішим свідомством багатства й різноманітності культурної, релігійної та соціальної творчості, тому набуває життєво важливого значення для людства і народів. Необхідно уживати заходи для охорони розмаїття форм культурного самовираження, у тому числі їхнього змісту, особливо в тих ситуаціях, коли їм може загрожувати серйозна шкода («Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження», 2010). Територіально поєднану сукупність пам'яткових ресурсів необхідно відносити до заповідників або заповідних територій. З метою охорони народне житло у комплексі з елементами облаштування території садиби, в т.ч. господарськими та

виробничими спорудами, доцільно пересувати у межах одного поселення чи певного етнографічного регіону (Прибега, 1987).

В.В. Мещеряков вважає, що повинна бути сформована нова організаційна структура управління на державному та регіональному рівнях – шляхом досягнення взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування та громадськості у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток народної архітектури в регіонах. Тобто має бути утворена більш горизонтальна, учасницька модель управління, яка передбачає активну участь громадян в обговоренні та ухваленні рішень, більший ступінь свободи і самостійності всіх суб'єктів; об'єднання зусиль і ресурсів центральних, регіональних та місцевих органів влади, недержавних організацій, залучення міжнародного досвіду та створення інституту меценатства (Мещеряков, 2016).

Архітектурно-будівельна діяльність, що уникає самотніх національних рис, позбавляє українські міста та села привабливості – вони почали виглядати, як «безсистемно нашаровані, незалежні одне від одного верстви» (Божинський, 2012). Мета загальнодержавної програми розвитку малих міст полягає у створенні нормативно-правових організаційних та економічних механізмів забезпечення успішних зрушень у соціально-економічному розвитку малих міст, екологічної безпеки їх території, підвищення життєвого рівня населення, поліпшення якості громадських послуг, які надаються населенню, на основі ефективного використання ресурсного та науково-виробничого потенціалу, ринкових перетворень у господарському комплексі, а також у розробленні правових засад та інструментів державного стимулювання цих процесів (Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст, 2012).

Об'єкти архітектури, що належать до культурної спадщини нашої держави – це окремі будівлі, архітектурні споруди, що повністю або частково збереглися в автентичному стані і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів (Поливач, 2012). Природним середовищем подальшого розвитку будівельних українських традицій завжди залишалося село (Ткач, 2017).

У просторі міст, селищ та СМТ Буджака необхідно впроваджувати соціальні проекти, скеровані на:

- формування в історичному центрі громадських об'єднань з метою впливу на економічний та культурний розвиток міста, сільського поселення, СМТ;
- відродження місць пам'яті, місцевих традицій різноманітних етнічних груп населення Буджака;
- формування поняття добросусідства – встановлення міжнародних проєктно-дослідницьких, економіко-правових та культурно-творчих зв'язків;
- формування поліетнічної культури як основи соціалізації сучасної молоді.

Архітектурним об'єктам, що є пам'ятками архітектури або несуть певний явний слід історичного періоду, приписується більше значущих семантичних ознак, а також цінностей, ніж будівлям, які схожі між собою і є масовою типовою житловою забудовою (Вирва, 2015). Саме тому об'єкти традиційної житлової архітектури Буджака необхідно ревалоризувати, реставрувати, надати їм пам'яткоохоронний статус (табл. 5.1), а також експонувати в музеях під відкритим небом, етнопарках і етнографічних комплексах і т.д. Територіальна охорона об'єктів культурної спадщини означає встановлення зон охорони пам'яток. Варто визначати в системі міста чи історичних поселень меж і режимів охорони історичних ареалів (Прибега, 2010).

Методи реставрації базуються на аналітичному підході, тобто багатосторонньому вивченні пам'ятника, як об'єкта історичного, наукового та художнього значення. Реставрація являє собою всі дії на пам'ятнику, що спрямовані на його охорону (Прибега, 1987); може бути задіяна *фрагментарна* або *цілісна* реставрація. В даній роботі розкрито, які об'єкти досліджуваного регіону можуть бути претендентами для інвентаризації та внесення до нововиявлених об'єктів культурної спадщини. Виконання консерваційних, реставраційних та адаптаційних робіт на історичних об'єктах народного житла, а також використання засобів відтворення житлових будинків та їх деталей – є важливі завдання, що потребують реалізації.

Олександр Малахов, описуючи так звану вернакулярну архітектуру, протистоїть «макдональдизації» (культурній уніфікації) і консьюмеризму: «на відміну від фешенебельної «іконічної» архітектури, вернакуляр не може дозволити собі бути надмірним, але на відміну від професійної цивільної архітектури, він обов'язково відображає сподівання своїх творців, що, як правило, і є його мешканцями; «народна» архітектура неминуче ефективна і людинорозмірна» (Малахов, 2020). Для малих міст і СМТ характерна сприятлива екологічна обстановка навколишнього середовища, крім того, візуальна екологічність невисоких житлових будинків створює візуально-психологічний комфорт. Порівняно невеликі експлуатаційні витрати можуть досягатися за рахунок ефективного впровадження інноваційних теплозберігаючих конструктивних рішень для зовнішньої обробки будинків; альтернативних джерел енергії, що підвищують енергоефективність (Пономаренко, Першина, 2017). Сучасні тенденції прихильності українського суспільства до здорового образу життя, підвищення уваги до проблем екологічного та соціального характеру, невідповідності середовища проживання людини її фізіологічним і психологічним потребам вимагають формування і нової пропозиції туристичного продукту за альтернативними видами туризму, серед яких екологічний, природний, сільський, зелений, агротуризм (Дубодєлова, 2013).

Лауреат Прітцкерівської премії Тойо Іто розглядає архітектуру в проєкції медіа-світу: «В 60-і М. McLuhan сказав, що одяг – розвинена форма нашої шкіри. Здавна малося на увазі, що архітектура служить людині для того, щоб вбудуватися в природне середовище. Сучасна архітектура потребує того, щоб крім цього, функціонувати як засіб «вростання» в інформаційне середовище. Вона повинна функціонувати як розвинена форма шкіри і в стосунках з природою, і в стосунках з інформацією» (Іто, ...). Немає сенсу намагатися точно визначити архітектурний синкретизм, але коріння цього явища йдуть в загальнокультурну підготовленість архітектора, в сутність його концептуального метахудожнього і прогностичного мислення, професійну інтуїтивну чутливість (Дуцев, 2014). Доцільно поряд з розкриттям візуально-морфологічних особливостей і виявленням композиційної структури майбутнього архітектурного об'єкту традиційного житлового середовища

проводити семантичний аналіз і вибудовувати розгалужені схеми організації семантичного простору. Це дозволить зрозуміти необхідність ревалоризації та охорони об'єктів історико-культурної спадщини, в цілому, а також конкретизувати матеріально-конструктивну, функціонально-просторову і художньо-естетичну структуру нових будівель, підвищити привабливість сучасної сільської забудови в нашій державі.

Визначення семантичних закономірностей в концепціях створення архітектурного образу дозволяє визначити фундаментальну базу процесів функціонування архітектури, отримати ефективний інструмент архітектурного процесу, теоретичного осмислення архітектурних феноменів (Пучков, 2003). Нова теорія дозволяє семантично структурувати процеси формоутворення з позицій фундаментальних наукових досліджень в області архітектурної теорії, – з метою отримати можливість досить глибокого розуміння соціального, етнічного та культурного життя суспільства попередніх епох. Характеризуючи особливості семантики засобів декоративно-художньої виразності, досліджуємо і основні структурні моменти закономірного обґрунтування методів, засобів та форм охорони пам'ятників у народній архітектурі.

Поняття «спадщина, туризм та глобалізація» дуже тісно пов'язані, і картина не була б повною, якби одне з них було пропущено. Проте спадщина розглядається як носій історичних цінностей минулого, як частина культурної традиції суспільства. З іншого боку, туризм асоціюється з новим часом. «Взаємозв'язок спадщини та туризму можна розглядати як дискусію між традицією та сучасністю» (Daniela Jelincic. *Tourism, heritage and globalization*, 2021).

Значний культурно-історичний потенціал традиційної житлової архітектури та пов'язаного з нею зеленого туризму в центральному Буджаку стримується наявністю «слабких місць» інфраструктурного забезпечення: погані дороги та комунікації в цілому; відсутність якісної питної води (часто вода засолена); відсутність чітко прописаного статусу об'єктів сільського туризму, низький рівень медичного обслуговування населення малих міст, СМТ та сіл, в т.ч. туристів; відсутність національних стандартів і нормативів проживання населення у сільській

місцевості, які б відповідали стандартам ЄС; відсутність стандартів безпеки якості продуктів харчування і сільськогосподарської продукції (Михайлюк, 2013).

Важливо, що Україні існує спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму, що здійснює категоризацію зелених садиб в рамках програми добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» (ukrainian guest house); крім того, в Україні впроваджена система екологічного маркування агросадиб знаком «Зелена садиба» (Крюкова, 2015). «У стратегічних планах короткострокові цілі набувають форми завдань (заходів), що у свою чергу дає змогу встановити зв'язок між потребами та можливостями розвитку регіону, оскільки вони більш орієнтовані на використання наявного ресурсного потенціалу» (Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку, 2011). Зазначимо, що специфічною одиницею туристичного продукту у сфері сільського зеленого туризму є послуга **агрооселі** (Ярема, 2020). Оцінюючи наявний потенціал Буджака, зокрема специфіку рекреаційного, природно-кліматичного, культурно-історичного, поліетнічного характеру сільських територій, вважаємо пріоритетним становлення та поширення таких напрямів зеленого туризму: екологічний туризм, сільський туризм, водний туризм, релігійний, спеціалізований туризм, культурно-історичний туризм і т.д.

Одним із важливих завдань місцевої громади є розширення зв'язків з представниками різних професійних спілок, організацій, фондів тощо (Рибчинський, 2017). Культурно-історична спадщина має цінність для зростання, зайнятості та соціальної згуртованості народу, вона – стимул для нашої культурної та творчої індустрії (Spre o abordare integrată a patrimoniului cultural european, 2014). Кінцевою метою всього пам'яткоохоронного процесу виявлення, вивчення та збереження об'єктів культурно-історичної спадщини є вирішення низки питань їх доцільного використання, тобто активного включення до сучасного культурного контексту (Гріффен, 2015).

Пропозиції щодо комплексного відтворення самобутнього художнього образу традиційної житлової архітектури малих міст, СМТ і сіл Буджака наступні:

1) творча та проектна співдружність з етнографічним комплексом «Фрумушика-

Нова» та відкриття на його території експозиції, присвяченій житловій архітектурі Буджака ХХ ст., збагаченої архітектурно-художнім декором у традиціях українців, росіян, болгар, молдаван, румунів, гагаузів, німців та ін. народів, яка б доповнила вже існуючу експозицію історичних житлових будинків другої половини ХІХ ст. та послугувала б прикладами зразкової реставрації житлових будинків садибного типу даного регіону у першій половині ХХІ ст.; 2) створення на основі вивченої світової та європейської практики функціонування етнічних об'єктів етнографічного центру «Буджацький сувенір» на рекреаційній території Тузовських лиманів з активним впровадженням в роботу ремісництва та народних промислів, проведенням культурно-творчої, пізнавально-інтелектуальної, спортивно-туристичної діяльності; 3) побудова житлових мостів над річками Сарата та ін., штучних ставків – для утворення неповторних міських/селищних панорам та краєвидів (з можливістю орендувати унікальні осередки житлової забудови), створення вулиць національного значення з найбільш цікавими за етнічною семантикою яскравими прикладами традиційної житлової архітектури, збагаченої комплексом засобів декоративно-художньої виразності; 4) співпраця з рекреаційними природно-заповідними установами регіону, зйомки фільмів та проведення планових пленерів художників Одещини на території національного природного парку «Тузовські лимани», етнографічного комплексу «Фрумушика-Нова» та в межах відреставрованої та адаптованої житлової забудови в умовах історичних ареалів малих міст та сільських місцевостей, професійно інтегрованих у ландшафтно-рекреаційне середовище; 5) трасування велосипедних/бігових маршрутів та організація змагань на території етнографічних парків, центрів, комплексів за прикладом організації спортивних заходів на території музею національної архітектури та побуту України «Пирогово», створення велосипедного туристичного клубу «Буджацький навколосвіт», спортивного центру каякінгу та човнярства; 6) створення реабілітаційного центру для дельфінів на території національного природного парку «Тузовські лимани» та ін. природоохоронних об'єктів – для формування екологічної свідомості серед молоді, здорового світосприйняття природних цінностей Причорномор'я, створення передумов гармонійної житлової забудови у природному середовищі та

підвищення туристичного потенціалу Буджацького регіону, в цілому; 7) відкриття у краєзнавчих музеях та бібліотеках тематичних виставок та проведення наукових конференцій, присвячених надбаням традиційної житлової архітектури етнічних груп Буджака для піднесення статусу історико-культурної та архітектурної спадщини Півдня України, в т.ч. на міжнародному рівні; 8) створення музею фруктового різноманіття, в т.ч. виноградарства, а також відкриття на території етнографічних центрів, міських парків, виставкових павільонів, збагачених народною архітектурною символікою та присвячених родючості та процвітанню буджацьких земель; 9) створення окремих зелених приватних садиб (етнографічних садиб-музеїв), мініготелей/екоготелей зеленого туризму, етно-еко-хат («еко-життя в етно-стилі»), гостьових будинків, а також поєднань окремих об'єктів у багатофункціональні спілки/комплекси, в т.ч. музейного призначення; 10) створення каталогів, топографічних карт і детальних путівників з описом об'єктів сільського туризму та переліком можливих послуг.

Погоджуємося з думкою В. Степанова, що інноваційним є підхід до культурної спадщини, як інформаційно-культурного феномена (Степанов, 2015). Створення, накопичення, збереження та поширення цифрового контенту є також необхідною умовою розвитку збагаченої народними традиціями житлової архітектури Буджака в умовах цифрової економіки та цифрового суспільства. «Якщо раніше національні бібліотеки, архіви та музеї були справою виключно національної компетенції, то сьогодні поглиблення інтеграції усередині ЄС та світові процеси глобалізації створили потребу у виробленні відповідної **спільної** політики (Пелагеша, 2008). Для правдивого відтворення декоративно-художніх засобів виразності в народній архітектурі необхідне об'єднання творчих зусиль реставраторів, художників, істориків, архітекторів, технологів (Лесик, 1987).

Ієрархічна диференціація природоінтегрованих об'єктів народної архітектури розглядається з метою вдосконалення прийомів її архітектурно-містобудівного формування. Таким чином, можливі наступні форми охорони архітектурно-історичної спадщини житлового середовища в Буджаку:

- пам'ятка як структурний елемент сільської забудови в історичному середовищі (об'ємно-планувальні і архітектурно-композиційні рішення в межах житлового будинку, облаштування інтер'єру);
- окрема садиба житлового будинку – комплекс традиційного двору (простори екстер'єру, внутрішньодворові наповнення, призначені для поліпшення якостей життєдіяльності людини);
- система традиційних дворів або фрагмент поселення на свободній території (формування ландшафтно-рекреаційного простору архітектурного ансамблю регіонального музею народної архітектури);
- система традиційних дворів або фрагмент поселення на території історично складеної забудови села або його фрагменту (комплексне забезпечення екологічно-збалансованого, естетично-повноцінного і функціонально-доцільного розвитку архітектурно-історичного заповіднику).

5.2. Критерії музеєфікації етнічних об'єктів та практика їх функціонування

До критеріїв музеєфікації етнічних об'єктів відносимо:

- відокремлення об'єктів від агресивних факторів, що прискорюють їх руйнацію;
- пристосування до ландшафту місцевості, що дає змогу виділяти певні території як природні парки з присутніми в них пам'ятками містобудування – ансамблями та комплексами, де відвідувачі потрапляють в історико-культурне середовище, наповнене етнічними об'єктами конкретної історичної епохи;
- створення екомuzeїв, що залучають до збереження історико-культурної спадщини місцеве населення, до вибору окремих пам'яток або історико-архітектурних комплексів для пристосування під музеї;
- можливість залучення науковців, здатних розробити унікальну концепцію

зміцнення культурної ідентичності, відтворити соціально-культурну та архітектурно-художню цінність пам'яток історико-культурної спадщини.

У світовій практиці архітектурно-просторове середовище, вирішене в етнічному стилі, має широкі перспективи розвитку – в створенні популярних міст-музеїв, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнопарків, етнографічних центрів і комплексів, заповідників народної архітектури, вулиць національного значення (Романова, 2019). Прикладами можуть бути: Заансе-Сханс – музей під відкритим небом в муніципалітеті Занстад (Нідерланди); музей під відкритим небом «Балленберг» – місто-музей (Швейцарія); казковий Хоббітон (біля м. Матамата, Нова Зеландія); житлова село Гітхорн (нідерл. Giethoorn) – голландська Венеція (популярність зросла після випуску фільму Берт Хаанстра «Фанфари»); культурно-етнографічний центр «Моя Росія», м. Сочі, сел. Червона Галявина; музей під відкритим небом – Гессенпарк (Німеччина); архітектурно-етнографічний комплекс «Етир» – музей під відкритим небом в околицях м. Габрово (Болгарія); Залип'я (польск. Zalipie) – село-музей під відкритим небом на південному сході Польщі; село Чічмани в Жилінський край (західна Словаччина); Сантана – місто на сході острова Мадейри (Португалія); Олбані-Крік (англ. Albany Creek) – передмістя в регіоні Мортон-Бей, Квінсленд (Австралія); Голашовице (чеськ. Holašovice, нім. Hollschowitz) – житлове село, розташоване в муніципалітеті Янкой на півдні Чеської Республіки; Garden District в Новому Орлеані, штат Луїзіана, США; вулиця – пам'ятка національного значення, Дорп-стріт, Стелленбош (ПАР). У цей список можна також включити парк розваг Еверленд в Південній Кореї (шостий за відвідуваністю в світі) з оригінальною історичною та етноархітектурою – Holland Village, Alpine Village і т.д. Вищеназвані об'єкти етнічної архітектури незалежно від площі, яку вони займають, активно функціонують і є прикладами оптимального вибору тематичного змісту експозицій, завдяки чому несуть величезний туристичний потенціал (табл. 5.2 – 5.3). Швейцарський письменник Чарльз Бонстеттен в 1790 р. висловив думку про необхідність створення етнічної експозиції: «Був тим так захоплений, що прийшла мені думка створити на березі моря в тінистому сосновому лісі англійський парк, де стояли б будинки лапландців, будинки з Фарерських островів, вкриті

соломою, позеленілі будинки ісландців з домашніми предметами і знаряддями праці всіх цих народностей. Стежка в лісі швидко довела б мене до ісландської оселі, потім до фінської хатки. Зіставлення цих об'єктів дало б багато корисних порівнянь» (Шмельов, 1983).

Особливості природного оточення міст-музеїв, етносіл, етномузів під відкритим небом, етнопарків, етнографічних центрів і комплексів славляться також своєю унікальністю. Дані об'єкти можуть розташовуватися поблизу або на території існуючих національних природних парків, як наприклад: 1) архітектурно-етнографічний комплекс «Етир» – на території природного парку «Болгарка» в Габрово (на півночі Балканського хребта); 2) культурно-етнографічний центр «Моя Росія» в селищі Червона Поляна – на території Сочинського національного парку; 3) португальське провінційне місто Сантана на сході острова Мадейри – на території природного заповідника «Роша-ду-Наві». Африканське місто дубів Стелленбош (ПАР) розташовується в межах природного заповідника «Eagle Encounters South Africa» і межує з природним заповідником Йонкерсук. Чеське село Голашовице (чеськ. Holašovice, нім. Hollschowitz) знаходиться на півдні від заповідного Бланського лісу. Півострів Тихань, на якому розташоване угорське село Тихань (етнографічний музей під відкритим небом), – повністю заповідна територія. Пагорби і степи, гірські масиви і каньйони, водоспади, річки і озера, печери, багата рослинність хвойних, листяних і змішаних лісів – те, що створює неосяжний і величний антураж. Також етнічні об'єкти вибудовують на островах з чудовою природою (шведський скансен на острові Юргорден, португальське провінційне місто Сантана на сході острова Мадейри).

Помічено, що високу популярність етнічні села набувають після проходження у них кінозйомок, як наприклад, житлове село (не атракціон) Гітхорн (Giethoorn), «Голландська Венеція» – після випуску фільму Берта Ханстра «Фанфари» в 1958 р. Казковий Хоббітон (близько м. Матамата, Нова Зеландія), побудований на території приватної вівчарської ферми для зйомок фільму «Володар кілець», в результаті чого відвідуваність даного об'єкта становить близько 300 осіб в день. В етнографічному музеї грузинської народної архітектури під відкритим небом в Тбілісі особливою

популярністю користується мисливський будиночок (XVIII-XIX ст.), в якому знімалися сцени з відомих кінематографічних картин. Середньовічне англійське село Кастл Комб (Castle Combe) в Уїлтширі – стало ще більш відомим з причини багатьох кінозйомок («Людина-вовк», 2010 р., а також номінована на «Оскар» картина Стівена Спілберга «Бойовий кінь»).

Села також стають центрами зосередження приїжджих завдяки чинним ремісничим майстерням, що дають оригінальну і затребувану продукцію (асортимент подарунків і сувенірів): 1) Заансе-Сханс – етноселище і музей під відкритим небом в муніципалітеті Занстад в Нідерландах, спеціалізується на виготовленні традиційного голландського взуття (дерев'яні черевики – клопси), розпису Дельфтської порцеляни; 2) в румунському селі-музеї Чоканешті (рум. Ciocănești) дає основний дохід розвинене традиційне ремесло по розмальовці крашанок, розпис на яких найчастіше повторює орнаментальні мотиви житлових будинків села; 3) село Пурех в окрузі міста Чкаловськ Нижньгородської області Росії – на недільних базарах здійснює продаж знаменитих пурехських дзвіночків. «Музеї під відкритим небом дозволяють комплексно експонувати твори народного зодчества і мистецтва, предмети побуту та знаряддя праці в обстановці, близької до природної» [Шмельов, с.5]. Дуже часто в етнографічних музеях і комплексах присутні кожевні, гончарні, слюсарні, ювелірні, керамічні, ткацькі майстерні, майстерні з виготовлення музичних інструментів, кузні, лісопилки, сировані і пекарні, а також можуть перебувати старовинні млини і колодязі. Прикладами можуть слугувати: архітектурно-етнографічний комплекс «Етир» – болгарський музей під відкритим небом в околицях м. Габрово, російський культурно-етнографічний центр «Моя Росія» в селищі Червона Поляна, швейцарське місто-музей під відкритим небом «Балленберг», український етнографічний парк-музей «Українське село» в селі Бузова Києво-Святошинського району Київської області, Хаутон – село в англійському графстві Кембриджшир та ін. В німецькому регіоні «Земля Альтес» (нім. Altes Land) на території меліоративної болотистої місцевості росте 8 млн плодових дерев (яблуні і вишні), що дають основний дохід місцевій економіці.

Окремої уваги заслуговують іменні авторські заслуги, такі як: в селищі Балезіно (Удмуртія), в селі Івантєєво (Білозерський район Вологодської області) і в селі Камарчага (Красноярський край) Росії, де власники житлових будинків використовували застосування фасадів-мозаїк, декорованих народним орнаментом з декількох десятків тисяч зібраних пластикових кришечок (Ольга Костіна і ін.); в селі Пурех, міського округу міста Чкаловськ Нижньогородської області Росії – вправні дерев'яні мережива, виконані майстром Миколою Івановичем Калошиним; у французькому містечку Лув'є (регіон Нормандія), де застосована авторська дизайнерська техніка робочого текстильної фабрики Роберта Вассера і його дружини – мозаїка з битого посуду, черепашок, райдужної порцеляни і скла; в селі Кунара Свердловської області Росії – самобутня архітектурна споруда, якою є будинок-терем коваля Кирилова і ін. У 1950 р. в румунському селі-музеї Чоканешті (рум. Ciocănești) житловий будинок Леонтіни Таран був оголошений музеєм – їй вдалося на стіни свого будинку нанести зразки орнаментів, взяті з традиційного румунського одягу (пізніше жителі села, бачачи успіх Леонтіни, стали швидко наслідувати їй, прикрашаючи свої будинки подібним чином). У Залип'ї, унікальному селі-музеї під відкритим небом на південному сході Польщі, розписні будинки розташовуються повсюдно, а не в якості експонатів – сільські жителі продовжують багаторічну традицію (розфарбовані квітами: будинки, паркани, хліви, засіки, курники, мости, колодязі і т.д.).

Цікаво відзначити, як етносела набувають популярності завдяки безпосередній участі і ініціативності їх жителів, а в етномузеях під відкритим небом, етнопарках, етнографічних центрах і комплексах – продумано і організовано демонструються надбання національного мистецтва завдяки сприянню їх керівництва. Це можуть бути *доглядачі будинків, одягнені у відповідні історичні костюми, які виконують роль екскурсоводів* (перший в світі етнографічний музей під відкритим небом, розташований на о. Юргорден в Стокгольмі, Швеція); *пізнавальні виставки, проведення численних міжнародних ярмарків і екскурсій, майстер-класів, курсів з народознавства, тематичних фестивалів і театралізованих вистав* (німецький музей під відкритим небом Гессенпарк, швейцарське місто-музей під відкритим

небом «Балленберг», етнографічний парк-музей «Українське село» в селі Бузова Києво-Святошинського району Київської області, румунська комуна Чоканешті (рум. Ciocănești), село Голашовице (чеськ. Holašovice, нім. Hollschowitz), розташоване в муніципалітеті Янкой на півдні Чеської Республіки, село Чічмани Жилінського краю (західна Словаччина), німецький регіон «Земля Альтес» (нім. Altes Land), провінційне португальське місто Сантана на сході острова Мадейри); *веслові і надувні човни-поскодонки, що видаються на прокат, катери на безшумних електродвигунах* (голландське село Гітхорн (нідерл. Giethoorn), село Хаутон в англійському графстві Кембриджшир); *ресторани національної кухні* (швейцарське місто-музей під відкритим небом «Балленберг», культурно-етнографічний центр «Моя Росія» в селищі Червона Галявина, «Старо-Татарська слобода» в центрі Казані, Росія); *ферми або мінізоопарки для розведення тварин, дитячі ігрові майданчики* (мінізоопарк в етнографічному парку-музеї «Українське село» с. Бузова Києво-Святошинського району Київської області, найбільший в Європі вівчарський комплекс (8000 голів овець каракульської породи) + мінізоопарк, фазанарій з 1000 фазанів і куріпок в етнографічному музеї під відкритим небом «Бессарабське село Фрумушика-Нова» Тарутинського району Одеської області, ферма Ле Бонер, на якій розводять крокодилів, в африканському провінційному місті Стелленбош ПАР, «живий куточок», де містяться типові представники тваринного світу Забайкалля, в музейному комплексі під відкритим небом «Етнографічний музей народів Забайкалля» ближнього передмістя Улан-Уде). Угорське етнічне село-музей Тихань славиться щорічним проведенням фестивалів лаванди, за красою і змістом не поступається подібним французьким святкам. В архітектурно-етнографічному музеї в Семенково Вологодської області Росії приділяється увага активній дослідницькій, реставраційній та просвітницькій роботі, в етнографічному музеї під відкритим небом «Бессарабське село Фрумушика-Нова» Тарутинського району Одеської області є конференц-зал на 200 місць (табл. 5.4).

На території населених пунктів можуть знаходитися унікальні ансамблі традиційної житлової архітектури, а також окремі пам'ятники житлової архітектури. «Найкращою формою сучасної експозиції є ансамбль, всі компоненти якого – музейні

предмети, науково-допоміжні матеріали, архітектурно-художні та технічні засоби – підпорядковані єдиному задуму, взаємопов'язані, узгоджені і представляють предметно і образно побудовану художню структуру» (Юренєва, 2003). Як наприклад, в «Старо-Татарській слободі» (Казань, Росія) – «Будинок Каушчі» кінця XIX століття; в середньовічному англійському селі Кастл Комб (Castle Combe) в Уїлтширі – замок в центрі села, побудований під час правління Річарда II; в селі Б'єртан (Румунія, Трансільванія) – укріплена церква, як атрибут усіх саксонських поселень; в провінційному місті Стелленбош (ПАР) – музей Руперта з колекцією скульптур і полотен, історичний музей, музей ляльок; в музейному комплексі під відкритим небом ближнього передмістя Улан-Уде, «Етнографічному музеї народів Забайкалля», унікальне зібрання зразків дерев'яної архітектури народів Сибіру, понад 40 архітектурних пам'яток, серед яких – «Житловий будинок заможного інтелігента початку XX ст.», Будинок Танських; в селі Чічмани Жилинського краю (західна Словаччина) 36 будівель мають статус національних пам'яток, серед яких – кам'яний костел в стилі бароко, присвячений Святому Хресту. У провінційному місті Стелленбош (Південна Африка) вулиця Дорп-стріт є національним пам'ятником.

Внесено до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО: село Б'єртан, Румунія, Трансільванія; село Голашовице (чеськ. Holašovice, нім. Hollschowitz), розташоване в муніципалітеті Янкой на півдні Чеської Республіки та інші. З 2017 року подаються рекомендації про включення до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО німецького регіону «Земля Альтес» (нім. Altes Land).

Об'єкти етнічної архітектури, що мають високу популярність, функціонують завдяки процесам накопичення, збереження і трансляції соціальної інформації, пізнання і передачі знань, традицій, уявлень і емоцій за допомогою музейних предметів і їх комплексів (Левикін, 1988). Ми повинні впевнено і свідомо, цілеспрямовано і професійно вивчати світовий досвід для вдосконалення власної традиційної архітектури, з одночасним сповіщенням про свої вікові цінності і втілення нових оригінальних рішень і досягнень (Цідило, 2013). Величезний туристичний потенціал етнічних об'єктів в світовій практиці пояснюється тим, що:

вибір природного оточення відрізняються своєю унікальністю; тематичний зміст експозицій оптимально продумано; ремісничі майстерні дають оригінальну і затребувану продукцію; проводяться численні міжнародні ярмарки, різноманітні екскурсії, пізнавальні виставки, майстер-класи та курси з народознавства, фольклорні фестивалі та театралізовані вистави; видаються на прокат веслові і надувні човни-плоскодонки, катери; функціонують ферми, міні-зоопарки для розведення тварин, передбачені і впорядковані дитячі ігрові майданчики; діють ресторани національної кухні, а також проводиться активна культурно-просвітницька і науково-дослідницька робота.

В таблиці 5.5, рис.1 виявлені і проілюстровані особливості природного оточення, архітектурно-містобудівні характеристики, а також специфіка функціонування і розвитку етнічних об'єктів. Наведені приклади унікальних ансамблів традиційної житлової архітектури, вулиць, а також окремих будівель, що мають статус національних пам'яток житлової архітектури, в т.ч. занесених до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Таким чином, у даних прикладах представлена за умов збереження унікального колориту історичного середовища концепція сучасних архітектурно-художніх рішень у поєднанні з дорогоцінним природним контекстом.

За прогнозами фахівців, XXI століття буде століттям туризму – до цього потрібно відповідно готуватися (Арбузова, 2013). «Щодо Європи, слід відзначити тенденцію широкої державної підтримки програм залучення сільських громад до зеленого й агротуризму» (Рутинський, 2010). Європейський Союз вбачає в сільському зеленому туризмі основний важіль економічного підйому та розвитку своїх сільських територій (Грец, 1998). Глобалізація в сільському туризмі зараз набирає обертів – шляхом запровадження глобальних банків даних агротуристської пропозиції планети та механізмів глобальної електронної торгівлі цими послугами (як, наприклад, глобальна інформаційна система зеленого й агротуризму <http://www.allrural.com>) (Рутинський, 2010).

Отже музеєфікація є сукупністю науково-обґрунтованих заходів щодо приведення етнічних об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування (Брич, 2015). Збереження і консервація об'єктів-

пам'яток, які вже не виконують утилітарні функції, робить їх доступними для відвідувачів – з одного боку, однак кажучи про житлові будинки, як про предмети експозиції етнічного характеру, слід виділити їх як архітектурні твори, що не втрачають актуальності. Історичні міста-музеї, етносела, етномузеї під відкритим небом, етнопарки, етнографічні центри та комплекси, відображаючи дух часу, несуть величезний інформаційно-смісловий (семантичний), історико-культурний та архітектурно-художній потенціал, маючи масштабні перспективи розвитку.

5.3. Форми збереження культурного надбання традиційної житлової архітектури: відтворення художнього образу, розробка прийомів формоутворення, реставрація об'єктів

У вітчизняній практиці реставрації та нового будівництва доцільно розглядати малі міста, СМТ і села, які мають потенційну територіально-ландшафтну і архітектурно-художню складову відповідно до критеріїв музеєфікації. Існують широкі можливості для внесення етно-архітектурних образів в нові контексти. Вивчення народної архітектурної творчості неможливо без знань етнографії, бо архітектурно-будівельна діяльність людини органічно пов'язана з саме життєдіяльністю та культурою суспільства, природно-ландшафтним середовищем етносу (Прибега, 2015). Поліетнічна культура Буджака (поліетнічна культура – елітарна (Єгорова Г.І., 2015)), як складова частина загальної культури, сприяє гармонізації особистості в умовах міжкультурної комунікації.

Триєдина система світобудови має коріння в глибокій давнині і виходить з таких екзистенціальних категорій, як «минуле, сьогодення і майбутнє», звертаючись до художньо-метафоричних, поетичних і синкретичних форм мислення. Специфіка комбінаторно-структурних закономірностей і методик, заснована на поетизації просторового образу, полягає в оперуванні синергетичними принципами. «Є надія, що необхідний рівень розуміння принесе синергетика, яка розглядає такі процеси, в яких причини і наслідки замикаються одне на одному так, що наслідки не знищують

причини, а лише посилюють їх», – пише О.Г. Раппапорт. «У кожен момент часу існує певний хронотоп, виражений в архітектурі, а механізми «асоціативної пам'яті» інтегрують просторові і тимчасові контексти в індивідуальному людському сприйнятті. Саме форма, в цьому синтезуючому ракурсі сприйняття, – результат творчості архітектора» (Дуцев, 2014). Зіставлення композиційного (традиційного) і генеративного (алгоритмічного) прийомів формоутворення на прототипічному рівні з точки зору словесної (образно-сюжетної) і цифрової (тезисно-знакової) інформації, займає першочергові позиції в сучасних освітніх методиках і веде до виявлення міфопоетичного феномену. Таким чином, можна досягти виходу за утилітарні рамки, виявити так зване «загальне», що живе в «приватному», що відомо нам з часів античності як дух або геній місця (*genius loci*), і створити красу як видимий вираз ідеї (за Гегелем). «Загальне», що живе в «приватному», як унікальна інтерпретація просторового образу апперцептивно обумовлює ряд змістовних характеристик майбутнього дизайн-об'єкта. Саме їх доцільно відтворювати і прописувати текстуально як синкретично значущі і потрібні ідейні складові.

Концептуальна та образна засади при відтворенні декоративно-художніх засобів виразності в народній архітектурі формують персональну авторську систему цінностей, відображаючи два основних взаємопов'язаних «світи»: думки і почуття. В рамках концепції розробляється і формулюється центральна ідея народного твору в перетині різних складових архітектурного рішення: містобудівного, функціонального, конструктивного, формотворчого (Дуцев, 2014). Художній образ традиційного житлового будинку, перш за все, адресує до почуттів і переживань людини в сукупному сприйнятті архітектурного простору: символічних і знакових систем, метафор, алюзій і т.д. Образний підхід має більш широке значення в порівнянні з концептуальним, тому що орієнтований на весь спектр можливих індивідуальних прочитувань.

Етнодизайн являє собою визначену парадигму бачення складного комплексу народної, ремісничої та професійної культури (Легенький, 2000). Таким чином, етнічний напрямок в дизайні формується як певний тренд, що має різні прояви на практиці і поміщаючи етнообрази в нові контексти. Нове поле етнічної

орнаменталістики в полікультурному середовищі, культуротворчі можливості декоративно-прикладного мистецтва виявляються з новою силою, тому що вони здатні генерувати певні цінності, які проникають в різні сфери культури, впливаючи на психологію особистості і етноси, в цілому. Проте, як стверджує Афанасьєв Ю.Л., у контексті глобалізації етностиль усе більше стає формою неоколоніального етномаркування – етномаркування народів, що етнокультуру вже втратили, а якусь іншу, зокрема національну, ще не витворили. А тому мають те, що мають (чи то псевдоетнічне, чи псевдонародне, чи псевдонаціональне, але у будь-якому разі – псевдо). «У контексті ж націєтворення етнодизайн можна розглядати лише як певний етап на шляху творення власне національного дизайнерського стилю. Втім, це завдання майже такого ж масштабу, як і формування нації взагалі» (Афанасьєв, 2013).

В середині ХХ ст. приділялася велика увага вивченню національної культури регіонів, в тому числі на Україні. Виявлення візуально-морфологічних особливостей і певної композиційної структури декоративно-художніх засобів виразності було підставою до виявлення національних особливостей архітектури. Риси традиційної архітектури малих міст, СМТ і сільських поселень знаходили своє відображення в об'єктах садово-паркового мистецтва та архітектури обласних центрів. Як, наприклад, на павільйоні текстилю в одеському Дюківському парку (де в 1950-х роках проходила сільськогосподарська виставка), присутні мотиви народної української архітектури і мистецтва.

«Архітектори звертаються до концепції гри для більш легкого контакту зі споживачем: людина легше адаптується в емоційно наповненому і доброзичливому ігровому середовищі. Затребуваним сучасним підходом є організація певних точок емоційної активації» (Дуцев, 2014). До числа таких підходів можна віднести організацію тимчасових експозицій та виставок під відкритим небом. Це стало б поширеною тенденцією інтеграції народного мистецтва Буджака в міське / сільське середовище, свого роду напрямком на співучасть і емоційну співтворчість глядача-пішохода, а також ігрове наповнення центрів тяжіння і транзитних просторів (паркових зон, площ і набережних). Міські виставкові проекти (в тому числі етнічного характеру) виконували б пізнавальну, інформаційну та творчу функції.

Так складається збірний художній образ, «авторами» якого можуть стати всі «споживачі» відкритого міського / сільського простору: будь-то в музеї під відкритим небом, де як самостійна група, репрезентується експозиція зі ставками, городами, квітниками, характерними для кожної національності, будь-то вигляд окремого кварталу/вулиці/садиби Буджака, сповнений архітектурно неповторним силуетом та архітектурно-художнім аутентичним декором. Для нашого часу характерний одночасний розвиток як тенденції інтеграції, так і граничної індивідуалізації (Дуцев, 2013а). Тому подальша доля культури багато в чому буде залежати від того, яким чином ці два вектори зможуть співіснувати і плідно взаємодіяти в системі народного мистецтва та архітектури.

С.О. Шубович зазначає, що «мова, яка слугує засобом передачі думки, початково просторова» (Шубович, 2012). Її іманентна просторовість відзначається Ж. Женетом, Леві-Стросс Клодом – філософами-структуралістами. Французький поет і філософ Поль Валері назвав однією з найважливіших сторін поетичного сприяння стан зачарованості простором. «Упорядкованість простору і художня (поетична) складова цієї впорядкованості гостро відчувається людиною і переживається в його інтерпретаціях» або, по Л.М. Госпарову, «в спробах повідомити про своє переживання іншому і знайти з ним спільну мову для цього» (Шубович, 2012).

Розглядаючи декоративно-художні засоби виразності у взаємозв'язку між собою, можна простежити в побудові їх композицій ряд контрастуючих властивостей: компактність і розосередження; центричність і осність; спіралеподібність і ступінчастість; сітчастість і концентричність. Оптимальні прийоми, застосовувані у формоутворенні об'ємів і просторів предметно-просторового середовища в традиційній житловій архітектурі наступні:

1. Робота з розташуванням осі / взаєморозташуванням осей об'ємів / форм і інтервалів між ними: а) блокування / паювання об'ємів / форм уздовж заданої осі (розташування – поруч, один на іншому, один в іншому); б) метро-ритмічні закономірності в композиції (дотримання принципів побудови на основі арифметичних і геометричних прогресій – ритм, створення співвідношень тотожних

елементів і типових інтервалів між ними – метр); в) статичність і динамічність композиції – в залежності від кута нахилу до осі, поверхні, іншому об'єму / форми (від 0 до 90°).

2. Створення геометричного виду в межах координатних осей: а) знаходження числових параметрів із завданням і виявленням особливостей об'ємної форми (створення 3-d моделі); б) створення фронтальних, об'ємних і просторових композицій з модульних елементів (авторська конфігурація модуля); в) перетворення однієї форми в іншу (розкадровка на види).

3. Робота з формотворчою поверхнею – пластичним характером поверхні об'єму / форми: а) вплив деформацій (розтягнення-стиснення, вигин-крутіння, зрушення); б) надання рельєфності (прорізи наскрізні – перфорації) / напівнаскрізні / часткові, зрізи / вирізи / врізки, виступи / западання / відгини); завдання масштабності формотворчим елементам – членування і фактурна обробка.

4. Робота зі структурою заданого геометричного об'єму / форми: а) ступінь складності светотіньового моделювання об'єму / форми; б) ступінь пластичного варіювання аналізованої структури початкового об'єму / форми; в) ступінь візуальної тяжкості / легкості об'єму / форми.

Виявлення історичної та мистецької значущості об'єктів народної житлової архітектури накреслює умови збереження їх як пам'яток в документах історії та як витворів мистецтва (Прибєга, 1997). Це в свою чергу формує перелік необхідних заходів забезпечення автентичної схоронності та подальших проектно-реставраційних робіт. Головною метою реставрації, за думкою Пламеницької О.А., є «утривалення» стану розквіту архітектурного об'єкта, який одночасно збагачує, гармонізує і наповнює історичним змістом (семантикою) сучасне архітектурно-містобудівне середовище (Пламеницька, 2014). Архітектурно-композиційні методи відродження втраченої традиційної житлової архітектури згідно критеріям відтворення та відповідно до статусу обраної території можуть включати: 1) створення «копії» втраченої забудови, 2) архітектурно-композиційну «цитату», 3) ретроверсію, 4) рекомпозицію, 5) параметричне вписування нової забудови (Ясінський, 2018).

Реставраційний процес включає: дослідження і фіксацію об'єкта традиційної житлової архітектури, розробку комплексного проєкта реставрації пам'ятки; реалізацію реставраційно-відновлювальних робіт в натурі (Прибега, 1997). За результатами натурних обстежень, на традиційних житлових будинках Буджака слід проводити укріплення стінних поверхонь / дахів, відновлення настінних фактур та орнаментально-пластичного декору, часткову заміну дверних полотен, обрамлень вікон, приставної візерунчастої палітурки горищних вікон, відновлення художнього різьблення причолин, дерев'яних плоских та об'ємних «коників» даху і т.д. В табл. 5.7 наведені вітчизняні та зарубіжні приклади оформлення дерев'яних фронтонів в народній житловій архітектурі (нагадаємо, що для буджацького типу житлового будинку фронтон виступав одним з найвиразніших декоративно-художніх засобів); в табл. 5.8 – зразкові приклади вітчизняної та зарубіжної реставрації традиційних житлових будинків.

Підвищення аттрактивності традиційної житлової архітектури малих міст, СМТ і сіл повинно бути пов'язано і з функціональною програмою, яка об'єднує найбільш поширені спеціальні та універсальні функції: рекреаційну та комунікативну, пізнавальну і розвиваючу, розважальну і ігрову, спортивну та оздоровчу, емоційно орієнтовану. Мистецтво архітектури слідує закону художньої інтеграції, а архітектор застосовує архітектурно-художній синтез як різновид комплексного інтеграційного методу архітектурної діяльності (Дуцев, 2013).

Німецький архітектор Ганс Іссель (Hans Issel) описує своє завдання з проєктування наступним чином: «Однак для всіх більш прекрасних будівель з самого початку потрібно дотримуватися принципу: чим вище цоколь, тим краще виглядає будинок. Звичайно, цоколь має свої межі. Але для фахверкових будинків заввишки в півтора поверхи цоколь повинен бути висотою не менше одного метра. В іншому випадку у вас створюється враження, що будинок «похований». Іссель логічно доводить не тільки присутність профільованих декоративних форм, але і робить акцент на виступах, що підкреслюють цю зону (Julius, 1996).

«Традиція будувати і прикрашати подвір'я селянських дворів постійно розвивається, адаптуючись до нових вимог і смаків» (Malcosi, 2020). В наш час

інформаційний код в архітектурно-художньому декорі будівель трактується як необхідний теоретичний метод реалізації багатовимірного художнього та інформаційно-сміслового потенціалу традиційного житлового архітектурного середовища. Розкриття цього потенціалу – в окремо взятих житлових будинках і садибах, вулицях національного значення, музеях народної архітектури під відкритим небом, етнографічних центрах / парках / комплексах, а також в ансамблях виставкових павільйонів, що відображають тематику достатку, процвітання та активного розвитку сільського господарства і промисловості країни.

Висновки до п'ятого розділу:

1. Пам'яткоохоронна методика у сфері збереження та розвитку об'єктів нерухомої культурної спадщини – етнічних об'єктів традиційної житлової архітектури Буджака – полягає у наступних кроках:

– вивчення теоретичних та практичних напрацювань світової спільноти у сфері охорони та реставрації об'єктів нерухомої культурної спадщини, народної архітектури; застосування виявлених засад на українському ґрунті;

– доповнення списку історичних населених місць України, паспортизація та складання облікових карток та паспортів об'єктів спадщини народного житла (фіксація архітектурного та предметного середовища);

– картографування культурної спадщини та розробка тематичного атласу «Архітектурно-етнографічна спадщина України»;

В даній роботі розкрито, які об'єкти досліджуваного регіону можуть бути претендентами для інвентаризації та внесення до нововиявлених об'єктів культурної спадщини.

2. Встановлено, що збереження і консервація об'єктів-пам'яток робить їх доступними для відвідувачів, перелічено критерії музеєфікації етнічних об'єктів. Виконано територіально розширений огляд цікавих з точки зору автентичності,

семантики, світової популярності і статусності етнічних об'єктів різних континентів; проведені паралелі і співвіднесені їх відмінні архітектурні особливості, виявлено характер багатостороннього функціонування і перспективи розвитку.

До критеріїв музеєфікації етнічних об'єктів відносимо:

- відокремлення об'єктів від агресивних факторів, що прискорюють їх руйнацію;
- пристосування ландшафту місцевості, що дає змогу виділяти певні території як природні парки з присутніми в них пам'ятками містобудування – ансамблями та комплексами, де відвідувачі потрапляють в історико-культурне середовище, наповнене етнічними об'єктами конкретної історичної епохи;
- створення екомuzeїв, що залучають до збереження історико-культурної спадщини місцеве населення, до вибору окремих пам'яток або історико-архітектурних комплексів для пристосування під музеї;
- можливість залучення науковців, здатних розробити унікальну концепцію зміцнення культурної ідентичності, відтворити соціально-культурну та архітектурно-художню цінність пам'яток історико-культурної спадщини.

Досліджена архітектура житлових будинків як предметів експозиції етнічного характеру – в межах окремих населених пунктів, містобудівних ансамблів, музейних комплексів і т.д. Наведено класифікацію етнічних об'єктів за економіко-географічною ознакою: окремі житлові будинки, села, села-музеї, вулиці національного значення, слободи, міста-музеї, етнографічні музеї, етнографічні центри/парки/комплекси, скансени, заповідники народної архітектури (табл. 5.5, рис. 2). Проаналізовано умови та передумови розкриття їх національної самобутності і унікальності як центрів тяжіння та зосередження туристів, відзначений історико-культурний та архітектурно-художній потенціал етнічних об'єктів Європи, Азії, Америки, Австралії та Океанії, докладно описані і проілюстровані європейські об'єкти (всього розглянуто 22 зарубіжних приклади з 18 країн + 3 вітчизняних). Комплексне дослідження міських і сільських садиб, вирішених в етнічному стилі, стає підставою для евристичних і науково-практичних робіт, як широкого, так і

локального масштабу, пов'язаних зі збереженням, валоризацією і просуванням культурної спадщини будь-якої нації і країни.

3. Підвищення аттрактивності традиційної житлової архітектури малих міст, СМТ і сіл повинно бути пов'язано з функціональною програмою, яка об'єднує найбільш поширені спеціальні та універсальні функції: рекреаційну та комунікативну, пізнавальну і розвиваючу, розважальну і ігрову, спортивну та оздоровчу і т.д. Практика функціонування об'єктів традиційної житлової архітектури Буджака повинна бути спрямована на: 1) ремісництво та народні промисли; 2) культурно-творчу діяльність; 3) пізнавально-інтелектуальну діяльність; 4) спортивно-туристичну діяльність (табл. 5.6).

Пропозиції щодо відтворення традиційної житлової архітектури та декоративно-художніх засобів виразності в етно-мистецьких традиціях Буджака можуть бути представлені в складному переплетенні основних напрямків: збереження «живої традиції» і програмна причетність контексту; універсальні естетичні критерії; які об'єднують роль мистецького і історичного значення об'єктів народного мистецтва; доцільність архітектурної новації; реновація історичних будинків для сучасного використання; сценарність просторової єдності і взаємозалежне співіснування з природними факторами середовища. Важливим є розкриття особливостей виконання консерваційних, реставраційних та адаптаційних робіт на історичних об'єктах народного житла з метою їх включення у агро- та етно-культурний туризм. В наш час інформаційний код в архітектурно-художньому декорі будівель трактується як необхідний теоретичний метод реалізації багатовимірного художнього та інформаційно-сислового потенціалу традиційного житлового архітектурного середовища. Розкриття цього потенціалу – в окремо взятих житлових будинках і садибах, вулицях національного значення, музеях народної архітектури під відкритим небом, етнографічних центрах / парках / комплексах і в ансамблях виставкових павільйонів, що відображають тематику достатку, процвітання та активного розвитку сільського господарства і промисловості країни.

ВИСНОВКИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дисертаційному дослідженні здійснено вирішення наукового завдання знаходження професійних орієнтирів в діяльності архітектора і створення теоретичного каркасу, який приводить традиційну житлову архітектуру до першооснов її формоутворення. Знайдено семантичні категорії, проведені семантичні зіставлення і збудовані семантичні рівні у виявленні принципів і визначенні закономірностей застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі (на прикладі Буджака).

Головними науковими та практичними результатами роботи є:

1. Аналіз декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака показав, що їх можна поділити *за величиною*: 1. Загальний розмір (стінові + покрівельні конструкції); 2. Об'єми і форми середніх розмірів (схили, фронтони, простінки, отвори віконні та дверні); 3. Деталі (пілястри, фризи, причолини, дрібна пластика в центрі і по периметру віконних і дверних обрамлень, кронштейни та козирки, приставна візерунчаста палітурка віконних прорізів і дрібна пластика дверних полотен, охлупні); *за ідейним задумом*: 1. Прояв традиційних особливостей житлового будівництва окремих етнічних груп (житлові будинки українців, росіян, болгар, німців, румунів, молдаван, гагаузів тощо, в т. ч. змішані за національною ознакою типи будинків); 2. З присутністю елементів архітектурних стилів бароко, класицизму, модерну і т.д.; 3. Своєрідність авторської творчості невідомих народних майстрів; *за прийомами декорування*: 1. Ліпнина + викарбовування + розпис (61%); 2. Художнє різьблення (29%); 3. Художнє кування (10%); 4. Художній розпис (по 1-2 приклади на населений пункт).

2. Розкрито формування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі – від об'ємно-просторової та архітектурно-планувальної структури житлових будинків / садиб до найдрібніших деталей. Вивчено формоутворення народного декору: розкриті риси подібності декору історичних архітектурних стилів і народного архітектурного декору традиційних житлових будинків / садиб; прокласифіковані декоративно-художні елементи

житлових будинків / садиб центрального Буджака кінця XIX – XX століття, як архітектурні знаки-символи; проведено порівняльний аналіз комплексів символів ((1) символи світобудови (65,2%); 2) символи родючості (28,3%); 3) статусні символи (6,5%)), вказано на особливості їх розташування на фасадах будинків / в межах садиб. На основі цього, а також з урахуванням характерної національної символіки, перераховані відмінні риси житлових будинків буджацьких українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців; виявлені місця декоративних і колірних акцентів в загальній композиції житлових будинків і садиб.

3. Відзначено багатоаспектність вивчення архітектурної семантики. Складено семантичний інструментарій для дослідження декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі, що включає: *семантичні одиниці* (елементи значень), *семантичні категорії* (типи значень), *семантичні системи* (комплекси значень), *семантичні принципи* (формування значень), *семантичні зіставлення* (порівняння значень), *семантичні рівні* (ієрархії значень).

4. Зазначено, що традиційний житловий будинок – завжди результат синтезу архітектурних прототипів житла попередніх епох, його матеріальне втілення ґрунтується на інтеграції народного досвіду багатьох поколінь. Встановлено, що прочитування послідовності «фаз життя» в моделі світового древа відбувається як у слов'янських народів, так і у романських, германських, багатьох інших. При порівнянні розрахованих автором %-их співвідношень між семантичними категоріями відзначена відносна подібність показників, що говорить про прагнення народних майстрів досягти гармонійності створюваного образу житлового будинку / садиби, а також про візуальне врівноваження статичних та динамічних форм, в цілому.

5. Зазначено, що у сприйнятті людини народна архітектура виступає системою традиційно усталених емоційно-естетичних знаків, символів, образів, форм, що знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою. Складена триєдина система архітектурної семантики традиційного житлового будинку / садиби. Встановлено, що організованість і впорядкування, змістовність і різноманітність, формоутворення і художня цінність – свого роду опорні точки, що дозволяють оперувати алгоритмом

створення та втілення всього предметно-просторового і архітектурно-художнього середовища традиційної садиби. Сформовано алгоритм застосування декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі, виділено проєктні етапи.

6. На основі 6-рівневої семантичної структуризації визначені закономірності використання декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі: №1 – відтворення моделі Всесвіту (триєдиної системи світобудови), як символу освоєного людиною життєвого простору; №2 – становлення семантично однорідних просторів у межах держави/архітектурно-етнографічних районів; №3 – застосування архітектурного ордеру (інформаційно-образний, знаково-символічний, декоративно-художній засіб виразності); №4 – формування образної мови архітектури шляхом створення контурного/кутового/площинного акцентування; №5 – наповнення предметно-просторового середовища окремими візуальними акцентами/паузами; №6 – виділення декоративної форми, що завершує сприйняття художнього твору.

7. Встановлено, що семантичний простір в межах традиційного житлового будинку/садиби формується на взаємообумовленому зв'язку наступних понять: *ідентичності, спадкоємності, канонічності*, що складають існуючі принципи застосування декоративно-художніх засобів виразності; а також *системності, алгоритмічності, багаторівневості*, що підтверджують визначені закономірності використання декоративно-художніх засобів виразності.

8. Наведено класифікацію етнічних об'єктів із зарубіжної практики за економіко-географічною ознакою: окремі житлові будинки, села, села-музеї, вулиці національного значення, слободи, міста-музеї, етнографічні музеї, етнографічні центри/парки/комплекси, скансени, заповідники народної архітектури. Вказано, що комплексне дослідження міських і сільських садиб, вирішених в етнічному стилі, стає підставою для евристичних і науково-практичних робіт, як широкого, так і локального масштабу, пов'язаних зі збереженням, ревалоризацією і просуванням культурної спадщини. Практика функціонування етнічних об'єктів повинна бути

спрямована на: 1) ремісництво та народні промисли; 2) культурно-творчу діяльність; 3) пізнавально-інтелектуальну діяльність; 4) спортивно-туристичну діяльність.

9. Підсумовано: концентрація досвіду традиційної житлової архітектури Буджака може бути представлена в складному переплетенні основних напрямків: збереження “живої традиції” і програмна причетність контексту; універсальні естетичні критерії, які об’єднують роль мистецького і історичного значення об’єктів народного мистецтва; реновація історичних будинків для сучасного використання; сценарність просторової єдності і взаємозалежне співіснування з природними факторами середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правова документація

- 1. Конвенція (Паризька) «Про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження», 20 жовтня 2005 р.** Ратифіковано Законом ВРУ № 1811-VI від 20.01.2010 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text (дата звернення 15.03.2021), назва з екрану.
- 2. Нарський документ про автентичність, 1994.** UNESCO. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_260#Text (дата звернення 15.03.2021), назва з екрану.
- 3. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст:** Закон України від 4.03.2004 р. № 1580 IV (із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 17 травня 2012 року N 4731 VI). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T041580.html (дата звернення 24.01.2021), назва з екрану.
- 4. Про затвердження Порядку визнання населеного місця історичним:** Постанова Кабінету Міністрів України від 3.07.2006 р. № 909. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/909_2006_p#Text (дата звернення 24.01.2021), назва з екрану.
- 5. Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку:** Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 р. № 1186. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186_2011_p#Text (дата звернення 24.01.2021), назва з екрану.
- 6. Про затвердження Списку історичних населених місць України:** Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 878. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878_2001_p#Text (дата звернення 24.01.2021), назва з екрану.

7. Рекомендація про збереження і сучасну роль історичних ансамблів.

[Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_726#Text (дата звернення 15.03.2021), назва з екрану.

8. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження історико-архітектурних опорних планів, спеціальної науково-проектної документації для визначення історичних ареалів населених місць України, 2008.

[Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://profidom.com.ua/b-2/b-2-2/2154-dbn-b-2-2-2-2008-sklad-zmist-poradok-rozroblenna-pogodzhenna-ta-zatverdzhenna-istoriko-arkhitekturnih-opornih-planiv-specialnoji-naukovo-projektnoji-dokumentaciji-dla-viznachenna-istorichnih-arealiv-naselenih-misc-ukrajini#google_vignette (дата звернення 15.03.2021), назва з екрану.

9. Spre o abordare integrată a patrimoniului cultural european, 2014.

[Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ec.europa.eu/culture/policy/culture-policies/cultural-heritage_en.htm (дата звернення 3.04.2021).

Література

10. Азизян, И.А., 2008. Диалог искусств XX века. Очерки взаимодействия искусств в культуре. Москва, ЛКИ. 592 с.

11. Азизян, И.А., 2002. *Теория композиции как поэтика архитектуры.* Научное издание, И.А. Азизян, И.А. Добрицына, Г.С. Лебедева; НИИ теории архитектуры и градостроительства, Рос. акад. архитектуры и строит. наук. Москва, Прогресс-Традиция. 511 с., ил., ISBN 5-89826-123-0.

12. Арбузова, Ю.В., Яковенко, В.Д., 2013. Перспективні напрями розвитку зеленого туризму в Україні. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві.* №3. Вид-во АО Бахва. С. 120 – 128.

13. **Афанасьєв, Ю.Л., 2013.** Етнодизайн у контексті націєтворення та глобалізації. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Вип. 19 (2), С. 143-147.
14. **Байбурин, А.К., 2005.** *Жилище в обрядах и представлениях восточных славян*. Монографія, 2-е изд., испр. М., Языки славянской культуры, 224 с.
15. **Барабанов, А.А., 1998.** Семиотические основы художественного языка архитектуры. Человек и город: Пространство, формы, смысл. Ред. А.А. Барабанов. *Материалы конгресса Международной ассоциации семиотики пространства в Санкт-Петербурге*, в 2 т. Екатеринбург, Архитектон.
16. **Беловинский, Л.В., 2003.** *Энциклопедический словарь российской жизни и истории XVII – начала XX веков*. Москва, Олма-Пресс. 911 с.
17. **Берг, Л.С., 1918.** *Бессарабия. Страна–люди–хозяйство*. Санкт-Петербург.
18. **Берегова, О.В., 2011.** *Символы славян*. М., Диля, 432 с.
19. **Божинський, Б.І., 2012.** Божинський, Б.І., Мироненко В.П. Національна самобутність у сучасній архітектурній практиці. *Проблеми теорії та історії архітектури України*. Вип. 11. С. 132–136.
20. **Брич М.Т., 2020.** *Архітектурно-просторова організація музеїв під відкритим небом в Україні*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури: 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / Марія Тарасівна Брич; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів. 246 с.
21. **Брич, М.Т., 2015.** Музеефікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини. *Historical and Cultural Studies*, 2(1), pp. 31–35.
22. **Брич, М.Т., 2018.** Музеї під відкритим небом як вияв комплексного підходу до збереження пам'ятних архітектурних ансамблів України. *Проблеми теорії та історії архітектури України, збірник наукових праць*. Міністерство освіти і науки України, Одеська державна академія будівництва та архітектури, Архітектурно-

художній інститут; наук. ред. А.В. Ковров. Одеса, Астропринт, Вип. № 18. С.168–173. Index Copernicus.

23. Брокгауз и Ефрон, 1907–1909. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона (ЭСБЕ)*: в 4 т. С-Пб.

24. Бромлей, Ю.В., 1983. Очерки теории этноса. М., Наука, 418 с.

25. Буров, А.К., 1980. Письма. Дневники. Беседы с аспирантами. Суждения современников, сост., вступ. ст. и примеч. Р. Г. Буровой, О. И. Ржехиной. Москва, Искусство. 297 с.

26. Вальтер, Марк, Жером, Куаняр, 2004. *Лучшие дворцы эпохи романтизма*. Москва, изд-во «Астрель». 288 с.

27. Величко, Т.В., 2008. Особливості становлення й розвитку етнографічного музейництва на Півдні України в ХІХ – на початку ХХ ст. *Нар. творчість та етнографія (фах. науковий журнал)*. № 3. С. 83–89.

28. Вовк, О.В., 2006. *Энциклопедия знаков и символов*. Москва, Вече, 528 с.

29. Вырва, А.Ю., Леонтьев, Д.А., 2015. Возможности субъективно-семантических методов в исследовании восприятия архитектуры. *Культурно-историческая психология*. Том 11. № 4. С. 96–111. doi:10.17759/chp.2015110409. SCOPUS.

30. Гаджибекова, З.Г., 2016. Гаджиханов З.А., Абдулаева З.А., Муталибов А.Ш. К вопросу об обучении языковым экспрессивным средствам в процессе овладения психологической культурой речи. *Известия ДГПУ*, №1. С. 6 – 10.

31. Ганчев, О.І., 2020. *Демографічні трансформації болгарської спільноти Південної Бессарабії (ХІХ – початок ХХІ ст.)*. Одеса: Сімекс-Прінт, 636 с.

32. Гегель, Г.В.Ф., 1968. Эстетика. В 4-х томах. Т. 1. М.

33. Герасимова, Д.Л., Пороник, И.Б., 2005. *Справочник по архитектурным формам*. Одесса, «Астропринт». 140 с.

34. Гизатова, Г.К., Ялимулати, Н., 2018. Многочленные слова в лексикографических источниках и корпусах. *Terra Linguae: сб. науч. ст.*, вып. 4. Казань, Изд-во Казан. ун-та, С. 69–73.

35. Грец, О.П., 1998. Культура народов Причерноморья. *Экспертный подход к обоснованию перспектив развития сельского зеленого туризма на примере Большого Севастополя*. №3. С. 22–25.
36. Григорьева, Т.П., 1987. Образ мира в культуре встреча Запада с Востоком. В кн. «Культура, человек и картина мира» под. ред. Арнольдова А.И., Кругликова В.А., М., Наука, 1987. С. 272.
37. Гріффен Л.О., Титова О.М., 2015. Розділ І. Пам'яткознавство та пам'яткоохоронна справа. *Сівєрщина в історії України*, випуск 8. С.6-9.
38. Громнюк, А.І., 2016. Етнічні мотиви в архітектурі сучасних інтер'єрів підприємств харчування: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури: 18.00.01. – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / Адріана Ігорівна Громнюк; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». – Львів, 274 с. – Бібліографія: с. 172–224 (128 назв).
39. Губогло, М.Н. Квилинкова, Е.Н., 2011. *Гагаузы*. Ин-т этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклохо-Маклая РАН; Ин-т культурного наследия АН Молдовы. М., Наука. ISBN 978–5–02–035986–4 (в пер.). 614 с.
40. Гудченко, З.С., Хохол, Ю.Ф., 1988. *Эстетическая выразительность застройки села*. К., Будівельник, 1988. 120 с.
41. Гудченко, З.С., 1981. *Музеї народної архітектури України*. НДІ теорії, історії та персп. проблем радянської архітектури в м. Києві. Київ, Будівельник, 117, [1] с., [8] арк. Фото, іл.
42. Даль, В.И., 1880 – 1882. *Толковый словарь живого великорусского языка*: в 4 т. 2-е изд. С-Пб.: Типография М.О. Вольфа. 576 с.
43. Даниленко, В.Я., 2007. *Майбутнє європейського дизайну: Чехія, Польща, Україна*, Харків, Колорит, 2007, 197 с.
44. Дженкс Ч.А., 1985. *Язык архитектуры постмодернизма*. М., Стройиздат, 1985. 137 с., ил.

45. **Дубоделова, А.В., Малкуш, Х.Ю., 2013.** *Особливості та тенденції розвитку сільського туризму в Україні.* Науковий вісник НЛТУ України. Вип. 23.2., С. 118–122.
46. **Дуцев, М.В., 2014.** *Концепция художественной интеграции в новейшей архитектуре.* Дис... доктора архитектуры 05.23.20, ФГБОУ ВПО Нижегородский государственный архитектурно-строительный университет, Нижний Новгород, 588 с.
47. **Дуцев, М.В., 2013.** *Концепция художественной интеграции в новейшей архитектуре.* Монография, Нижний Новгород. Нижегородский университет, ЭБС АСВ, 233 с.
48. **Дуцев, М.В., 2013а.** Концепция «полей» художественной интеграции в новейшей архитектуре. *Вестник МГСУ*, М. Изд во МГСУ, № 2, С. 22–28.
49. **Енютина, Е.Д., 2015.** *Особенности художественного подхода к формированию современной городской среды.* Дисс... канд. архитектуры: 05.23.20, Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Нижегородский государственный архитектурно-строительный университет», Нижний, 2015., 217 с.
50. **Жайворонок, В.В., 2006.** Знаки української етнокультури: *Словник-довідник.* К.: Довіра, 703 с.
51. **Иконников, А.В., 1972.** *Мастера архитектуры об архитектуре.* М., Искусство, 343 с.
52. **Иконников, А.В., 2006.** *Пространство и форма в архитектуре и градостроительстве.* Монография. М., КомКнига, 2006, 352 с.
53. **Исаев, А.Ю., 2013.** «И душу радуя, и пользу принося...» основные мотивы пропиленной резьбы на подзорах жилых зданий Иркутска. *Архитектор и время. Материалы чтений, посвящённых 100 летию со дня рождения Галины Геннадиевны Оранской (1913–1986).* Архитектурно-этнографический музей «Тальцы». Иркутск. ISBN 978 5 91344 575 9. С. 96–133.

54. **Кадурина, А.О., 2013.** *Информационный код архитектуры Одессы в символах.* Монография. Одесса, Фридман А.С. 242 с.
55. **Киссе, А.И., Пригарин, А.А., Станко, В.Н. (ред.), 2014.** *Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины.* Одесса: PostScriptUm СМІЛ, 744 с.
56. **Коптєва, Г.Л., 2006.** *Рух як формотвірний фактор в архітектурній композиції (актуальність і генетичні передумови): дис... канд. архітектури: 18.00.01,* Одеська держ. академія будівництва та архітектури. Одеса.
57. **Корбюзье, Ле, 1932.** Новая эпоха в архитектуре. *Архитектура современного Запада / Критические статьи Д. Аркина.* Москва: ИЗОГИЗ. С. 51–64.
58. **Корбюзье, Ле, 2012.** *Тайны творчества: между живописью и архитектурой,* сост. и науч. ред. Жан Луи Коэн, Москва, ГМИИ им. А.С. Пушкина.
59. **Кох, В., 2005.** *Энциклопедия архитектурных стилей.* Москва, 528 с.
60. **Крамарчук, Х.П., 2004.** *Поетичний образ архітектурно предметного середовища (на прикладі української народної архітектури).* Автореф. дис... канд. архітектури: 18.00.01, Національний ун-т «Львівська політехніка», Львів, 23 с.
61. **Крюкова, І.О., Кравчук, А.О., 2015.** Сучасний стан та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Одеській області. *Глобальні та національні проблеми економіки.* Випуск 5. Index Copernicus.
62. **Ксєневич, М.Я., 2007.** Пропозиції сучасного визначення понять «українська архітектура», «українська народна архітектура». *Региональные проблемы архитектуры и градостроительства, №9–10.* Одесса, сборник научных трудов ОГАСА, «Астропринт», 2007. С. 332–339.
63. **Ксєневич, М.Я. 2005.** *Українська архітектура, її визначальний контекст у просторі, часі, інформації.* Основи українського архітектурознавства. К. МП Леся, 426 с.
64. **Курська, Т.М., Угрюмов, М.Л., 2011.** *Методика та організація наукових досліджень.* Курс лекцій. Х.: НУЦЗУ, 98 с.
65. **Купер, Дж., 1995.** *Энциклопедия символов.* М., Золотой Век, 399 с.

66. **Кушнір, В.Г., 2011.** Особливості декорування традиційного житла українців Буго-Дністровського межиріччя і Буджака. *Народна творчість та етнологія*. № 4. С. 9–13.
67. **Кушнір, В.Г., 2016.** *Народне образотворче мистецтво українців Південно-Західної України*. Навчально-наочний посібник. Частина 1. Настінний розпис / В.Г. Кушнір. Одеса, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 46 с.
68. **Кюнцлі, Р.В., 2018.** Гармонізація унікально-універсальних співвідношень у культурно-мистецькому просторі архітектури українського села. Дис. на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. К., 490 с., іл.
69. **Лагодина, Е.В., 2012.** *Архитектура как текст. Семиотический анализ архитектурного пространства*. Северо-Кавказский психологический вестник, № 10/2, С. 47–49.
70. **Левыкин, К.Г., Хербст, В., 1988.** *Музееведение. Музеи исторического профиля*. Учебное пособие для вузов по специальности «История». М., Высшая школа, 1988, 431 с.
71. **Легенький, Ю.Г., 2000.** *Дизайн: культурологія і естетика*. Посіб. для худож. та техн. вузів, Київ. держ. ун т технологій та дизайну. К., КДУТД, 271 с., рис., Бібліогр., с. 267–270.
72. **Лесик, А.В., 1987.** *Охрана и рациональное использование памятников архитектуры*. Львов, «Высшая школа», 128 с.
73. **Лившиц, М.Я., 1971.** *Декор в народной архитектуре Молдавии*. Кишинев, Штииница, 92 с.
74. **Лінда, С.М., 2012.** *Структура «архітектурного знака» та «архітектурного тексту» в семіотичному аналізі об'єктів історизму*, Вісник НУ «Львівська політехніка»; «Архітектура», №728, с. 14–25.
75. **Лосев, А.Ф., 1990.** *Философия шимени*. М., Изд-во МГУ, 272 с.
76. **Лотман, Ю., 1973.** *Семиотика кино и проблемы киноэстетики*. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, 92 с.

- 77. Лучкова, В.И., 2012.** Пятнадцать задач по архитектурной семиотике. *Методические указания к практическим занятиям по дисциплине «Архитектурная семиотика»*. Хабаровск, изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2012. 49 с.
- 78. Макаручук, С.А., 2012.** *Історико-етнографічні райони України*. Навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 352 с.
- 79. Маковский, М.М., 1996.** *Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов*. М., Гуманитар. изд. центр «ВЛАДОС», 415 с., ил. ISBN 5-87065-101-8 (В пер.).
- 80. Малахов, А.В., 2020.** Вернакуляр и эмансипация: «народная» архитектура как ресурс для социального развития. *Теория и практика общественного развития*. №2. Тихоокеанский государственный университет, Хабаровск. С. 38–41.
- 81. Малина, В.В., 1999.** *Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей*: Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Львівська академія мистецтв. Л. 174л.+іл. Бібліогр.: л. 164–174.
- 82. Малина, В.В., 2007.** *Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей*. Миколаїв. Артіль «Художній храм», 448 с.
- 83. Маркузон, В.Ф., 1970.** Семиотика и развитие языка архитектуры. *Архитектурная композиция. Современные проблемы*. М., Стройиздат, С. 44–49.
- 84. Мещеряков, В.В., 2016.** *Механізми державного регулювання у сфері охорони історико-культурної спадщини та пам'яток архітектури в регіонах*. Дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Мещеряков Валерій Валентинович; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ. 305 с.
- 85. Михаловский, И.Б., 2006.** *Архитектурные формы античности*. М., Архитектура–С, 240 с.
- 86. Михайлюк, О.Л., 2013.** Перспективи розвитку сільського (зеленого) туризму в Одеській області. *Науковий вісник. Одеський національний економічний*

університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія, № 2 (181). С. 132–140.

87. Моисеенко, З.В., 1987. *Архитектура сел Украины*. З.В. Моисеенко, В.Н. Косенко, Ю.А. Косенко, др. К., Будівельник, 175 с.

88. Моисеенко, З.В., 1973. *Архитектура сельских жилых домов Молдавии*. Кишинев, «Картя Молдовеняскэ», 204 с., ил.

89. Ничкало, С.А., 2013. Мистецтво архітектури: його суть та властивості у контексті завдань естетичного виховання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Вип. 17(2). С. 34–43.

90. Онацький, Є., 1963. *Українська мала енциклопедія*: 16 кн.: у 8 т. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес.

91. Павлюченкова, Э.Г., 2013. Элементы древнего макрокосма в декоре деревянных домов. Архитектор и время. *Материалы чтений, посвящённых 100 летию со дня рождения Галины Геннадиевны Оранской (1913, 1986)*. Архитектурно этнографический музей «Тальцы». Иркутск, ISBN 978-5-91344-575-9, С. 145–153.

92. Пелагеша, Н.Є., 2008. *Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації*. К., НІСД, 288 с., ISBN 966–554–124–2.

93. Пермиловская, А.Б., 2013. *Культурные смыслы народной архитектуры Русского Севера*. Екатеринбург, УрО РАН, Архангельск, ОАО «ИПП «Правда Севера»; Ярославль, ЯГПУ имени К.Д. Ушинского, 608 с., 744 ил. ISBN 978-5-7691-2303-0.

94. Пивоев, В.М., 2013. *Этнос и нация: проблемы идентификации*. 2-е изд., М., Директ-Медиа, 111 с.

95. Пламеницька, О.А., Мойсеєнко, З.В., 2014. Автентичність і достовірність: концепт і проблема архітектурної реставрації / О.А. Пламеницька // *Архітектурний вісник КНУБА*. Вип. 1. С. 83–92.

96. Плужников, В.И., 2011. *«Термины российского архитектурного наследия»*. М., «Искусство, XXI век», 422 с.

- 97. Погорелов, О.А., Титинов, В.В., 2019.** Фасады зданий – лицо города. *Проблемы теории и истории архитектуры Украины, сборник научных трудов*, Министерство образования и науки Украины, Одесская государственная академия строительства и архитектуры, Архитектурно-художественный институт. Наук. ред. А.В. Ковров, Одесса, Астропринт, 2019. Вып. № 19, С. 110–116. Index Copernicus.
- 98. Поливач, К.А., 2012.** *Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України*, монографія; наук. ред. Руденко Л. Г.; НАН України. Ін т географії. К., 208 с., ISBN 978-966-02-6681-0.
- 99. Поляков, Е.Н., 2008.** *Архитектурные ордера по Виньоле*. Учебное пособие, Томск, Изд-во Том. гос. архит. строит. ун-та, 126 с., библиограф. 15, табл. 8, ил. 83.
- 100. Пономарьов, А.П., 1994.** *Українська минушина. Ілюстрований етнографічний довідник*, А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна. Київ, Либідь, 1994, 256 с., іл.
- 101. Пономаренко, А.М., Першина, А.С., 2017.** К вопросу о малоэтажной жилой застройке в современных условиях. Сборник статей 7-й международной научно-технической конференции «Традиции и инновации в строительстве и архитектуре Архитектура и дизайн». СГТУ, Самара, 380 с.
- 102. Потоцкий, С., 1902.** *Историко-географический очерк Бессарабской губернии*. Ялта.
- 103. Прибега, Л.В., 2010.** Архітектурна пам'ятко-охоронна методика як наукова дисципліна. *Праці Центру пам'яткознавства*. Зб. наук. пр., вип. 17, с. 16-23, ISSN 2078-0133.
- 104. Прибега, Л.В., 2015.** *Архітектурна спадщина України: пам'ятко-охоронний аспект*: монографія / Леонід Прибега. К.: Інститут культурології НАМ України, Бібліогр.: с. ISBN 978-966-2241-9.
- 105. Прибега, Л.В., 1997.** *Методика охорони та реставрації пам'яток народного зодчества України*. Українська академія архітектури. К. 143 с. ISBN 966-577-010-1.
- 106. Прибега, Л.В., 2009.** *Народне зодчество = Folk architecture [альбом]*, авт. тексту та упоряд. Леонід Прибега; передне сл. Івана Дзюби, К., Мистецтво, 320 с., ISBN 978-966-577-044-2.

- 107. Прибега, Л.В., 1987.** *Народное зодчество Украины: Охрана и реставрация* / Л. В. Прибега. Киев, Будівельник, 100, [3] с., [8] л. ил. : ил.; 22 см.
- 108. Прибега, Л.В., 2009а.** Українські скансени як комплексна форма охорони пам'яток традиційної культури. *Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки*. Вип. 2, С. 331–338.
- 109. Привалова, В.М., 2010.** Орнаментальная культура. Аналитический обзор символов и знаков геометрического орнамента в антропологической картине мира. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. Т. 12. № 3 – 1. С. 255 – 263.
- 110. Привалова, В.М., 2010а.** Семантика орнаменту в семіотиці культури (антропологічна проєкція ритуалу в геометричному орнаменті). Самарський науковий центр Російської академії наук. С. 277–283.
- 111. Пуришкевич В., 1899.** *Статистическое описание Бессарабии или Буджака*. Аккерман. 523 с.
- 112. Пучков, М.В., 2003.** *Семиотические принципы формирования архитектурного пространства*: Дисс... канд. архитектуры: 18.00.01, Екатеринбург, 192 с.: ил.
- 113. Пучков М.В., 2003.** *Семиотические принципы формирования архитектурного пространства*: автореферат дис. ... кандидата архитектуры: 18.00.01, Ур. гос. архитектур. худож. акад, Екатеринбург, 24 с.
- 114. Радович, Р.Б., 2016.** *Линейные меры антропометрического происхождения и их использование в народном зодчестве Полесья в первой половине XX в.* // *Res Humanitariae*, vol. XX, University Klaipėda, с. 156–176. ISSN 1822-7708.
- 115. Радович, Р.Б., 2007.** *Традиційне житлово господарське будівництво українців північно західної Галичини і південно західної Волині другої половини XIX – початку XX ст.: етнічні риси і локальна специфіка*. Автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.05, В.о. НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів [Б.в.]. 17 с.

- 116. Ремизова, Е.И., 2014.** *Строение архитектурного языка.* Сучасні проблеми архітектури та містобудування, Вип. 35. С. 62–72.
- 117. Раппапорт, А.Г., 1985.** Место поэтики в развитии архитектурно-теоретических знаний. *Проблемы формообразования в архитектуре.* Сборник научных трудов, Под ред. Ю.С.Лебедева, М., ЦНИИП градостроительства, 1985, С. 70–77.
- 118. Расинэ, Огюст, 2004.** Средневековое искусство, Ренессанс XVII XIX вв. *Орнамент всех времён и стилей*, том II. М., Арт-Родник, 250 с.
- 119. Рибчинський, О.В., 2017.** *Формування та ревіталізація середмість історичних міст України.* Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора архітектури 18.00.01, теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури, Олег Валерійович Рибчинський; Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 438 с.
- 120. Романова, О.В., 2016.** Информационно-смысловый потенциал народной архитектуры Юга Украины (на примере Одесской обл.). *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 16, с. 50–58.
- 121. Романова, О.В., 2017.** Інформаційно-смісловий потенціал народної архітектури Півдня України (на прикладі Одеської обл.). *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications*, 9, pp.227–232.
- 122. Романова, О.В., 2020.** Національні особливості традиційної житлової архітектури в буджацькому регіоні. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, Вип. 20, с. 203–210.
- 123. Романова, О.В., 2020а.** Национальные особенности традиционной жилой архитектуры центрального Буджака. *Arta. Seria Arte Vizuale*, №29 (1), pp. 162–167.
- 124. Романова, О.В., 2019.** Об'єкти етнічної архітектури. Світова практика. *Current Issues in Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications*, №11, pp. 203–215.
- 125. Романова, О.В., 2020б.** Світове древо, символи родючості та статусні символи у традиційній житловій архітектурі центрального Буджаку. *Current Issues in*

Research, Conservation and Restoration of Historic Fortifications, №13, pp. 110–122.

126. Романова, О.В., 2019а. Семантика традиционной архитектуры бессарабских болгар второй половины XX века. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 19, с. 226–234.

127. Романова, О.В., 2018. Символы земли, воды и воздуха в традиционной архитектуре г. Татарбунары и ПГТ Сарата Одесской области. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 18, с. 158–167.

128. Романова, О.В., 2017а. Солярная символика в традиционной архитектуре г. Татарбунары и ПГТ Сарата Одесской области. *Проблеми теорії та історії архітектури України*, 17, с. 81–89.

129. Романова, О.В., 2020с. Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі слов'янських та романських народів. *Вісник Одеської державної академії будівництва та архітектури*, 81, 2020, с. 33–41.

130. Рутинський, М.Й., Зінько, Ю.В., 2010. Міжнародний досвід організації сільського туризму. *Географія та туризм*. Вип. 5. С. 55–58.

131. Рыбаков, Б.А., 1987. *Язычество Древней Руси*. М., Издательство «Наука».

132. Рыбаков, Б.А., 1988. *Язычество древних славян*. М., Издательство «Наука».

133. Рыбаков, Б.А., 2013. *Язычество древних славян*. М., Академический Проект, 806 с. (Древняя Русь: Духовная культура и государственность). ISBN 978-5-8291-1511-1.

134. Самойлович, В.П., 1989. *Народное архитектурное творчество Украины*. 2-е издание, переработанное и дополненное. К.: Будівельник. 344 с.

135. Самойлович, В.П., 1972. *Українське народне житло (кінець XIX – початок XX ст.)*. К., Наукова думка, 56 с.

136. Селівачов, М.Р., 1996. *Українська народна орнаментика XIX–XX ст. Іконографія, номінація, стилістика, типологія*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд.мист., К., 25 с.

137. Скрипник, Г.А., 2007. *Музей народної архітектури та побуту України*. Путівник, С. Верговський та ін., наук. ред. Г.А. Скрипник; Нац. акад. наук України,

- 138.** Ін т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Музей нар. архітектури та побуту України., Київ, [б. в.], 54 с.
- 139.** **Смолій, В.А., 2005.** *Енциклопедія історії України* в 5 т. [редкол. В.А. Смолій та ін.], К., Наукова думка, Т.3., 672 с.
- 140.** **Соловьёва, В.А., 2003.** *Словянское толкование снов.* С. Петербург. Издательский Дом «Нева», 191 с.
- 141.** **Соломоник Э.И., 1939.** Сарматские знаки Северного Причерноморья / Акад. наук УССР. Ин-т археологии. Киев: Изд-во Акад. наук УССР, 179 с.: ил.; 22. Библиогр: с. 173-175.
- 142.** **Сомов, Г.Ю., 1986.** Природа средств архитектурной композиции. В Кн. *Теория композиции в советской архитектуре.* Под научной редакцией Л. И. Кирилловой. М., Стройиздат, Глава 3. Принципы и средства композиции в современной архитектуре, раздел 3.1, с. 44–56.
- 143.** **Станкевич, М.Є., 1995.** Українське художнє деревообробництво XVII–XX ст. (концеція декоративності, історія, типологія, художні особливості): Дис. док. мистецтвознавства: 17.00.06, Львівська академія мистецтв, Л., 395 с.
- 144.** **Степанов, В.Ю., 2015.** Визначення поняття «культурна спадщина» в культурному просторі України. *Культура України.* Серія : Культурологія. Вип. 48. С. 29-39.
- 145.** **Тарас, Я.Н., 1986.** *Памятники архитектуры Молдавии (XIV – начало XX века).* Кишинев «Тимпул», 247 с.
- 146.** **Тарас, Я.М., 2012.** Архітектурно-декоративне вирішення дахів у Молдові. *Народознавчі зошити*, № 6 (108). С. 1152–1170.
- 147.** **Тарас, Я.М., 2013.** Дерев'яні галереї народного житла Молдови. *Народознавчі зошити.* № 1 (109). С. 122–131.
- 148.** **Тарас, Я.М., 2013а.** Кам'яні огорожі і ворота молдавської садиби. *Народознавчі зошити.* № 2 (110). С. 238–246.

- 149. Тимофієнко, В.І., 2002.** *Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття* / Академія мистецтв України; Інститут проблем сучасного мистецтва. Терміни і поняття. Київ: Ін-т проблем сучасного мистецтва; 472 с.
- 150. Ткач О.В., Сиваш Н.С., 2017.** Традиції народного житлового будівництва в сучасній українській архітектурі. *Строительство, материаловедение, машиностроение*. Вып. 99 -2017. ISSN 2415-7031. С. 172 – 178.
- 151. Трошкина, О.А., 2008.** *Семантика архитектуры*, учеб. пособие. К., НАУ, 96 с.
- 152. Тюрікова, О.М., Тігінов, В.В., 2019.** Етно-художній підхід до архітектурно дизайнерського проектування. *Проблемы теории и истории архитектуры Украины, сборник научных трудов*, Министерство образования и науки Украины; Одесская государственная академия строительства и архитектуры; Архитектурно художественный институт; наук. ред. А.В. Ковров, Одесса, Астропринт, Вып. № 19, Index Copernicus, с. 312–320.
- 153. Тюрікова, О.М., Тупко, О.В., 2016.** Використання арт методів в етнодизайні інтер`єру. *Проблемы теории и истории архитектуры Украины, сборник научных трудов*, Министерство образования и науки Украины; Одесская государственная академия строительства и архитектуры; Архитектурно художественный институт; наук. ред. А.В. Ковров, Одесса, Астропринт, Вып. № 16, с. 110–116.
- 154. Фасмер, М., 1986 – 1987.** *Этимологический словарь русского языка* = Russisches etymologisches Wörterbuch : в 4 т. / авт.-сост. пер. с нем. и доп. чл.-кор. АН СССР О.Н. Трубачёва, под ред. и с предисл. проф. Б.А. Ларина. Изд. 2-е, стер. М.: Прогресс.
- 155. Федулов, П.А., 1910.** *Россия*. Санкт-Петербург. Т. 14.
- 156. Хохол, Ю.В., 1976.** *Сельское жилище*. К., Будівельник, 1976, 174 с., іл.
- 157. Цидило, І.І., 2013.** Етнодизайн в формуванні інформаційно-графічної культури майбутнього дизайнера. *Научные записки Тернопольского национального педагогического университета*, 186 с.

- 158. Черниченко, Е.А., 2015.** Учебно-методическое пособие «Метод преобразования природной формы в ассоциативную модель архитектурного объекта». Ростов-на-Дону.
- 159. Шангина, И.И., 2003.** Крыша // Русский традиционный быт: *Энциклопедический словарь*. С-Пб.: Азбука-классика. С. 82 – 84. 688 с.
- 160. Шкорпил, В.В., 1910.** Заметка о рельефе на памятнике с надписью Евгиатерия. Известия Императорской Археологической комиссии. Прибавление к выпуску 37-му, Санкт-Петербург.
- 161. Шмелев, В.Г., 1983.** *Музеи под открытым небом: очерки истории возникновения и развития*. К., Наукова думка, 120 с., ил.
- 162. Шмиг, Р.А., 2010.** *Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури* / Р.А. Шмиг, В.М. Боярчук, І.М. Добрянський, В.М. Барабаш; за заг. ред. Р.А. Шмига. Львів, 2010. ISBN 978-966-7407-83-4.
- 163. Шмидт, Уте, 2015.** *Бессарабия. Немецкие колонисты Причерноморья: очерки*, Одесса, Optimum, 474 с., ISBN 978-966-344-606-6.
- 164. Шубович, С.А., 2012.** *Мифопоэтический феномен архитектурной среды*. Монография, Харьк. нац. акад. гор. хоз ва., Х., ХНАГХ, 177 с.
- 165. Юренева, Т.Ю., 2003.** *Музееведение*. Учебник для высшей школы, М., Академический Проект, 560 с.
- 166. Юрченко, І.А., 2007.** *Візуальні-морфологічні закономірності орнаменту гуцульської різби та їх використання в сучасній мистецько-освітній практиці*. Автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06, Львівська національна академія мистецтв, Львів, 20 с.
- 167. Юрченко, П.Г., 1941.** *Народное жилище Украины*, Москва, Гос. архитектур. Изд-во Акад. архитектуры СССР, 85 с., ил.
- 168. Янковская, Ю.С., 2012.** Семиотические механизмы архитектуры. Облик города: вчера, сегодня, завтра. № 32. 05.10.2012. С. 81 – 88.

- 169. Якубовський, І.В., 2013.** *Моделі комфорту садибного житла.* Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія Архітектура, № 757, С. 124–127.
- 170. Ясінський, М.Р., 2018.** *Відтворення кварталів житлової забудови центральних частин малих історичних міст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури: 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам’яток архітектури, Міністерство освіти і науки України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 303 с.
- 171. Castravăț, A., 2020.** *Apariția și dezvoltarea ornamentului tradițional „Pomul vieții” în arta românească. Evaluarea patrimoniului etnocultural în cercetare și educație.* Conferință științifică internațională. Ediția „5-a”. Chișinău, Moldova. 105 p.
- 172. Davies, Nikolas; Jokiniemi, Erkki, 2008.** *Dictionary of Architecture and Building. Construction.* Architectural Press, London. 725 p.
- 173. Julius, Sieg, 1996.** *Fachwerkhäuser in Magdeburg.* Landeshauptstadt Magdeburg, Stadtplanungsamt Magdeburg; Julius Sieg. Magdeburg: Landeshauptstadt Magdeburg, Stadtplanungsamt Magdeburg, (200 Seiten) Illustrationen, Karten. URN urn:nbn:de:gbv:3:2 126629. 202 p.
- 174. Malcoci, V., 2020.** *Patrimoniul arhitectural rural din Republica Moldova. Evaluarea patrimoniului etnocultural în cercetare și educație.* Conferință științifică internațională. Ediția „5-a”. Chișinău, Moldova. 105 p.
- 175. Moisei, L., 2020.** *Simboluri de comunicare în arhitectura populară. Evaluarea patrimoniului etnocultural în cercetare și educație.* Conferință științifică internațională. Ediția „5-a”. Chișinău, Moldova. 105 p.
- 176. Ploșnița, E., 2020.** *Patrimoniu etnografic în educație și instruire – o abordare reală. Evaluarea patrimoniului etnocultural în cercetare și educație.* Conferință științifică internațională. Ediția „5-a”. Chișinău, Moldova. 105 p.

Интернет-джерела

- 176. Англо-русский строительный словарь, 2005 – 2021.** [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://gufo.me/dict/enru_build/canton (дата обращения 27.03.2020).
- 177. Гнатенко, П.И., 2000.** *Национальная психология.* Монография, Днепропетровск, «Поліграфіст». Раздел 4. Национальный характер в структуре национальной психологии. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://amkob113.ru/gnt/gnt4.html> (дата звернення 11.01.2020).
- 178. Григорьев Д.В., 2002-2019.** [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://kelohouse.ru/drevnerusskiy-dom-1.html> (дата звернення 3.04.2021).
- 179. Егорова, Г.И., Сязи Н.М., 2015.** Формирование полиэтнической культуры как основы социализации обучающихся в современных условиях. *Современные проблемы науки и образования*, № 5. [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=22382> (дата звернення: 1.04.2021).
- 180. Иванов, А.И., 2017.** Что такое «вернакулярный город»? *Философия культуры* (июль, 2017). [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://kulturomania.ru/articles/item/vernakulyarnyy-gorod-arkhitektura-bez-arkhitekтора/> (дата звернення 27.12.2020).
- 181. Ито, Тойо.** *Архитектура электронной эпохи.* [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.forma.spb.ru/magazine/articles/d_014/main.shtml (дата звернення 3.04.2021).
- 182. Пономарёв, В.А., 2012.** Архитектурная тектоника. Уральская государственная архитектурно художественная академия. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Stroitelstvo/32912.doc.htm (дата звернення 7.12.2019), назва з екрану.
- 183. «Румынский» Буджак, часть вторая, 2020.** [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://bessarabia.ua/istoriya/rumynskij-budzhak-chast-vtoraya/> (дата звернення 19.03.2021).

- 184. Рябухина О.В., 2015.** Чернихов – анахронизм, «*Colta.ru | Всё о культуре и духе времени*», [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.colta.ru/articles/art/9547chernihovanahronizm> (дата звернення 10.03.2020), назва з екрану.
- 185. Словник архітектурно-реставраційних термінів, 2015 – 2021.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://terms.archodessa.com/all/narodnaya-arhitektura/> (дата звернення 27.03.2020).
- 186. Украинская Амазония, 2018.** Как в парке «Тузловские лиманы» обустроивают территорию (фотогалерея). [Електронний ресурс].
Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/photo_tuzly_lagoons/29422007.html (дата звернення 27.03.2020), назва з екрану.
- 187. Фролова, Н.Е., 2020.** Кризис суждения. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [archi.ru»world/48053/krizis_suzhdeniya](http://archi.ru/world/48053/krizis_suzhdeniya) (дата звернення 18.12.2020).
- 188. Ярема, Л.В., 2020.** Перспективи розвитку сільського зеленого туризму. «*Ефективна економіка*» (фахове видання), № 5. Дніпровський арго-економічний університет. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/71.pdf (дата звернення 25.12.2020).
- 189. Eszter, Propsz, 2001.** Der "Baum" als Metapher für Multikulturalität in der ungarndeutschen Gegenwartsliteratur. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.inst.at/studies/s_0610_d.htm (Офіційний сайт Ін-ту досліджень регіональних і транснаціональних процесів, м. Відень) (дата звернення 3.04.2021).
- 190. FolkWEB, 2009-2021.** Из истории Измаила. Измаильский уезд и Измаильская область 7.12.1940 – 15.02.1954 гг. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.izmailonline.com/> (дата звернення 3.04.2021).
- 191. Jelincic, Daniela, 2001.** Tourism, heritage and globalization. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.inst.at/studies/s_0604_e.htm (Офіційний сайт Ін-ту досліджень регіональних і транснаціональних процесів, м. Відень) (дата звернення 24.01.2021).
- 192. Siemann, Ferdinand, 1936.** *Bericht an die Historische Kommission zur Bauerntumsforschung*, Warmesen. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://www.kirchner-raddestorf.de/heimat/regional/ndswohn.htm> (дата звернення 3.04.2021).

**Картографічні ресурси (Європа, Україна, Бессарабія, Буджак),
дані перепису населення Буджака**

193. Етнографическая карта Европы 1915 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.imgur.com/11RCK0L.jpg> (дата звернення 25.08.2020 р.).

194. Климат. Карта Украины в соответствии с климатической классификацией Кёппена. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Классификация_климатов_Кёппена (дата звернення 25.08.2020 р.).

195. Карта природных зон Украины. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://stat.nonews.co/ukraine/maps/natural-areas/> (дата звернення 4.04.2021 р.).

196. Физическая карта Украины. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.imbf.org/karty/images/large_detailed_physical_map_of_ukraine_with_other_marks.jpg (дата звернення 25.08.2020 р.).

197. Области УССР в 1940–1945 годах. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dic.academic.ru/pictures/wiki/files/52/400px_Ukraine_1940_1945.png (дата звернення 25.08.2020 р.).

198. Етнографічна карта України, 1949 р. (за В.М. Кубійовичем) [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.karty.by/tag/украина_ukraine/page/14/ (дата звернення 26.12.2020 р.).

199. Коренные народы современной Украины. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://domik.ua/pic/publication_190388_img9d89f197a9c23803b474b5cd92199e21_620x0.png (дата звернення 25.08.2020 р.).

200. Архітектурно-етнографічне районування України (за В.П. Самойловичем). [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.aratta_ukraine.com/textua/20130214035216.gif (дата звернення 25.08.2020 р.).

- 201. Головні етнографічні регіони України XVIII – XX ст. (за І.М. Гончаром)** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://gloss.ua/file/17/02/02/b6-ik.jpg> (дата звернення 6.04.2021 р.).
- 202. Етнографічні регіони України станом на XIX – поч. XX ст. (за Т.В. Косміною та О.Ю. Косміною).** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://itinery.com.ua/ru/article/view/u-poshukakh-svoho-pokhodzhennia-vyvchaiemo-istoryko-etnografichni-rehionu-ukrainy> (дата звернення 6.04.2021 р.).
- 203. Макарчук, С.А., 2012. Історико-етнографічні райони України.** Навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 352 с. С. 38–39.
- 204. Административная карта Румынского королевства в 1930 г.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Румыния#/media/Файл:Greater_Romania_Historical_Provinces.png (дата звернення 4.04.2021 р.).
- 205. История административно-территориального деления Румынии.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a4/Tinuturi_Romania.svg/200px_Tinuturi_Romania.svg.png (дата звернення 25.08.2020 р.).
- 206. Карта губерний: Херсонской, Екатеринославской, Таврической и Области Бессарабской. С.-Петербург, 1857 г.** Из кн.: Подробный атлас Российской империи. Сост. Н. И. Зуев. 1860 г. СПб.: 16 с.; 22 л. карт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://q map.ru/карта южных губерний россии 1857 года 2/#more 1722> (дата звернення 22.01.2021 р.).
- 207. Этнографическая карта сельского населения Бессарабии.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/57474-etnograficheskaya-karta-selskogo-naseleniya-bessarabii> (дата звернення 6.04.2021 р.).
- 208. Население Бессарабской губернии по переписи 1897 г.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Бессарабская_губерния#/media/Файл:1897_Gov_Bessarab_ethno.jpg (дата звернення 4.04.2021 р.).

209. Губернаторство Бессарабия (1941–1944). [Электронный ресурс]. Режим доступа:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e9/GUVERNAMANTUL_BASARA_BIEI.png (дата звернения 25.08.2020 г.).

210. Harta etnica a Basarabiei, 1930. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Файл%3AHarta_etnica_a_Basarabiei.png (дата звернения 22.01.2021 г.).

211. Harta Bugeac Basarabia de sud 1930. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ro.wikipedia.org/wiki/Fișier:BB_HARTA_BUGEAC_BASARABIA_DE_SUD_1930.png (дата звернения 25.08.2020 г.).

212. Статистическое описание Бессарабии или Буджака. Аккерман, 1899. 523 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://kraeved.od.ua/book/s/statisticheskoe_opisanie_bessarabii.php (дата звернения 4.04.2021 г.).

213. Из истории Измаила. Измаильский уезд и Измаильская область 7.12.1940 – 15.02.1954 гг. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.izmailonline.com/index/0-40> (дата звернения 25.08.2020 г.).

214. Измаильский район с 1857 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/fb/Cahul_Ismail_si_Bolgrad.PNG/220px_Cahul_Ismail_si_Bolgrad.PNG (дата звернения 25.08.2020 г.).

215. Карта Буджака и Северного Причерноморья (1737 г.). [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/b/bf/Theatrum_Belli_Ao_MDCCXXXVII._L%27Isle.png/1024px_Theatrum_Belli_Ao_MDCCXXXVII._L%27Isle.png (дата звернения 25.08.2020 г.).

216. Буджак – историческая область между устьями Дуная и Днестра. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Буджак#/media/Файл:Trajan's_Wall_by_Veltman.jpg (дата звернения 25.08.2020 г.).

- 217. Tatarbunar (ethnic).** [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Файл:Tatarbunar_\(ethnic\).JPG](https://ru.wikipedia.org/wiki/Файл:Tatarbunar_(ethnic).JPG) (дата звернення 4.04.2021 р.).
- 218. Этническая карта украинского Буджака по переписи, 2001.** Міжнародний форум в єврозоні «Нижній Дунай». *Viața Libera*, Ediția a II-a, Izmail, 25-27 May 2001. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Буджак#/media/Файл:Bugeac-ethnic.png> (дата звернення 4.04.2021 р.).
- 219. Киссе, А.И., Пригарин, А.А., Станко, В.Н. (ред.), 2014. Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины.** Одесса: PostScriptUm СМІЛ, 744 с. С. 13.
- 220. Киссе, А.И., Пригарин, А.А., Станко, В.Н. (ред.), 2014. Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины.** Одесса: PostScriptUm СМІЛ, 744 с. С. 157.
- 221. Новая карта Украины: какие районы появятся в областях, 2020.** [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://tsn.ua/ru/ukrayina/novaya-karta-ukrainy-kakie-rayony-pravitelstvo-predlagaet-sozdat-1564404.html> (дата звернення 6.04.2021 р.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ІЛЮСТРАЦІЙ ТА ТАБЛИЦЬ

Таблиця 1.4. Вибір об'єктів дослідження

Таблиця 1.4. Вибір об'єктів дослідження
1. Герб Одеської обл. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://lh3.googleusercontent.com/p_3udx9U_1A-3t8a_h1IldBoSUzsnI2WS4fJXAqLA0wfPAqDY8dEN2zqSgv4w1c25Zg0=s87 (дата звернення 29.03.2021 р.).   2. Герб Саратського району Одеської обл. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://encrypted-

tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRu6dZcvageX_hkJ78MnGcUY3_d3_kGZ73 CIdDcGvFZB-pwi8THubpZLfRFygmY8RE0iQM&usqp=CAU (дата звернення 29.03.2021 р.).

3. Герб Арцизького району Одеської обл. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://images.vector-images.com/168/artsyzskyi_rayon_coa.gif (дата звернення 29.03.2021 р.).

4. Герб Татарбунарського району Одеської обл. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.heraldicum.ru/ukraine/towns/images/tatarbunar1.gif> (дата звернення 29.03.2021 р.).

5. Современная укр. часть Буджака, в границах Румынии 1918-1940. https://historia-pl.ucoz.ru/_ph/42/190249188.png (дата звернення 29.03.2021 р.).

6. План колонии Сарата. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo?fbid=3800324280075085&set=a.876762512431291> (дата звернення 29.03.2021 р.).

7. Museum of Folk Architecture and Ethnography in Pyrohiv. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Museum_of_Folk_Architecture_and_Ethnography_in_Pyrohiv_-_old_house_-_2367-1.jpg (дата звернення 29.03.2021 р.).

Таблиця 3.4. Процес заселення Буджака різними народами

1. Шмидт Уте, 2015. *Бессарабия. Немецкие колонисты Причерноморья: очерки*. Одесса: Optimum, 474 с.: илл. ISBN 978 966 344 606 6.

2. Киссе, А.И., Пригарин, А.А., Станко, В.Н. (ред.), 2014. *Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины*. Одесса: PostScriptUm СМІЛ, 744 с.

Таблиця 3.9. Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі (прикладі з Буджака та зарубіжжя)

1. Краплі дощу, роси. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.pinterest.com/pin/277956608222254975/> (дата звернення 26.01.2020 р.).

2. Древние символы крестьянской избы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://urok.1sept.ru/articles/604337> (дата звернення 26.01.2020 р.).
3. Меерович, М.Г., 2014. Древнерусский языческий стиль в декоре деревянной гражданской архитектуры г. Иркутска. *Баландинские чтения: Сборник статей VIII научных чтений памяти С.Н. Баландина*. Новосибирск, 18–20 апреля 2013 г., Составитель Д.Д. Бушма; Новосибирская государственная архитектурно-художественная академия; Музей истории архитектуры Сибири им. С.Н. Баландина. Новосибирск, 2014. 560 с., ил. ISBN 978 5 89170 143 4. С.161–166. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://books.totalarch.com/balandin_readings_vol_8_2014 (дата звернення 24.12.2020 р.).
4. Паросток. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.firestock.ru/wp-content/uploads/2013/10/fotolia_40491832_subscription_monthly_xl.jpg (дата звернення 26.01.2020 р.).
5. Самойлович, В.П., 1999. *Народна архітектура України в ілюстраціях* [упоряд. Ю. В. Самойлович]. Київ: Абрис, 279 с.: іл. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv.html (дата звернення 26.01.2020 р.).
6. Про наличники, «колесо Юпитера» и «хляби небесные». [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.mk.ru/upload/article_images/73/7d/b0/495_40285.jpg (дата звернення 26.01.2020 р.).
7. Півник. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://i.pinimg.com/originals/45/0b/8b/450b8b6c80ec9f1aa66aa5d295be9940.jpg> (дата звернення 26.01.2020 р.).
8. Лілея. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://i.pinimg.com/236x/83/31/60/8331606497dfcccc01f999720689938a.jpg>

(дата звернення 26.01.2020 р.).

9. Моисеенко, З.В., 1973. *Архитектура сельских жилых домов Молдавии*. Кишинев: Издательство «Картя Молдовеняскэ» 204 с., ил.

10. Виноград. [Электронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.simpalsmedia.com/999.md/BoardImages/160x120/07ff0b97c7631be0f4a8df8fac1de3bd.jpg> (дата звернення 26.01.2020 р.).

11. Сельские дома в Советской Молдавии. [Электронний ресурс]. Режим доступу: http://moimir.org/wp-content/uploads/2017/09/moldavskie_doma13.jpg (дата звернення 26.01.2020 р.).

12. Виноград. [Электронний ресурс]. Режим доступу: <http://hozvo.ru/resize/476/300/storage/photos/shares/2019/20/5cdbc2906d97.jpg> (дата звернення 26.01.2020 р.).

13. Old Romanian country house (around 1930). [Электронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/236x/ba/25/3c/ba253c3a5887a2a8f09ca9164837502dalb-traditional-house.jpg> (дата звернення 26.01.2020 р.).

14. Малина, В.В., 2007. *Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей*. Миколаїв. Артіль «Художній храм», 448 с.

15. Тарас, Я.Н., 1986. *Памятники архитектуры Молдавии (XIV – начало XX века)*. Кишинев, «Тимпул». 247 с.

16. Как разрисовывали сельские дома в Советской Молдавии. [Электронний ресурс]. Режим доступу: <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQ4h22HtS6NjImoGr60xdIhFNWkooJIULHLjZCfNx Cz9NyuEo0 &s> (дата звернення 26.01.2020 р.).

17. Мотузка. [Электронний ресурс]. Режим доступу: https://krepcom.ru/upload/iblock/195/rope_dzhut.jpg (дата звернення 26.01.2020 р.).

18. Этнография России. [Электронний ресурс]. Режим доступу:

- http://russia.yaxy.ru/rus_etnografia/imgsm/232_1.jpg (дата звернення 26.01.2020 р.).
19. Old Romanian country house (around 1930) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/236x/d5/33/89/d53389d1914504acd43d06fa7315237a-house-architecture-cus-damato.jpg> (дата звернення 26.01.2020 р.).
20. Боженци и Этыр – уникальные центры. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQVvPxpp63wmhBseU6q7I5wFs3J4XNnN4p1o_joBIQt2rwU3wiQ&s (дата звернення 26.01.2020 р.).
21. Молдавські в'їзні ворота. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRUAYpdT9ofmEPtAP881_xOEE5n6RLsJq1jKyuzwtxZWLJphe5S&s (дата звернення 26.01.2020 р.).
22. Помпейская печь в Славянске на Кубани. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://14.img.avito.st/208x156/6255465014.jpg> (дата звернення 26.01.2020 р.).
23. Виды двухраздельного болгарского жилища с различным расположением очага. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.arhplan.ru/history/building/typy-selskogo-zhilischa-bolgarii> (дата звернення 26.01.2020 р.).
24. Russian Wooden Lace from Tomsk. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQ4u7exlOtlgUSowtVdfoNjp97ci30mYIKWqMjQabJTMPtDAnw&s> (дата звернення 26.01.2020 р.).

Таблиця 3.10. Виявлення рис подібності декору історичних архітектурних стилів та народного декору в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака

1. Поляков, Е.Н., 2008. *Архитектурные ордера по Виньоле*. Учебное пособие. Е.Н. Поляков. Томск: Изд-во Том. гос. архит. строит. ун-та, 126 с., библи. 15, табл. 8, ил. 83.

2. Михаловский, И.Б., 2006. *Архитектурные формы античности*. М.: Архитектура, 240 с., ил.
3. Decorative. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ermitagedecor.com.ua/image/cache/catalog/rozetki/r193_500x500.png (дата звернення 30.01.2020 р.).
4. Davies, Nikolas, Jokiniemi, Erkki, 2008. *Dictionary of Architecture and Building. Construction*. Architectural Press, London.
5. Флоренция Via Porte Sante. Базилика Сан Миниато аль Монте. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://media.gettyimages.com/photos/florence_the_facade_of_san_miniato_al_monte_church_1989_picture_id56203919?s=612x612 (дата звернення 01.02.2020 р.).
6. Вальтер, Марк, Куаняр, Жером, 2004. *Лучшие дворцы эпохи романтизма*. Москва, изд-во «Астрель», 288 с.
7. Архітектурні терміни. Історія мистецтв. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://dic.academic.ru/pictures/es/274571.jpg> (дата звернення 30.01.2020 р.).
8. Воронецкий монастыр. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://lh4.googleusercontent.com/proxy/gjQgQ7GMHo1CKZPR_BZVcBwgLJbPvDbPxxKAcQi6HN5IyCeUPW651OHPD7MyQW4u7WtqqAw2KsPj_iOxwu1BFDVbxvHXkEucI (дата звернення 30.01.2020 р.).
9. Кох, В., 2005. *Энциклопедия архитектурных стилей*. Москва. 528 с.
10. Виноград на белом фоне. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://img.freepik.com/free_vector/pomona_italiana_5387659265.jpg?size=338&ext=jpg (дата звернення 30.01.2020 р.).
11. Деревянное зодчество. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://i.pinimg.com/originals/fa/c1/60/fac160dd8f385690a849d44a1d27d0e3.jpg> (дата звернення 30.01.2020 р.).
12. Stanley Palace, Chester. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Stanley_Palace,_Chester#/media/File:St

anley_Palace,_Chester.jpg (дата звернення 15.03.2021 р.).

13. Усадебные и сельские дома Великобритании эпохи Возрождения.

[Електронний ресурс]. Режим доступу: http://classic.totalarch.com/files/gha/renessans/renessans_451_2.png (дата звернення 30.01.2020 р.).

14. Мушля. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://74.img.avito.st/640x480/5794152474.jpg> (дата звернення 30.01.2020 р.).

15. Рокайль. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://permopera.ru/upload/medialibrary/0f2/0f2d877f273a5bd9fd8d0fdc246c5fbe.jpg> (дата звернення 30.01.2020 р.).

16. Малина, В.В., 2007. *Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей*. Миколаїв. Артіль «Художній храм», 448 с.

17. Мушля з перлиною. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.decorel.by/wp-content/uploads/2015/03/thumb_01243.jpg (дата звернення 30.01.2020 р.).

18. Расинэ, Огюст, 2004. Средневековое искусство, Ренессанс XVII – XIX вв. Орнамент всех времён и стилей, том II, М.: Арт-Родник. 250 с.

19. Вьюнок. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lekarstvennie-rasteniya.narod.ru/images/vyunok.jpg> (дата звернення 30.01.2020 р.).

20. Стил ь модерн в архит ектур е, орнамент ы декора. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://architan.ru/images/cms/data/lepnoj_dekor_2/915_lepnoy_decor.jpg (дата звернення 30.01.2020 р.).

21. Инсбрук (Тироль). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.la-belle-epoque.de/austria/austria/leopold2c.jpg> (дата звернення 30.01.2020 р.).

22. Мастерская мастера стеклодара Штернера. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&sl=fr&u=https://fr.wikipedia.org/wiki/Atelier_du_ma%25C3%25A9tre_verrier_Sterner&prev=search (дата звернення 30.01.2020 р.).

Таблица 3.19. Розташування символів у межах садиби/будинку

1. Древо жизни: значение символа. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://primetytut.ru/amulety/drevo-zhizni-simvol> (дата звернення 7.04.2021 р.).
2. Символ солнца в разных странах. <http://900igr.net/fotografii/izo/Krasivye-ornamenti/029-Simvol-solntsa-v-raznykh-stranakh.html>
3. Образцы резных наличников на окна. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://piramida-stroi.ru/raznoe/obrazcy-reznykh-nalichnikov-na-okna-derevyannye-nalichniki-na-okna-reznye-shablony-kartinki.html> (дата звернення 7.04.2021 р.).
4. Символика древних образов в русском народном искусстве. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://multiurok.ru/index.php/files/simvolika-drievnikh-obrazov-v-russkom-narodnom-iskusstvie.html> (дата звернення 7.04.2021 р.).
5. Саратовский район. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Саратовский_район#/media/Файл:Saratskiy_rayon_prapor.png (дата звернення 7.04.2021 р.).
6. Ростки (символ). [Электронный ресурс]. Режим доступа: [https://megabook.ru/article/Ростки%20\(символ\)](https://megabook.ru/article/Ростки%20(символ)) (дата звернення 7.04.2021 р.).
7. Wheat ideas. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://shutterstock.puzzlepix.hu/kereses?sort=popular&page=1&query=wheat+stalk> (дата звернення 7.04.2021 р.).
8. Кох, В., 2005. *Энциклопедия архитектурных стилей*. Москва. 528 с.
9. Квіти. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://lh3.googleusercontent.com/uVHhv4nSzGfeeB7jzjLd02TUkJBvwC5jsN9Cxg-PWHSaBJcNk7PRgxNkZ09WY_quW-X-Uw=s85 (дата звернення 7.04.2021 р.).
10. Трафареты для декора. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://tstmoskva.ru/steny/trafarety-dlya-dekora-svoimi-rukami-shablony-materialy-sovety-po-izgotovleniyu.html> (дата звернення 7.04.2021 р.).
11. Трафареты. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.magazin-trafaretov.ru/catalog/mini/?ip=0> (дата звернення 7.04.2021 р.).

12. Decorative vintage frames [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.123rf.com/stock-photo/certificate_border_black.html?sti=o1rippakxwoi14eq1a|& (дата звернення 7.04.2021 р.).

Таблиця 3.22. Приклади оформлення ініціалів власника, року будівництва на житлових будинках українців, росіян, болгар, молдаван, гагаузів, румунів, німців

1. Сволук в полтавском краеведческом музее, 18 век. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.ytimg.com/vi/mWj5HGau4iU/maxresdefault.jpg> (дата звернення 23.01.2020 р.).

2. Altes Land, Німеччина. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://farm5.static.flickr.com/4367/37007445095_aac586893c_b.jpg (дата звернення 22.01.2020 р.).

3. Етнографічний музей у с. Семенково Вологодської обл., Росія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nord-ursus.livejournal.com/196437.html> (дата звернення 22.01.2020 р.).

4. Молдавські села. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://minzik.livejournal.com/75582.html> (дата звернення 22.01.2020 р.).

5. Самойлович, В.П., 1999. *Народна архітектура України в ілюстраціях* [упоряд. Ю. В. Самойлович]. Київ, Абрис, 279 с.: іл. С. 168. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv.html (дата звернення 23.01.2020 р.).

6. Трансільванія, Румунія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/14/58/a8/1458a88e5331e5dd1b981ad61a31c091.jpg>

7. Casa Lisa. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://transylvaniatravel.net/unsere-reisen/casa-lisa/> (дата звернення 22.01.2020 р.).

8. Тыргу-Муреш (рум. Târgu Mureș), Трансільванія, Румунія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://a0.muscache.com/im/pictures/3860178/3a0b1e2b_original.jpg?aki_policy=large (дата звернення 22.01.2020 р.).

9. Біксад, округ Сату Марє, Румунія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ro.pinterest.com/pin/392376186272003739/> (дата звернення 23.01.2020 р.).
10. Altes Land, Німеччина. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://www.fotografie-architektur.de/images_stockphoto_1a-3/Altes_Land_\(6900711\).jpg](http://www.fotografie-architektur.de/images_stockphoto_1a-3/Altes_Land_(6900711).jpg) (дата звернення 22.01.2020 р.).
11. Марамуреш, Румунія. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/e7/cf/ef/e7cfef33d5b3a16f72152c28b3528005.jpg> (дата звернення 23.01.2020 р.).
12. Традиційний румунський будинок. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/236x/44/f9/6b/44f96b940b88884d97f918b9fc5e3815-europe-centrale-eastern-countries.jpg> (дата звернення 22.01.2020 р.).
13. Моисеенко, З.В., 1973. *Архитектура сельских жилых домов Молдавии*. Кишинев, «Картя Молдовеняскэ», 204 с., ил.

Таблиця 3.23. Типи традиційних житлових будинків центрального Буджака за національною приналежністю (кінець XIX – XX ст.)

Українці:

1. Соняшник. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://i1.rozetka.ua/goods/8641890/61001057_images_8641890192.jpg (дата звернення 22.07.2020 р.).
2. Подсолнухи. Векторные иллюстрации. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://st.depositphotos.com/1072020/2912/v/950/depositphotos_29125225-stock-illustration-vector-sunflower-floral-background.jpg (дата звернення 22.07.2020 р.).
3. Украинское село. Этнографический комплекс. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zefit.in.ua/etnografichnij-kompleks-ukrayinske-selo-s-buzova/> (дата звернення 22.07.2020 р.).
4. Дубова, Н.В., Потапкін, В.С. Харитонов, В.В., 2018. *Народні ремесла і промисли*. Навчально-методичний посібник. Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини. Умань. С. 8.
5. Самойлович, В.П., 1999. *Народна архітектура України в ілюстраціях*. [упоряд.

Ю. В. Самойлович]. Київ, Абрис, 279 с., іл. С. 163. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv.html (дата звернення 8.04.2021 р.).

6. Embroidered Old Handmade Crossstitch Ethnic Ukrainian [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakagioboi.ru/img/fotooboi/z/551373238.jpg> (дата звернення 22.07.2020 р.).

7. Storybook. House Seattle. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/03/f1/67/03f16786f684cbf568b4034916c1ca83.jpg> (дата звернення 22.07.2020 р.).

8. Самойлович, В.П., 1999. *Народна архітектура України в ілюстраціях*. [упоряд. Ю. В. Самойлович]. Київ, Абрис, 279 с., іл. С. 188. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/irbis_nbuv.html (дата звернення 8.04.2021 р.).

**Таблиця 3.23 (продовження 1). Типи традиційних житлових будинків
центрального Буджака за національною приналежністю
(кінець XIX – XX ст.)**

Росіяни:

1. Ромашка садовая многолетняя. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://besplatka.ua/aws/22/99/42/77/romashka_sadovaya_belaya_mноголетnyaya_sazhency_photo_71eb.jpg (дата звернення 22.07.2020 р.).

2. Russian Traditional Wood Carving. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://image.shutterstock.com/image-vector/russian-traditional-wood-carving-exterior-260nw-173073290.jpg> (дата звернення 22.07.2020 р.).

3. Русский народный орнамент. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://urok.1sept.ru/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/100663/img13.jpg> (дата звернення 22.07.2020 р.).

4. Русская Архитектура. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/47/fe/be/47febe26e34a9ed3727581dcb5dcc2ea.jpg> (дата звернення 22.07.2020 р.).

5. Изба Костромской губернии. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.perunica.ru/uploads/posts/2011_12/1325339597_1.jpeg (дата звернення

22.07.2020 р.).

6. Русский орнамент. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/51/f5/45/51f545e9621e63d5485a387cefb98600.jpg> (дата звернення 22.07.2020 р.).

**Таблиця 3.23 (продовження 2). Типи традиційних житлових будинків
центрального Буджака за національною приналежністю
(кінець XIX – XX ст.)**

Болгари:

1. Троянда. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://econ.bg/pictures/123858_620_.jpg (дата звернення 22.07.2020 р.).

2. Drawings. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/c1/6b/a5/c16ba58cf4f19d1b61247354a1bea324.gif> (дата звернення 22.07.2020 р.).

3. Фолклорни шевици. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://i.pinimg.com/236x/d9/fd/4d/d9fd4da41392e2627c34bbc29deb058e_bulgarian_embroidery_designs.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).

4. Малина, В.В., 2007. Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей. Миколаїв. Артіль «Художній храм», 448 с. С. 56.

5. Coat of arms of Bulgaria. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://abali.ru/wp-content/uploads/2011/01/Coat_of_arms_of_Bulgaria.png (дата звернення 23.07.2020 р.).

6. Малина, В.В., 2007. Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – поч. XX ст.: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей. Миколаїв. Артіль «Художній храм», 448 с. С. 73.

7. Малко Тырново. Исторический музей. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.votpusk.ru/gallery/large/66603.jpg> (дата звернення 2.04.2021 р.).

8. Болгарский дом эпохи Возрождения. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://richhouse.eu/rhnew/wp-content/uploads/2015/07/dsc_0086.jpg (дата звернення

23.07.2020 р.).

9. Традиционная болгарская городская къща. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.malkotarnovo.org/snimki/muzei_b.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).

**Таблица 3.23 (продовження 3). Типи традиційних житлових будинків
центрального Буджака за національною приналежністю
(кінець XIX – XX ст.)**

Молдавани:

1. Шипшина. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://i.pinimg.com/originals/1d/51/9d/1d519dbee3b32cd70fa35e26f3d24bb7.jpg> (дата звернення 23.07.2020 р.).

2. Coat of arms of Moldova. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a3/Coat_of_arms_of_Moldova.svg/477px_Coat_of_arms_of_Moldova.svg.png (дата звернення 23.07.2020 р.).

3. The Moldavian national ornaments. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://i.pinimg.com/236x/1c/7e/e7/1c7ee74e4e43b2935697aa4b89aed3c4hobbytobring.jpg> (дата звернення 23.07.2020 р.).

4. «О чём может рассказать обыкновенный молдавский ковёр?» [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://static.locals.md/2017/01/ornamente_11.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).

5. Romanian traditional motifs – MOLDOVA. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://i.pinimg.com/originals/a9/37/67/a937673080a1f7c6228f1441d0e53663.jpg> (дата звернення 23.07.2020 р.).

6. Достопримечательности юга Молдовы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.moldovenii.md/resources/files/photo/0/f/0ffdab2186e9993eede83f31cb1afd58_845_800.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).

7. Моисеенко, З.В., 1973. *Архитектура сельских жилых домов Молдавии*. Кишинев: Издательство «Картя Молдовеняскэ». 204 с., ил. С. 34.

8. Моисеенко, З.В., 1973. *Архитектура сельских жилых домов Молдавии*. Кишинев: Издательство «Картя Молдовеняскэ». 204 с., ил. С. 64.
9. Climăuții de Jos, raionul Șoldănești – Moldovenii. [Электронный ресурс]. Режим доступа:
http://moldovenii.md/resources/files/photo/9/a/9af6176459f548b478ff6e266d075acc_849_800.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).
10. Дом в Садова, Кэлэраш. [Электронный ресурс]. Режим доступа:
https://romaniadacia.files.wordpress.com/2014/10/moldova_casa_taraneasca_motive_astronomice.jpg?w=529&h=364 (дата звернення 23.07.2020 р.).
11. Крестьянский дом музей, с. Кошерница, Криулень. [Электронный ресурс]. Режим доступа:
http://m.moldovenii.md/resources/files/photo/a/0/a0364c7df79cbcf8b79820b176d8dfe0_915.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).
12. Павильоны республик и областей. Часть III. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://moscow-walks.livejournal.com/2361284.html> (дата звернення 23.07.2020 р.).

**Таблица 3.23 (продовження 4). Типи традиційних житлових будинків
 центрального Буджака за національною приналежністю
 (кінець XIX – XX ст.)**

Гагаузи:

1. Geranium pratense. [Электронный ресурс]. Режим доступа:
<https://i.pinimg.com/originals/d1/60/05/d16005de35f1277f46e08abdb7599739.jpg>
 (дата звернення 23.07.2020 р.).
2. Герань луговая, или журавельник. [Электронный ресурс]. Режим доступа:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/8/8e/Illustration_Geranium_silvaticum.jpg/440px_Illustration_Geranium_silvaticum.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).
3. История гагаузского ковроделия – BIBLIOTECA. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://ciachirhasdeu.wordpress.com/2016/06/20/история-гагаузского->

ковроделія/ (дата звернення 23.07.2020 р.).

4. Моисеенко, З.В., 1973. *Архитектура сельских жилых домов Молдавии*. Кишинев: Издательство «Картя Молдовеняскэ». 204 с., ил. С. 93.

5. Гагаузія, 20 років історії, 1990–2010. Комрат – 2010 р. С. 123. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://issuu.com/065825/docs/gagauziya_20_yil (дата звернення 23.07.2020 р.).

6. Народная архитектура Чишмикиоя. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://cesma.md/narodnaya-arhitektura-chishmikioya/> (дата звернення: 9.04.2021 р.).

7. Гагаузія. Комрат. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://griphon.livejournal.com/297248.html> (дата звернення 23.07.2020 р.).

8. Гагаузія. Комрат. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://griphon.livejournal.com/297248.html> (дата звернення 23.07.2020 р.).

9. Гагаузія. Комрат. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://griphon.livejournal.com/297248.html> (дата звернення 23.07.2020 р.).

10. Гагаузія, 20 років історії, 1990–2010. Комрат – 2010 р. С. 251. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://issuu.com/065825/docs/gagauziya_20_yil (дата звернення 23.07.2020 р.).

11. Одесская область: Фрумушика Нова. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dumskaya.net/pics/c4/picturepicture_3844383338926_32529.JPG (дата звернення 23.07.2020 р.).

**Таблиця 3.23 (продовження 5). Типи традиційних житлових будинків
центрального Буджака за національною приналежністю
(кінець XIX – XX ст.)**

Румуни:

1. Майское цветение шиповника. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/1d/51/9d/1d519dbec3b32cd70fa35e26f3d24bb7.jpg> (дата звернення 23.07.2020 р.).

2. Герб Румынии в 1992 – 2016 гг. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Герб_Румынии (дата звернення 23.07.2020 р.).

3. Traditional Romanian motifs. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/5a/d9/21/5ad9214083e048f3fc53d224beda7feb.jpg> (дата звернення 23.07.2020 р.).
4. Best ie romaneasca images. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://line.17qq.com/articles/srcuawhscx.html> (дата звернення 23.07.2020 р.).
5. Best ie romaneasca images. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/originals/8e/c1/64/8ec1647816b02870077338bdc1712fd2.jpg> (дата звернення 23.07.2020 р.).
6. Maramures. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://i.pinimg.com/236x/0f/7a/3f/0f7a3f596d533b23a06921787e52269e.jpg> (дата звернення 23.07.2020 р.).
7. Ciocanesti Village. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.viata libera.ro/media/k2/items/cache/c0772395f7c730d0b3b0381e98ba7ca5_L.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).
8. Nyaralás, 2007. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://karpatutak2.blogspot.com/2017/01/erdelyi-nyaralas-2007-julius-20-es_17.html (дата звернення 8.04.2021 р.).
9. Traditional Romanian Folk Art. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://image.shutterstock.com/image-vector/traditional-romanian-folk-art-knitted-600w-522730027.jpg> (дата звернення 23.07.2020 р.).
10. Ciocanesti Village. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://romaniatourstore.com/blog/best-outdoor-activities-romania/ciocanesti-village/> (дата звернення 23.07.2020 р.).

**Таблиця 3.23 (продовження б). Типи традиційних житлових будинків
центрального Буджака за національною приналежністю
(кінець XIX – XX ст.)**

Німці:

1. Best flowers images in 2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://i.pinimg.com/236x/42/69/e4/4269e481b6024c4ae0627eb1d5455c70_wrist

- tattoos shortbread cookies.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).
2. DEU Preist COA. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://dic.academic.ru/pictures/wiki/files/87/Wappen_von_Preist.png (дата звернення 23.07.2020 р.).
3. Герб Баден Вюртемберга. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Герб_Баден-Вюртемберга (дата звернення 23.07.2020 р.).
4. Werkstatt für historische Stickmuster: August 2012. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://historischestickmuster.blogspot.com/2012/08/> (дата звернення 8.04.2021 р.).
5. Black Forest Open Air Museum. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://d2me0fuzw8a1c5.cloudfront.net/sites/default/files/styles/large/public/images/16114/23321_2.jpg (дата звернення 23.07.2020 р.).
6. Ferienhaus Kaiser, Agathenburg. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.traum-ferienwohnungen.ch/45698/> (дата звернення 23.07.2020 р.).
7. Fachwerkhaus Verden/Aller (Niedersachsen) Foto. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.fotocommunity.de/photo/norddeutsches-fachwerkhaus-bildergalerie/38017864> (дата звернення 23.07.2020 р.).
8. Фахверковая архитектура – история возникновения, технологические особенности. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://drevox.com/fahverkovaya-arhitektura-istoriya-vozniknoveniya/> (дата звернення 23.03.2021 р.).
9. Культурные центры Запорожья. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://sfw.so/1149027957-dom-muzey-nemeckih-kolonistov-v-sele-ruchaevka-zaporozhe.html> (дата звернення 23.07.2020 р.).

Таблица 4.5. Типи символів традиційного житлового будинку / садиби у триєдиній системі архітектурної семантики (на прикладі центрального Буджака)

1. Барабанов, А.А., 1998. Семиотические основы художественного языка

архитектуры. Человек и город: Пространство, формы, смысл. Ред. А.А. Барабанов. *Материалы конгресса Международной ассоциации семиотики пространства в Санкт-Петербурге*, в 2 т. Екатеринбург, Архитектон. С. 107–139.

2. Гавра, Д.П., 2011. *Основы теории коммуникации*. Учебное пособие. Стандарт третьего поколения. С-Пб.: Питер, 288 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://uchebnikfree.com/teoriya_kommunikatsii_1295/logicheskaya_model_znaka_38575.html (дата звернення 26.03.2020 р.).

3. Дмитренко, А.Ю., 2011. *Основы та методи архітектурного проектування*. Навчальний посібник. Полтава: ПолтНТУ. 269 с.

Таблица 4.6. Зіставлення архітектурно-планувальної структури традиційних житлових будинків Буджака

1. Киссе, А.И., Пригарин, А.А., Станко, В.Н. (ред.), 2014. *Буджак: историко-этнографические очерки народов юго-западных районов Одесщины*. Одесса: PostScriptUm СМІЛ, 744 с.

2. Самойлович, В.П., 1989. Народное архитектурное творчество Украины. 2-е издание, переработанное и дополненное. К.: Будівельник. 344 с.

3. Самойлович, В.П., 1972. *Українське народне житло (кінець XIX – початок XX ст.)*. К., Наукова думка, 56 с.

4. Диалектные названия русского крестьянского жилища. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://iamruss.ru/dialektnye_nazvaniya_russkogo_krestyanskogo_zhilishha/ (дата звернення 18.08.2020).

5. Типы сельского жилища Болгарии. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.arhplan.ru/history/building/tipy-selskogo-zhilischa-bolgarii> (дата звернення 19.08.2020).

6. Моисеенко, З.В., 1987. *Архитектура сел Украины*. З.В. Моисеенко, В.Н. Косенко, Ю.А. Косенко, др. К., Будівельник, 175 с. С. 93–94.

7. Маруневич, М.В., 1975. Некоторые особенности развития народного жилища гагаузов в XIX – начале XX века. *СЭ*. № 5.

8. Типы румынского народного жилища. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.arhplan.ru/history/building/tipy_rumynskogo_narodnogo_zhilischa (дата звернення 18.08.2020).
9. Case reprezentative de arhitectură. Departamentul de Istoria & Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://relevee.uauim.ro/media/relevee/disp/061dcb15d0f11cc7bc4dff46f15b23403c01a1de.jpg> (дата звернення 29.03.2021).
10. Siemann, Ferdinand, 1936. *Bericht an die Historische Kommission zur Bauernforschung*, Warmesen. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.kirchner-raddestorf.de/heimat/regional/ndswohn.htm> (дата звернення 3.04.2021).

Таблиця 4.9. Формування алгоритму застосування декоративно-художніх засобів виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст.

1. Muzeul Satului. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://navtur.pl/place/show/3942,muzeum_wsi_w_bukareszcie (дата звернення 26.12.2020 р.).
2. Outline Of Tree. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.seekpng.com/ipng/u2e6e6o0y3w7e6o0_img_fotki_yandex_ru_20_tree_png, (дата звернення 26.12.2020 р.).
3. Imágenes de Foliar. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.freepik.es/vector_gratis/conjunto_elementos_planos_bosque_9399468.htm#page=1&query=Foliar&position=40 (дата звернення 26.12.2020 р.).
4. Árbol de la vida Celtas. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.freepng.es/png_rz63cv/ (дата звернення 26.12.2020 р.).
5. Проект: Дерево жизни. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.vishivay.com/stitch_projects/more/1431.html (дата звернення 26.12.2020 р.).

Таблиця 5.2. Приклади історичних міст-музеїв, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнопарків, етнографічних центрів та комплексів.

Зарубіжна практика

1. Скансен. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Скансен> (дата звернення 22.07.2020 р.).
2. Музей Скансен. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://planetofhotels.com/shveciya/stokgolm/muzej skansen> (дата звернення 22.07.2020 р.).
3. Этнографический музей Майхауген. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.norge.ru/maihaugen_museum/ (дата звернення 22.07.2020 р.).
4. Музей «Майхауген». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.votpusk.ru/country/dostoprим_info.asp?ID=1474 (дата звернення 22.07.2020 р.).
5. Музей под открытым небом Гессенпарк. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.badhomburgtourismus.de/ru/entdecken/ausflug_hessenpark.htm (дата звернення 22.07.2020 р.).
6. Земля Гессен. Германия. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.chaika.ru/lands/reg/3/> (дата звернення 22.07.2020 р.).
7. Лимбург на Лане (Limburg an der Lahn). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.otzyv.ru/read.php?id=188591> (дата звернення 22.07.2020 р.).
8. Прогулки в окрестностях Амстердама: деревня Заансе Сханс зимой [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.otzyv.ru/read.php?id=184138> (дата звернення 22.07.2020 р.).
9. Деревня Заансе Сханс, Нидерланды. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.facerussia.ru/tourism/23665.html> (дата звернення 22.07.2020 р.).
10. Город Сантана и дома с соломенными крышами. Мадейра, Португалия. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://s30556912786.mirtesen.ru/blog/43632121528/Gorod_Santana_i_doma_s_solomennymi_kryishami. Madeyra, Portugal (дата звернення 22.07.2020 р.).

11. Дом разбитой посуды. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://secondstreet.ru/blog/dacha/dom_razbitoj_posudy_trafik.html (дата звернения 22.07.2020 г.).
12. Дом разбитой посуды. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://e_w_e.ru/dom_razbitoj_posudy_tvorenie_zhizni_francuzskogo_mastera/ (дата звернения 22.07.2020 г.).
13. Balaton útikönyvek. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://napibalaton.blogspot.com/2014/04/ahol_eldobod_az_agyag.html (дата звернения 22.07.2020 г.).
14. Балатон, Тихань и озеро Хевиз. Венгрия. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://tanyacher.livejournal.com/11459.html> (дата звернения 22.07.2020 г.).
15. Полуостров Тихань. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.thermal.hu/about_hungary/tihany.htm (дата звернения 22.07.2020 г.).
16. Полуостров Тихань – жемчужина Балатона. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://budapest_hu.ru/poluoostrov_tihany_zhemchuzhina_balatona/ (дата звернения 22.07.2020 г.).
17. Чичманы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.votpusk.ru/country/dostoprим_info.asp?ID=23672 (дата звернения 22.07.2020 г.).
18. Деревня Чичманы. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://ru.infoglobe.cz/tip_na_vylet/sk_cicmany_not_just_beauty_of_folk_architecture_vi/ (дата звернения 22.07.2020 г.).
19. Holašovice. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.navzduchu.cz/ostatni/vzdušna_galerie/trochu_umele_lidove_baroko/ (дата звернения 22.07.2020 г.).
20. Достопримечательности южной Чехии. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://blogtani.ru/czech/dostoprimechatel_nosti_yuzhnoj_chehii/ (дата звернения 22.07.2020 г.).
21. Голашовице – Holašovice. [Электронный ресурс]. Режим доступа:

<http://www.praga.praha.ru/holasovice/> (дата звернення 22.07.2020 р.).

22. Хаутон, Кембриджшир. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ru.knowledgr.com/01388306/ХаутонКембриджшир> (дата звернення 22.07.2020 р.).

23. Хоутон, Кембриджшир. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&sl=en&u=https://en.wikipedia.org/wiki/Houghton,_Cambridgeshire&prev=search (дата звернення 22.07.2020 р.).

24. Средневековая деревня Кастл Кумб – Castle Combe. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.myworldtravel.ru/castle_combe/ (дата звернення 22.07.2020 р.).

25. Котсуолд. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://btwomen.com.ua/travel/kotsuold_zhivopisnoe_serdtse_anglii_v_grafstve_glostershira_3894.html (дата звернення 22.07.2020 р.).

26. Castle Combe. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Castle_Combe (дата звернення 22.07.2020 р.).

27. Castle Combe – the home of our Newman ancestors. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dina8.f2s.com/combe.htm> (дата звернення 22.07.2020 р.).

28. Архитектурно-этнографический комплекс «Этыр». [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.etar.org/index_ru.htm (дата звернення 22.07.2020 р.).

29. Природный парк Болгарка в 2020. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.turizm.ru/bulgaria/gabrovo/places/prirodnyj_park_bolgarka/ (дата звернення 22.07.2020 р.).

30. Пурех. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Пурех> (дата звернення 22.07.2020 р.).

31. К истории производства поддужных колокольчиков в России [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mybells.ru/statyi.php3?st=ganulich> (дата звернення 22.07.2020 р.).

32. Поддужные колокольчики. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.antikvar.su/index.php?http_id_part=104 (дата звернения 22.07.2020 г.).
33. Семёново. Музей деревянного зодчества Вологодской области. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://nordursus.livejournal.com/196437.html> (дата звернения 22.07.2020 г.).
34. Этнографический центр «Моя Россия». [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.otelrus.ru/krasnaya_polyana/moya_rossia (дата звернения 22.07.2020 г.).
35. Казань. Пёстрая Старо-Татарская слобода. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://russiantourism.ru/travels/travels_19324.html (дата звернения 22.07.2020 г.).
36. Фотоотчёт о Старо-Татарской слободе. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://qazan.livejournal.com/92222.html> (дата звернения 22.07.2020 г.).
37. Старая Татарская слобода. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://komandak.ru/Татарстан/старая_татарская_слобода (дата звернения 22.07.2020 г.).
38. Залипье – деревня с расписными домами в Польше. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://goneva.net.ua/photogab/418_zalipe_derevnya_s_raspisnymi_domami_v_polshe.html (дата звернения 22.07.2020 г.).
39. Деревня Бьертан. Румыния. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://lookmytrips.com/56ec6cfbff936776f20a384b/derevnia_bertan_rumyniia_ff9367 (дата звернения 22.07.2020 г.).
40. В пустой комнате: как спасали распадающиеся браки в Средневековье. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.aneews.com/p/73533754_v_pustoj_komnate_kak_spasali_raspadayushhiesya_braki_v_srednevekove/ (дата звернения 22.07.2020 г.).
41. Путешествие в Чоканешть, Румыния: окрашенная деревня Буковины. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&sl=en&u=https://historyfangirl.co>

m/travel ciocanesti romania bucovina painted houses/&prev=search (дата звернення 22.07.2020 р.).

42. MUNTE, VACANTE & ORASE. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://dovlecelulcalator.wordpress.com/2016/08/12/fost ai lele cand ai fost cu pluta pe rau in jos poveste de sf marie/](https://dovlecelulcalator.wordpress.com/2016/08/12/fost-ai-lele-cand-ai-fost-cu-pluta-pe-rau-in-jos-poveste-de-sf-marie/) (дата звернення 22.07.2020 р.).

43. Cel mai frumos sat din România unde toate casele sunt încondeiate. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.totb.ro/cel mai frumos sat din romania unde toate casele sunt incondeiate/](https://www.totb.ro/cel-mai-frumos-sat-din-romania-unde-toate-casele-sunt-incondeiate/) (дата звернення 22.07.2020 р.).

44. Балленберг – музей под открытым небом. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.meine-schweiz.ru/ru/article/article.php?id=2060> (дата звернення 22.07.2020 р.).

42. Швейцарский музей под открытым небом Ballenberg. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://translate.google.ru/translate?hl=ru&sl=fr&u=https://fr.wikipedia.org/wiki/Mus%25C3%25A9e_suisse_en_plein_air&prev=search (дата звернення 22.07.2020 р.).

43. Музей под открытым небом Балленберг. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.myswitzerland.com/ru/open air museum ballenberg.html](https://www.myswitzerland.com/ru/open-air-museum-ballenberg.html) (дата звернення 22.07.2020 р.).

44. Музей под открытым небом Балленберг (Ballenberg). [Електронний ресурс]. Режим доступу: [https://www.tury.ru/otzyv/id/204838 shveycariya brienc muzey pod otkrytym nebom ballenberg ballenberg](https://www.tury.ru/otzyv/id/204838-shveycariya-brienc-muzeu-pod-otkrytym-nebom-ballenberg-ballenberg) (дата звернення 22.07.2020 р.).

45. Altes Land. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://translate.google.com.ua/translate?hl=ru&sl=en&u=https://en.wikipedia.org/wiki/Altes_Land&prev=search (дата звернення 22.07.2020 р.).

46. Altes Land. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://translate.academic.ru/altes%20land/de/ru/> (дата звернення 22.07.2020 р.).

Таблица 5.3. Приклади вітчизняних етнографічних музеїв під відкритим небом

1. Українське село. Етнокомплекс. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

- http://ukrainaincognita.com/ru/khramy/ukrainske_selo_etno_kompleks (дата звернення 22.07.2020 р.).
2. Украинское село. Этнографический комплекс. [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://verywell.com.ua/offers/ekskursii_dlja_shkolnikov/etnograficheskiy_kompleks_ukrainskoe_selo/ (дата звернення 22.07.2020 р.).
3. Украинское село. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.pizzatravel.com.ua/rus/ukraina/5/ukrainskoe_selo (дата звернення 22.07.2020 р.).
4. Frumushika Nova. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://frumushika.com/nasha_istorija.html (дата звернення 22.07.2020 р.).
5. 10 лет. Юбилей у села Фрумушика Нова. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://odesskiy.com/regioni_odesskoj_oblasti/jubilej_u_sela_frumushika_nova.html (дата звернення 22.07.2020 р.).

**Таблиця 5.4. Етнографічний музей «Фрумушика-Нова»
(Одеська обл., Буджак)**

1. Одесский залив. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/314361> (дата звернення 29.03.2021 р.).
2. Етнографічний музей «Фрумушика-Нова». [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://dumskaya.net/news/frumushikanovaetnograficheskiymuzejzooparki019242/> (дата звернення 29.03.2021 р.).

Таблиця 5.7. Приклади оформлення дерев'яних фронтонів в народній житловій архітектурі

1. Самойлович, В.П., 1972. *Українське народне житло (кінець XIX – початок XX ст.)*. К., Наукова думка, 56 с. С. 164.
2. Сельская архитектура : Планы и фасады церквей, сельских и дачных домов, хозяйственных строений, сельско-фабричных зданий, ледников, беседок, купален, резьбы из дерева и проч., и проч., представленные в 150 рисунках на 60 таблицах, составленных К. Леве и К. Шульцом. – Санкт-Петербург: Издание книгопродавца-типографа М. О. Вольфа, б. г. – [60] л. ил. [Электронный ресурс].

Режим доступу:

<http://tehne.com/event/arhivsyachina/k-leve-k-shulc-selskaya-arhitektura-plany-i-fasady-cerkvey-selskih-i-dachnyh-domov-hozyaystvennyh-stroeniy-i-proch>

(дата звернення 29.03.2021 р.).

3. Моисеенко, З.В., 1973. *Архитектура сельских жилых домов Молдавии.*

Кишинев, «Карта Молдовеняскэ», 204 с., ил. С. 100.

4. Фахверковая архитектура – история возникновения, технологические особенности. [Электронный ресурс]. Режим доступу:

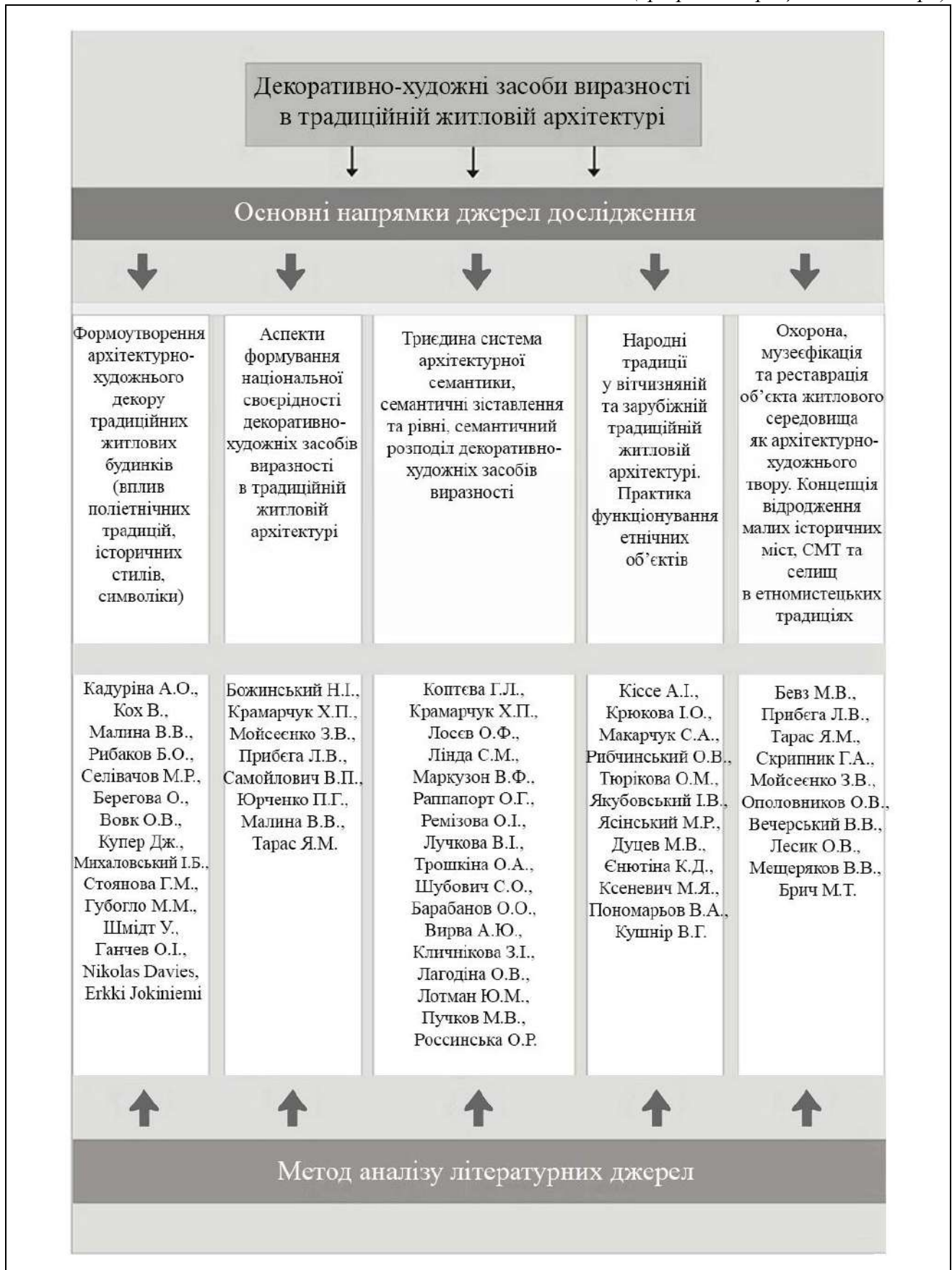
<https://drevox.com/fahverkovaya-arhitektura-istoriya-vozniknoveniya/> (дата звернення 23.03.2021 р.).

* *Примітка: використані в роботі фотографії, рисунки та таблиці, на які відсутні посилання, є авторськими.*

ДОДАТКИ

Ілюстрації до розділу I

Таблиця 1.1. Основні напрямки джерел дослідження
(графічне опрацювання автора)

Таблиця 1.2. Етнографічне районування України

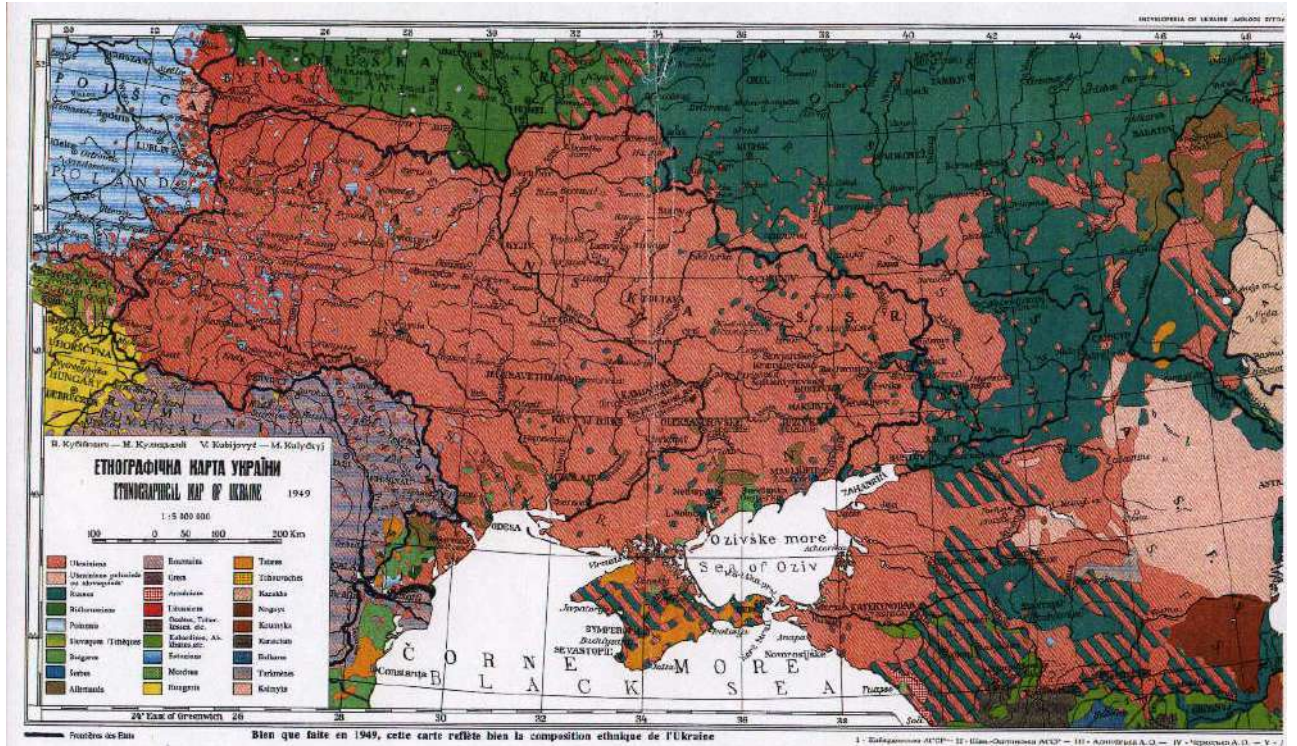

Рис. 1. Етнографічна карта України, 1949 р. (за В.М. Кубійовичем)

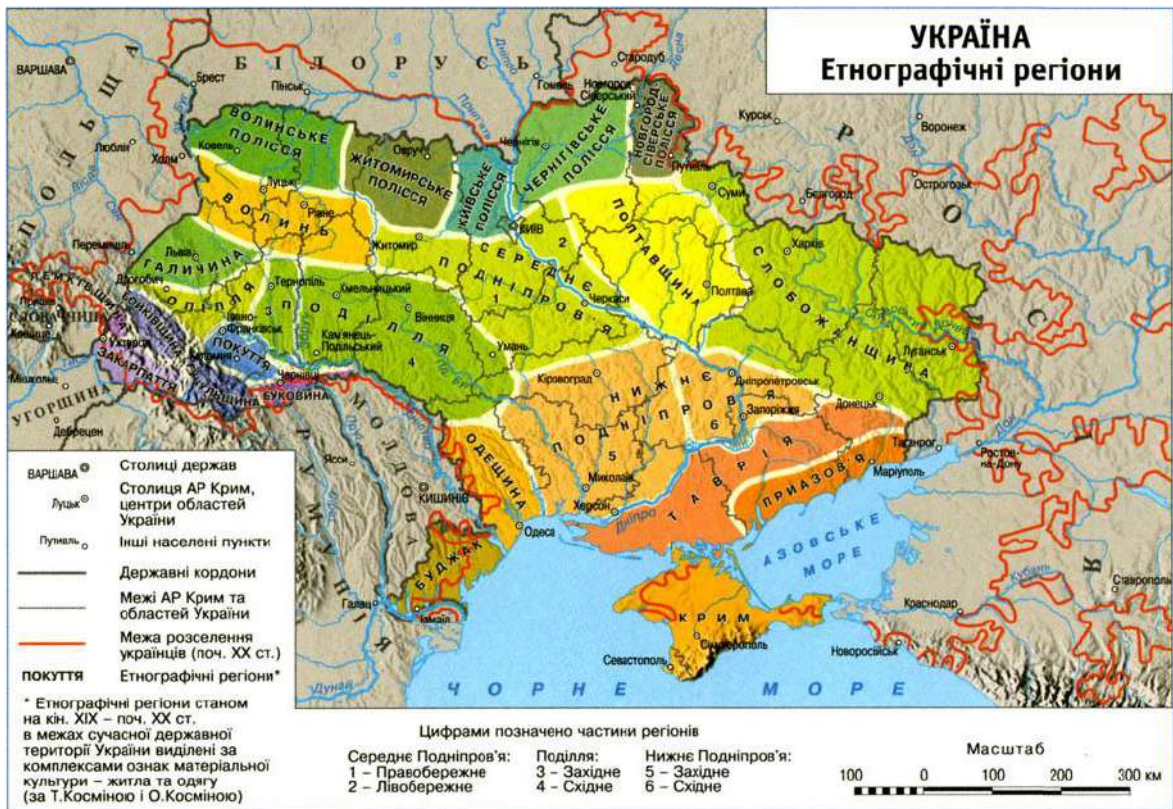

Рис. 2. Головні етнографічні регіони України XVIII – XX ст. (за І.М. Гончаром)

Таблиця 1.2 (продовження). Етнографічне районування України

Рис. 1. Архітектурно-етнографічне районування України кін. XIX – поч. XX ст. (за В.П. Самойловичем)

За виданнями: Україна й українці: Галичина, Буковина: Історико-етнографічний мистецький альбом Івана Гончара (вибрані аркуші). – Київ: УЦНК "Музей Івана Гончара", ПФ "Оранта", 2007. – 314 с.

Рис. 2. Етнографічні регіони України станом на XIX – поч. XX ст. (за Т.В. Косміною та О.Ю. Косміною)

Таблиця 1.3. Визначення територіальних меж дослідження (складено автором на основі картографічних джерел)

Рис. 1. Карта української частини Буджака (райони Одеської обл. до липня 2020 р.). Населені місця, обрані для дослідження

Буджак
(південна частина Бессарабії)
Одеська область
(південна частина)

Назва	Населення (тис.осіб)
Білгород-Дністровський	201.4
Болградський	154.5
Ізмаїльський	206.2

Рис. 2. Карта української частини Буджака (нові проектні райони Одеської обл.). Населені місця, обрані для дослідження

Таблиця 1.4. Вибір об'єктів дослідження (графічне опрацювання автора)

Вибір об'єктів дослідження

Сучасна укр. частина Буджака, в межах Румунії 1918-1940 рр.

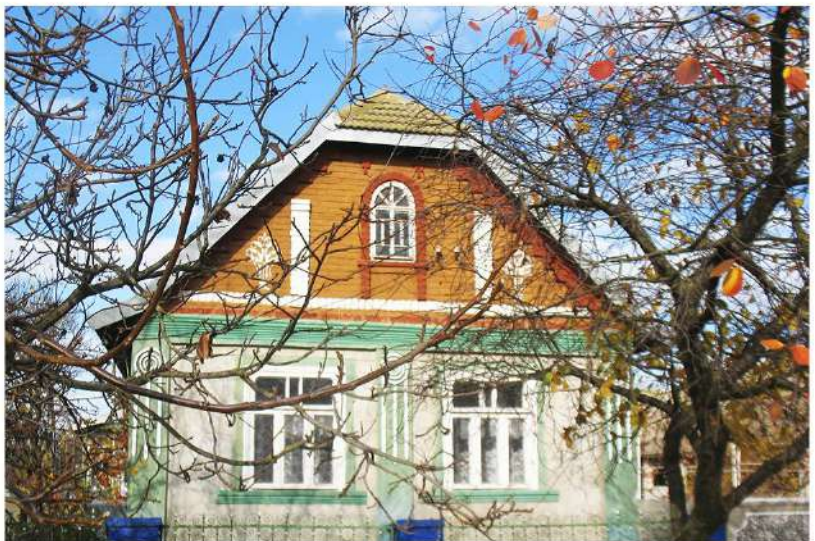
План колонії Сарата (центр СМГ), 1940 р.

Хага з села Старокозаче, Одеська область. Музей народної архітектури та побуту України

Традиційні житлові будинки і садиби в Буджаку (фотографії автора 2016-2018 рр.)

Таблиця 1.5. Роботи дослідників традиційної житлової архітектури, етнографії, мистецтвознавства Буджака (складено автором)

Роботи дослідників традиційної житлової архітектури, етнографії, мистецтвознавства Буджака		
Дослідники етнографії, мистецтва та традиційної житлової архітектури Буджака	Дисертації/ монографії/ Інші наукові видання	Хронологічні рамки
Кіссе, А.І., Прігарін, О.А., Станко, В.Н., 2014	<i>Буджак: історико-етнографічні нариси південно-західних районів Одещини.</i> Одеса: PostScriptUm СМІЛ, 744 с.	XIX ст. – початок ХХІ ст.
Ганчев, О.І., 2020	<i>Демографічні трансформації болгарської спільноти Південної Бессарабії (XIX – початок ХХІ ст.).</i> Одеса: Сімекс-Прінт, 636 с.	XIX – початок ХХІ ст.
Пономарьов, А.П., Артюх Л.Ф., Косміна Т.В., 1994	<i>Українська минушина.</i> Ілюстрований етнографічний довідник, Київ, Либідь, 1994, 256 с., іл.	Кінець XIX – початок ХХ ст.
Макарчук, С.А., 2012	<i>Історико-етнографічні райони України.</i> Навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 352 с.	XIX – ХХ ст.
Самойлович, В.П., 1972	<i>Українське народне житло (кінець XIX – початок ХХ ст.).</i> К. Наукова думка. 51 с.	Кінець XIX – початок ХХ ст.
Самойлович, В.П., 1989.	<i>Народное архитектурное творчество Украины.</i> 2-е издание, переработанное и дополненное. К.: Будівельник. 344 с.	Кінець XIX – ХХ ст.
Малина, В.В., 1999.	<i>Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – поч. ХХ ст.: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей:</i> Дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Львівська академія мистецтв. Л. 174л.+іл. Бібліогр.: л. 164–174.	Кінець XIX – початок ХХ ст.
Малина В.В., 2007	<i>Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – поч. ХХ ст. на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей.</i> Миколаїв. Артель «Художній храм». 448с.	Кінець XIX – початок ХХ ст.
Шмідт У., 2015.	<i>Бессарабия. Немецкие колонисты Причерноморья: очерки.</i> Одесса: Optimum. 474 с.	XIX ст. – початок ХХІ ст.
Губогло, М.Н., Квилинкова, Е.Н., 2011.	<i>Гагаузы.</i> Ин-т этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклохо-Маклая РАН; Ин-т культурного наследия АН Молдовы. М., Наука. 614 с.	XVIII ст. – початок ХХІ ст.
Кушнір, В.Г., 2011.	<i>Особенности декорирования традиционного жилья украинцев Буго-Дністровського межиріччя і Буджака.</i> Народна творчість та етнологія. № 4. С. 9–13.	XIX – початок ХХ ст.
Кушнір, В.Г., 2016.	<i>Народне образотворче мистецтво українців Південно-Західної України.</i> Навчально-наочний посібник. Частина 1. Настінний розпис. Одеса, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 46 с.	ХХ ст.

Таблиця 1.7. Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст.			
Орнаментально-пластичний декор (ліпнина, викарбовування, розпис)			
<i>Матеріали: цегла, цементно-гіпсові суміші, камінь, металочерепиця, керамічна черепиця, шифер, фарбування</i>			
<i>1. Точковий (поділ/закінчення контуру; центр площини)</i>			
1. Ініціали володаря, рік будівництва	2. Зображення на полі фронтону (верх)	3. Зображення на полі фронтону (зліва/справа)	4. Поділ контурів обрамлень вікон
			
с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.
5. Виділення кутів обрамлень вікон	6. Капітель пілястри	7. База пілястри	8. Капітель кантону
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.
9. Вздовж лізени	10. Вздовж фризу	11. Зображення на простінках	12. Зображення на площині воріт
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.

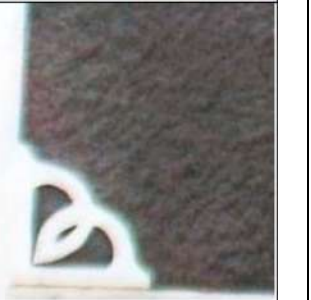

Таблиця 1.7 (продовження 1). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

13. Верхнє завершення опорних елементів (об'ємне)	14. Верхнє завершення опорних елементів (плоске)	15. Нижнє завершення опорних елементів (плоске)	16. На суцільних кам'яних огорожах (центр)
			
с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
<i>2. Рядковий (поділ/облямівка площини; стрижневий елемент)</i>			
1. Округлі напівстовпи	2. Лізени у площині стін	3. Лізени на полі фронтона	4. Акцентування кантону по висоті
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.
5. Орнамент вздовж пілястри	6. Імітація ступінчастого фронтона	7. Декор під «фартухом»	8. Фриз
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.7 (продовження 2). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

9. Імітація карнизної дошки (декоративне продовження)	10. Легель декоративний (верх фронтона)	11. Лінійне підкреслення контурів	12. Тяги міжвіконня
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
13. Верхнє та бічне акцентування обрамлення вікна	14. Верхнє та нижнє акцентування обрамлення вікна	15. Периметральне обрамлення вікна	16. Обрамлення слухового вікна
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.
17. Обрамлення дверей (проріз фронтона)	18. Профілювання верхнього контуру цоколя	19. Опорні елементи ганку	20. Опорні елементи галерей
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.7 (продовження 3). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

21. Опорні елементи садиби	22. На суцільних огорожах (вздовж)	23. Зовнішні сходи	24. Профілювання димарів
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
<i>3. Кутовий/дуговий (створення/видозміна кута; скруглення)</i>			
1. Видозміна прямого кута у простінках міжвіконня	2. Вздовж пілястри	3. Кутова орнаментика міжвіконня	4. Видозміна прямого кута у міжвіконні
			
с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.
5. Напівкругле оформлення слухового вікна	6. Цегляний декор під напіввальмою	7. Кронштейни ганку	8. Опорні елементи ганку
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	с. Садове, Татарбунарський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.7 (продовження 4). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

9. Фартух	10. Залом схилів покрівлі	11. Завершення опорних елементів галерей	12. У площині кам'яних огорож (видозміна кута 90°)
			
с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
13. Пірамідалне завершення опорних елементів	14. Кутова орнаментика на опорних елементах	15. Видозміна прямого кута на опорних елементах	16. Видозміна прямого кута на суцільних кам'яних огорожах
			
с. Павловка, Арцизький р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.
<i>4. Площинний (заповнення замкнених контурів/у межах площини)</i>			
1. Лепний декор простіноків та міжвіконня	2. Лепний декор на площині кам'яних огорож	3. Фактура стін – фігурні елементи	4. Фактура стін – шуба
			
с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.7 (продовження 5). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

5. Фактура стін – риб'яча луска	6. Фактура цоколя – риб'яча луска	7. Рустовані пілястри	8. Імітація цегляної кладки
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.
<i>5. Комбінований (поєднання різних способів декорування)</i>			
1. На полі фронтона	2. «Ластівчині хвости» на пілястрах	3. Подвійний фриз	4. Опорні елементи садиби
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
Художнє різьблення			
<i>Матеріали: дерево, камінь, цегла, метал, фарбування</i>			
<i>1. Точковий (поділ/закінчення контуру; центр площини)</i>			
1. Водостоки (корони)	2. Зображення на полі фронтона	3. «Коники» плоскі	4. «Коники» об'ємні
			
с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.7 (продовження б). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

2. Рядковий (поділ/облямівка площини; стрижневий елемент)			
1. Карнизна дошка	2. Лобова дошка	3. Легель декоративний (центр фронтона)	4. Обрамлення слухових вікон (пласке)
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
5. Обрамлення слухових вікон (об'ємне)	6. Бічне оформлення ганку	7. Балки під покрівлею	8. Дерев'яні паркани
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
9. Легель	10. Лобова дошка піддашка	11. «Коники» плоскі	12. «Коники» об'ємні
			
СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	с. Маразлеєвка, Б-Дністровський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.7 (продовження 7). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

3. Кутовий/дугувий (створення/видозміна кута; скруглення)			
1. Карнизні дошки піддашка	2. Карнизні дошки над слуховим вікном	3. Кронштейни слухових вікон	4. Кронштейни ганку
			
СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл., вул. Вузька, 45	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.
5. Односхилі піддашки слухових вікон	6. Двосхилі/дугові піддашки слухових вікон	7. Акцентування двосхилого даху «коником»	8. Завершення вуличних воріт
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.
4. Площинний (заповнення замкнених контурів/у межах площини)			
1. Приставна візерунчаста палітурка вікон веранд	2. Приставна візерунчаста палітурка слухових вікон	3. Приставна візерунчаста палітурка галерей	4. Фактура поля фронтона
			
с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл.	с. Зоря, Саратовський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.7 (продовження 8). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

5. Комбінований (поєднання різних способів декорування)				
1. Обрамлення вікон	2. Палітурка дверей	3. Фрезерування дверей	4. Оформлення ганку	
				
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	
Художнє кування				
Матеріали: метал, фарбування				
1. Точковий (поділ/закінчення контуру; центр площини)			2. Рядковий (поділ/облямівка площини; стрижень)	
1. Зображення на вуличних воротах	2. Зображення на огорожах садиби	3. Фронтон піддашка	1. Край вуличних огорож садиби	2. Край дворових огорож садиби
				
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	с. Дальнік, Овідіопольський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Арциз, Арцизьський р-н Одеської обл.
3. Кутовий/дуговий (створення/видозміна кута; скруглення)			4. Комбінований (поєднання різних способів декорування)	
1. Кронштейни ганку	2. Завершення хвіртки, вуличних воріт	3. Завершення опор галерей	1. Вуличні ворота	2. Огорожі садиби
				
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Делень, Арцизьський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.7 (продовження 9). Особливості архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

Ордерні форми		
<i>Матеріал: дерево, цегла, цементні суміші, фарбування</i>		
1. У площині стін (пілястри)	2. У площині стін (кантони)	3. На полі фронтона (пілястри)
		
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.
4. Віконні обрамлення (пілястри)	5. Обрамлення слухових вікон (пілястри)	6. Опорні елементи огорожі садиби (пілястри)
		
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.

Таблиця 1.8. Архітектурно-художній декор традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. Аналіз технічних прийомів обробки поверхні та співвідношення за характером розташування (графічне опрацювання автора)

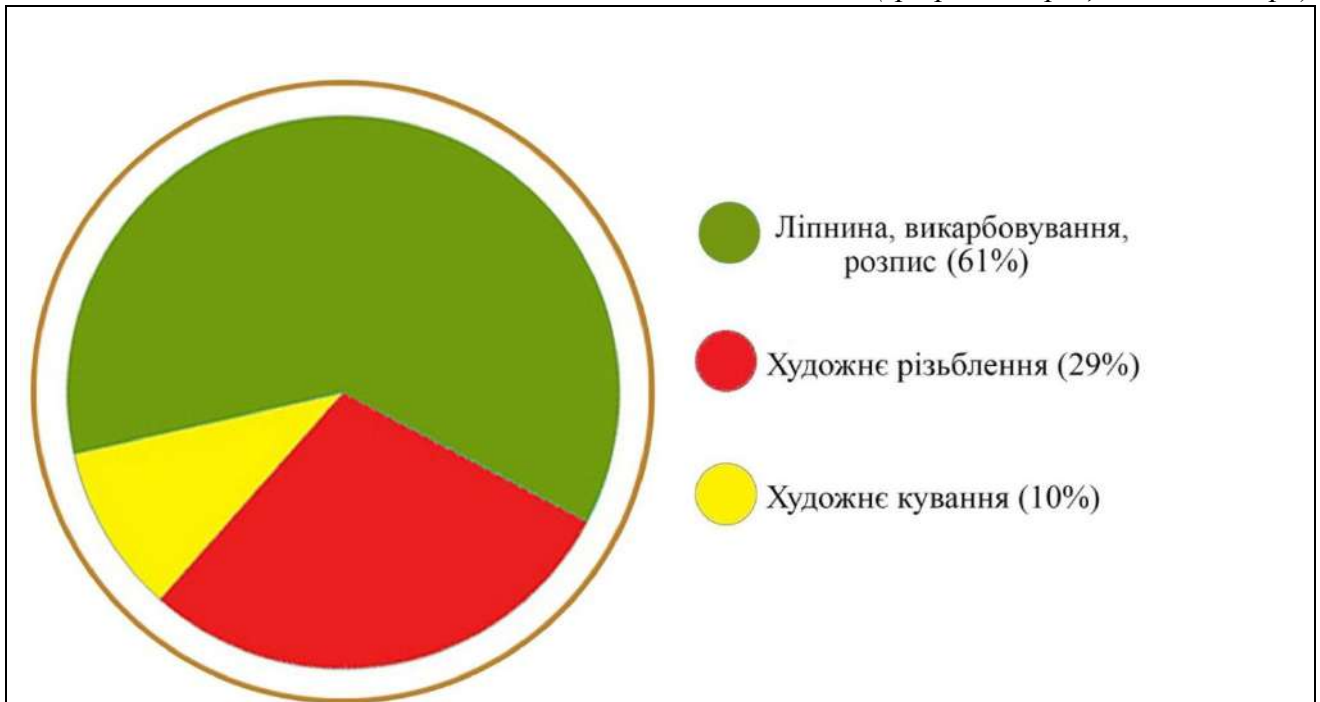

Рис. 1. Архітектурно-художній декор традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. Співвідношення за технічними прийомами обробки поверхні

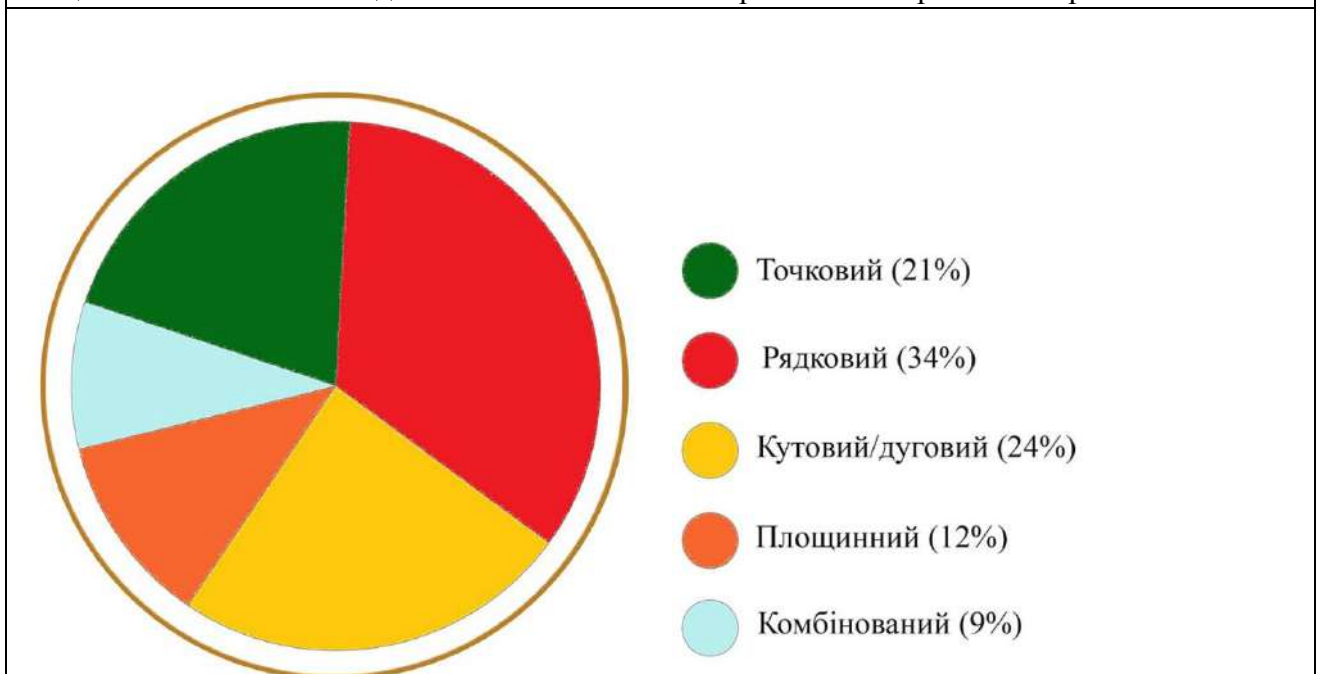

Рис. 2. Архітектурно-художній декор традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. Співвідношення за характером розташування

Таблиця 1.9. Декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. Класифікація за розміщенням (будинок/садиба) (графічне опрацювання автора)

Декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. Класифікація за розміщенням (будинок/садиба)			
I. Стіни, простінки, щипці, фронтони + схили дахів, піддашків		II. Прорізи, стики, торці поверхонь стін/дахів	
1. Стінні поверхні житлового будинку (в т.ч. веранд, ганків) та господарських споруд	2. Поверхні схилів покрівлі житлового будинку та господарських споруд, піддашків відкритих галерей, веранд, ганків	3. Прорізи житлового будинку (в т.ч. веранд) та господарських споруд, їх обрамлення та заповнення	4. Торцеві та стиковальні елементи житлового будинку (в т.ч. відкритих галерей, веранд, ганків) та господарських споруд
<ul style="list-style-type: none"> – Стіни – Простінки – Міжвіконня – Кронштейни ганку (поверхні площин) – Цоколь – Фронтон – Щипець 	<ul style="list-style-type: none"> – Схили покрівлі будинку та піддашків для відкритих галерей, веранд, ганків 	<ul style="list-style-type: none"> – Вікна будинку, в т.ч. веранд – Вікна господарських споруд – Слухові (горищні) вікна – Двері 	<ul style="list-style-type: none"> – «Фартух» – Фриз – Карнизна дошка (+коники) – Лобова дошка, легель – Кронштейни ганку (обробка контурів) – Лізени на стиках, пілястри, кантони (+капителі та бази)
III. Огорожі садиби/двору		IV. Допоміжні елементи будинку/садиби	
5. Елементи дворових огорож садиби	6. Елементи зовнішніх огорож садиби	7. Допоміжні елементи будинку та садиби	
<ul style="list-style-type: none"> – Хвіртки дворові – Опорні елементи огорож відкритих галерей, ганків – Суцільні дворові огорожі 	<ul style="list-style-type: none"> – Вуличні ворота та хвіртки – Опорні елементи огорож садиби – Суцільні кам'яні огорожі садиби 	<ul style="list-style-type: none"> – Димарі – Водостоки – Колодязі – Пристінні напівстовпи (в минулому – димарі в товщі стін) 	

Таблиця 1.10. Класифікація архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

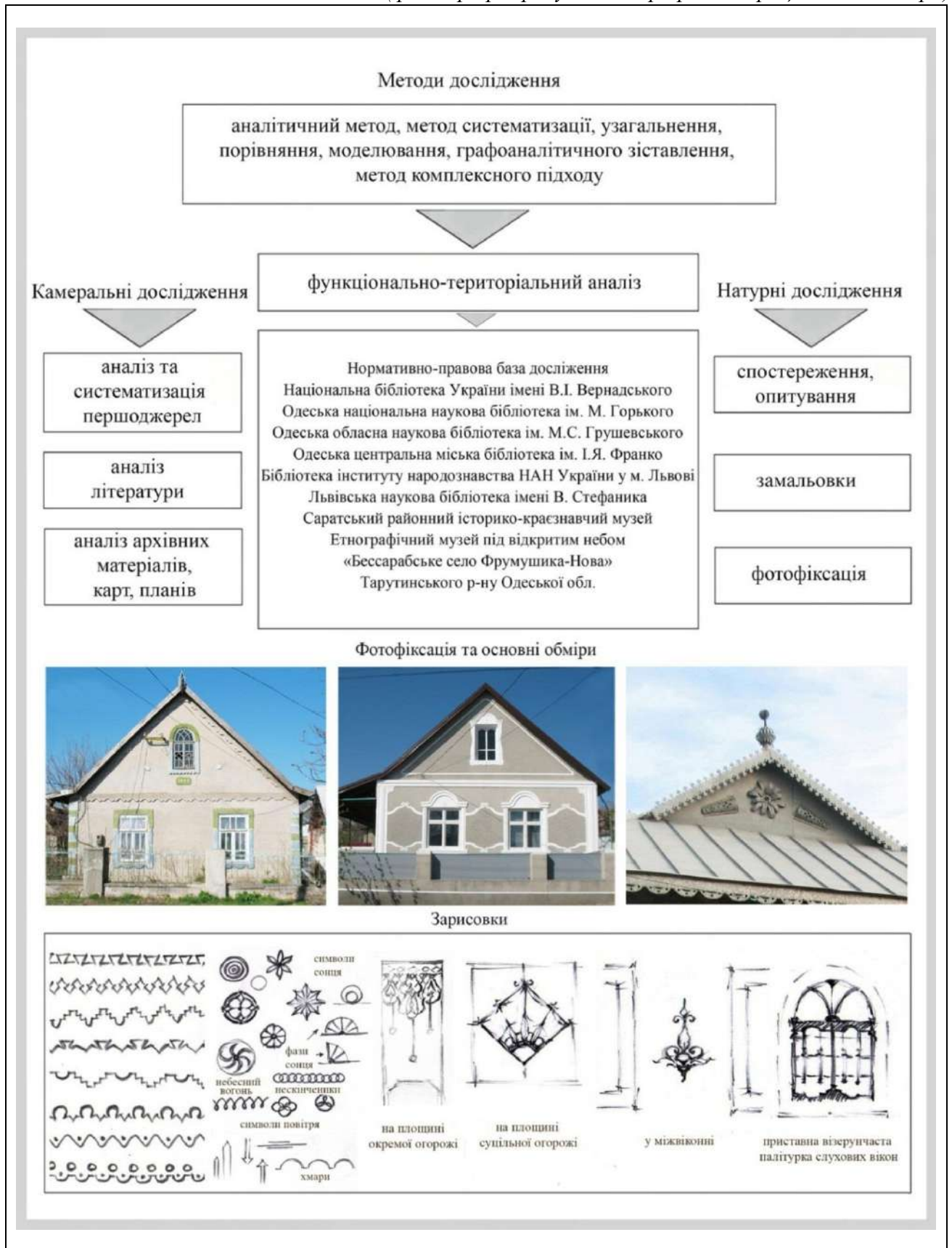
Класифікація архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст.						
За характером мотивів						
1	2	3	4	5	6	7
Геометричний	Рослинний	Зооморфний	Орнітоморфний	Астральний	Геральдичний	Епіграфічний
						
За характером розміщення						
1	2	3	4	5	6	7
Точковий	Рядковий	Кутовий	Площинний	Периметральний	Сігчастий	Комбінований
						
За характером нанесення на поверхню						
1	2	3	4			
Графічний	Живописний	Рельєфний	Скульптурний			
						
За технічними прийомами обробки поверхні						
1	2	3	4	5		
Кування	Розпис	Різьблення	Викарбовування	Ліпнина		
						
За кольором						
1 Монохромний			2 Поліхромний			
						

Ілюстрації до розділу II

Таблиця 2.1. Основні методи дослідження
(графічне опрацювання автора)

Основні методи дослідження	
1. Назва методу	2. Форми дослідження
● Метод аналізу наукових літературних джерел	Вивчення наукових праць (наукові, науково-популярні, фахові та періодичні видання, монографії, дисертації і т.д. – вітчизняні та зарубіжні)
● Метод натурних обстежень	Спостереження, фотофіксація, замальовки, інтерв'ювання, обмірні роботи об'єктів традиційної житлової забудови (малі міста, СМТ і села Буджака)
● Метод історико-генетичного, порівняльного та картографічного аналізу	Робота з архівними та проектними матеріалами, планами традиційних житлових будинків, обробка даних натурних обстежень, вивчення карт етнографічного складу населення України, архітектурно-етнографічного районування України і т.д.
● Структурно-компоновочна та графоаналітична оцінка	Побудова таблиць, принципів схем, стовбчастих та кругових діаграм і т.д.
● Моделювання	Складання моделі – об'єкта-заступника, на який дослідницька діяльність переноситься з оригіналу-прототипу.
● Індуктивний метод	Дослідження, при якому від спостережуваних окремих фактів здійснюється перехід до виділення принципів, загальних положень теорії, встановлення закономірностей.
● Метод узагальнення	Метод фіксації загальних ознак та визначення форм збереження культурного надбання традиційної житлової архітектури (охорона, музеєфікація, реставрація).

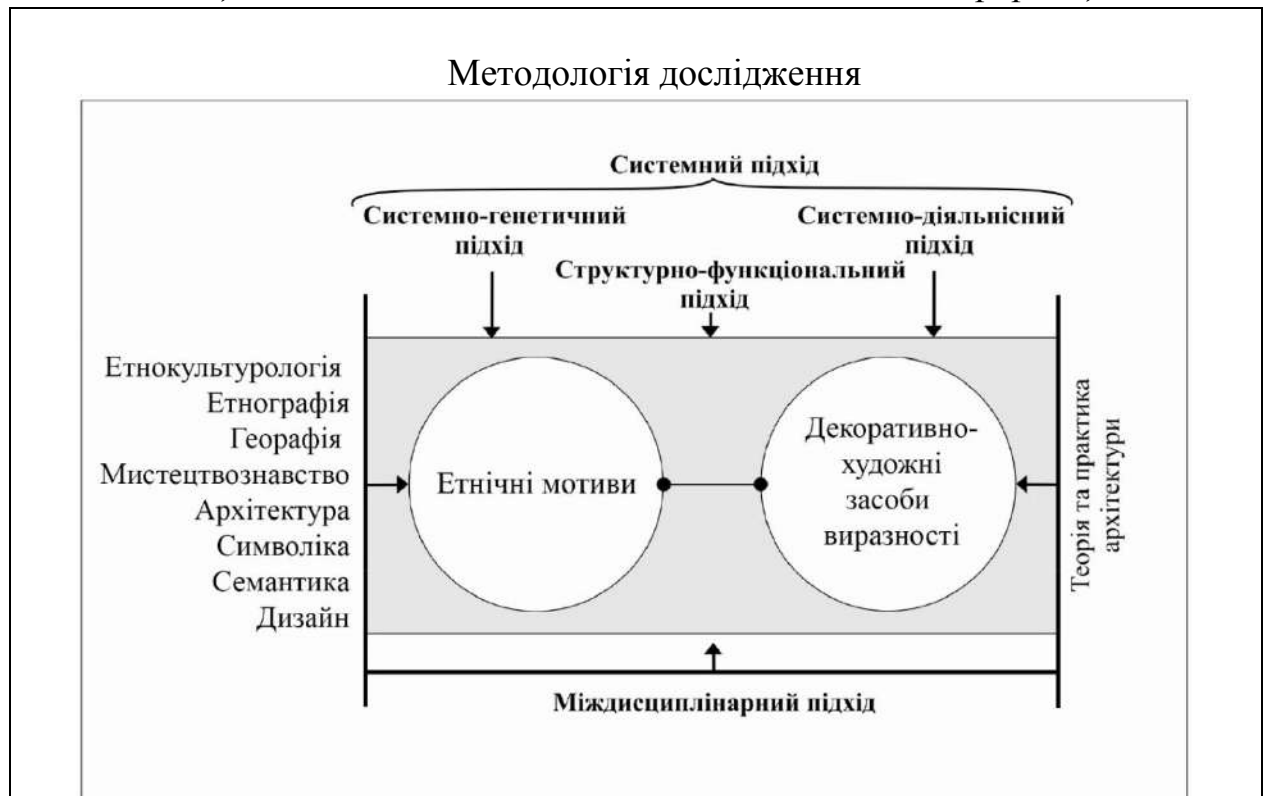
Таблиця 2.2. Класифікація методів дослідження (фотографії, рисунки та графічне опрацювання автора)

Таблиця 2.3. Методика дослідження декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі
(графічне опрацювання автора)

Методика дослідження декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі		
Методи дослідження	Результати дослідження	
Перший етап	Загальнонаукові	Обґрунтовано тему та актуальність дослідження, визначено мету дослідження, об'єкт, предмет і межі дослідження, поставлені завдання наукової роботи.
	Метод аналізу наукових літературних джерел	Узагальнено результати попередніх вітчизняних та зарубіжних досліджень.
	Метод натурних обстежень	Оцінка та аналіз декоративно-художніх засобів виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX століття (більше 100 об'єктів).
	1. Метод історико-генетичного, порівняльного та картографічного аналізу; 2. Структурно-компоновочна та графоаналітична оцінка	Виявлення рис подібності декору історичних архітектурних стилів та народного архітектурного декору житлових будинків/садиб центрального Буджака кінця XIX – XX ст.
		Порівняльний аналіз комплексів символів (світобудови, родючості, статусних) традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст.
		Вивчення об'ємно-планувальних та декоративно-художніх характеристик в залежності від типів традиційних житлових будинків за національними ознаками у центральному Буджаку кінця XIX – XX ст.
Складені схеми: «Схематизоване зображення житлового будинку буджацьких болгар», «Декоративно-художні елементи як архітектурні знаки-символи».		
Другий етап	Спеціальні	Знайдено <i>семантичні категорії</i> (виявлені основні співвідношення між семантичними категоріями декоративно-художніх засобів виразності), проведені <i>семантичні зіставлення</i> (семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності в межах традиційного житлового будинку/садиби) і збудовані <i>семантичні рівні</i> (складений алгоритм застосування декоративно-художніх засобів виразності).
	Загальнонаукові	Виявлення семантичного розподілу декоративно-художніх засобів виразності в межах традиційного житлового будинку/садиби.
	Структурно-компоновочна методика	
	Метод систематизації	Виявлення типів символів у триєдиній системі архітектурної семантики.
	Індуктивний метод	Виявлення принципів та визначення закономірностей застосування декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі.
Метод узагальнення	Визначені форми збереження культурного надбання традиційної житлової архітектури (охорона, музеєфікація, реставрація). Сформульовані загальні висновки дослідження	

Таблиця 2.4. Методологія дослідження та методи інформаційних схем

Складено автором на основі дослідження Громнюк А.І.

Методи інформаційних схем. Декоративно-художні елементи будинку, як архітектурні символи-знаки. Житловий будинок буджацьких болгар, II пол. XX ст.

Складено автором на основі фотоматеріалу проф. Малини В.В.

Ілюстрації до розділу III

Таблиця 3.1. Історико-етнографічна динаміка в Буджаку, VI – XXI ст.
(складено автором)

Історико-етнографічна динаміка в Буджаку, VI – XXI ст.	
<i>Хронологічні межі</i>	<i>Політичні впливи, міграційні процеси, зсув територіальних кордонів у Буджаку</i>
VI ст.	Могутнє племінне об'єднання антів.
681–1018 рр.	Слав. Огрос («новини»), у складі Першого Болгарського царства.
XI–XII ст.	Території, залежні від Галицького князівства Київської Русі.
XII–XIV ст.	Грець. Параталассі («Примор'я»), у складі Другого Болгарського царства.
1359–1418 рр.	Бессарабія (походить від імені волоського воєводи Басараба I Великого), в складі Молдавського князівства – Саратський р-н; Татарбунарський р-н (південна частина) у складі князівства Валахії.
1418–1484 рр.	Бессарабія, в складі Молдавського князівства – Саратський р-н + Татарбунарський р-н.
1484–1503 рр.	Улус Берке (Ногай), в складі Золотої Орди.
1503–1812 рр.	Бессарабія, у складі Османської імперії, в т.ч. на початку XVII ст. до 1812 г. – Буджацька орда, тур. <i>bucak</i> – «кут» (Буджацька орда, також Аккерманська орда, Білгородська Орда, за назвою м. Білгород-Дністровський).
1812–1856 рр.	Аккерманський цинут (з 1828 р. Аккерманський повіт) Буджацького колоністського округу Бессарабської області, у складі Російської імперії.
1856–1859 рр.	Бессарабія, в складі Молдавського князівства.
1859–1878 рр.	Жудець Ізмаїл в складі Об'єднаного князівства Валахії і Молдавії – Татарбунарський р-н (південна частина); Аккерманський повіт Бессарабської області, в складі Російської імперії, з 1873 р – Аккерманський повіт Бессарабської губернії, у складі Російської імперії –

Історико-етнографічна динаміка в Буджаку, VI – XXI ст. (складено автором)

	Саратський р-н + м. Татарбунари.
1878–1917 рр.	Аккерманський повіт Бессарабської губернії, у складі Російської імперії; в 1917 р. Аккерманський повіт Бессарабської губернії, в складі Російської республіки.
1917–1918 рр.	Аккерманський повіт, в складі Молдавської Демократичної Республіки (республіка на території колишньої Бессарабської губернії Російської імперії).
1918–1944 рр.	Дністровський ценут (Саратський р-н) + Дунайський ценут (Татарбунарський р-н) губернаторства Бессарабія, Cetatea Alba (рум. "біла фортеця") + Chilia (рум. «Клітка»), у складі королівства Румунія, з 1941 по 1944 р. Аккерманський жидець (Саратський р-н) + Кілійський жидець (Татарбунарський р-н) губернаторства Бессарабія, в складі королівства Румунія.
1944–1991 рр.	Ізмаїльська область (від імені хана Ісмаїла, командира корабля султана Баезіда), в складі УРСР, в т.ч. з 1954 р. Одеська обл., за назвою давньогрецької колонії Одессос, що означає - «великий торговий шлях», франц. «Assez d'eau», «досить води», російськими буквами справа наліво – Одеса.
1991 – теперішній час	Одеська область, у складі України.
<p>Примітка: ценут – рум. ținut, от молд. а ține – держать, в слав'яно-молдавських документах – «держава», в історичній літературі російською мовою – найчастіше «повіт», жидець – (в буквальному сенсі «область, що знаходиться в підпорядкуванні даного судді») – похідне від румунського слова «жуде» (латиниця: «jude», буквально «суддя»), яке в свою чергу походить від латинського «iūdex» з тим самим значенням.</p>	
<p><i>Висновок: Татарбунарський р-н, в основному південна його частина, перебував у складі румунських територій (князівства Валахії, Об'єднаного князівства Валахії і Молдавії) на 78 років довше, ніж Саратський р-н, включений до складу відповідно молдавських і російських володінь (1359-1418 рр. – Молдавського князівства, 1859-1878 рр. – Російської імперії), що зумовило значно більше число румунських традиційних житлових будинків в м. Татарбунари в порівнянні з їх кількістю в СМТ Сарата.</i></p>	

Таблиця 3.2. Фрагменти історичних карт для Буджака

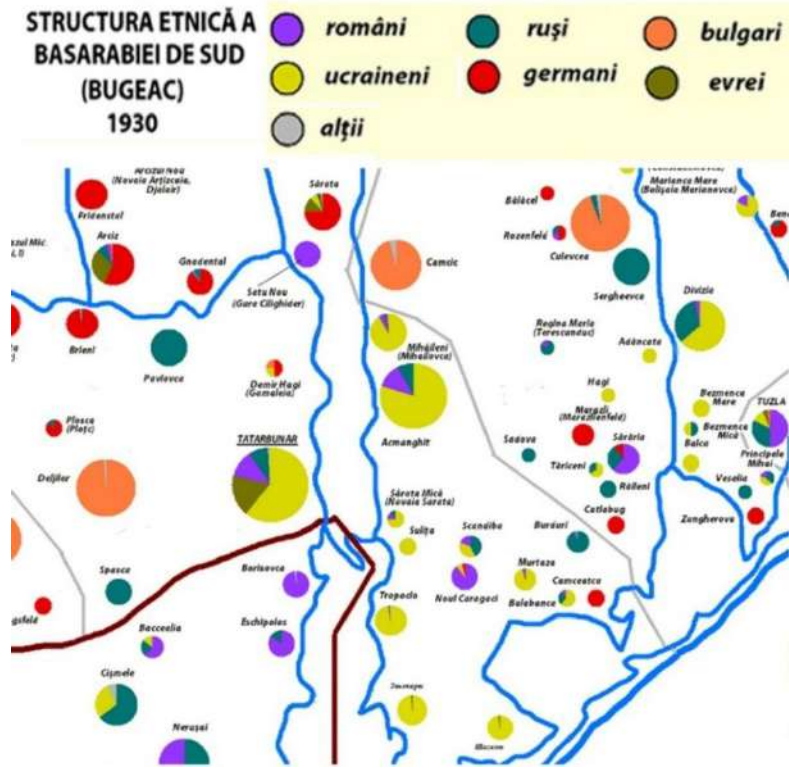

Рис. 1. Румунська карта центрального Буджака, 1930 р.

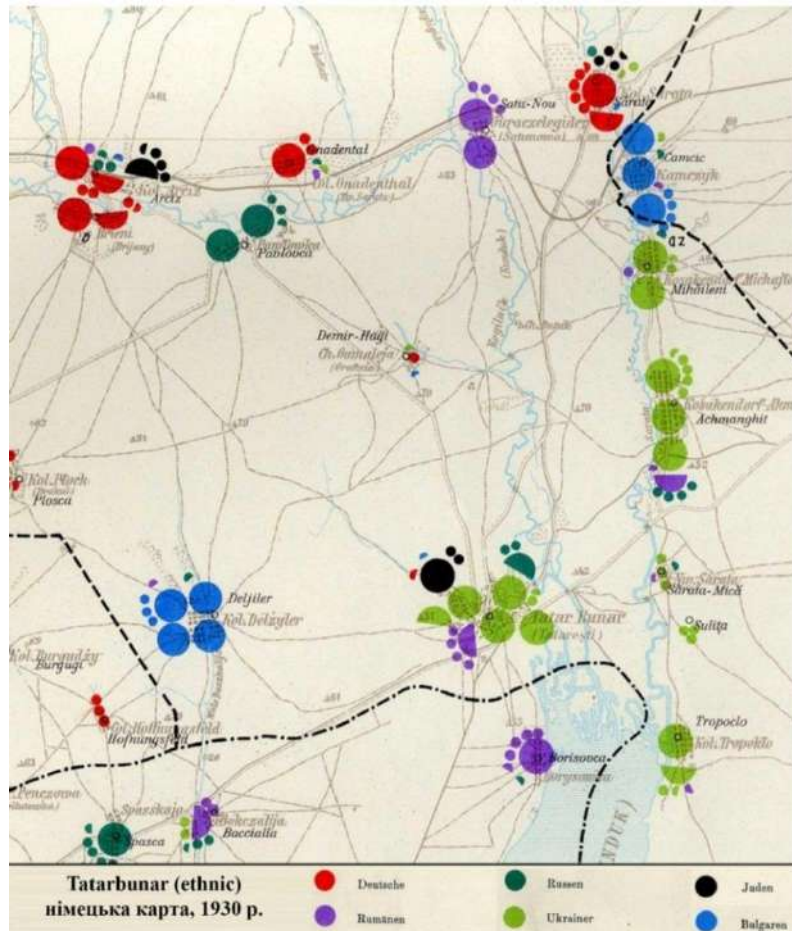

Рис. 2. Німецька карта центрального Буджака, 1930 р.

Таблиця 3.3. Склад населення Буджака впродовж першої чверті XIX – XX ст.
(графічне опрацювання автора)

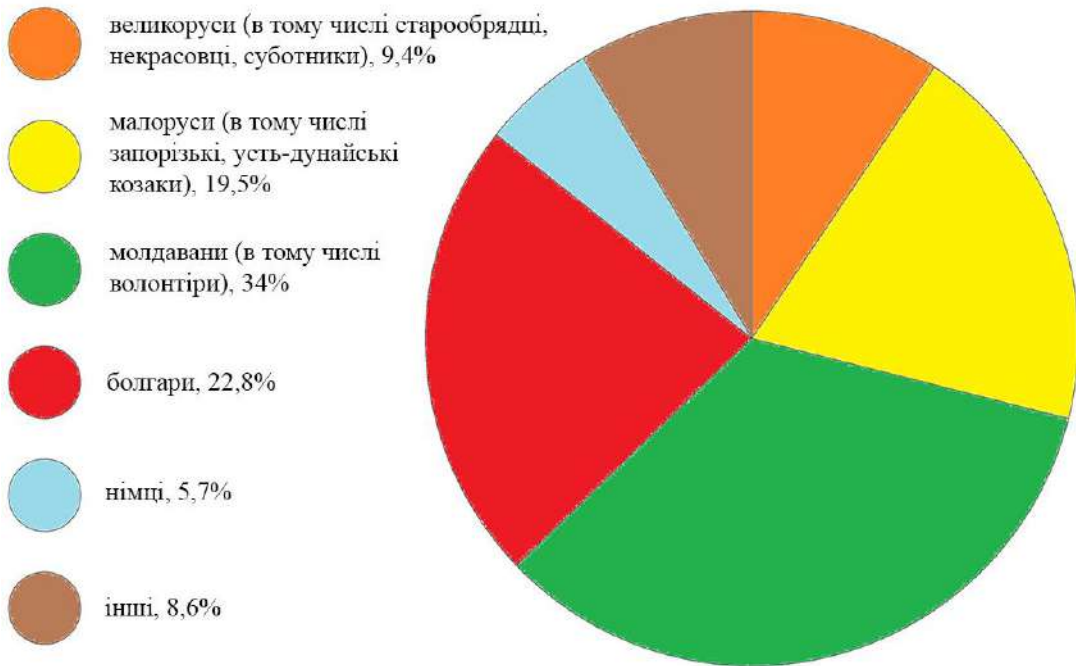

Рис. 1. Склад населення Буджака 1822-1828 рр.

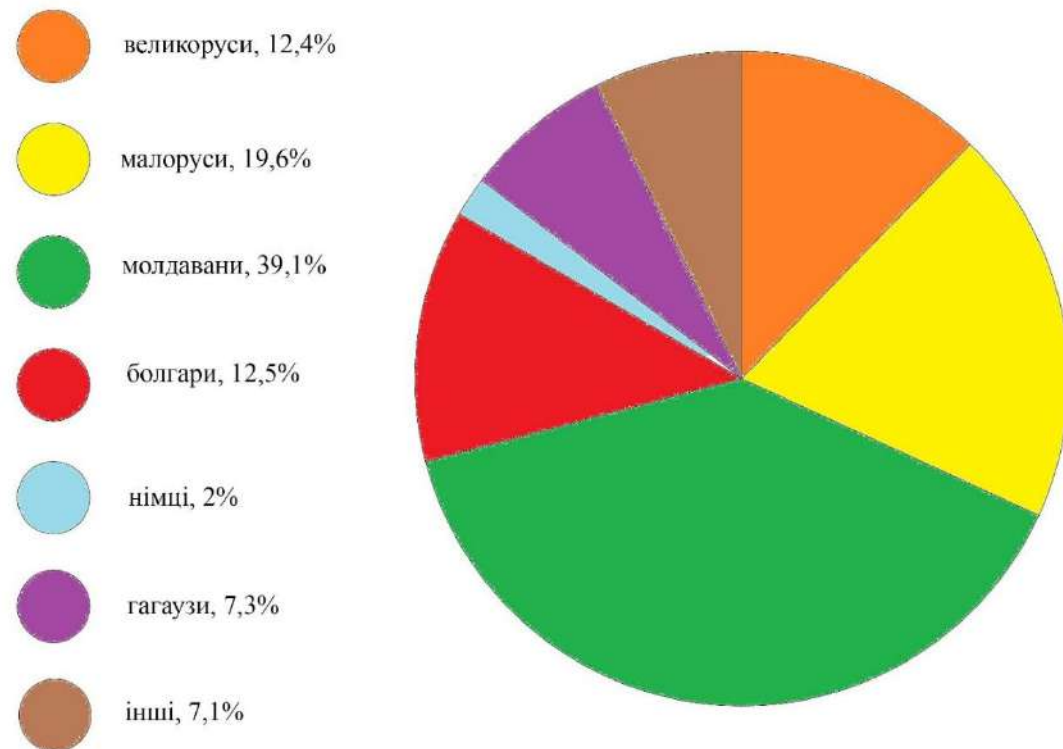
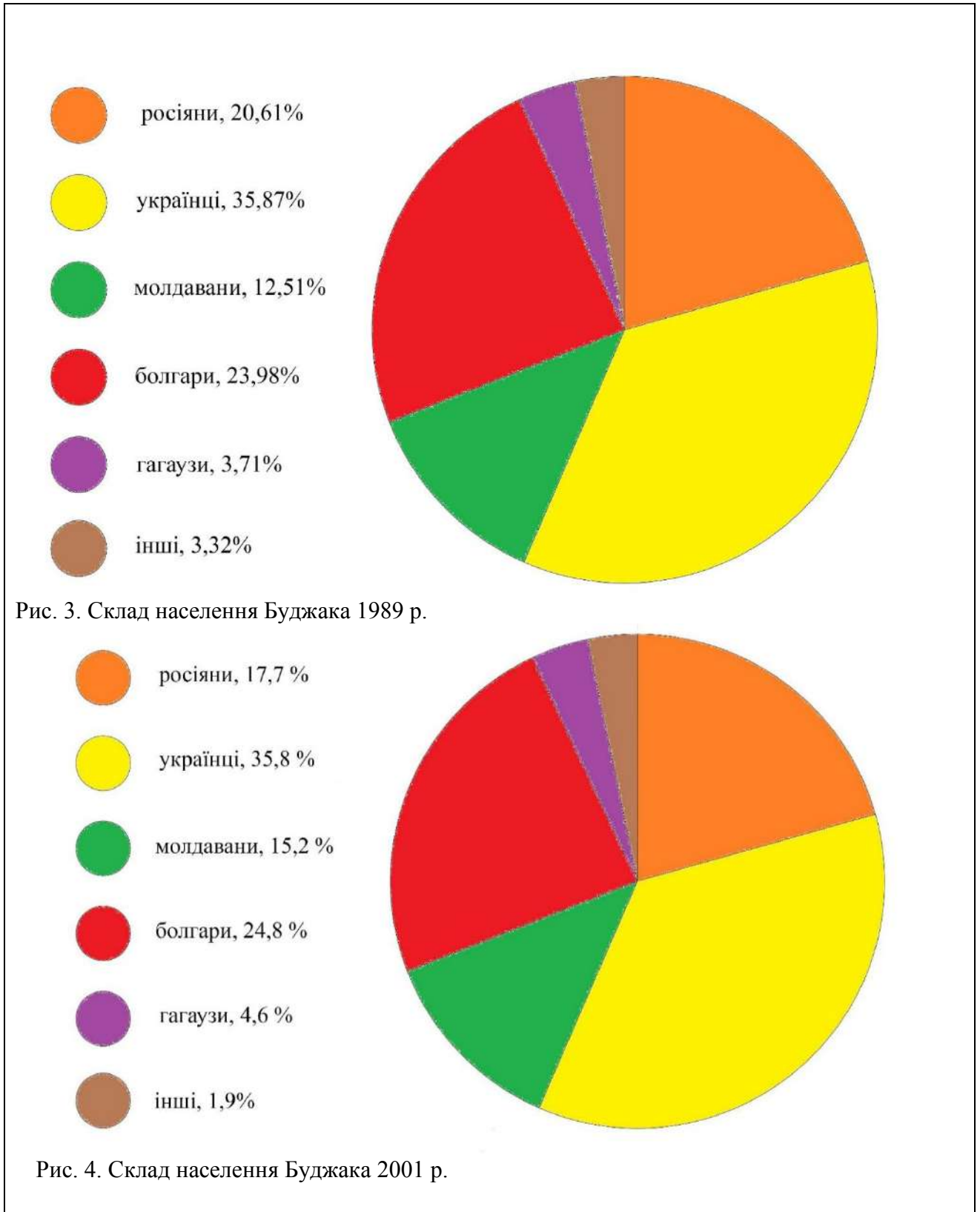

Рис. 2. Склад населення Буджака 1897 р.

Таблиця 3.3 (продовження). Склад населення Буджака впродовж першої чверті XIX – XX ст. (графічне опрацювання автора)

Таблиця 3.4. Процес заселення Буджака різними народами
(графічне опрацювання автора)

Місто Арциз (від французького міста Арсі-сюр-Об).

Засновники – **німці-колоністи**.

Місто засноване у 1816 р. (перше згадування)
переселенцями з Вюртембергу.

СМТ Сарата (рум. «солоний», «сари-тау» з татарського «жовта гора; походить від назви річки Сарата).

Засновники – **німці-колоністи**. У 1822 р. римо-католицький священник Ігнац Ліндл з Південної Німеччини вирішив започаткувати «братство в далеких землях». Колонія бессарабських німців – до 1940 р.

Місто Татарбунари (татар. «татарський колодязь»).

Засновники – **завойовники: буджацькі турки та татари, румуни**.
Перше згадування у 1637 р.

Буджак (кумансько-турецька назва «кут», «закуток»)	Національність	Народність	Особливості заселення	Процес заселення Буджака різними народами	
	1. Українці	Східні слов'яни	Корінні народи		1. Перше згадування – 911 р. 2. СРСР: 3 1940 – 1991 рр. – УССР. 1944 – 1954 рр. – Ізмаїльська обл. 3 1954 р. – Одеська обл. 3. З 1991 р. по теперішній час – Одеська обл., Україна.
	2. Росіяни		1. Корінні народи 2. Біженці з північних районів Російської імперії		1. Розподілені після монголо-татарського навалу, XIII ст. 2. 1812 р. – 1917 рр. – Бессарабська область, з 1853 р. Бессарабська губернія у складі Новоросії, що у складі Російської імперії. 3. 1917 р. – Російська Республіка (Російська Демократична Федеративна Республіка, що планувалася).
	3. Болгари	Південні слов'яни	1. Корінні народи 2. Колоністи		1. VII – XIV ст. (Болгарське ханство, I та II Болгарські царства). 2. З Болгарії, з Туреччини (після російсько-турецьких війн, до перемоги Росії у 11-й серії російсько-турецької війни 1877-1878 рр.).

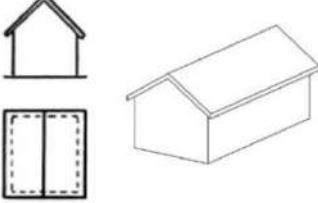

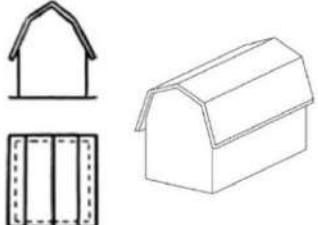

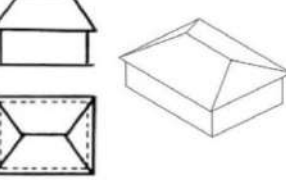

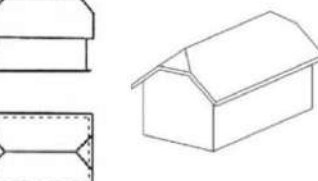

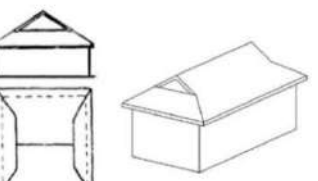

Таблиця 3.4 (продовження). Процес заселення Буджака різними народами
(графічне опрацювання автора)

Буджак (кумансько-турецька назва «кут», «закуток»)	4. Румуни	Романські народи	Окупанти	1. Друга пол. XIX ст. – Об'єднане князівство Валахії та Молдавії (формування румунської нації). 2. 1859 – 1878 рр. – васальна держава Османської імперії. 3. 1918-1940 рр. – Королівство Румунія. 4. 1941 – 1944 – Румунія, губернаторство Бессарабії.
	5. Молдаване			Трудові мігранти
	6. Гагаузи	Тюркські народи	Колоністи	Переселення з Північно-Східної Болгарії (з 1812 р., коли Бессарабія стала частиною Російської імперії). Етнічна ідентифікація відбулася з кінця XIX ст.
	7. Турки		Окупанти	1503 – 1812 р. (до завершення 8-ї серії російсько-турецьких війн). Завойовницька політика Османської імперії (з Північно-Західної частини п-ову Мала Азія).
	8. Татари		Окупанти	Автономне утворення ногайців (кочові тюркські племена), що у васальному підкоренні в Османській імперії. Прибули з Предкавказзя та Північного Прикаспію, звідки витіснені калмиками. 1. Буджацька Орда (з поч. XVII ст.). XV – XVIII ст. – у складі Османської імперії (точніше з 1484 р., похід Баязида II на Молдавське кн-во до 1807 р. – ногайці покинули Буджак, т.я. бігли від російських військ).
	9. Німці	Германські народи	Колоністи	З 1812 р. (Бухарестський мирний договір) до 1940 р. (приєднання Бессарабії до СРСР). Репресії німецьких поселенців Варшавського герцогства – після поразки Пруссії у війні з Наполеоном, запрошені російським імператором Олександром I (1812 р.).

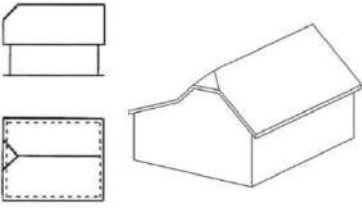

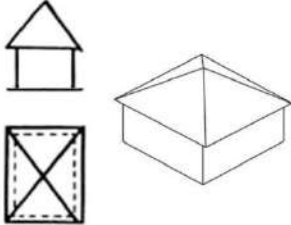

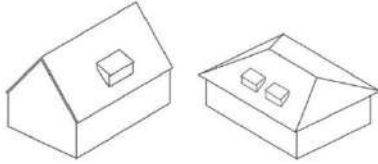

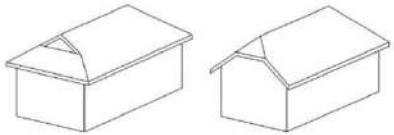

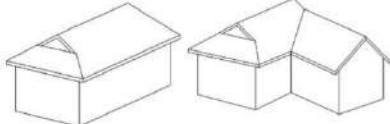

Таблиця 3.5. Національні символи українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців (графічне опрацювання автора)

Національні символи українців, росіян, болгар, румунів, молдаван, гагаузів, німців							
Держава / автономне утворення	Україна	Росія	Болгарія	Румунія	Молдова	Гагаузія	Німеччина
							
Етимологія національностей	Від давньоруського слова «Україна» (оукраїна, в'країна) – прикордонна область, земля біля краю князівства.	Назву «Русь» пропонувалося виводити з гідроніму «Рось» (ін. – Рус. Рось), назви правої притоки Дніпра на Південь від Києва.	Від назви тюркських племен – «булгари», що населяли з IV ст. степи Північного Причорномор'я до Каспію і Північного Кавказу.	Від румунського «Român», що нібито є похідним від прикметника «romanus» з лат. – «римський»	Від назви річки «Молда», що означає «корито».	Слово «гага» на турецьком у означає «дзьоб». Гагауз – буквально перекладається як «прямий дзьоб».	Слово «німець» – 1) «німий», «той, хто промовляє неясно, незрозуміло», «іноземець»; 2) кельтська назва племені Немет (Nemetes).
Національні символи							
Колір	Жовтий – пшеничні поля, блакитний – ясне небо над ними.	Червоний – енергія, сила, мужність, любов і кров, пролиту за Батьківщину. Синій – колір віра, вірність, сталість та чесність. Білий – мир, досконалість, благородство, відкритість.	Білий – свобода і мир; Зелений – ліси і сільське господарство; Червоний – кров, пролита в боротьбі за незалежність.	Небесно-блакитний – свобода, жовтий – справедливість, криваво-червоний – братство.	Синій – колір повітря, неба, жовтий – колір сонця, червоний – колір вогню та крові.	Блакитний – основний колір прапора (традиційний колір тюрків).	Чорний – нагадує про роки реакції; червоний – кров німецьких патріотів; золотий – колір свободи сонця.
Квітка	Соняшник	Ромашка аптечна	Троянда пунцова (масло-дойна)	Троянда (шипшина), румунська півонія, едельвейс	Базилік, троянда (шипшина)	Герань, тюльпан	Волошка
Дерево	Верба, калина	Береза	Дуб	Дуб	Дуб, вишня, горіх	Садові дерева	Дуб
Тварина	Лев	Ведмідь	Лев	Рись	Бик, вівця	Сірий вовк, бик	Такса
Птах	Лелека, ластівка, журавель, соловейко	Орел (беркут)	Синиця	Великий білий пелікан, золотий орел	Лелека	Півень (символ осідлого життя)	Орел, біла лелека
Річка	Дніпро	Волга	Дунай	Арджеш	Дністр, Прут	–	Дунай, Мозель

Таблиця 3.6. Типи дахів традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

Типи дахів та їх креслення	Фото будинків (основних та похідних типів)	
		
<p>1. Двосхилий зі щипцями торцевих стін / Двосхилий зі щипцями торцевих стін + опасання</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Осипенко, 6</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Вернера, 11</p>
		
<p>2. Мансардний</p>	<p>м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Суворова, 7</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.</p>
		
<p>3. Вальмовий (чотирихилий)</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Халікова, 8</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Мельнична, 51</p>
		
<p>4. Двосхилий начілковий</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Мельнична, 36</p>	<p>с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл., вул. Леніна, 24</p>
		
<p>5. Чотирихилий причілковий</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Осипенко, 12</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. К. Маркса, 38</p>

Таблиця 3.6 (продовження). Типи дахів традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

		
<p>6. Двосхилий начілковий з заломом</p>	<p>м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна</p>	<p>м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Бессарабська</p>
		
<p>7. Шатровий</p>	<p>м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Київська</p>	<p>м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.</p>
		
<p>8-9. Двосхилий з люкарною та опасанням / Вальмовий з заломами та люкарнами</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Вернера, 67</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Халікова, 17</p>
		
<p>10-11. Чотирисхилий причілковий + вальмовий / Двосхилий начілковий + вальмовий</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Осипенко</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Кірова, 2</p>
		
<p>12-13. Трисхилий, в т.ч. причілковий / Двосхилий + трисхилий, в т.ч. причілковий</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Кірова</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Лісова</p>

Таблиця 3.7. Типи традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. за матеріалом зовнішніх стін (фотографії та графічне опрацювання автора)

Назва матеріалу	Фото будинку + адреса	
<p>1. Кам'яний (а також чамурований, або саманний) з кам'яним фронтоном</p> <p>2. Кам'яний (а також чамурований, або саманний) з дерев'яним фронтоном</p>		
<p>3. Кам'яний з цегляним фронтоном</p> <p>4. Цегляний</p>		
<p>5. Вапняковий / Черепашниковий дрібної+великої фракції</p> <p>6. Вапняковий / Черепашниковий великої фракції</p>		
	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Вернера, 30</p>	<p>СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Вернера</p>

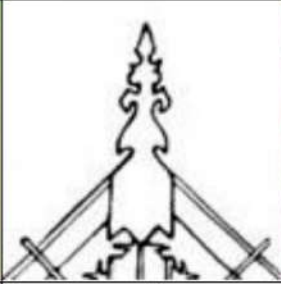

Таблиця 3.8. *Форми горищних вікон традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)*

Форми горищних вікон традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст.			
Форми чердачних вікон у центральному Буджаку			
1. Щипцеві (прямокутні, видовжені по вертикалі)	2. Надпричілкове (трикутне)	3. Надпричілкове (кругле в трикутному обрамленні)	4. Причілкове (квадратне)
			
СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	вул. Лісова, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
5. Причілкове (прямокутне з кронштейнами та схилами)	6. Причілкове (ромбовидне)	7. Причілкове (прямокутне, видовжене по вертикалі)	8. Причілкове (прямокутне, видовжене по горизонталі)
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	вул. Халікова, 6. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.
9. Причілкове (п`ятикутне)	10. Причілкове (трапецієвидне зменшене)	11. Причілкове (трапецієвидне)	12. Причілкове (восьмикутне)
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.

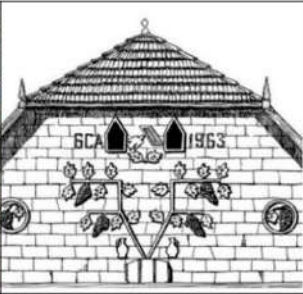

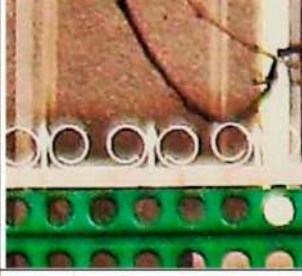

Таблиця 3.8 (продовження). *Форми горіщних вікон традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)*

13. Причілкове (напівкругле арочне зменшене)	14. Причілкове (напівкругле арочне занижене)	15. Причілкове (напівкругле арочне)	16. Причілкове (арочне шоломовидне)
			
м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	с. Теплиця, Арцизький р-н Одеської обл.
17. Причілкове (арочне стрільчасте)	18. Причілкове (кругле)	19. Люкарна (прямокутне, видовжене по горизонталі)	20. Комбінації форм (квадратні та ромбовидне)
			
с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл.	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	вул. Халікова, 17. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	вул. Вернера, 67. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.

Таблиця 3.9. Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі (приклади з Буджака та зарубіжжя) (графічне опрацювання автора)

Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі (приклади з Буджака та зарубіжжя)				
Початкова форма	Приклади декоративно-художнього переосмислення (стилізація та розвиток початкової форми, ускладнення конструктивного та композиційного задуму)			
				
1. Краплі дощу, роси – <i>природна форма</i>	«Хлябі небесні» (дощові хмари) – декор фризу житлового будинку. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н, Одеська обл., Україна	«Хлябі небесні» (в похилій композиції – дощі з вітром, градом + «груди» (знаки відновлення життя) – декор причолин житлового будинку. Російське дерев'яне різьблення (Меєрович, 2014)	«Хлябі небесні» в парній композиції кронштейнів та опор ганку житлового будинку. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н, Одеська обл., Україна	
				
2. Паростки – <i>природна форма</i>	Стилізований паросток – «коник» на фронтоні житло- вого будинку. Одеська обл., 50-ті роки ХХ ст., Україна (Самойлович, 1999)	Рослинний орнамент у декорі житлового будинку. Російське дерев'яне різьблення	Рослинний орнамент у дерев'яному різьбленні кронштей- нів ганку житлового будинку. Місто Черні- гів, Чернігівська обл., Україна	
				
3. Лілія, півник – бутони – <i>природна форма</i>	«Коник» на фронтоні житлового будинку. м. Татарбунари, Татарбунарський р-н, Одеська обл., Україна	Геральдичні лілії – візерунчаста палітурка вікон житлового будинку. Село Цибулівка, Дубосарський р-н, Молдавія	Подвійні геральдичні лілії на фронтоні житлового будинку. Село Цинцарени, Молдавія (Мойсеєнко, 1973)	

Таблиця 3.9 (продовження). Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі (приклади з Буджака та зарубіжжя)
(графічне опрацювання автора)

			
<p>4. Виноград «Молдова» – грони та листя – природна форма</p>	<p>Розпис у міжвіконні житлового будинку. Сільська архітектура у радянській Молдавії</p>	<p>Мотиви винограду у ліпному декорі опори огорожі садиби. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н, Одеська обл., Україна</p>	<p>Композиція з винограду у ліпному декорі фронтону молдавського житлового будинку (Мойсеєнко, 1973)</p>
			
<p>5. Виноград – грони та вусики</p>	<p>Стилізація вусиків винограду, художнє кування. Фрагмент огорожі садиби. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Україна</p>	<p>Композиція з винограду та вусиків, художнє кування. Верхнє завершення вуличних воріт садиби. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна</p>	<p>Композиційний варіант кування кронштейну ганку – композиція з вусиків (див. також «композиція з грон») винограду. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна</p>
			
<p>6. Колосся та снопи (в'язки, пучки зі стеблами зернових рослин) – предметна форма</p>	<p>Снопи у ліпному декорі фронтону житлового будинку кін. XX ст. Одеська обл., Україна (Малина, 2007)</p>	<p>Ліпний декор у вигляді колосся на капітелі пілястри житлового будинку. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н, Одеська обл., Україна</p>	<p>Колосся у композиції з ліпного декору в міжвіконні житлового будинку. С. Кулевча, Саратський р-н, Одеська обл., Україна</p>

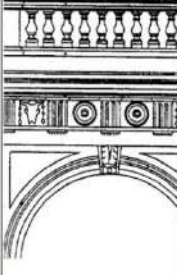

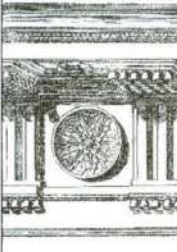

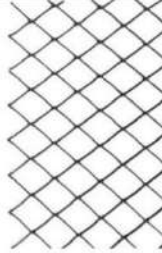

Таблиця 3.9 (продовження). Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі (приклади з Буджака та зарубіжжя)
(графічне опрацювання автора)

			
<p>7. Бахрома традиційного рушнику (тип 1) – предметна форма</p>	<p>Бахрома у ліпному декорі. Фланкування горіщного вікна житлового будинку. Село Зоря, Саратський р-н, Одеська обл., Україна</p>	<p>Бахрома у ліпному Декорі. Фланкування фризу житлового будинку. Кін. ХХ ст. Одеська обл., Україна (Малина, 2007)</p>	<p>Бахрома у композиції художнього різьблення опорних елементів ганку житлового будинку. Б.-Дністровський р-н, Одеська обл., Україна</p>
<p>8. Бахрома традиційного рушнику (тип 2) – предметна форма</p>			
	<p>Бахрома у ліпному декорі на кам'яній опорі галереї молдавського житлового будинку. (Тарас, 1986)</p>	<p>Бахрома у ліпному декорі на нижніх завершеннях віконних обрамлень молдавського житлового будинку</p>	<p>Бахрома у композиції з ліпного декору на опорі огорожі садиби. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н, Одеська обл., Україна</p>
			
<p>9. Мотузка для господарських потреб – предметна форма</p>	<p>Мотузкоподібний декор на кантоні житлового будинку. Село Маразлівка, Б.-Дністровський р-н, Одеська обл., Україна</p>	<p>Мотузкоподібний декор на опорах відкритої галереї житлового будинку. Традиційне молдавське житло</p>	<p>Мотузкоподібний декор ганку та пілястр житлового будинку. Село Стара Царичанка, Б.-Дністровський р-н, Одеська обл., Україна</p>

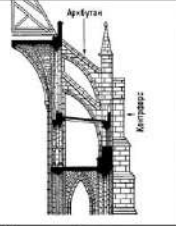

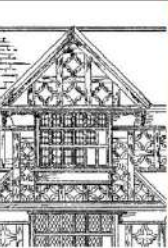

Таблиця 3.9 (продовження). Формоутворення народного декору в традиційній житловій архітектурі (приклади з Буджака та зарубіжжя)
(графічне опрацювання автора)

			
<p>10. Кам'яні опори для прив'язування худоби – конструктивна форма</p>	<p>Паркан, традиційне болгарське житло. Село Боженците, Габровська обл., Болгарія</p>	<p>Опорні елементи в'їзних воріт. Село Аріонешть, Дондюшанський р-н, Молдавія</p>	<p>Округлі декоративні завершення входу до погребу. Сільський музей у Бухаресті, Румунія</p>
			
<p>11. Хлібна піч (кругла, помпейська) – конструктивна форма</p>	<p>Будинок з вогнищем коло бічної стіни. Середні Родопи, Болгарія. I – кіштя, II – клеть, III – потон (сіни); 1 – хлібна піч, 2 – сходи до цокольного поверху (http://www.arhplan.ru)</p>	<p>Напівстовпи-димарі. Сільські будинки в Бургаській обл., Південно-східна Болгарія</p>	<p>Декоративні напівстовпи на фасаді житлового будинку. СМТ Сарата, Саратовський р-н, Одеська обл., Україна</p>
<p>Принципи розташування декоративних елементів:</p> <ol style="list-style-type: none"> через проміжок; поряд; в одній композиції. 			
<p>12. Комбіновані форми (відмінний за семантичним значенням декор).</p>	<p>1. «Хлябі небесні» та солярна орнаментика у лепному декорі на опорі огорожи садиби. СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл., Україна.</p>	<p>2. Орнітоморфна та рослинна орнаментика у лепному декорі фронту житлового будинку. Село Зоря, Саратовський р-н Одеської обл., Україна.</p>	<p>3. Солярна та рослинна орнаментика дерев'яного кронштейну. Особняк архітектора Хомича, 1904 р. Місто Томськ, Томської обл., Росія</p>

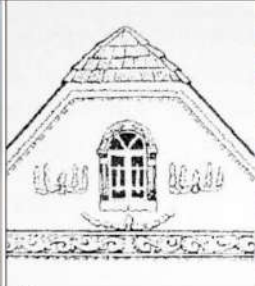

Таблиця 3.10. Виявлення рис подібності декору історичних архітектурних стилів та народного декору в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака (графічне опрацювання автора)

Виявлення рис подібності декору історичних архітектурних стилів та народного декору в житловій архітектурі центрального Буджака					
Стиль	Початкова форма	Приклади застосування декору в історичній архітектурі та скульптурі. Європейська практика		Приклади застосування декору у житловій архітектурі малих міст, СМТ та сіл центрального Буджака	
1. Грецька античність					
	Концентричні кола	Зубчастий доричний грецький ордер. Тригліфно-метопний фриз, метопа з сонячною розеткою (Поляков, 2008)	Фрагмент аркади. Тригліфно-метопний фриз, метопа з сонячними розетками (Михаловський, 2006)	Сонячні розетки на капітелях кантону. Вул. Колгоспна, місто Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна	Сонячна розетка на фронтоні. Вул. Колгоспна, місто Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна
					
	Сонячна розетка з мотивом квітки [3].	Зубчастий доричний ордер. Тригліфно-метопний фриз, метопа з сонячною розеткою (Davies, 2008)	Зубчастий доричний ордер. Тригліфно-метопний фриз, метопа з сонячною розеткою (Поляков, 2008)	Сонячна розетка імітує капітель пілястри. Вул. Колгоспна, місто Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна	Сонячна розетка на фронтоні. Вул. Чкалова, 3б, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Україна
2. Романський					
	Сітка	Сітчастий декор фронтону. Базилика ди Сан-Мініато, місто Флоренція, з 1018 по XII в.	Декоративне кування палацу Ажу-да, Ліссабон, Португалія (1862–1889) (Вальтер, 2004)	Сітчастий декор кантону. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Україна	Сітчастий декор пілястри. Село Кулевча, Саратський р-н Одеської обл., Україна

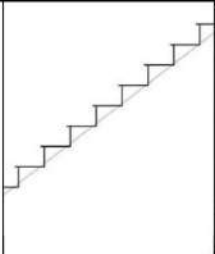
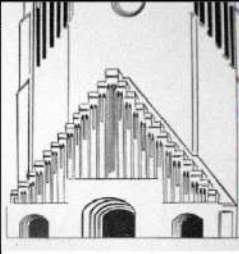

Таблиця 3.10 (продовження 1). Виявлення рис подібності декору історичних архітектурних стилів та народного декору в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака (графічне опрацювання автора)

3. Готичний					
	Контрфорс	Контрфорс декорований. Монастирська церква, почата у 1488 р., село Воронєць, Румунія	Ряд контрфорсів фасадної стіни. Кафедральний собор (1270-1315), місто Уппсала, Швеція (Кох, 2005)	Контрфорс по центру фасадної стіни. Вул. Котовського, 17. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Україна	Контрфорси фасадної стіни зі сходами між ними. Вул. Вернера, 32. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Україна
4. Відродження (єлизаветинський стиль)					
	Виноград (грони, листя, вусики)	Капітель з орнаментом у вигляді виноградного листя, Розквіт готики (Кох, 2005)	Орнамент у вигляді виноградного листя, місто Саутвелл, Англія (бл. 1290 р.) (Кох, 2005)	Орнамент з мотивами винограду на кам'яних огорожах садиби. Село Кулевча, Саратський р-н Одеської обл., Україна	Орнамент з мотивами винограду вздовж плястри. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна
4. Відродження (єлизаветинський стиль)					
	Фахверк у німецькій дерев'яній архітектурі	«Чорно-білий» напівфахверк раннього єлизаветинського стилю. Палац Стенліпеліс, місто Честер, Англія (Stanley Palace, Chester) (Кох, 2005)	Напівфахверк з закругленими розкосами. (верхній поверх). Садибний будинок Мортон Олд Холл (графство Чешир, Англія), 1559–1602	Завершення огорожі садиби, подібне до закруглених розкосів фахверку. Різьблення по каменю. Вул. Котовського, 17. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Україна	Контурний декор кам'яних опор огорожі садиби, подібний до напівфахверку. Вул. Чкалова, 36. СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Україна

Таблиця 3.10 (продовження 2). Виявлення рис подібності декору історичних архітектурних стилів та народного декору в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака (графічне опрацювання автора)

5. Рококо (стиль Людовика XV)					
	Мушля велика морська	Рокайль. Оттобьорен, Німеччина (1737-1767). Скульптор Фейхтмайр (Кох, 2005)	Орнаментальний мотив у вигляді стилізованої асиметричної мушлі	Орнаментальний мотив стилізованої мушлі вздовж фризу. Одеська обл., Саратський р-н, Україна, кін. XX ст. (Малина, 2007)	Орнаментальний мотив стилізованої мушлі вздовж пілястри. Вул. Річкова, СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., Україна
6. Модерн					
	Мушля з перлиною [17].	Стилізована мушля та перлини у поєднанні з листяною орнаментикою.	Орнамент з плетінь, поширений у 1-й треті XVIII ст. по всій Європі (Расине, 2004; Кох, 2005)	Лепний декор в обрамленні вікон та на кантонах. Село Кулевча, Саратський р-н Одеської обл., Україна.	Лепний декор в обрамленні вікна. Село Зоря, Саратський р-н Одеської обл., Україна.
6. Модерн					
	Квіткові та листяні мотиви	Барельєфи на фасаді прибуткового будинку К.Х. Кельдаля. 1902-1903 рр. Місто С.-Петербурґ	Орнаментальне оформлення вікна приватного банку. 1882-1905 рр. Місто Інсбрук, Австрія	Квіткові та листяні мотиви фризу та оформлення вікна. Місто Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна	Квіткові та листяні мотиви міжвіконня та оформлення вікна. Село Весела Балка, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна

Таблиця 3.10 (продовження 3). Виявлення рис подібності декору історичних архітектурних стилів та народного декору в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака (графічне опрацювання автора)

				
Ступінчасті форми	Місто Копенгаген, Данія. Церква Грундтвіга (1920-1940 рр.), проект архітектора Педера Клінта. Спрощений варіант готики (Кох, 2005)	Майстерня скляного виробника Sterner, 1902 р., місто Іксель, Бельгія. Проект архітектора Ернеста Делуне	Імітація ступінчастого фронтона. Село Кулевча, Саратський р-н Одеської обл., Україна	Ступінчасте оформлення ганку. Село Садове, Татарбунарський р-н Одеської обл., Україна

Історичні стилі
+
Традиційна житлова архітектура
(Центральний Буджак)

Рис. 1. Перелік історичних архітектурних стилів з виявленими рисами подібності до народного архітектурного декору традиційних житлових будинків центрального Буджака

Таблиця 3.11. Порівняльний аналіз символів світового дерева в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Виявлення особливостей (фотографії та графічне опрацювання автора)

Порівняльний аналіз символів світового дерева в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Виявлення особливостей			
Загальний вигляд (фрагмент будівлі, опори огорожі, кованої решітки). Адреса об'єкта	Місцезрозташування символу	Символ (знак)	Короткий опис, особливості
1. Світове дерево			
	с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл.	Капітель пілястри	 <ul style="list-style-type: none"> - розподіл всього сушого по рівням та планам; - символ триєдності світу, трьох «зон» Всесвіту (небесне, земне та підземне царства);
	м. Арциз, Арцизького р-ну Одеської обл.	«Коник»	 <ul style="list-style-type: none"> - родовідне дерево (предки – теперішнє покоління – потомки), райське дерево.
	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл., вул. Мельнична	Вуличні ворота	 <ul style="list-style-type: none"> - чітко виділене ділення по вертикалі: верхня частина (крона), де живуть птахи, середня частина (стовбур), де живуть тварини та нижня частина (коріння), де живуть змії та земноводні.
	с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл.	Огорожа садиби	
	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл.	Капітель пілястри	 <ul style="list-style-type: none"> - світове дерево (дерево життя) у вигляді гілок дуба.
	с. Зоря, Саратовський р-н Одеської обл., вул. Леніна	Фронтон	
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.		 <ul style="list-style-type: none"> - спрощення до умовного знаку.

Таблиця 3.12. Порівняльний аналіз солярної символіки в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст.
(фотографії та графічне опрацювання автора)

Порівняльний аналіз солярної символіки в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст.			
Загальний вигляд (фрагмент будівлі, опори огорожі, кованої решітки). Адреса об'єкта	Місце розташування символу	Солярний символ (знак)	Короткий опис, особливості
Коло			
	Лиштва вікна		- найдавніший містичний символ; - також є символом місяця, неба, насіння, золота (в алхімії); - основні значення: світило, сонце, божественний початок, вічність, всесвіт, цілісність, сила, цикл життя, чоловіча сила, жіночий і материнський принцип; - слов'янський символ, «рушник» з солярними знаками.
СМТ Сарата, Саратський р-н, Одеської обл., вул. Халикова, 36			
	СМТ Сарата, Саратський район Одеської області, вулиця Осипенка, 8	Верх пілястри	-/-
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н, Одеської обл., вул. Свердлова, 3	Верхня частина опори огорожі	-/-
Концентричні окружності			
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна, 26	Верх пілястри	
			- як солярні, так і місячні символи; - три концентричні окружності – минуле, сьогоденне і майбутнє; - окружність, яка має центральну точку – розвиток

Таблиця 3.12 (продовження 1). Порівняльний аналіз солярної символіки в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна	Фрон- тон		і розширення. - три фази сонця (східне, полу- денне, західне)
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Свердлова, 78	Верхня частина опори огорожі		
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Новоселова, 24	Кована решітка		- окружність, розділена навпіл горизонтально – нижні води, ковчег.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна	Верх пілястри		- символ рівноваги протилежних принципів.
Коло у колі				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Осипенка, 8	Фрон- тон		- є символом повного циклу оновленої досконалості.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Степна	Верх пілястри		- -/-.
Кільце				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Халікова	Верши- на імітації пілястри		- символ кругових (замкнутах) ходів, обходів, ритуалів, танців; - символ соняшнику.

Таблиця 3.12 (продовження 2). Порівняльний аналіз солярної символіки в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна, кут Свердлова	Лиштва вікна		- символ кругових (замкнутих) ходів, обходів, ритуалів, танців.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Свердлова, 11	Опора огорожі		- сонце у вигляді кільця – висхідні і низхідні потоки повітря (язичницький символ).
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна	Опора огорожі		- сонце у вигляді кільця - висхідні потоки повітря (язичницький символ).
Чверть окружності				
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Стаханова	На кордоні фронта- на і фасаду стіни		- чверть окружності є ознакою сонця, що сходить/сідає.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Суворова, 15	Лиштва вікна		- /-.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Новоселова	Опора огорожі		- /-.
Сонячна розетка (стилізована квітка)				
	СМТ Сарата, Саратський р-н, Одеської обл., вул. Халікова, 36	Піляст- ри		- стилізована квітка з восьми пелюсток; - коловрат – це рух сонця по небу, символ взаємодії богів:

Таблиця 3.12 (продовження 3). Порівняльний аналіз солярної символіки в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Чкалова, 36	Фрон- тон		Сварога, Дажбог, Перуна.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Халікова, 6	Опора огорожі, фрон- тон		- квітка життя (6-пелюсткова квітка), що утворюється в результаті взаємної пересадки в точці кіл одного діаметра; - найдавніший символ захисту, творчої енергії; - знак Перуна.
	СМТ Сарата, Саратський р-н, Одеської обл., вул. Річна, 36	Верши- на піляст- ри		- стилізована квітка з чотирьох пелюсток, символ удачі і везіння.
	СМТ Сарата, Саратський р-н, Одеської обл., вул. Млинова, 34	Верши- на піляст- ри		- стилізована квітка з чотирьох пелюсток, символ удачі і везіння.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Халікова, 20	Фрон- тон		- стилізована восьми пелюстка квітка (подвійний варіант).
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна	Верши- на піляст- ри		- астральна ознака шестикутної зірки, в центрі - стилізована 6- пелюсткова квітка.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Новоселова	Лиштва вікна		- розетка (квітка з 6 пелюстками), що символізує об'єднання протилежних починань.

Таблиця 3.12 (продовження 4). Порівняльний аналіз солярної символіки в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

Складна сонячна розетка (в поєднанні зі стрілками, завитками)				
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Новоселова, 15	Кована решітка		- завитки, що розходяться в сторони – промені сонця (у слов'ян).
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Колгоспна, 53	Кована решітка		- -/-; - коло – вписаний хрест – центр і напрямок всесвіту.
Орнітоморфна та зооморфна солярна символіка				
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Суворова, 47	В'їзні ворота		- лебідь – це втілення сонця, мудрості, надзвичайної магічної сили.
	с. Кулевча, Саратський р-н, Одеської обл.	Капітель кантону		- -/-.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	«Коник»		- півник – перший зустрічає сонце на небосхилі → солярний знак.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Стаханова	«Коник»		- засіб передачі (в небі і від одного елемента / світу до іншого) богів і героїв - білий кінь – символ сонця, денна ясність, хороші прагнення.
	с. Зоря, Саратський р-н, Одеської обл., вул. Леніна	Фрон- тон		- лев – символ божественної сонячної енергії.

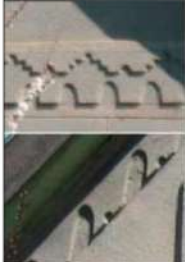

Таблиця 3.12 (продовження 5). Порівняльний аналіз солярної символіки в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

Формальна стилізація сонця (натуралізм)				
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Новоселова	Фрон- тон		- символ Сонця вписаний в Δ (Δ є символом триєдиної природи всесвіту).
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Кооперативна	Кована решітка		- половина кола – ознака полуденного сонця.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Млинова, 84	Огоро- жа		- символ сонця вписаний в ромб (ромб є символом землі, родючості).
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Вузька, 45	Слухове вікно		- знак полуденного сонця.
Солярний символ у комплексному візерунку				
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., Колгоспна, 53	Ліштва вікна		- сонячні символи слов'янського походження, прототипом є ажурне дерев'яне різьблення.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Новосолова, 6	Опора огорожі		- /- /.

Таблиця 3.13. Порівняльний аналіз символів води в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст.
(фотографії та графічне опрацювання автора)

Порівняльний аналіз символів води в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст.			
Загальний вигляд (фрагмент будівлі, опори огорожі, кованої решітки). Адреса об'єкта	Місце розташування символу	Солярний символ (знак)	Короткий опис, особливості
1. Горизонтальні і вертикальні лінії			
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колхозна, 30	Опора огорожі	 - вертикальні лінії - дощові потоки, горизонтальні лінії – річки і підземні води.
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Кантон	 - -/-.
2. Безконечники			
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колхозна, 26	Фриз	 - символ нескінченного потоку буття і мудрості (буддизм); - вказує на хвильову природу матерії.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	Фриз, обрамлення вікна	 - -/-.
3. «Хлябі небесні» (животворяща вода, небесна вода)			
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колхозна, 26	Причолоина	 - запаси води на небі (давньоруською мовою – «хлябі небесні»). Зигзаги, невеликі отвори, різні виступи – тобто фігурні края, схожі на краплі.

Таблиця 3.13 (продовження). Порівняльний аналіз символів води в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

	с. Заря Саратський р-н Одеської обл., вул. Леніна	Нижнє обрамлення лиштва слухового вікна		--/--
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	Карнизна дошка лож- ного слухо- вого вікна, край покрівлі		--/--
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	Кронштейни слухового вікна		--/--
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	Фриз		--/--
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Халікова, 20	Подвійний фриз, карниз- на дошка (декора- тивне продов- ження)		--/--
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл. вул. Новосьолов	Лобова та карнизна дошки піддашка		--/--
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Під фартухом		--/--
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл. вул. Сонячна	Кронштейн ганку		--/--
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл., вул. Шевченко, 47	Верх опори огорожі		--/--

Таблиця 3.14. Порівняльний аналіз символів повітря в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст.
(фотографії та графічне опрацювання автора)

Порівняльний аналіз символів повітря в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст.			
Загальний вигляд (фрагмент будівлі, опори огорожі, кованої решітки). Адреса об'єкта	Місце розташування символу	Солярний символ (знак)	Короткий опис, особливості
1. Стрілки, спрямовані вгору			
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл. вул. Свердлова, 11	Опора огорожі	 - сонце у вигляді кільця + висхідні і низхідні потоки повітря (язичницький символ).
	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл., вул. Осипенка, 8	«Коньок»	 - висхідні потоки повітря (язичницький символ).
	с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл.	Обрамлення вікна	 - /-.
2. Орнітоморфний символ			
	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл. вул. К. Маркса	Опора огорожі	 - присвячується Великим Матерям і Небесним царицям; – дві голубки часто супроводжують Богиню-Матір; - крила – символ повітряної стихії.
3. Астральні мотиви			
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл. вул. Суворова, 7	Лобова дошка	 - хмари – символ повітряної стихії.

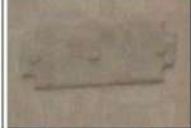
Таблиця 3.15. Порівняльний аналіз символів землі в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст.
(фотографії та графічне опрацювання автора)

Порівняльний аналіз символів землі в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст.				
Загальний вигляд (фрагмент будівлі, опори огорожі, кованої решітки). Адреса об'єкта	Місце розташування символу	Солярний символ (знак)	Короткий опис, особливості	
1. Ромб				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. К.Маркса	Опора огорожі		- ромб – символ землі, родючості.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Млинова, 84	Огорожа		- символ сонця вписаний в ромб (ромб – символ землі, родючості).
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна	В'їзді ворота		- ромб – символ землі, родючості.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Халікова, 7	Площина стіни		- у внутрішньому міжхресті – гурток-зерно.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Млинова	Вершина пілястри		- символ блага, родючості (поле з насінням).
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Млинова	Опора огорожі		- родючість землі (хрест в центрі – солярний символ).
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Новоселов	Карниз		- /-.

Таблиця 3.15 (продовження 1). Порівняльний аналіз символів землі в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

2. Ромб в ромбі				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Вузька	Пілястра		- схема спрощеного малюнка мамонтового бивня (для зображень богинь плодючості); - символ блага.
3. Ромб з двома округленими-увігнутими кутами				
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна, 27	Фронтон		- ромб – символ землі + два півкола – символи полуденного сонця.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна	Опора огорожі		- ромб – символ землі + два півкола – символи полуденного сонця.
4. Ромб, узорчато ускладнений по периметру / в центрі				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Степова, 11	Простінок		- ромб – символ землі, родючості, добробуту, достатку.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Новоселов	Опора огорожі		- проросле насіння на полі.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., ул. Миру, 22	Опора огорожі		- символ «засіяне поле» відноситься до трипільської культури протославян; - коло – символ насіння.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна	Опора огорожі		- земельна ділянка + паростки.

Таблиця 3.15 (продовження 2). Порівняльний аналіз символів землі в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

5. Квадрат				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Миру, 9	Лізна		- земельна ділянка.
6. Квадрат, візерунчасто ускладнений по периметру / в центрі				
	м. Арциз, Арцизького р-ну Одеської обл.	Прості-нок		- -/-.
7. Прямокутник				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Степова	Фрон-тон		- земельна ділянка + символ насіння в центрі.
8. Прямокутник з чотирма округленими-увігнутими кутами				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Вузька, 32	Опора огорожі		- земельна ділянка; - прямокутник.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Степова	Фрон-тон		- -/- + 3 кола – символи насіння.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Чкалова, 36	Опора огорожі		- прямокутник – символ поля, по кутах – чверті кіл – символи сонця, що заходить.
9. Сітка в прямокутному контурі				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Халікова, 6	Піляст-ра		- родючість землі.
10. Сітка ускладнена				
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Мельнична, 36	Прості-нок		- родючість землі.

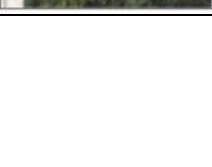

Таблиця 3.16. Порівняльний аналіз символів родючості в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Виявлення особливостей (фотографії та графічне опрацювання автора)

Порівняльний аналіз символів родючості в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Виявлення особливостей			
Загальний вигляд (фрагмент будівлі, опори огорожі, кованої решітки). Адреса об'єкта	Місцерозташування символу	Символ (знак)	Короткий опис, особливості
1. Сім'я (кругле, серцевидне)			
	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл., вул. Чкалова, 36	Обрамлення вікна	 - символ зв'язку з землею, сім'єю; - символізує чоловічий початок, потенційність, непроявлену силу; - центр, з якого проростає Світове Древо.
	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл., вул. Вузька, 10	Капітель кантону	
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл., вул. Колгоспна, 27	Контур фронтона (декоративне продовження карнизної дошки) + фриз	 - -/-.
	с. Зоря, Саратовський р-н Одеської обл., вул. Леніна	Декоративне заповнення фронтона	
2. Паростки			
	с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл.	Декоративне заповнення простінку	 - всередині серцевидної оболонки зображався «крін» - сім'я з оболонкою, що лопнула, та брунька, майбутній паросток.
	СМТ Сарата, Саратовський р-н Одеської обл., вул. Вузька, 45	«Коник»	
	с. Кулевча, Саратовський р-н Одеської обл.	Край вуличних воріт	 - скручування зліва та справа нагадують згорнутий лист папороті (священна рослина; зв'язок з повір'ями про розквіт папороті у купальську ніч).
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	Фриз	

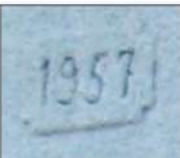

Таблиця 3.16 (продовження 1). Порівняльний аналіз символів родючості в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Виявлення особливостей (фотографії та графічне опрацювання автора)

	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Вздовж пілястри		- варіант спрощеного потрійного розташування, на місті каннелюр пілястри.
3. Пшениця				
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Простінок		- основний продукт живлення; - весняні посіви; - родючість, достаток, перемога життя над смертю, оновлення та відродження життя.
	м. Татарбунари, Татарбунар- ський р-н Одеської обл.	Капігель пілястри		
4. Виноград				
	м. Татарбунари, Татарбунар- ський р-н Одеської обл.	Вздовж опори огорожи		- природна родючість; - благополуччя, достаток, багатство; - духовне життя, порятунк та відродження (християнство); - життєва сила, зцілення, перетворення.
	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл., вул. Леніна	Вуличні ворота		
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Опори огорожи садиби		- -/-.
	м. Татарбунари, Татарбунар- ський р-н Одеської обл.	Капігель пілястри		- -/-.
	м. Татарбунари, Татарбунар- ський р-н Одеської обл., вул. Леніна, 24	Пілястра		- -/-.

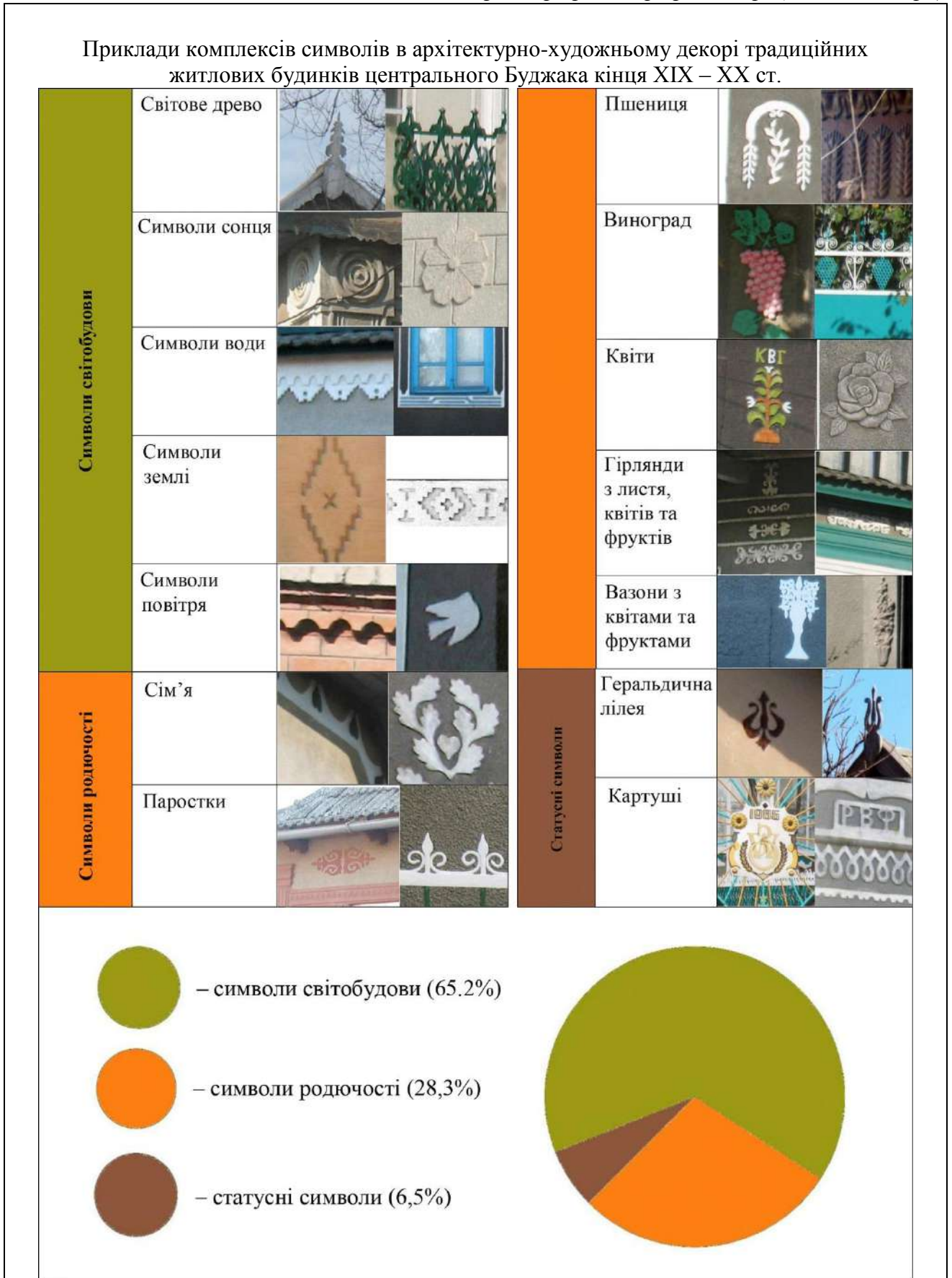
Таблиця 3.16 (продовження 2). Порівняльний аналіз символів родючості в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Виявлення особливостей (фотографії та графічне опрацювання автора)

5. Квіти				
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Простінок		- юність, весна, розквіт; - райський стан життя, достаток, краса; - ніжність, любов, гармонія.
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Опори огорожи		
6. Гірлянди з листя, квітів та фруктів				
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Фриз		- символ зв'язку та єдності, поширений у стилях бароко, класицизму; - щаслива доля, вдача, перемога, посвячення, честь.
	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл., вул. Леніна	Капітель пілястри		
	м. Татарбунари, Татарбунар- ський р-н Одеської обл.	Вздовж пілястри		- /-.
	м. Татарбунари, Татарбунар- ський р-н Одеської обл.	Фриз, лиштва вікна		- /-, в стилі модерн.
	м. Татарбунари, Татарбунар- ський р-н Одеської обл.	Лиштва вікна		- /-, в стилі модерн.
7. Вазони з квітами та фруктами				
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Опори огорожи		- український символ життя; - стилізоване дерево життя.
	м. Татарбунари, Татарбунар- ський р-н Одеської обл.	Вздовж пілястри		

Таблиця 3.17. Порівняльний аналіз статусних символів в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Виявлення особливостей (фотографії та графічне опрацювання автора)

Порівняльний аналіз статусних символів в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака. Виявлення особливостей			
Загальний вигляд (фрагмент будівлі, опори огорожі, кованої решітки). Адреса об'єкта	Місце-розташування символу	Символ (знак)	Короткий опис, особливості
1. Геральдична лілея			
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	Фронтон	 <ul style="list-style-type: none"> - королівська квітка; - символ віри, надії та милосердя; - символ Трійці. - триєдність розуму, души та тіла.
	м. Татарбунари, Татарбунарський р-н Одеської обл.	«Коник»	 <ul style="list-style-type: none"> - /-/-.
	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл., вул. Леніна	Вздовж пілястри	 <ul style="list-style-type: none"> - /-/-.
2. Картуши			
	с. Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Простінок	 <ul style="list-style-type: none"> - щит, на якому за записана дата зведення будинку.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл.	Торцева частина піддашка ганку	 <ul style="list-style-type: none"> - збільшений щит, на якому за записана дата зведення будинку, а також присутні зображення голубів.
	с. Зоря, Саратський р-н Одеської обл., вул. Леніна	Фронтон	 <ul style="list-style-type: none"> - щит, на якому за записані ініціали власника будинку.
	СМТ Сарата, Саратський р-н Одеської обл., вул. Мельнича	Вуличні ворота	 <ul style="list-style-type: none"> - щит, на якому за записані ініціали власника та дата зведення будинку, доповнений кованим декором (соняшник, колосся).

Таблиця 3.18. Приклади комплексів символів в архітектурно-художньому декорі традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (фотографії та графічне опрацювання автора)

Таблиця 3.19. Розташування символів у межах садиби/будинку
(графічне опрацювання автора)

Розташування символів у межах садиби/будинку		
Назва символу	Розташування	
<p>Світлове дерево</p> 	Вуличні ворота, кована огорожа садиби, фронтон, вздовж опори огорожі, капітель пілястри, «коник».	
<p>Символи сонця</p> 	Вуличні ворота, верх/центр/низ опори огорожі садиби, суцільні кам'яні огорожі, капітель пілястри, обрамлення вікна, візерунчаста палітурка слухового вікна, фронтон, простінок, «коник».	
<p>Символи води</p> 	Верх/вздовж опори огорожі садиби, вздовж пілястри/кантону, фриз, нижнє обрамлення вікна, карнизна дошка будинку, декоративне продовження карнизної дошки будинку, лобова дошка будинку декоративні доповнення під фартухом, карнизна та лобова дошки піддашка, кронштейни слухового вікна/ганку.	
<p>Символи землі</p> 	Вуличні ворота, суцільні кам'яні огорожі, верх/вздовж опори огорожі садиби, цоколь, капітель пілястри, вздовж лізени, фриз, фронтон, простінок.	
<p>Символи повітря</p> 	Верх/центр опори огорожі садиби, лобова дошка фронтона, обрамлення вікна, вздовж пілястри/кантону, «коник».	
Символи родючості	<p>Сім'я</p> 	Обрамлення вікна, капітель пілястри/кантону, фронтон, декоративне продовження карнизної та лобової дошки будинку, фриз.
	<p>Паростки</p> 	Верхній край вуличних воріт, простінок, «коник», фриз, вздовж пілястри.
	<p>Пшениця</p> 	Капітель пілястри/кантону, простінок.
	<p>Виноград</p> 	Верхній край вуличних воріт, центр/вздовж опори огорожі садиби, капітель пілястри/кантону, вздовж пілястри.
	<p>Квіти</p> 	Центр опори огорожі садиби, простінок.
	<p>Гірлянди з листя, квітів та фруктів</p> 	Фриз, капітель пілястри/кантону, вздовж пілястри/кантону, обрамлення вікна.
	<p>Вазони з квітами та фруктами</p> 	Простінок, верх/центр опори огорожі садиби, вздовж пілястри.
Статусні символи	<p>Геральдична лілея</p> 	Фронтон, «коник», вздовж лізени.
	<p>Картуші</p> 	Вуличні ворота, простінок, торцева частина піддашка ганку, фронтон.

Таблиця 3.20. Комплекси символів (світобудови, родючості, статусні) в архітектурно-художньому декорі традиційної житлової архітектури центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (графічне опрацювання автора)

Комплекси символів в архітектурно-художньому декорі традиційних житлових будинків/садиб						
Вигляд символів в залежності від геометрії побудови, виокремлення характерних мотивів	Архітектурно-художній декор					
	За характером розміщення	За характером мотивів	За технічними прийомами обробки поверхні	За характером нанесення на поверхню	За кольором (кількість кольорів без урахування кольору тла)	
I. Символи світобудови						
Світове дерево						
1. Умовний знак	Площинний + Рядковий	Геометричний	Викарбовування + Розпис	Рельєфний + Графічний	Монохромний	
2. Стилізоване дерево	Рядковий	Рослинний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний	
	Кутовий + Точковий	Рослинний	Різьблення	Скульптурний	Монохромний	
3. Образ дерева, складений з гілок дубів	Точковий	Рослинний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний	
	Площинний	Рослинний	Ліпнина	Рельєфний	Монохромний	
4. Композиція з паростків	Кутовий + Рядковий	Рослинний	Кування	Скульптурний	Монохромний	
	Площинний	Рослинний	Кування	Скульптурний	Монохромний	
Символи 4-х стихій						
Символи сонця	1. Коло	Точковий Точковий Точковий	Геометричний Геометричний Геометричний	Розпис Ліпнина Викарбовування	Графічний Рельєфний Рельєфний	Монохромний Монохромний Монохромний
	2. Концентричні кола	Точковий + Кутовий	Геометричний	Ліпнина	Рельєфний	Монохромний
		Точковий Точковий Рядковий	Геометричний Геометричний	Ліпнина Кування	Рельєфний Скульптурний	Монохромний Монохромний
	3. ¼ кола	Точковий + Кутовий	Геометричний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний
	4. Концентричні ¼ кола + ¼ круга	Точковий + Кутовий	Геометричний	Викарбовування	Рельєфний	Монохромний
	5. Круг	Точковий + Кутовий	Геометричний	Ліпнина	Рельєфний	Монохромний
		Точковий	Геометричний	Викарбовування	Рельєфний	Монохромний
	6. Круг + круг (концентрично)	Точковий	Геометричний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний
Точковий + Кутовий		Геометричний	Розпис	Графічний	Монохромний	
7. Астральні мотиви	Кутовий	Астральний	Ліпнина	Рельєфний	Монохромний	
	Площинний + Кутовий	Астральний	Викарбовування	Рельєфний	Монохромний	
	Площинний + Кутовий Площинний + Кутовий	Астральний Астральний	Кування Різьблення	Скульптурний Рельєфний	Монохромний Монохромний	
8. Квіткова сонячна розетка	Точковий	Рослинний	Ліпнина+ Викарбовування	Рельєфний	Монохромний	
	Точковий	Рослинний	Ліпнина+ Викарбовування	Рельєфний	Біхромний	

Таблиця 3.20 (продовження 1). Комплекси символів (світобудови, родючості, статусні) в архітектурно-художньому декорі традиційної житлової архітектури центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (графічне опрацювання автора)

		Точковий Точковий + Кутовий Точковий + Кутовий Точковий + Кутовий	Рослинний Рослинний Рослинний	Розпис Ліпнина Ліпнина+ Викарбовування Ліпнина+ Викарбовування Розпис Ліпнина+ Викарбовування +Розпис	Рельєфний Рельєфний Рельєфний	Монохромний Монохромний Біхромний
	9. Квіткова сонячна розетка, вплетена у візерунок	Площинний Площинний Площинний	Рослинний Рослинний Рослинний	Кування Ліпнина Розпис	Скульптурний Рельєфний Графічний	Монохромний Монохромний Монохромний
	10. Зооморфні та орнітоморфні мотиви	Точковий Точковий Точковий + Кутовий Точковий+ Кутовий Площинний + Кутовий	Зооморфний Зооморфний Зооморфний Орнітоморфний Орнітоморфний	Ліпнина Ліпнина Різьблення Розпис Різьблення	Рельєфний Рельєфний Скульптурний Графічний Скульптурний	Монохромний Біхромний Монохромний Монохромний Монохромний
Символи повітря	1. Стрілки, спрямовані догори/донизу	Рядковий Точковий+ Кутовий	Геометричний Геометричний	Ліпнина Різьблення	Рельєфний Рельєфний	Монохромний Монохромний
	2. Півкола, подібні хмарам	Рядковий	Геометричний	Різьблення	Рельєфний	Монохромний
	3. Орнітоморфні мотиви	Точковий	Орнітоморфний	Ліпнина	Рельєфний	Монохромний
Символи води	1. Горизонтальні і та вертикальні лінії	Рядковий	Геометричний	Ліпнина	Рельєфний	Монохромний
	2. Безконечники	Рядковий	Геометричний	Ліпнина	Рельєфний	Монохромний
	3. «Хлябі небесні», животворяща вода, небесна вода	Рядковий Рядковий Площинний	Геометричний Геометричний Геометричний	Різьблення Ліпнина Різьблення	Рельєфний Рельєфний Скульптурний	Монохромний Монохромний Монохромний
Символи землі	1. Квадрат	Рядковий	Геометричний	Викарбовування + Розпис	Рельєфний	Монохромний
	2. Квадрат, ускладнений візерунком по периметру / в центрі	Площинний	Рослинний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний
	3. Ромб	Точковий + Кутовий Площинний Площинний Рядковий	Геометричний Геометричний Геометричний	Ліпнина Викарбовування + Розпис Розпис Викарбовування	Рельєфний Рельєфний+ Графічний Графічний Рельєфний	Монохромний Монохромний Монохромний

Таблиця 3.20 (продовження 2). Комплекси символів (світобудови, родючості, статусні) в архітектурно-художньому декорі традиційної житлової архітектури центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (графічне опрацювання автора)

		Точковий + Кутовий Площинний	Геометричний Геометричний	Викарбовування + Розпис Ліпнина	Рельєфний+ Графічний Рельєфний+ Графічний Рельєфний	Монохромний Біхромний Монохромний Монохромний
	4. Ромб, ускладнений візерунком по периметру / в центрі	Площинний Площинний Точковий Площинний + Рядковий	Геометричний Рослинний Рослинний + Геометричний Рослинний + Геометричний	Розпис + Розпис Ліпнина Ліпнина+ Розпис Кування	Графічний Рельєфний + Графічний Рельєфний+ Графічний Рельєфний	Монохромний Біхромний Монохромний Монохромний
	5. Подвійний ромб	Рядковий	Геометричний	Розпис	Графічний	Монохромний
	6. Ромб з двома округлено- вогнутими вершинами	Рядковий Рядковий + Площинний +Кутовий	Геометричний Геометричний	Розпис Різьблення	Графічний Скульптурний	Біхромний Монохромний
	7. Прямокутник	Точковий	Геометричний	Ліпнина+ Викарбовування	Рельєфний	Монохромний
	8. Прямокутник з чотирма округлено- вогнутими вершинами	Периметрал ьний Точковий Площинний	Геометричний Геометричний Геометричний	Розпис+ Викарбовування Ліпнина Викарбовування	Графічний+ Рельєфний Рельєфний Рельєфний	Монохромний Монохромний Монохромний
	9. Сітка у прямокутно- му контурі	Площинний	Геометричний	Розпис+ Викарбовування	Графічний+ Рельєфний	Монохромний
	10. Сітка ускладнена	Площинний Площинний	Геометричний Геометричний	Розпис Різьблення	Графічний Рельєфний	Монохромний Монохромний
II. Символи родючості						
Насіння	1. Сім'я кругле	Точковий Рядковий + Кутовий	Геометричний Геометричний	Ліпнина+ Розпис Ліпнина+ Розпис	Графічний+ Рельєфний Графічний+ Рельєфний	Монохромний Біхромний
	2. Сім'я серцевидне	Точковий Рядковий	Геометричний Геометричний	Ліпнина+ Розпис Розпис	Графічний+ Рельєфний Графічний	Монохромний Монохромний
Паростки	1. Серцевидна оболонка + брунька	Точковий Точковий + Кутовий	Рослинний Рослинний	Ліпнина+ Розпис Різьблення	Графічний+ Рельєфний Рельєфний	Біхромний Монохромний
	2. Стілізація бруньки та листя папороті	Точковий Рядковий Точковий	Рослинний Рослинний Рослинний	Кування Кування Розпис	Скульптурний Скульптурний Графічний	Біхромний Монохромний Монохромний
	3. Паростки, розташовані паралельно	Рядковий	Рослинний	Викарбовування	Рельєфний	Монохромний

Таблиця 3.20 (продовження 3). Комплекси символів (світобудови, родючості, статусні) в архітектурно-художньому декорі традиційної житлової архітектури центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (графічне опрацювання автора)

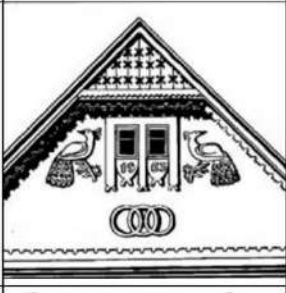

Пшениця	1. Колосся	Точковий + Кутовий Площинний	Рослинний Рослинний	Ліпнина+ Розпис Ліпнина+ Розпис	Графічний+ Рельєфний Графічний+ Рельєфний	Монохромний Монохромний
Виноград	1. Грони+листя	Рядковий Рядковий	Рослинний Рослинний	Ліпнина Ліпнина+ Розпис Ліпнина	Рельєфний Рельєфний+ Графічний Рельєфний	Монохромний Біхромний Монохромний
		Точковий+ Кутовий Площинний	Рослинний Рослинний	Ліпнина+ Розпис Ліпнина	Рельєфний+ Графічний Рельєфний	Монохромний Поліхромний
		Рядковий	Рослинний	Ліпнина+ Розпис Кування	Рельєфний+ Графічний Скульптурний	Біхромний
		Точковий	Рослинний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Поліхромний
Квіти	1. Грудка землі + квіти 2. Бутони	Точковий Точковий	Рослинний Рослинний	Ліпнина+ Розпис Ліпнина	Рельєфний+ Графічний Рельєфний	Поліхромний Монохромний
Гірлянди з листя, квітів та фруктів	1. Гірлянди з листя 2. Гірлянди з листя та квітів 3. Гірлянди з листя, квітів та фруктів	Рядковий	Рослинний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний
		Рядковий	Рослинний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний
		Рядковий	Рослинний	Ліпнина+ Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний
Вазони з квітами, фруктам	Вазони з квітами та фруктами	Точковий Рядковий	Рослинний Рослинний	Розпис Ліпнина	Графічний Рельєфний	Монохромний Монохромний
III. Статусні символи						
Геральдична лілея	1. Геральдична лілея	Точковий + Кутовий + Площинний Точковий	Рослинний Рослинний	Різьблення Ліпнина+ Розпис Викарбовування +Розпис	Скульптурний Рельєфний+ Графічний Рельєфний+ Графічний	Монохромний Монохромний Монохромний
		Рядковий	Рослинний	Ліпнина+ Розпис Викарбовування +Розпис	Рельєфний	Монохромний
		Точковий Рядковий	Епіграфічний Епіграфічний+ Орнітоморфний	Ліпнина+ Викарбовування Викарбовування +Розпис	Рельєфний+ Графічний	Монохромний Біхромний
Картуши	1. 3 відміткою про рік забудови будинку 2. 3 відміткою про рік забудови будинку + ініціали власника	Точковий	Епіграфічний	Ліпнина+ Розпис Кування	Рельєфний+ Графічний Рельєфний	Монохромний
		Точковий	Геральдичний	Ліпнина+ Розпис Кування	Рельєфний+ Графічний Рельєфний	Монохромний Поліхромний

Таблиця 3.21. Розрахунок комплексів символів (світобудови, родючості, статусних) в архітектурно-художньому декорі традиційної житлової архітектури центрального Буджака кінця XIX – XX ст. (складено автором)

Розрахунок комплексів символів (світобудови, родючості, статусних) в архітектурно-художньому декорі традиційної житлової архітектури центрального Буджака кінця XIX – XX ст.

Символи / види архітектурно-художнього декору	Символи світобудови	Символи родючості	Статусні символи
За характером розміщення			
1. Точковий (в т.ч. отвори)	31	18	4
2. Площинний (в т.ч. сітчастий)	24	15	1
3. Кутовий (в т.ч. дуговий)	21	8	1
4. Стрічковий (в т.ч. периметральний)	17	17	3
За характером мотивів			
1. Геометричний	42	4	-
2. Рослинний	19	20	3
3. Астральний	4	-	-
4. Зооморфний	3	-	-
5. Орнітоморфний	3	-	-
6. Епіграфічний	-	-	3
7. Геральдичний	-	-	1
За технічними прийомами обробки поверхні			
1. Розпис	30	18	5
2. Ліпнина	31	16	3
3. Викарбовування	18	1	3
4. Кування	6	3	1
5. Різьблення	11	1	1
За характером нанесення на поверхню			
1. Графічний	22	15	4
2. Рельєфний	51	18	5
3. Скульптурний	10	3	1
4. Живописний	1	-	-
За кольором			
1. Монохромний	63	17	5
2. Біхромний	5	5	1
3. Поліхромний	-	2	1

Таблиця 3.22. Приклади оформлення ініціалів власника, року будівництва на житлових будинках українців, росіян, болгар, молдаван, гагаузів, румунів, німців (графічне опрацювання автора)

Приклади оформлення ініціалів володаря, року будівництва на житлових будинках українців, росіян, болгар, молдаван, гагаузів, румунів, німців			
1. Вздовж конструктивних елементів (або їх декоративної імітації)			
1	2	3	4
Сволок укр., рос. «матица» (у слов. народів – головна балка, що підтримує стелю)	Фахверк головного фасаду (над дверними та віконними прорізами)	Міжповерховий пояс головного фасаду	Піддашок ганку, що виходить на головний фасад
українці росіяни болгари	німці	росіяни румун	молдавани
			
Сволок в полтавському краєзнавчому музеї, 18 століття (1)	«Стара земля», нім. Altes Land, Німеччина (2)	Етнографічний музей у с. Семенково Вологодської обл., Росія (3)	вул. Халікова, 17, СМТ Сарата, Саратського р-ну Одеської обл., Україна
2. У композиції горищних вікон			
5	6	7	8
У палітурці горищного вікна	В обрамленні горищного вікна	Над горищним вікном	Під горищним вікном/вікнами
гагаузи молдавани	українці гагаузи	росіяни румун	румун українці болгари гагаузи росіяни молдавани німці
			
Молдавське традиційне житло, Молдавія (4)	Закарпатська обл., 60-ті роки XX ст., Україна (Самойлович, 1999)	м. Осташков Тверської обл., Росія	Румунське традиційне житло. Трансільванія, Румунія (6, 7)

Таблиця 3.22 (продовження). Приклади оформлення ініціалів власника, року будівництва на житлових будинках українців, росіян, болгар, молдаван, гагаузів, румунів, німців (графічне опрацювання автора)

9	10	11	12
Зліва/справа від горищних вікон	Поміж двома горищними вікнами	На полі фронтона без горищного вікна	Між рядами горищних вікон
болгари румуни молдавани	румуни молдавани	румуни українці	німці
			
вул. Леніна, с. Зоря, Саратського р-ну Одеської обл., Україна	м. Тиргу-Муреш, (рум. Târgu Mureş), Трансильванія, Румунія (7, 8)	Біксад, округ Сату Маре (рум. Bixad, județul Satu Mare), Румунія (7, 9)	«Стара земля», нім. Altes Land, Німеччина (10)
3. Додаткові варіанти розміщення			
13	14	15	16
На в'їзних воротах садиби	У міжвіконні головного фасаду	Між схилами покрівлі (оздоблення фронтона)	На стику схилів покрівлі (на плоскому охлупні)
румуни росіяни	румуни молдавани німці болгари	румуни росіяни	молдавани
			
Марамуреш, Румунія, рум. Maramureş, România (11)	Село Кулевча, Саратський р-н Одеської обл.	Традиційний румунський будинок (12)	с. Колибаш, Південна Молдавія (Мойсеєнко, 1973)
* – виділено жирним той народ, традиційне житло якого представлено на ілюстрації			
** П. 4, 9, 14 – приклади оформлення ініціалів власника, року будівництва на житлових будинках центрального Буджака			

Таблиця 3.23. Типи традиційних житлових будинків центрального Буджака за національною приналежністю (кінець XIX – XX ст.) (графічне опрацювання автора)

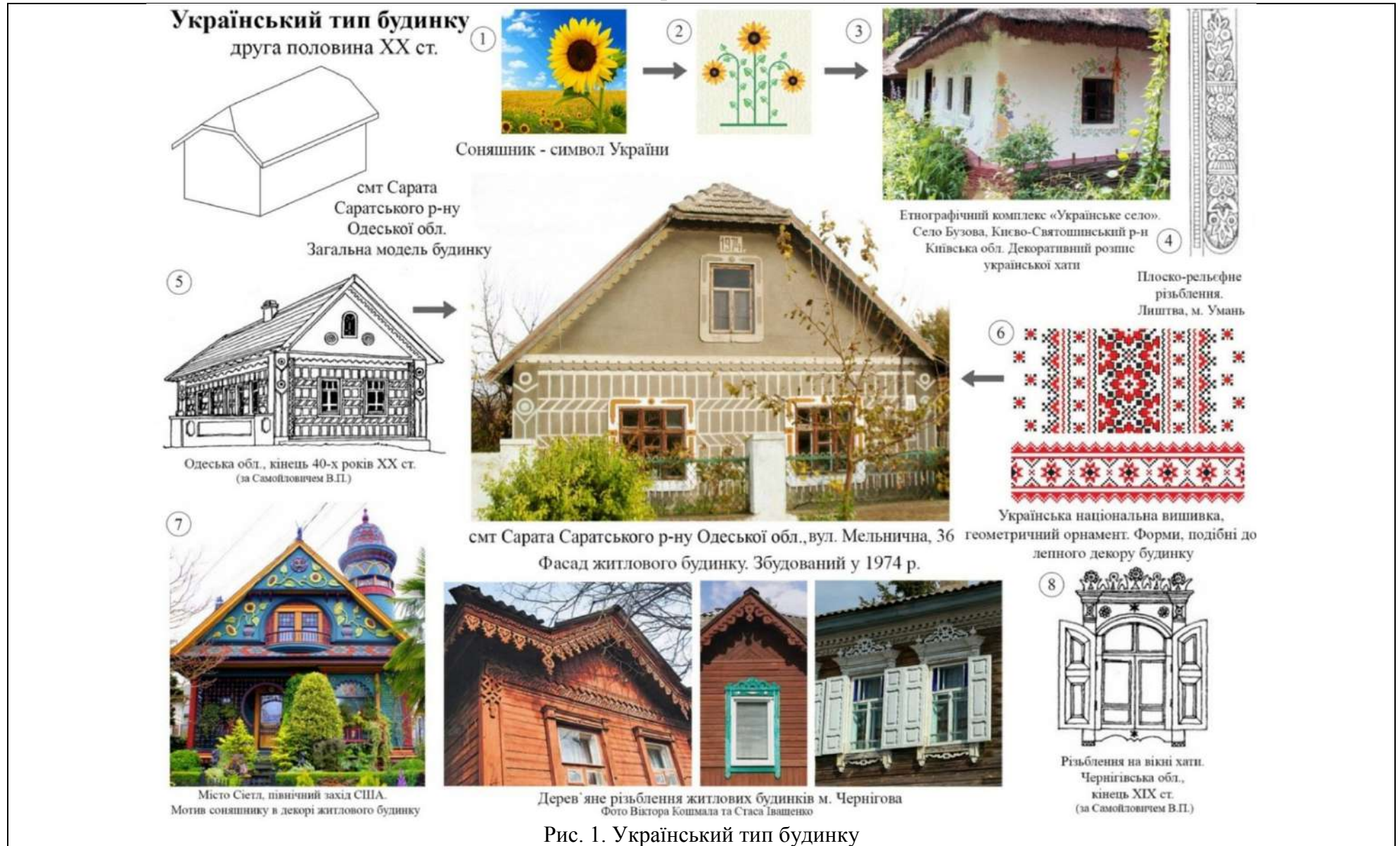
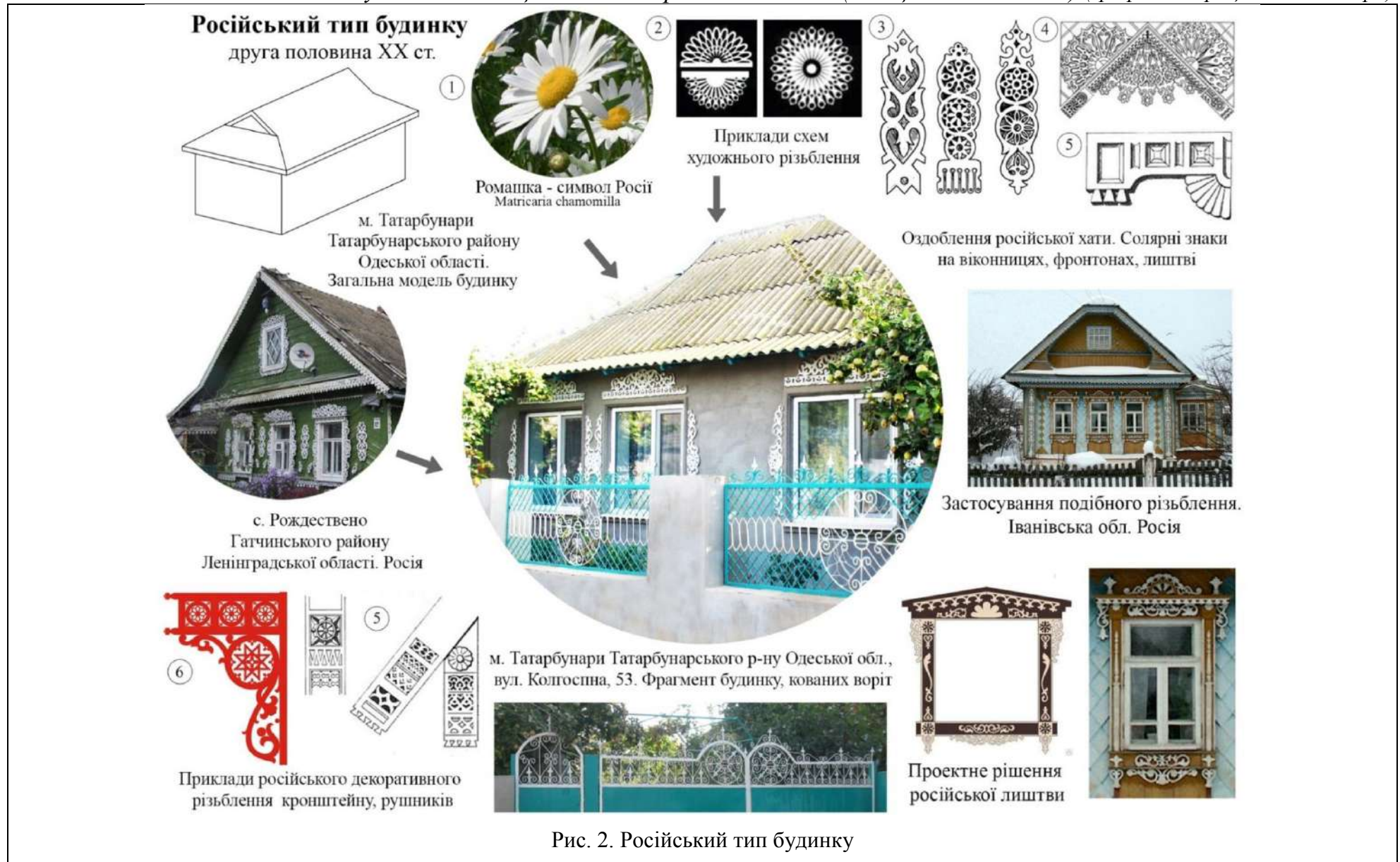
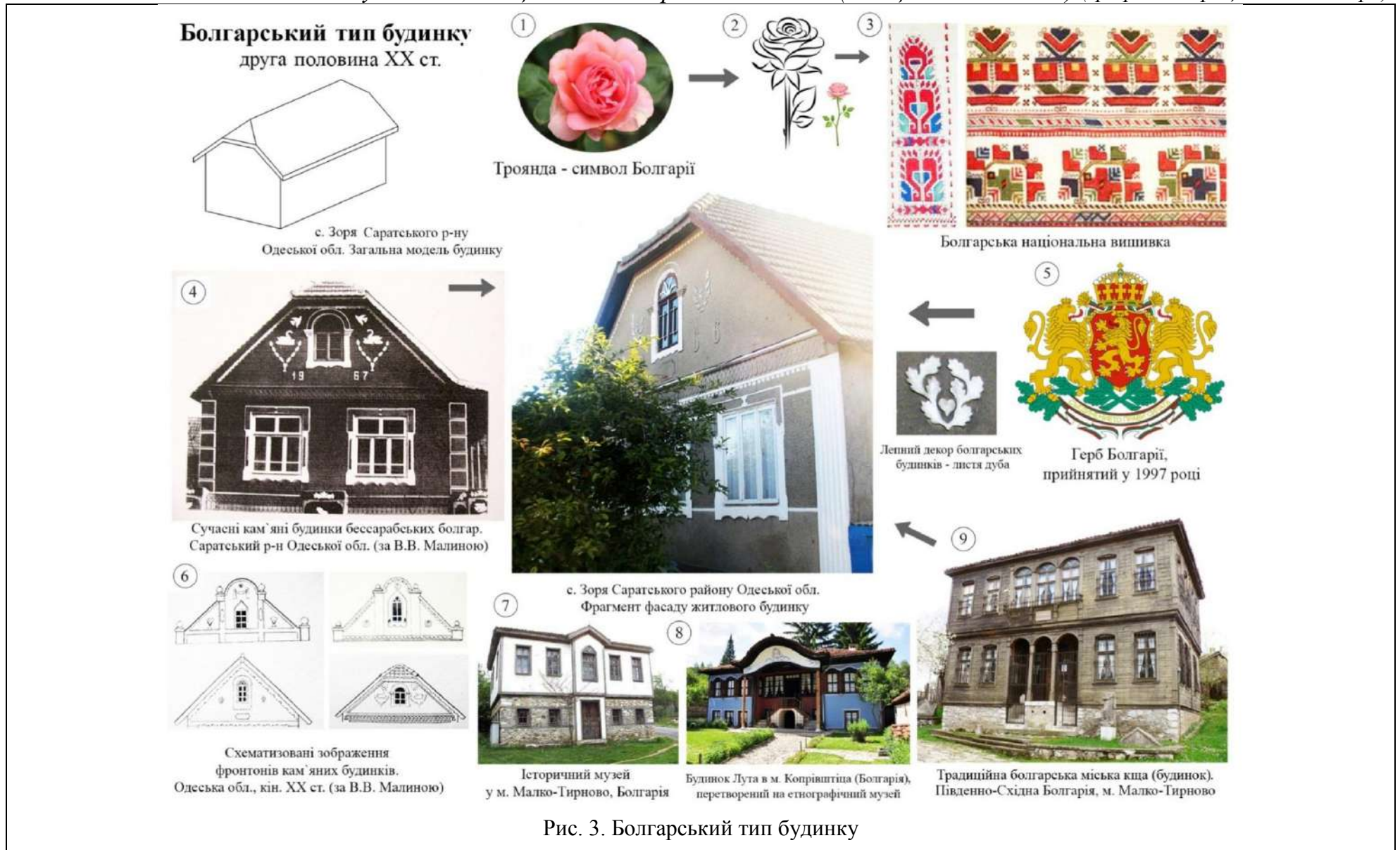

Рис. 1. Український тип будинку

Таблиця 3.23 (продовження 1). Типи традиційних житлових будинків центрального Буджака за національною приналежністю (кінець XIX – XX ст.) (графічне опрацювання автора)

Таблиця 3.23 (продовження 2). Типи традиційних житлових будинків центрального Буджака за національною приналежністю (кінець XIX – XX ст.) (графічне опрацювання автора)

Таблиця 3.23 (продовження 3). Типи традиційних житлових будинків центрального Буджака за національною приналежністю (кінець XIX – XX ст.) (графічне опрацювання автора)

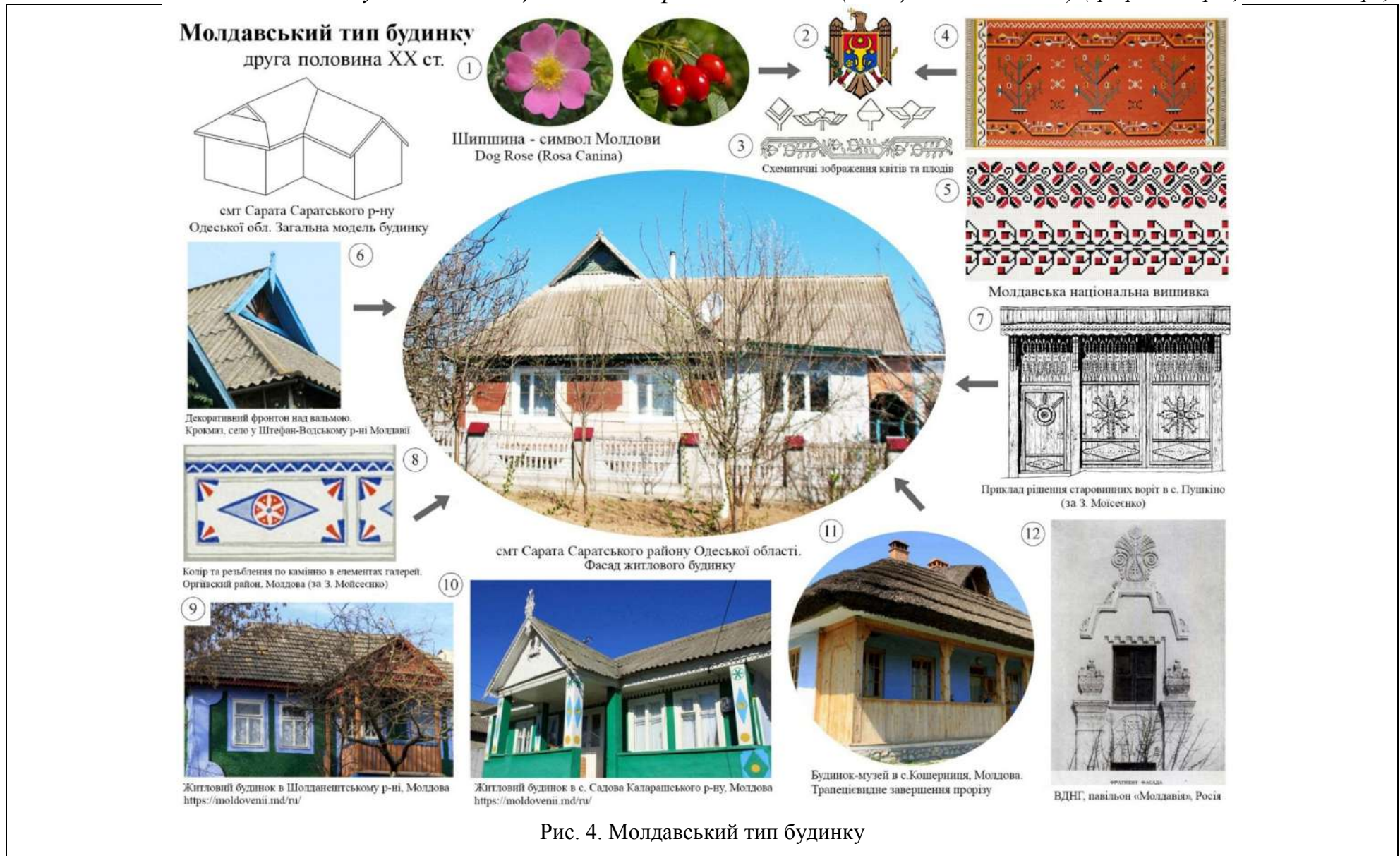

Рис. 4. Молдавський тип будинку

Таблиця 3.23 (продовження 4). Типи традиційних житлових будинків центрального Буджака за національною приналежністю (кінець XIX – XX ст.) (графічне опрацювання автора)

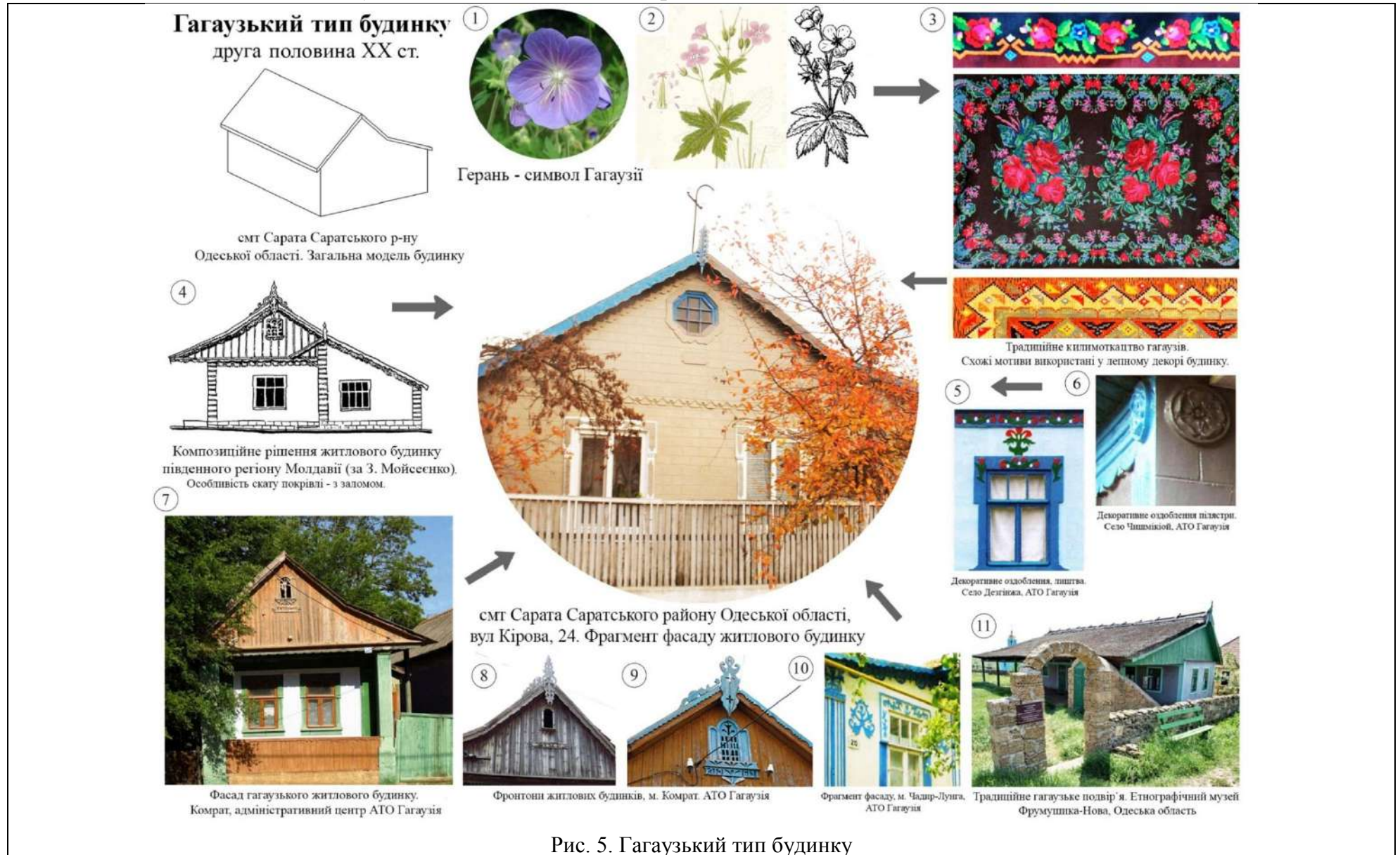

Рис. 5. Гагаузький тип будинку

Таблиця 3.23 (продовження б). Типи традиційних житлових будинків центрального Буджака за національною приналежністю (кінець XIX – XX ст.) (графічне опрацювання автора)

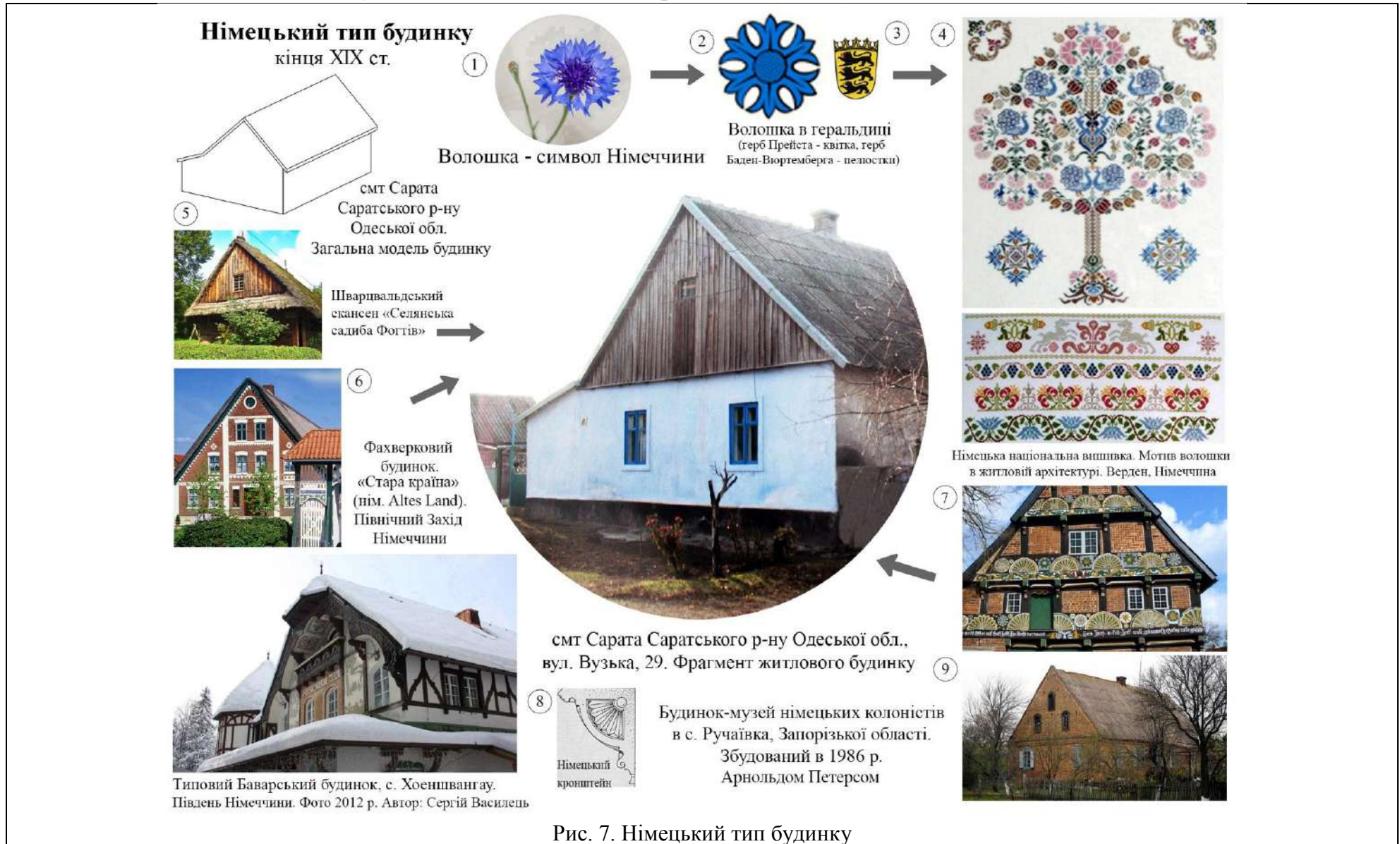
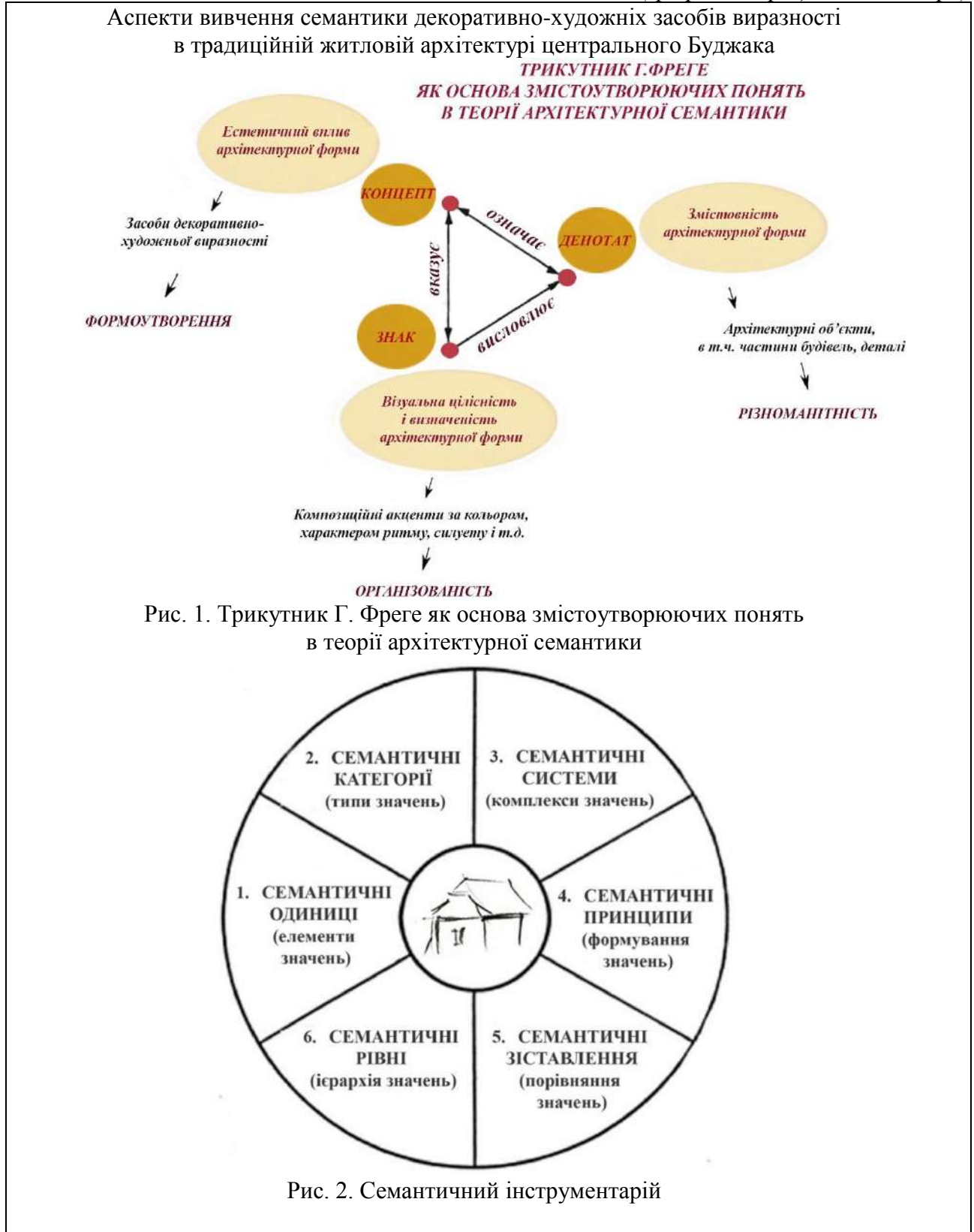

Рис. 7. Німецький тип будинку

Ілюстрації до розділу IV

Таблиця 4.1. Аспекти вивчення семантики декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака (графічне опрацювання автора)

Таблиця 4.2. Основні співвідношення між семантичними категоріями декоративно-художніх засобів виразності житлового будинку / садиби центрального Буджака (складено автором)

Основні співвідношення між семантичними категоріями декоративно-художніх засобів виразності житлового будинку / садиби центрального Буджака				
1. Поверхні схилів покрівлі будинку та господарських споруд, піддашків (галерей, веранд, ганку, призьб, горищних вікон), декоративні піддашка огорож садиби (20)	2. Заповнення поверхонь огорож (садиби/дворових), стінних поверхонь (стіни, простінки, щипці, фронтони) та прорізів (дверних, віконних), кронштейнів (ганку, галерей) (30)	3. Вздовж контурів огорож (садиби/дворових), стін та прорізів (будинку, господарських споруд, веранд), кронштейнів (ганку, галерей, горищних вікон), схилів (будинку, господарських споруд, огорож, галерей, веранд, ганку, горищних вікон) (40)	4. Художнє завершення всіх складових будинкового комплексу. Акцентування: виділення кінця контуру (початок кута 360°), поділ контуру (створення кута 180°), оформлення кутових контурів (видозміна кута 90°) (32)	№
<i>Контури хмар/сонця над світовим деревом; контури крони/частин крони світового дерева</i>	<i>Листя, що створює крону/частини крони світового дерева</i>	<i>Коріння-стовбур-пагони-гілля світового дерева</i>	<i>Квіти та плоди світового дерева</i>	
Двосхиле завершення окремих опорних елементів	Зображення на площині вуличних воріт (розпис по центру)	Вздовж окремих опорних елементів садиби	Видозміна прямого кута у площині суцільних кам'яних огорож	1
Двосхиле завершення на суцільних кам'яних огорожах	Зображення на площині вуличних воріт (розпис по площині)	Вздовж суцільних опорних елементів садиби	Видозміна прямого кута у площині окремих кам'яних опор огорож	2
Фактура схилів суцільних огорож	Зображення на площині вуличних воріт (скрізь суцільне кування)	Завершення суцільних вуличних воріт – по контуру площини	Верхнє фронтальне завершення опорних елементів (точкове)	3
Фактура схилів окремих опор огорож	Зображення на площині вуличних воріт (власне суцільне кування)	Край дворових низьких огорож садиби (кованих)	Нижнє фронтальне завершення опорних елементів (точкове)	4
Пірамідалне завершення опорних елементів	Внутрішні огорожі садиби (суцільне кування)	Край вуличних низьких огорож садиби (кованих)	Верхнє завершення опорних елементів (об'ємне)	5
Комбінації поверхонь схилів покрівлі будинку	Зовнішні огорожі садиби (суцільне кування)	Край – дерев'яні паркани	Кутове завершення у площині вуличних кованих воріт	6
Зменшені поверхні схилів начілкових дахів будинку	Зображення на суцільних кам'яних огорожах (ліпнина та розпис по площині)	Вздовж лізени у площині стін	Кутове завершення у площині кованих вуличних хвірток	7
Зменшені поверхні схилів причілкових дахів будинку	Зображення на суцільних кам'яних огорожах (ліпнина та розпис по центру)	Вздовж лізени на полі фронтона	Поділ контурів окремих опор огорожі (точковий)	8

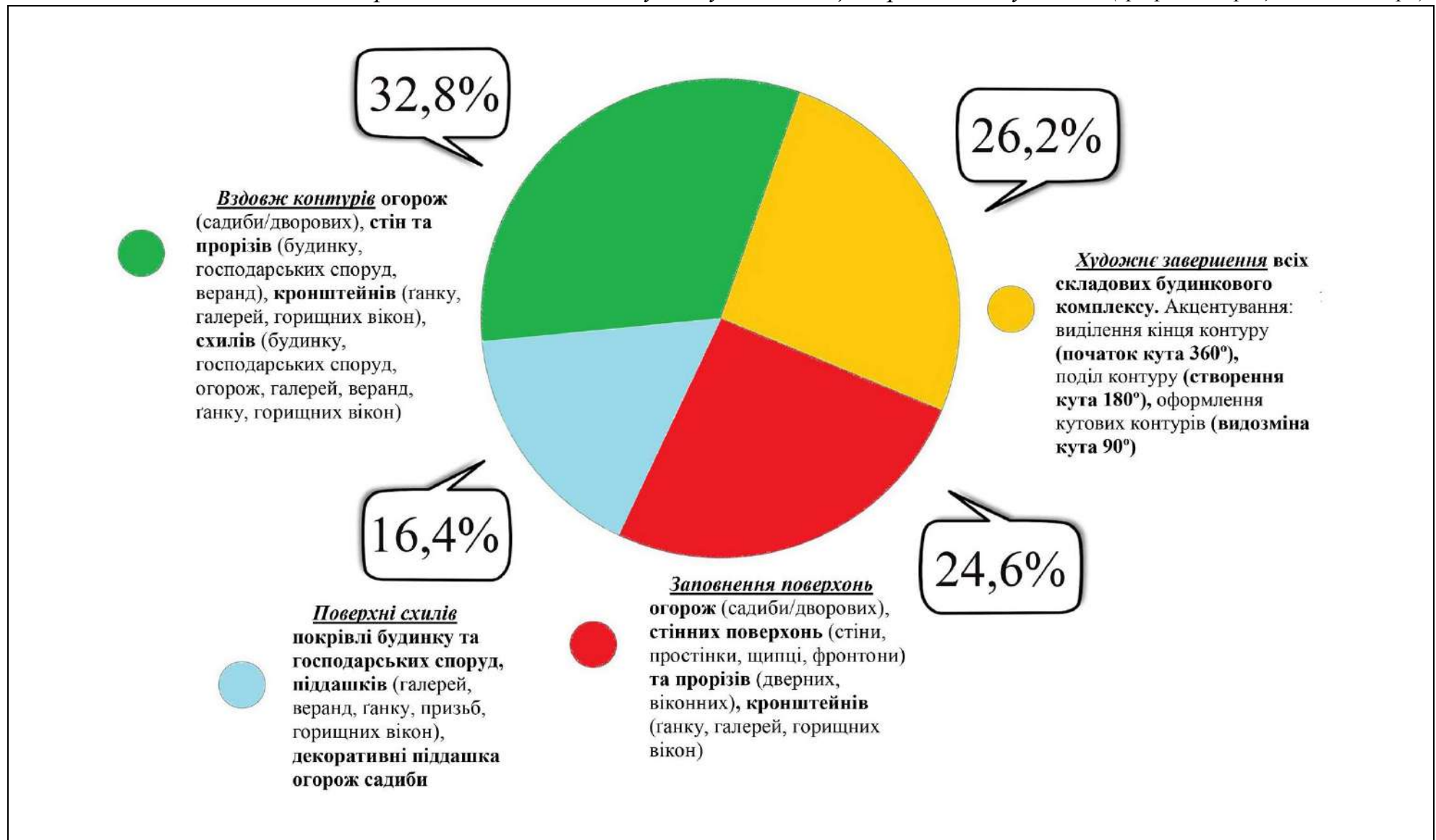
Таблиця 4.2 (продовження 1). Основні співвідношення між семантичними категоріями декоративно-художніх засобів виразності житлового будинку / садиби центрального Буджака (складено автором)

«Фартух» будинку	Площини дерев'яних парканів	Акцентування вздовж пілястри	Цегляний трикутний декор на фронтоні під напіввальмою (начілкові дахи)	9
Схили покрівлі над призьбами	Фактура площин огорожі	Акцентування вздовж кантону по висоті	Завершення водостоків (корони)	10
Загальна кількість прорізів та їх розташування у схилах будинку	«Перфорація» площин огорожі	Округлі напівстовпи у площині стін будинку	Виділення кутів схилів та фронтонів будинку – плоскі «коники»	11
Фактура схилів будинку – металеве профілювання, плоска та кругла черепиця, шифер, гонт	Комбінації стінних стикувань в залежності від композиції плану	Вздовж фризу	Виділення кутів схилів та фронтонів будинку – об'ємні «коники»	12
Схили покрівлі над верандами та галереями	Загальна кількість прорізів та їх розташування у площинах стін будинку	Вздовж «фартуху»	Поділ контурів обрамлень вікон (точковий) – низ	13
Фактура схилів веранд та галерей	Наявність прорізів, їх кількість та розташування у фронтоні (щипці)	Карнизна дошка основних схилів даху будинку	Поділ контурів обрамлень вікон (точковий) – верх	14
Односхилі піддашки ганку	Заповнення площини простінку – лепний декор та розпис по площині	Карнизні дошки над слуховим вікном – причілкові дахи	Поділ контурів обрамлень вікон (точковий) – бічні сторони	15
Двосхилі піддашки ганку	Заповнення площини простінку – лепний декор та розпис по центру	Лобова дошка будинку	Поділ контурів пілястр (точковий)	16
Дугові піддашки ганку	Зображення на полі фронтона (зліва/праворуч/знизу від чердачного вікна)	Периметральне підкреслення контурів фронтонів, стін будинку	Виділення кутів обрамлень вікон (точкове)	17
Фактура схилів піддашка	Зображення (рельєфне) на полі фронтону (фронтончику) причілкових дахів	Легель декоративний (центр фронтона)	Капітель пілястри	18
Односхилі піддашки слухових вікон	Фактура стін – фігурні елементи, «шуба», «риб'яча луска», цегляна кладка та її імітація	Тяги міжвіконня	База пілястри	19
Двосхилі піддашки слухових вікон	Фактура цоколя – «риб'яча луска», імітація цегляної кладки	Верхнє та бічне акцентування вздовж обрамлення вікна	Капітель кантону	20
	Фактура фронтона – фігурні елементи, «шуба», цегляна кладка, дерев'яне профілювання	Верхнє та нижнє акцентування вздовж обрамлення вікна	База кантону	21

Таблиця 4.2 (продовження 2). Основні співвідношення між семантичними категоріями декоративно-художніх засобів виразності житлового будинку / садиби центрального Буджака (складено автором)

	Фактура цегляних пілястр – рустування	Периметральне акцентування обрамлення вікна	Зображення на полі фронтона (зверху від високого горищного вікна)	22
	Фрезерування дверей	Верхнє та бічне акцентування вздовж обрамлення слухового вікна	Легель декоративний (верх фронтона)	23
	Площинний декор колодязів	Верхнє та нижнє акцентування вздовж обрамлення слухового вікна	Видозміна прямого кута – верх пілястри-лізени	24
	Приставна наскрізна візерунчаста палітурка галерей	Периметральне акцентування обрамлення слухового вікна	Видозміна прямого кута у простінках міжвіконня	25
	Приставна візерунчаста палітурка вікон веранд	Обрамлення дверей (проріз фронтона)	Верхнє завершення опорних елементів галерей (об'ємне)	26
	Зображення (коване) на полі фронтона дугового піддашка	Обрамлення дверей (вхід до будинку)	Виділення кутів схилів та фронтонів двосхилого піддашка – плоскі «коники»	27
	Зображення (коване) на полі фронтона двосхилого піддашка	Профілювання верхнього контуру цоколя	Виділення кутів схилів та фронтонів двосхилого піддашка –об'ємні «коники»	28
	Ковані площини кронштейнів піддашка	Балки під покрівлею	Поділ контурів лобової дошки піддашка (точковий)	29
	Приставна візерунчаста палітурка слухових вікон	Край колодязів	Поділ контурів обрамлень слухових вікон (точковий) – низ	30
		Профілювання димарів по периметру	Поділ контурів обрамлень слухових вікон (точковий) – верх	31
		Зовнішні сходи (розпис вздовж сходів)	Поділ контурів обрамлень слухових вікон (точковий) – бічні сторони	32
		Вздовж вертикальних опорних елементів галерей		33
		Вздовж контурів кронштейнів ганку		34
		Вздовж контурів опорних елементів під кронштейнами ганку		35
		Вздовж вертикальних опорних елементів ганку		36
		Лобова дошка піддашка		37
		Карнизна дошка піддашка		38
		Контури кронштейнів двосхилих слухових вікон		39
		Контури опорних елементів односхилих слухових вікон		40

Таблиця 4.2 (продовження 3). Основні співвідношення між семантичними категоріями декоративно-художніх засобів виразності житлового будинку / садиби центрального Буджака (графічне опрацювання автора)

Таблиця 4.3. Декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX століття. Класифікація за розміщенням (будинок/садиба)
(рисунки та графічне опрацювання автора)

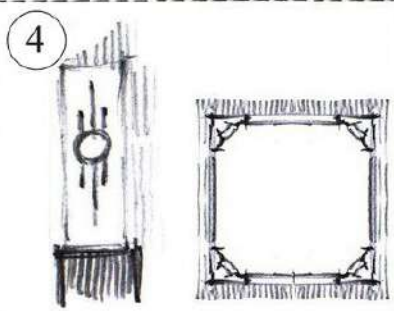
Декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX століття. Класифікація за розміщенням (будинок/садиба)		■ окремо розташовані та суцільні огорожі садиби	■ житловий будинок та господарські прибудови	■ відкриті галереї, веранди, призьби	■ ганок		
<p>■ Поверхні схилі покрівлі будинку та господарських споруд, піддашків (галерей, веранд, ганку, призьб, горіщних вікон), декоративні піддашка огорож садиби</p> <p>■ Заповнення поверхонь огорож (садиби/дворових), стінних поверхонь (стіни, простінки, шипці, фронтони) та прорізів (дверних, віконних), кронштейнів (ганку, галерей, горіщних вікон)</p> <p>■ Вздовж контурів огорож (садиби/дворових), стін та прорізів (будинку, господарських споруд, веранд), кронштейнів (ганку, галерей, горіщних вікон), схилів (будинку, господарських споруд, огорож, галерей, веранд, ганку, горіщних вікон)</p>	1	опора огорожі	опора огорожі (суцільна)	дахи будинку	покриття призьб, галерей, веранд	піддашка ганку	
	2	на площині окремої огорожі	на площині суцільної огорожі	у між-віконні	приставна візерунчаста палітурка горіщних вікон	приставна візерунчаста палітурка галерей, веранд	кронштейни ганку (кування, різьблення) нижні опори ганку
	3	вздовж окремої огорожі	по периметру суцільної огорожі	обрамлення основних вікон	карнизні та лобові дошки, причолни, фриз	вдовж контурів покриття галерей веранд	карнизні та лобові дошки покриття ганку кронштейни ганку, контур опор ганку

Таблиця 4.3 (продовження). Декоративно-художні засоби виразності традиційних житлових будинків центрального Буджака кінця XIX – XX століття. Класифікація за розміщенням (будинки/садиба) (рисунки та графічне опрацювання автора)

■ **Художнє завершення всіх складових будинкового комплексу.** Акцентування: виділення кінця контуру (початок кута 360°), поділ контуру (створення кута 180°), оформлення кутових контурів (видозміна кута 90°)

■ **Етапи формування моделі світового дерева, як основного символу в комплексі символів світобудови.** Розшифрування символів на прикладі ганку житлового будинку (піддашка, кронштейни, опорні елементи ганку)

4

центр вертикальної огорожі садиби

видозміна кута 90° на суцільних огорожах садиби

видозміна кута 90° у простінках, міжвіконні

виділення (скруглення) кутів 180°, 90°

аркади галерей

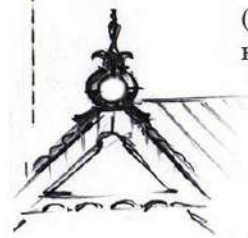
1. Напівциркульні

2. Трапецієвидні

кронштейни ганку (акцентування кута 90°)

акцентування стику схилів покрівлі

Капітелі опор відкритих галерей (початок кута 360°)

акцентування кута (край піддашка ганку)

рух сонця на небосхилі

полуденне сонце

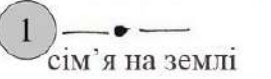

висхідне/західне сонце

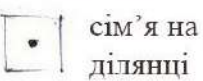

промені висхідного сонця

1

сім'я на землі

сім'я на ділянці

2

випуск молодого пагону

3

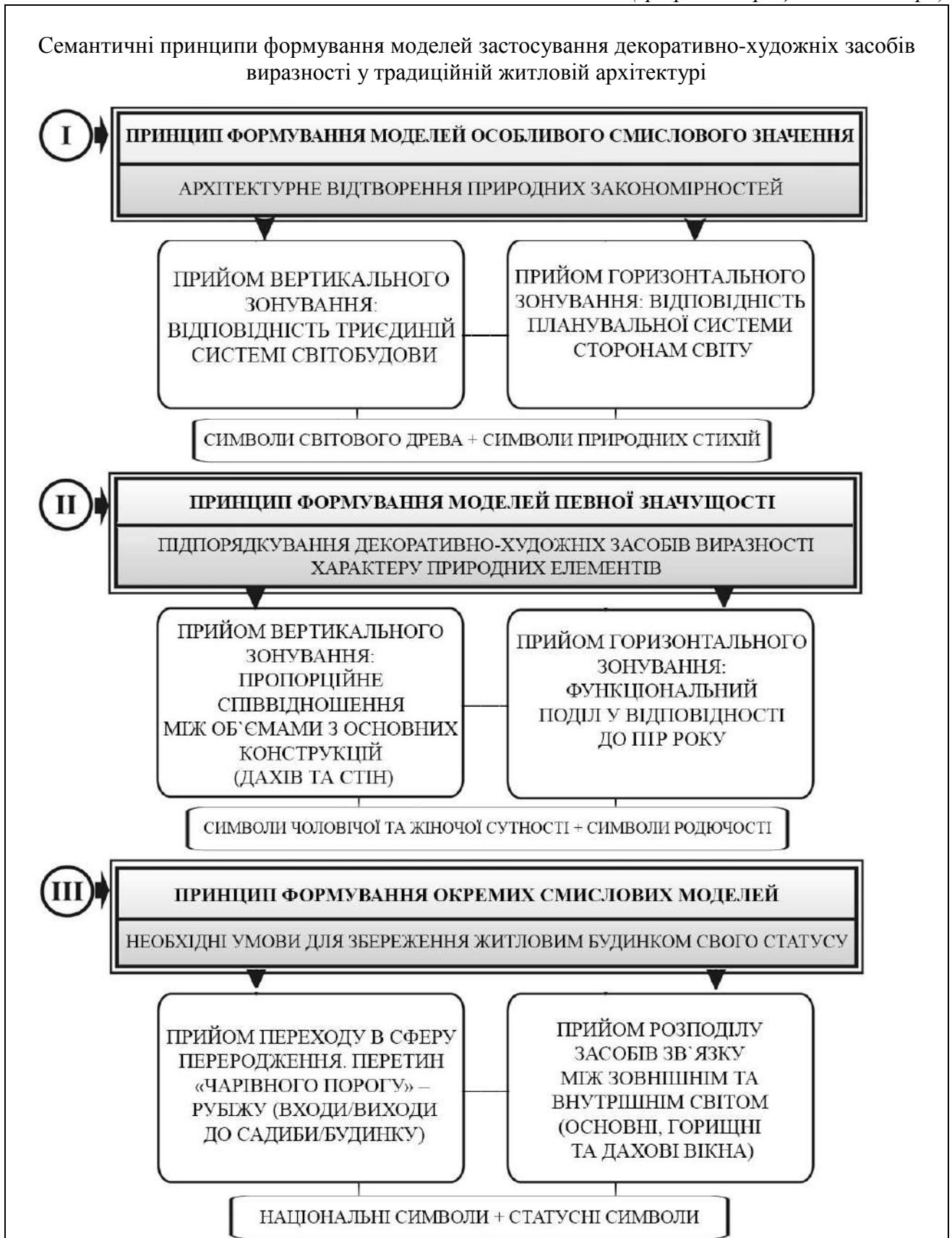
створення стовбуру та крони світового дерева

Розшифрування символів:

Промені сонця проходять крізь хмари, дощі укріплюють зростаюче дерево

Віддзеркалення дерева у воді (кронштейни + опорні елементи ганку)

Таблиця 4.4. Семантичні принципи формування моделей застосування декоративно-художніх засобів виразності у традиційній житловій архітектурі
(графічне опрацювання автора)

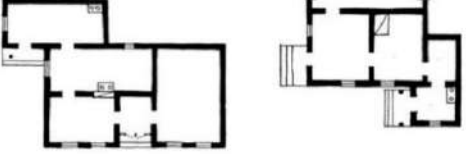
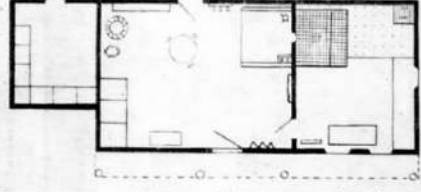
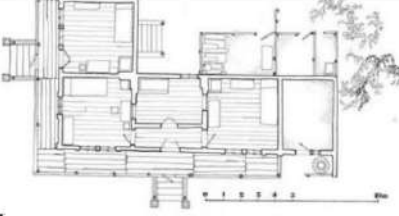
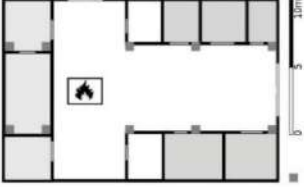
Таблиця 4.5. Типи символів традиційного житлового будинку / садиби у триєдиній системі архітектурної семантики (на прикладі центрального Буджака) (графічне опрацювання автора)

Архітектура												
Матеріально-конструктивна структура				Функціонально-просторова структура				Художньо-естетична структура		*		
Структурно-компоновочні знаки		Конструктивно-тектоничні знаки		Соціально-символичні знаки		Предметно-функціональні знаки		Історико-культурні знаки		Художньо-пластичні знаки	**	
Об'єктна вибірка	Логічне структурування	Прийоми формоутворення	Особливості архітектоніки	Народна приналежність	Стилістичні характеристики	Предметне ідентифікування	Практичне призначення	Хронологічні рамки	Еволюційні рівні	Орнаментальні мотиви	Пластичне варіювання	
Статусні символи				Символи родючості				Символи світобудови				
Побудова конструктивної схеми із заданими геометричними параметрами				Впровадження асоціативного образу в композиційну схему				Виділення сюжетно-композиційного центру				
Інформаційно-алгоритмічна модель				Система вимірювання та пропорціонування				Умови існування і візуальна цілісність композиції				
Знакова структура свідомості				Змістовність ідейно-творчої думки				Форма інтерпретації та сприйняття				
Знак				Денотат				Концепт				***
Семантика												
* – класифікація за Дмитренком А.Ю.												
** – класифікація за Барабановим О.О.												
*** – трикутник Г.Фреге												

Таблиця 4.6. Зіставлення архітектурно-планувальної структури традиційних житлових будинків Буджака (складено автором)

Зіставлення архітектурно-планувальної структури традиційних житлових будинків Буджака					
Народи	Орієнтація входу в будинок за сторонами світу	Орієнтація головного фасаду і входу відносно вулиці. Фасадні вікна	Планувальний устрій (семантичний розподіл)	Схеми планування (розвинений варіант – чотирикамерний, багатокімнатний житлові будинки)	Додатковий виразний елемент садиби
Українці	На Південь чи Схід	Фасад торцевий («причілок») – в бік вулиці. Вікна головного фасаду трохи зміщені до центральної осі фасаду. Вхід – у двір.	«Верхова хата», хата зі сволоком». Основний тип планування кін. XIX – поч. XX ст.: «Дві хати через сіни» (за Самойловичем В.П. – «хата через сіни» (Самойлович, 1972)). Велика хата + сіни + мала хата і сінци + присінок (кухня) + хата (Кіссе, 2014).	 Планування житлових будинків колгоспників, 60-ті – початок 70-х років XX ст. Одеська обл. (Самойлович, 1989).	Галереї уздовж фасадних стін, ганок.
Росіяни	На Південь чи Схід (Кіссе, 2014).	Фасад торцевий («причілок») – в бік вулиці, частіше дерев'яний фронтон, ніж камінний (Кіссе, 2014). Вхід – у двір.	Основний тип планування другої пол. XIX – пер. пол. XX ст.: передня хата – ритуально-репрезентативні функції, сіни + кухня – господарсько-побутові, задня (мала хата) – житлові функції (Кіссе, 2014). Найбільш розвинений (4-х камерний тип): через сіни (передпокій) 1 вхід в кухню + 2 входи у кімнати.	 Тип російського планування – чотирикамерний («шестистенка»), кін. XIX ст. (на основі північноросійської моделі будинку – «шестистенки»).	Галереї уздовж фасадних стін, ганок – пізніше за інших (кінець XIX ст.) (Кіссе, 2014). Баня і плита (гарнушка), іноді з піччю для хліба (Кіссе, 2014).
Болгари	На Південь чи Схід	Фасад торцевий («причілок») – в бік вулиці. Входи з двору (і для господарів, і для гостей).	Великий будинок («кѣща») поділявся, як правило, на сіни і 2 кімнати. Сіни (кухонно-госп., «хайет», «ая», «хая») + житлова кімната + парадно-обрядове приміщення («средната кѣща», «зала»). Кухні («куфни»): дітня (на місці старого житлового будинку, прибудованого до нового, або спеціально споруджена будівля паралельно чи перпендикулярно будинку) і зимня (Кіссе, 2014). С госп. спорудами – під однією покрівлею.	 1. План родопського будинку, квадратний тип (Смолянський округ); 2. План возрожденського будинку (м. Копрившиця).	Льох (Кіссе, 2014), пічі та плити під навісами – допоміжні приміщення (Кіссе, 2014).

Таблиця 4.6 (продовження). Зіставлення архітектурно-планувальної структури традиційних житлових будинків Буджака (складено автором)

Молдавія	На Південь чи Захід (Кіссе, 2014).	Торцевим / поздовжнім фасадом в бік вулиці. Варіанти входів: 1) з двору (для господарів і гостей); 2) з вулиці (для господарів і гостей).	На початок ХХ ст. – 2 входи: парадний (для гостей, відкривався на свята) і для буденності (Кіссе, 2014). Передпокій (сіни) – «тинде» + приміщення, де проходило буденне життя – «кемаре» (кухня-столова) + святкове, для гостей – «каса маре», тобто «великий будинок».	 <p>Планувальні рішення житлових будинків з побудованими літніми кухнями. Південь Молдавії. I - с. Нові Таба; II - с. Реуцел, (Мойсенко, 1987).</p>	Галереї уздовж фасадних стін, ганок (льох побудований, не розташований окремо) (Мойсенко, 1987).
Гагаузія	На Південь (Кіссе, 2014).	Торцевим або поздовжнім фасадом (з вікнами, іноді з входом) в бік вулиці. Входи: 1) з двору (для господарів); 2) з вулиці (для гостей).	Будинок складався з двох споруд: великий будинок – «ев» (передпокій («хайат») + 2-3 кімнати) для зустрічі гостей + кухня, «куфня» (що стоїть окремо), в якій жили і готували їжу (Кіссе, 2014).	 <p>План гагаузького будинку (ев) другої половини ХІХ ст. (с. Баурчи Чадир-Лунгського р-ну АТО Гагаузії) (Маруневич, 1975).</p>	Галереї уздовж фасадних стін, ганок (льох побудований, не розташований окремо) (Кіссе, 2014).
Румунія	На Південь чи Захід	Торцевим або поздовжнім фасадом в бік вулиці. Вхід з двору чи з вулиці.	«В другій половині ХІХ ст., незалежно від 2-х или 3-х роздільного варіанта житла, розвинувся своєрідний тип «двоповерхового будинку» партер ши етаж (parter si etaj), а точніше будинки на подклеті». В кінці ХІХ – початку ХХ ст. задня частина сіней з вогнищем стала відділятися від передньої – перегородкою, і будинок отримав чотирьохроздільне членування.	 <p>План румунського житла, «case reprezentative». (Departamentul de Istoria & Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului)</p>	Галереї уздовж фасадних стін, ганок.
Німеччина	На Південь чи Захід	Фасад торцевий на вулицю. Вікна невеликі, розсунуті від центральної вертикальної осі фасаду. Вхід з двору або зі сторони вулиці.	«Саксонський будинок» – житлові та господарські приміщення під однією покрівлею, запозичений з Північної Німеччини (Кіссе, 2014). 2 кухні – зимня в хаті и літня у дворі. (Кіссе, 2014). Передній двір => госп. споруди => задній двір. Перед будинком – великий квітник.	 <p>Низький німецький будинок – Low German house (Siemann, Ferdinand, 1936).</p>	Льох розташований окремо.

Таблиця 4.8. Семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності (будинок/садиба) (складено автором)

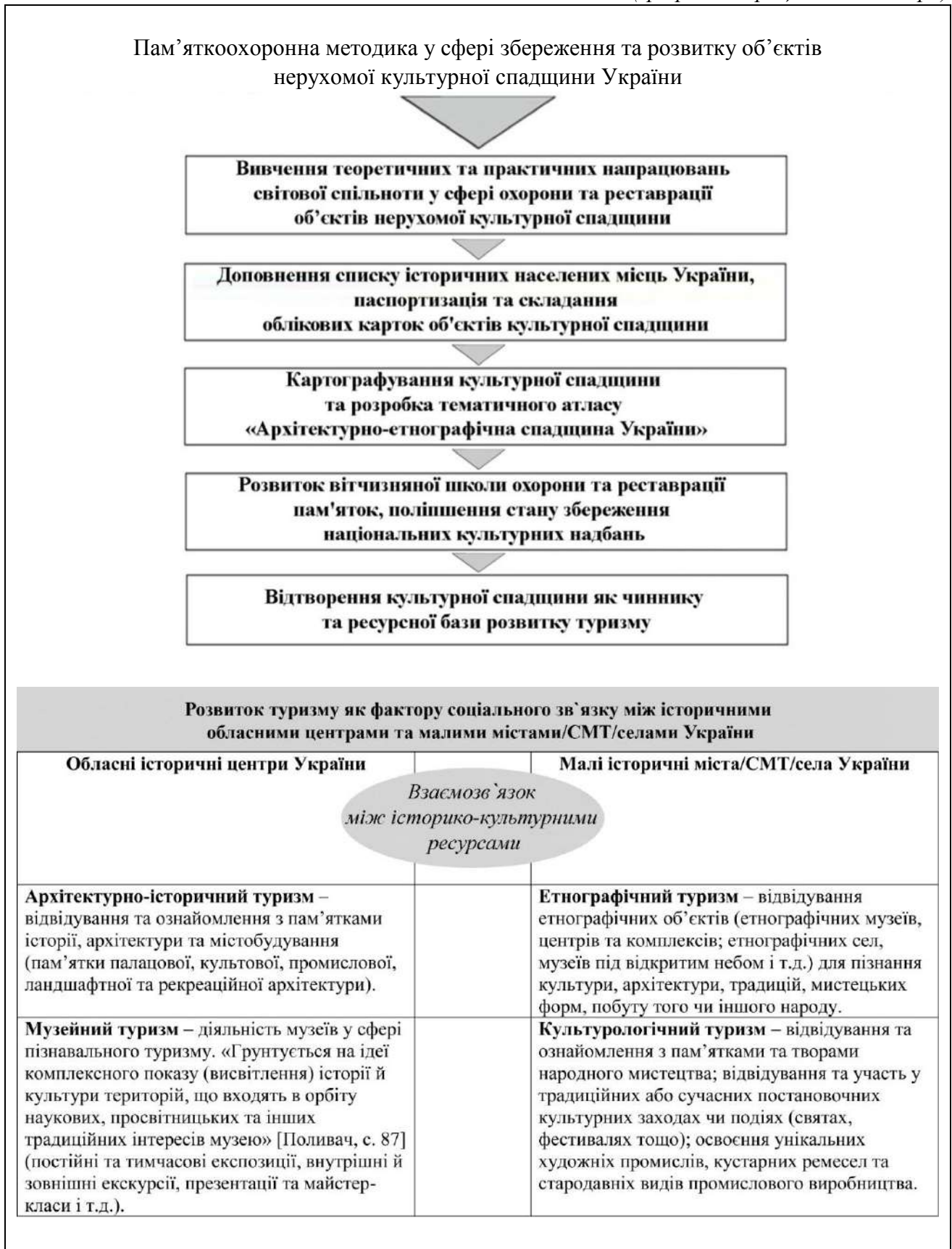
Семантичний розподіл декоративно-художніх засобів виразності (будинок/садиба)			
Порядок розташування декоративно-художніх засобів виразності (будинок/садиба)	Дрібномасштабні елементи будинкового комплексу	Середньомасштабні елементи будинкового комплексу	Великомасштабні елементи будинкового комплексу
1. Будинок з традиційним декором, як національний символ	Горищне вікно (об'ємне)	Ганок, відкрита галерея (підсіння), веранда, інші прибудинкові споруди	Власне будинок
2. Частини будинку, як засоби декоративно-художньої виразності	Проріз горищного вікна, схили над горищним вікном	Віконні та дверні прорізи, кронштейни; схили над ганком, верандами, призьбами, відкритими галереями; частини схилів будинку	Простінки, основні схили будинку
3. Архітектурні елементи будинку з декором	Лиштва та кронштейни горищного вікна, балки під покрівлю, легель, контури димарів	Лиштва основних дверей та вікон будинку, карнизні та лобові дошки ганку, відкритих галерей	Лізени, карнизні та лобові дошки, фриз, «фартух», контури стиків схилів будинку
4. Декор як частина ордерної композиції	Пілястри горищного вікна	Пілястри вікон та дверей, членування окремих опор відкритих галерей, ганку	Пілястри та кантони будинку, членування окремих опор відкритих галерей (великі)
5. Самостійні декоративні елементи будинку	У межах лиштва горищного вікна	У межах лиштва вікон та дверей будинку	У межах фризу, по центру/на кутах простінків/міжвіконня, «коники»
6. Декор елементів облаштування території садиби	Дворові огорожі, в т.ч. хвіртки, вольєри, скульптура	Колодязі, лавки, відкриті сходи	Огорожі садиби, в т.ч. в'їзні ворота, перголи, альтанки, господарські споруди

Таблиця 4.10. Закономірності використання декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака (фотографії та графічне опрацювання автора)

Закономірності використання декоративно-художніх засобів виразності в традиційній житловій архітектурі центрального Буджака					
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ		ФІКСАЦІЯ		ОЦІНКА ЯКОСТІ	
Семантичні рівні	Афористичні висловлювання	Морфологічні рівні	Порядок розташування	Приклади	Ілюстрації
1. Становлення семантично однорідних просторів у межах держави/ архітектурно-етнографічних районів	«Причина, чому мистецтво може нас збагатити, полягає в його здатності нагадувати нам про гармонії, недосяжні для систематичного аналізу». Нільс Бор	Динаміка поверхонь схилів + статика стінних поверхонь	Будинок з традиційним декором, як національний символ	Схили дахів, піддашків + стіни, простінки, щипці, фронтони	
2. Відтворення моделі Всесвіту (триєдиної системи світобудови). Символ освоенного людиною життєвого простору	«Ритм – засіб, що дозволяє перетворювати часову послідовність в просторову і – в зворотному напрямку – упорядкувати сприйняття просторової форми в часі». А.В. Іконніков	Підземне царство (підвальні приміщення) – минуле; світ людей (інтер'єр) – теперішнє; небесне царство (екстер'єр) – майбутнє	Частини будинку, як засоби декоративно-художньої виразності	1. Поверхні схилів + покрівлі житлового будинку, піддашків відкритих галерей, веранд, ганків; 2. Стінні поверхні житлового будинку (в т.ч. веранд, ганків) + заповнення поверхонь дверних та віконних прорізів, кронштейнів (ганку, галерей).	
3. Формування образної мови архітектури шляхом створення контурного площинного, кутового акцентування	«Геометричне членування простору задає основний «каркас» майбутньої просторової форми об'єкта, в межах можливостей якого можливо варіювання просторових зв'язків». М.В. Шубенков	Вздовж: 1) контурів стін, покриттів, стиків поверхонь; 2) окремих опор, прорізів, кронштейнів.	Архітектурні елементи будинку з декором	Торцеві та стикувальні елементи будинку (в т.ч. відкритих галерей, веранд, ганків). Обрамлення окремих опор, прорізів житлового будинку (в т.ч. веранд), кронштейнів ганку.	
4. Застосування архітектурного ордеру (інформаційно-образний, знаково-символічний, декоративно-художній засіб виразності)	«Ордер для архітектури все одно, що граматики для латини: без першого неможливе друге. Усі архітектурні форми: арки, наличники тощо – виводяться із ордеру...» (Г. Блум, XVIст.)	Структурні елементи ордеду: 1) карнизні та лобові дошки, фризи; 2) капітель колонни/пілястри, стовбур колонни/пілястри, база колонни/пілястри.	Декор як частина ордерної композиції	Колонни відкритих галерей (підсіння), кантони/пілястри стінних поверхонь, фронтону, дверних та віконних обрамлень, горіщних вікон.	
5. Виділення декоративної форми, що завершує сприйняття художнього твору	«У всякому творі мистецтва, великому чи малому, аж до самого малого, все зводиться до концепції». В. Гете	Акцентування: виділення кінця контуру (початок кута 360°), поділ контуру (створення кута 180°), оформлення кутових контурів (видозміна кута 90°).	Самостійні декоративні елементи будинку	Точковий декор стінних поверхонь, поверхонь дахів («коники»), фронтону, пілястр та лізен, ганків, дверних та віконних обрамлень, горіщних вікон	
6. Наповнення предметно-просторового середовища окремими візуальними акцентами/паузами	«Випадковість - в обумовленості». Ю. Лотман	—/— (1-5)	Декор елементів облаштування території садиби	—/— (1-5)	

Ілюстрації до розділу V

Таблиця 5.1. Пам'яткоохоронна методика у сфері збереження та розвитку об'єктів нерухомої культурної спадщини України
(графічне опрацювання автора)

Таблиця 5.2. Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

Назва етнографічного музею/етнопарку /етносела	Особливості природного оточення	Архітектурні особливості	Функціонування	Фото
1 «Скансен» (по-шведськи skansen – укріплення; поруч була невелика фортеця). Перший в світі етнографічний музей під відкритим небом (нині етнопарк). Відкриття відбулося в 1891 році.	Розташований на о. Юргорден (острів-парк з чудовою природою) в Стокгольмі (Швеція).	Близько 150 будинків та садиб, що датуються від XVIII до XX століття.	Ремісничі комплекси: - кузня; - пекарня; - майстерня склодува. Наглядачі будинків, одягнені у відповідні історичні костюми, виконують і роль екскурсоводів.	
2 Майхьоуген в Лиллехамері (Норвегія) – найбільший етнографічний музей під відкритим небом в Європі. Відкрито в 1902 р.	– розкішні сади; – з пагорба, на якому розташований музей, відкритий вид на озеро М'еса (найбільше озеро в Норвегії).	Архітектура різних епох, починаючи з XII ст.: близько 200 старовинних норвезьких селянських будинків, рибальських хатин і церков, а також нові житлові будинки. Площа, відведена під музей, дорівнює 30га.	– тематичні ярмарки; – ходи в старовинних костюмах; – концерти; – екскурсії для приїжджих; – майстерні (асортимент подарунків і сувенірів).	
3 Гессен (нім. Hessen) – федеральна земля Німеччини. + Музей під відкритим небом – Гессенпарк. Місто братів Грім – Штайнау-андер-Штрассе.	– площа лісів у Гессені: майже 40 відсотків території; – Таунус – гірський масив в центральній Німеччині.	Зразки старовинної фахверкової архітектури (ремісничі майстерні, селянські двори), готичні собори.	– у майстернях і на ріллі проходять демонстраційні покази в традиціях минулих років; – пізнавальні виставки; – місце проведення численних міжнародних ярмарків.	

Таблиця 5.2 (продовження 1). Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

4	<p>Заансе-Сханс – музей під відкритим небом у муніципалітеті Занстад в Нідерландах, недалеко від його центру, міста Заандам, в 15 км від Амстердама. Створений в кінці 60-х років XX століття.</p>	<p>Розташований на березі річки Заан. Клімат в Заансе-Сханс досить прохолодний і сирий: село лежить в 20 м нижче рівня моря.</p>	<p>Зразки голландського дерев'яного зодчества XVII-XVIII ст. Близько 30 будинків, привезені з різних куточків країни.</p>	<p>– майстерня з виготовлення традиційного голландського взуття (дерев'яні черевики – клоппи); – старовинна сироварня; – 6 працюючих млинів (вітряні, краскомольні і маслоробні, лісопилки); – розпис делфтської порцеляни; – прогулянкові судна до м. Заандам, де знаходиться знаменитий будиночок Петра I.</p>	
5	<p>Сантана – місто (з 1 січня 2001 г.), на сході острова Мадейри, що в автономному регіоні Мадейри, Португалія. Покровителькою міста вважається Свята Анна (порт. Santa Ana). Важливий туристичний центр Мадейри.</p>	<p>– Лаурісілівські ліси (включені в список "Всесвітньої спадщини" ЮНЕСКО); – найвищий пік Мадейри – Піко Руїво, 1861 м. над р.м. з захоплюючими панорамними видами; – природний заповідник «Роша-ду-Наві».</p>	<p>Палкейрос – традиційні португальські будинки. Стіни побудовані з каменю, дахи з очерету і соломи (традиція, що прийшла з XVI ст.), досягають землі, перестилаються заново кожні 5 років. На 1-му поверсі розташовані дві кімнати, 2-ий поверх – горище для зберігання продуктів. Кухня знаходиться на вулиці. Стіни білі, двері червоні, синя обробка віконних та дверних отворів.</p>	<p>Експерсії-прогулянки по левадах – зрошувальних каналах – від Лаурісілівських лісів до лісового парку Піко дас Педрас. Система зрошувальних каналів покриває весь острів: вода доставляється з північної частини острова в посушливу південну частину.</p>	

Таблиця 5.2 (продовження 2). Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

6	Житлове село Гітхорн (Giethoorn) – Голландська Венеція. Засноване в 1230 р. Набуло популярності після випуску фільму Берг Хаанстра «Фанфари» у 1958 р.	Озера, що утворилися після розкопок торфу.	– водні канали, загальною протяжністю близько 7.5 км (в історичній частині – жодної дороги); – більше 50 дерев'яних мостів; – велосипедна доріжка.	– веслові та надувні човни («пласко-донки»), катери на електродвигунах, що працюють абсолютно безшумно, електроботи.	
7	Французьке містечко Лув'є, регіон Нормандія.	Перепад висот не більше 138 м. Морський клімат.	Будинок прикрашений мозаїкою з битого посуду, черепашок, райдужної порцеляни та скла. Роботи тривали протягом 50-ти років. Автори: робочий текстильної фабрики Роберт Вассер і його дружина.	Унікальна будівля, що привертає увагу туристів авторською дизайнерською технікою.	
8	Село Тихань, Угорщина. Етнографічний музей під відкритим небом. Балатон – найбільше озеро в Центральній Європі. Слово «блатон» (слов'янськ.) - очеретяно-болотистий.	– Балатонська височина; – о. Балатон; – Тихань – півострів вулкан. походження, що підноситься над рівнем озера на 200 м. (повністю заповідна територія); – виходи мінеральних і термальних джерел; – система печер «Овар».	В XI столітті тут було засновано бенедиктинське абатство. Старовинні сільські будівлі, рибальські хатини, зведені з усього узбережжя Балатону. Майже в кожному дворі є хоч один лавандовий кущ (цвіте 2 рази на рік).	– влітку проводяться «Фестивалі лаванди», що по красі та змісту не поступаються подібним французьким святкам; – Тиханський колодязь – найглибше місце в озері (12,5 м); – музей каменів «Лapidарій»; – музей ляльок.	

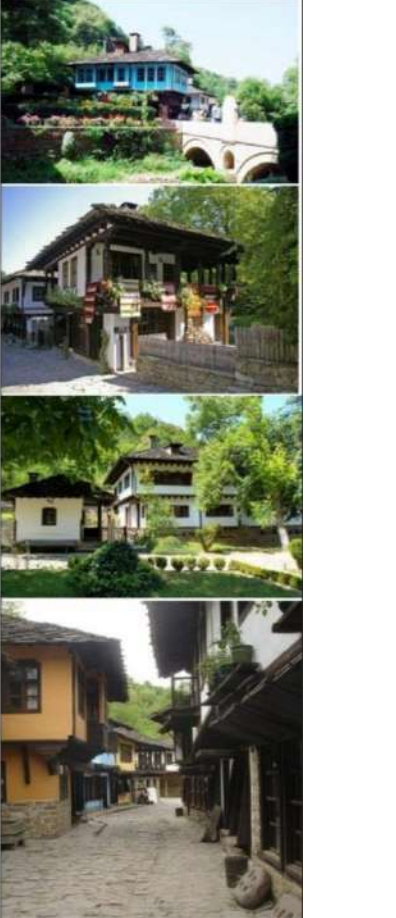

Таблиця 5.2 (продовження 3). Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

9	<p>Село Чічмани (Сісману) в Жилінському краї, західна Словаччина. Перша згадка про село в 1272 р. У 1977 році село оголошено заповідником народної архітектури. Походження назви «Чічмани»: «садиба в горах». 36 будівель мають статус національних пам'яток.</p>	<p>Безпосередньо біля джерела Райчанка, в лоні мальовничої природи гірського ланцюга Страховські Врхи. Неподалік від селища Чічмани знаходяться лижні курорти гірського масиву Мала Фатра. Активно відвідуваний туристами регіон.</p>	<p>140 відреставрованих архітектором Душаном Юрковичем У 1923 році зайнявся реставрацією тендітних хатин, дерев'яних будинків, темні стіни яких розмальовані білим вапном. Орнаменти схожі на вишивку. Зображення: звірі та рослини, геометричні фігури, руни.</p>	<p>– фольклорні фестивалі; – Грегоров будинок – невеликий етнографічний музей; – каменний костел в стилі бароко, присвяченого Святому Хресту; – замок землевласників у стилі бароко-класицизму кінця XVIII ст., який зберігся у верхній частині села.</p>	
10	<p>Голашовице (чеськ. Holašovice, нім. Hollschowitz) – село (житлове), розташоване в муніципалітеті Янкой на півдні Чеської Республіки. Назва «Голашовице» вперше була згадана в офіційному документі в 1292 році. З 1998 року – об'єкт Світової спадщини ЮНЕСКО.</p>	<p>– село розташоване на південь від заповідного Бланського лісу; – по центру села, по центру прямокутної площі (в довжину близько 200 м, в ширину 70 м) розташований невеликий ставок.</p>	<p>Голашовице – зразок традиційного центрально-європейського села. Південно-чеське народне бароко XVII та XIX століть. Близько 40% садиб датуються періодом до 1827 року, ще 40% були зведені з 1827 по 1871 рік, 15% були створені в 1871 році, і тільки 5% будівель – сучасного походження. Всього 28 будинків.</p>	<p>– каплиця Яна Непомуцького (1755 р.) зі шпилем і дзвоном; – старовинні колодязі з дерев'яними «журавлями»; – 1-поверхова кузня з арочним покриттям (XVIII ст.); – трактири, міні-готелі, інф. центр; – музей; – керамічна майстерня; – на околиці села по колу – 25 гранітних мегалітів (розташовані Вацлавом Йілеком); – «Сільські торжества» (липень).</p>	

Таблиця 5.2 (продовження 4). Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

11	<p>Хаутон – село в англійському графстві Кембриджшир.</p>	<p>Село розташоване на північному березі річки Великий Уз.</p>	<p>Будівельні матеріали для будинків: цегла та сланець; дерев'яний каркас + солома.</p>	<p>– демонстрації розмелювання борошна (Houghton Mill – водяний млин); – солом'яна вежа з годинником; – колишній будинок художника Чарльза Вімпера; – плоскодонки та гребні човни.</p>	
12	<p>Середньовічне село Каствл Комб – Castle Combe, в Уїлтширі, Англія. Назва «Комб» означає коротку, покриту деревами долину з боку від пагорба. Село стало ще відомішим після зйомок багатьох фільмів («Людина-вовк», 2010 р., номінована на "Оскар" картина Стівена Спілберга «Бойовий кінь»).</p> <p>У 1962 р. визнана найкрасивішим селом в Англії.</p>	<p>Дика природа: ліси та пагорби, річка.</p>	<p>Село складається з двох частин: одна знаходиться у вузькій долині Брук, а Верхній замок Комб знаходиться на височині. Матеріал для будівництва з часом змінюється – в своєрідну сіру палітру, характерну для англійської сільської місцевості. Цей вапняк (оолітовий) добувають на прилеглих пагорбах досі (місцеві будівельники не визнають ніяких сучасних новинок, подібних до обпаленої цегли). Огорожі також викладені з ооліту.</p>	<p>– замок у центрі села, побудований під час правління Річарда II; – 5-зірковий готель Manor House в зах. частині села; – 15 столітті тут було дуже жваве місто, що виробляло тканини: обертання вовни виконувалося жінками села, а ткацтво було завданням чоловіків; – церковний годинник, створений в кінці XV-го століття, відносяться до числа найстаріших робочих годинників у країні.</p>	

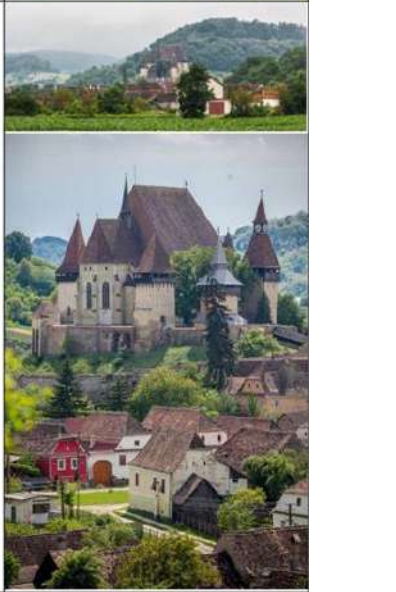

Таблиця 5.2 (продовження 5). Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

13	<p>Архітектурно-етнографічний комплекс «Етир» – музей під відкритим небом в околицях м. Габрово (Болгарія). Відкритий в 1964 р. У 1971 році музей отримав статус пам'ятника культури. Розташування: на північ від перевалу Шипка, 15 км від м. Габрово.</p>	<p>Територія природного парку «Болгарка» в Габрово (на півночі Балканського хребта). Парк охороняється з 2002 року. Мета його захисту – збереження, відновлення флори та фауни, а також букових екосистем і характерних балканських ландшафтів. Займана територія дорівнює 22 га.</p>	<p>Музей представляє болгарський побут, культуру та ремесла XVIII -XIX ст. 16 зразків балканської архітектури, які розкривають самобутній стиль будівельників періоду болгарського відродження (точні аналоги минулих будівель в Габрово та околицях). Всього – 50 об'єктів.</p>	<p>Ремесла: – з обробки міді; – гончарна майстерня; – майстерня для різьблення по дереву; – ювелірна майстерня; – виготовлення музичних інструментів; – кузнечно-ножова майстерня; – ткацька майстерня; – майстерня цукрових виробів; – пекарня. Райони Тодорчета та Узана ідеально підходять для катання на конях.</p>	
14	<p>Село Пурех, у міському окрузі міста Чкаловськ Нижегородської області, Росія. Засновником є російський національний герой – князь Дмитро Михайлович Пожарський.</p>	<p>Через село протікає річка Колесенка. На захід від села – ліси, на схід – річка Південь. З північного боку прилягає озеро.</p>	<p>З семи церков, які звелів побудувати князь Дмитро Пожарський, на даний момент збереглися лише дві. Різьбленням прикрашені: лиштви вікон, підзори покрівлі, фронтон будинку та його причеліни, лобова дошка, рушники на стиках зрубу, ганок з лобовим козирком, стовпчики-балясини.</p>	<p>– вправні дерев'яні мережива, виконані майстром Миколою Івановичем Калошиним, на вулиці Луговій; – знамениті пурехські дзвіночки, які продаються на недільних базарах.</p>	

Таблиця 5.2 (продовження б). Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

15	<p>Архітектурно-етнографічний музей в Семенково, Вологодської обл. (Росія). Пам'ятник федеративного (загально-російського) значення.</p> <p>Відкриття відбулося в 1979 році.</p>	<p>Музей розташований на правому березі річки Вологди. Ландшафт музейної території включає в себе хвойний та змішаний ліс, болото, заплавні луки, струмки та річку.</p>	<p>Займає площу 12,7 га. Кількість об'єктів: більше 20 будівель (друга половина XIX – початок XX століття).</p>	<p>– активна дослідна, реставраційна, експозиційна, просвітницька робота.</p> <p>– етнографічні та фольклорні свята, фестивалі та театралізовані вистави.</p>	
16	<p>Культурно-етнографічний центр «Моя Росія», м. Сочі, сел. Червона Галявина. Будівництво етнопарку було приурочено до Зимових олімпійських ігор 2014 року в Сочі.</p>	<p>Кавказькі гори. Берег бурхливої гірської річки Мзимта. Гарна природа Сочинського національного парку: каньйони, водоспади, гірські річки, струмки, багата рослинність реліктових лісів.</p>	<p>Площа близько 11 га - 11 груп тематичних павільйонів різних регіонів Росії. «Росія в мініатюрі».</p>	<p>– в центрі парку знаходиться сцена з майданчиком для проведення культурно-масових заходів;</p> <p>– ресторани національної кухні;</p> <p>– ремісничі майстерні.</p>	
17	<p>Стара татарська слобода, в центрі Казані. Відреставрована до святкування 1000-річчя м. Казані в 2005 році.</p>	<p>З північного заходу на південний схід: розташована між озером Нижній Кабан і каналом-протокою Булак (від тат. «Рукав», проток з'єднував Казанку і озеро Кабан) на сході.</p>	<p>Поділяється на 3 історичних частини: північну (ділову), центральну (культурно-житлову) і південну (промислово). Центральна частина зберегла унікальний ансамбль національної татарської архітектури.</p>	<p>– пам'ятник житлової архітектури кінця XIX століття "Будинок Каушчі";</p> <p>– реконструйований будинок паломника, що існував при мечеті Аль-Марджані.</p>	

Таблиця 5.2 (продовження 7). Приклади історичних міст-музейів, етнопарків, етносіл, етномузейів під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

18	Залип'я (Zalipie) - село-музей під відкритим небом на південному сході Польщі (68 км від Кракова).	Поля та лісосмуги.	Прикрашати будинки почали в кінці XIX – початку XX ст. (Спочатку зафарбовували плями від сажі на кухні). Розфарбовані квітами: будинки, паркани, хліви, засіки, курники, мости, колодязі, собачі будки.	З 1948 року в Залип'я щорічно проходить фестиваль-конкурс під назвою «Мальована Хата». Розписні будинки тут збереглися не в якості експонатів (сільські жителі продовжують багаторічну традицію).	
19	Село Б'єртан. Румунія, Трансільванія. Внесене до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.	Підніжжя румунських Карпат.	Побудоване саксонськими поселенцями, що прямували на захід з Священної Римської імперії в XII ст. Середньовічна саксонська архітектура, XIII ст.	– укріплена церква як атрибут усіх саксонських поселень; – з XV ст. – порятунком шлюбу від розвалу (музей-в'язниця) – замикання в порожній кімнаті церкви (за останні 300 років в Б'єртані зареєстровано всього одне розлучення).	
20	Комуна Чоканешти (рум. Ciocăncști – «бити залізом»), неподалік від м. Ватра Дорней Румунія). 98,48% - румуни. У 1950 р. будинок Леонтини Таран оголошений музеєм.	Східні Карпати. Річка Бистриця.	Близько 600 будинків, які разом складають справжній музей під відкритим небом. Ідея розпису будинків належить Л.Таран, виконавець – Думитру Томойоага. З 2004 р. – розпис будинків – закон.	– Музей яець (до 400 років у колекціях); – Етнографічний музей; – щорічний фестиваль пасхального яйця; – Національний фестиваль форелі – шороку.	

Таблиця 5.2 (продовження 8). Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

21	Музей під відкритим небом «Балленберг» – місто-музей, Швейцарія. Засноване в 1978 р. Балленберг – село на березі озера Брієнц, біля якого знаходиться музей швейцарської архітектури під відкритим небом.	Бернський Оберланд – найвищий регіон кантону Берн, розташований на півдні кантону; включає в себе райони озера Тун, Брієнц та озера Берна Альп.	– площа 66 га; – 110 садиб – житлових і господарських сільських будівель, зібраних з усієї країни: альпійські гірські літні оселі, найстарший дерев'яний будинок Швейцарії, 1336 р. з м. Швіц, комори для зерна, шале, вілли, млин, «бджолиний будиночок», салони. Дерев'яна конструкція домінує в значній частині Альп і Передальп. Пріласький регіон та Альпійські долини – будинки з кам'яних конструкцій.	– історична аптека; – більше 250 домашніх тварин; – тематичні виставки; – кузня 19-го століття з Бюмпліца; – ремесла: плетіння, ткацтво, різьблення по дереву, виробництво шовку; – в музеї є власний транспорт; – старовинні ткацькі верстати, за якими працюють умільці; – музей-перукарні; – готель-заїжджий двір з рестораном «Деген».	
22	Регіон «Земля Альтес», Altes Land (нім. «стара країна»), Німеччина. З 2017 р. подаються рекомендації щодо включення до списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.	Територія меліорованих болотистих місцевостей Нижньої Саксонії і Гамбурга. Регіон розташований нижче за течією від Гамбурга на південно-західному березі річки Ельби. Родюча земля (76,8% дерев - яблука, 12,7% вишні).	Багато прикрашені фахверкові будинки. Площа – близько 170 кв. км.	– з 2008 року туризм відіграє важливу роль в місцевій економіці, особливо в періоди цвітіння вишні та яблуні. Всього: 8 млн. плодівих дерев. – щорічний фестиваль квітів, обирається королева квітів (традиційна весільна сукня).	

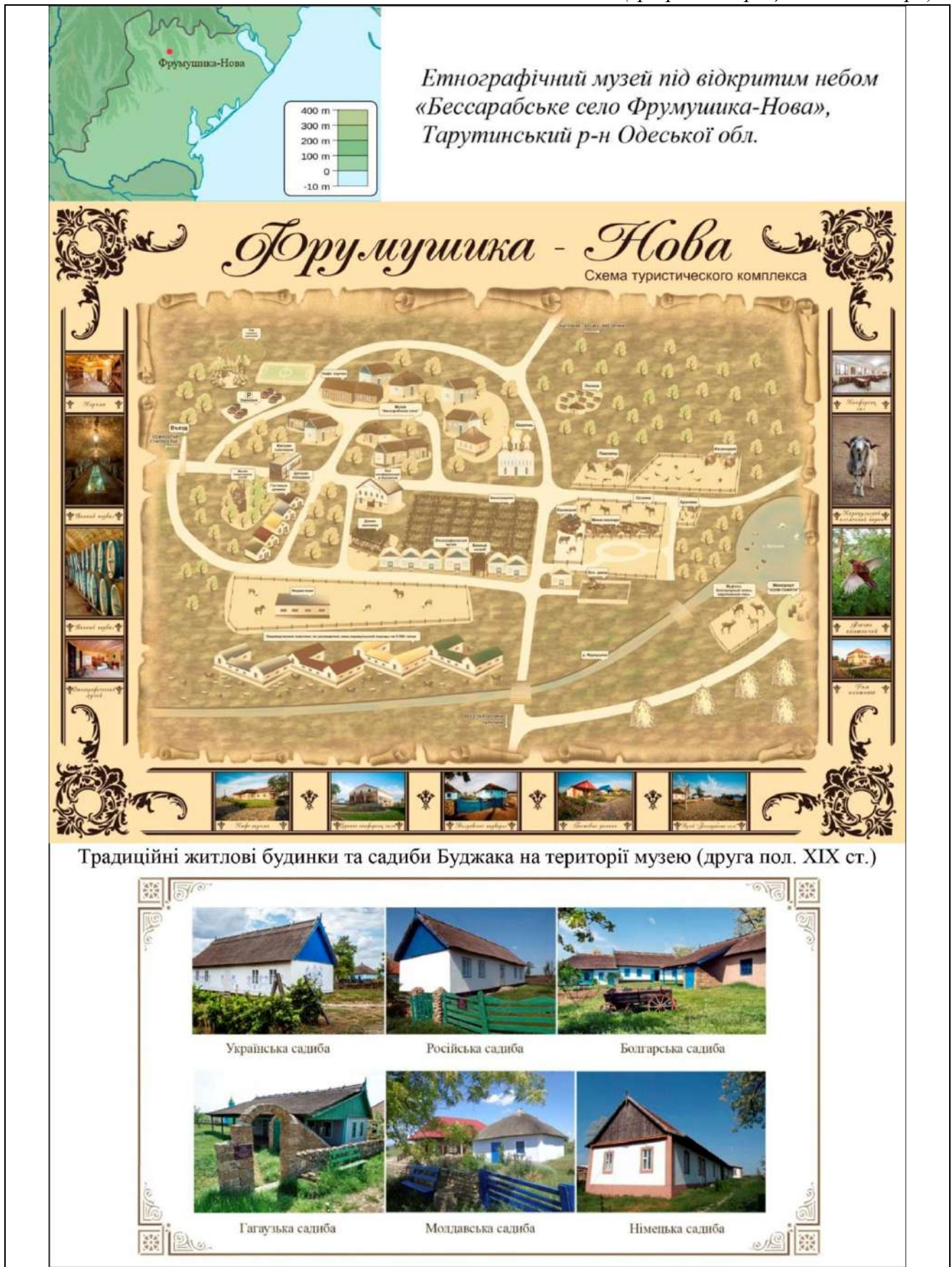
Таблиця 5.2 (продовження 9). Приклади історичних міст-музеїв, етнопарків, етносіл, етномузеїв під відкритим небом, етнографічних центрів та комплексів (графічне опрацювання автора)

23	Казковий Хоббітон (біля м. Матамата, Нова Зеландія). Відвідуваність: близько 300 осіб в день.	Розташований серед зеленої горбистої аграрної місцевості.	Побудований на території приватної вівчарської ферми для зйомок фільму «Володар кілець». 17 отворів-очниць для будиночків на схилах. Поставлені огорожі з барбарису, висаджені невеликі сади.	– туристам роздають комбікорм, можна годувати ручних овецьок; – постійна виставка та пам'ятка для шанувальників фільму.	
24	Стелленбош, ПАР, також африк. Eikestad – місто дубів. Поселення в Південній Африці, закладено губернатором Капської колонії Симоном Ван дер Стелі в 1679 р. Вулиця ДОРП-стріт є національним пам'ятником.	– місто стоїть на річці Ерст (африк. Eersterivier-перша річка) в долині, оточеній горами. – гори Йонкерсук; – природний заповідник Eagle Encounters South Africa; – місцевість з давніх часів славиться родючими ґрунтами; – безліч гірських велосипедних маршрутів – в навколишньому природному заповіднику Йонкерсук, пішохідна стежка Vineyard Hiking Trail; – виноградники, ліси, оливкові гаї.	Старовинні будівлі в колоніальному Cape-Dutch стилі, подібним з традиційним голландським (широке використання фронтонів). Стіни побілені, дахи солом'яні, дерев'яні вікна з зовнішніми дерев'яними віконницями. Стиль відбивав зростаюче процвітання та репутацію власників будівель.	– музей Руперта (колекція скульптур та полотен); – історичний музей; – ферма Ле Бонер, на якій розводять крокодилів; – гольф-центри; – старовинна вулиця Dorp Street; – музей ляльок; – церква Dutch Reform Church; – Стелленбош відомий своїми численними дубами, звідси і прізвисько «Ейкестад» (місто дубів).	

Таблиця 5.3. Приклади вітчизняних етнографічних музеїв під відкритим небом
(графічне опрацювання автора)

Приклади вітчизняних етнографічних музеїв під відкритим небом					
Назва етнографічного музею/етнопарку /етносела	Особливості природного оточення	Архітектурні особливості	Функціонування	Фото	
1	Етнографічний парк-музей «Українське село». Розташований в селі Бузова Києво-Святошинського району.	Паркова територія, озеро.	6 автентичних хат XIX століття – 6 регіонів України: Полісся, Поділля, Південь України, Слободжанщина, Карпати, Середня Наддніпрянина. Дахи: очеретяні, солом'яні, дерев'яні, керамічна (унікальна – з Слободжанщини).	– курси з народознавства; – майстер-класи з давніх ремесел, виставки рукодільниць; – 2 сучасних готелі + 1 етноотель (з 5 укр. хат); – природний куточок: озеро + мінізоопарк; – дитячі ігрові майданчики; – мангальні комплекси; – церква.	
2	Етнографічний музей під відкритим небом «Бессарабське село Фрумушика-Нова», Тарутинський р-н Одеської обл., Україна. Назва - молдавська, в перекладі означає «Нова Гарненька». Етносело засноване в 2008 р.	Заповідна Тарутинська степ регіонального значення.	Центр зеленого туризму, створений на місці колишнього військового полігону (площею понад 24 тис. га) Александром Паларієвим. Національні подвір'я XIX – XX століття Бессарабії (молдавське, українське, російське, болгарське, німецьке, гагаузьке, єврейське). Етнографічний комплекс-село «Фрумушика-Нова» займає 15 га (1 вулиця).	– меморіальний комплекс «Пагорб пам'яті»; – найбільший гранітний пам'ятник України; – найбільший в Україні парк кам'яних скульптур; – найбільший в Європі вівчарський комплекс (8000 голів овець каракульської породи); – кам'яні ідоли часів язичницької України; – конференц-зал на 200 місць; – басейн; – мінізоопарк, фазанарій – 1000 фазанів і куріпок.	

Таблиця 5.4. Етнографічний музей «Фрумушика-Нова» (Одеська обл., Буджак)
(графічне опрацювання автора)

Таблиця 5.5. Особливості різноманіття природного оточення традиційної житлової архітектури. Класифікація етнічних об'єктів (графічне опрацювання автора)

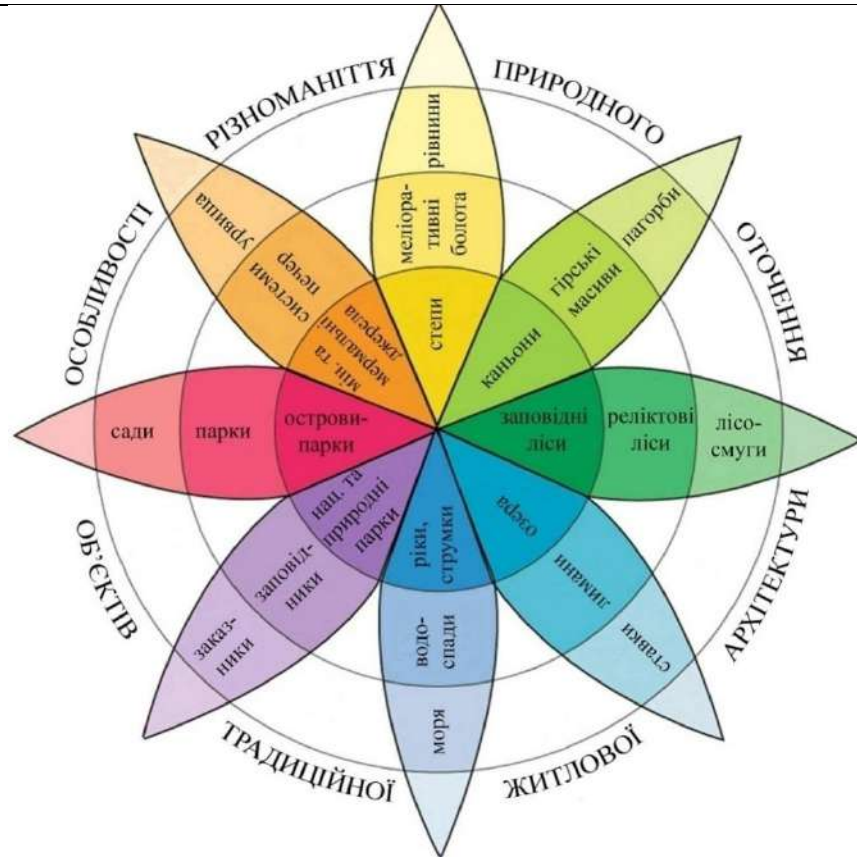

Рис. 1. Особливості різноманіття природного оточення традиційної житлової архітектури

Рис. 2. Класифікація етнічних об'єктів (за статусом, територіальними особливостями, поширенням)

Таблиця 5.6. Етнічні об'єкти та їх архітектурно-художній декор
(графічне опрацювання автора)

Етнічні об'єкти Світова практика функціонування		тематичні фестивалі (квітів, живопису, фольклору, танцю тощо)
		театралізовані вистави
I. Ремісництво та народні промисли		III. Пізнавально-інтелектуальна діяльність
майстерні з виготовлення музичних інструментів		пізнавальні виставки
лісопилки та слюсарні майстерні		курси з народознавства
кожевні, ткацькі, ювелірні майстерні		екскурсії
миловарні, сироварні та пекарні		міжнародні ярмарки
виготовлення взуття		майстер-класи з народних промислів
розпис порцеляни, пасхальних яєць		дослідницька, реставраційна, просвітницька робота
кузніці та гончарні		IV. Спортивно-туристична діяльність
II. Культурно-творча діяльність		
фестивалі національних свят		прокат весельних човнів
		трасування велосипедних та гірсько-лижних маршрутів

Рис. 1. Етнічні об'єкти. Практика функціонування

Класифікація архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків				
За характером розміщення	За характером мотивів			
1 Точковий	1 Геометричний			
2 Рядковий	2 Рослинний	За технічними прийомами обробки поверхні		
3 Кутовий	3 Зооморфний	1 Кування	За характером нанесення на поверхню	
4 Сітчастий	4 Орнітоморфний	2 Розпис	1 Графічний	За кольором
5 Периметральний	5 Астральний	3 Різьблення	2 Живописний	1 Монохромний
6 Площинний	6 Геральдичний	4 Викарбовування	3 Рельєфний	2 Біхромний
7 Комбінований	7 Епіграфічний	5 Ліпнина	4 Скульптурний	3 Поліхромний

Рис. 2. Класифікація архітектурно-художнього декору традиційних житлових будинків

Таблиця 5.7. Приклади оформлення дерев'яних фронтонів в народній житловій архітектурі

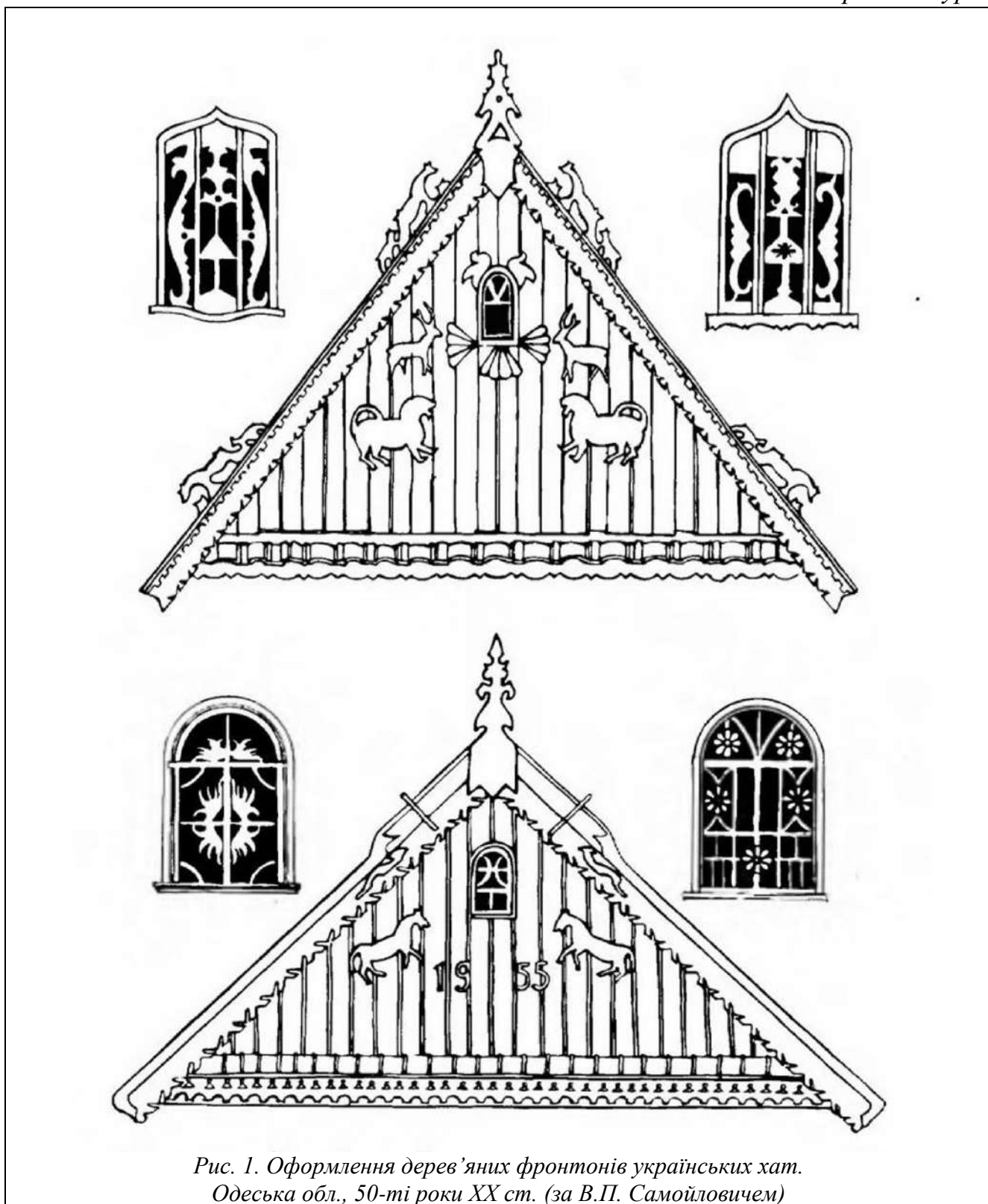

Рис. 1. Оформлення дерев'яних фронтонів українських хат.
Одеська обл., 50-ті роки XX ст. (за В.П. Самойловичем)

Таблиця 5.7 (продовження 1). Приклади оформлення дерев'яних фронтонів в народній житловій архітектурі

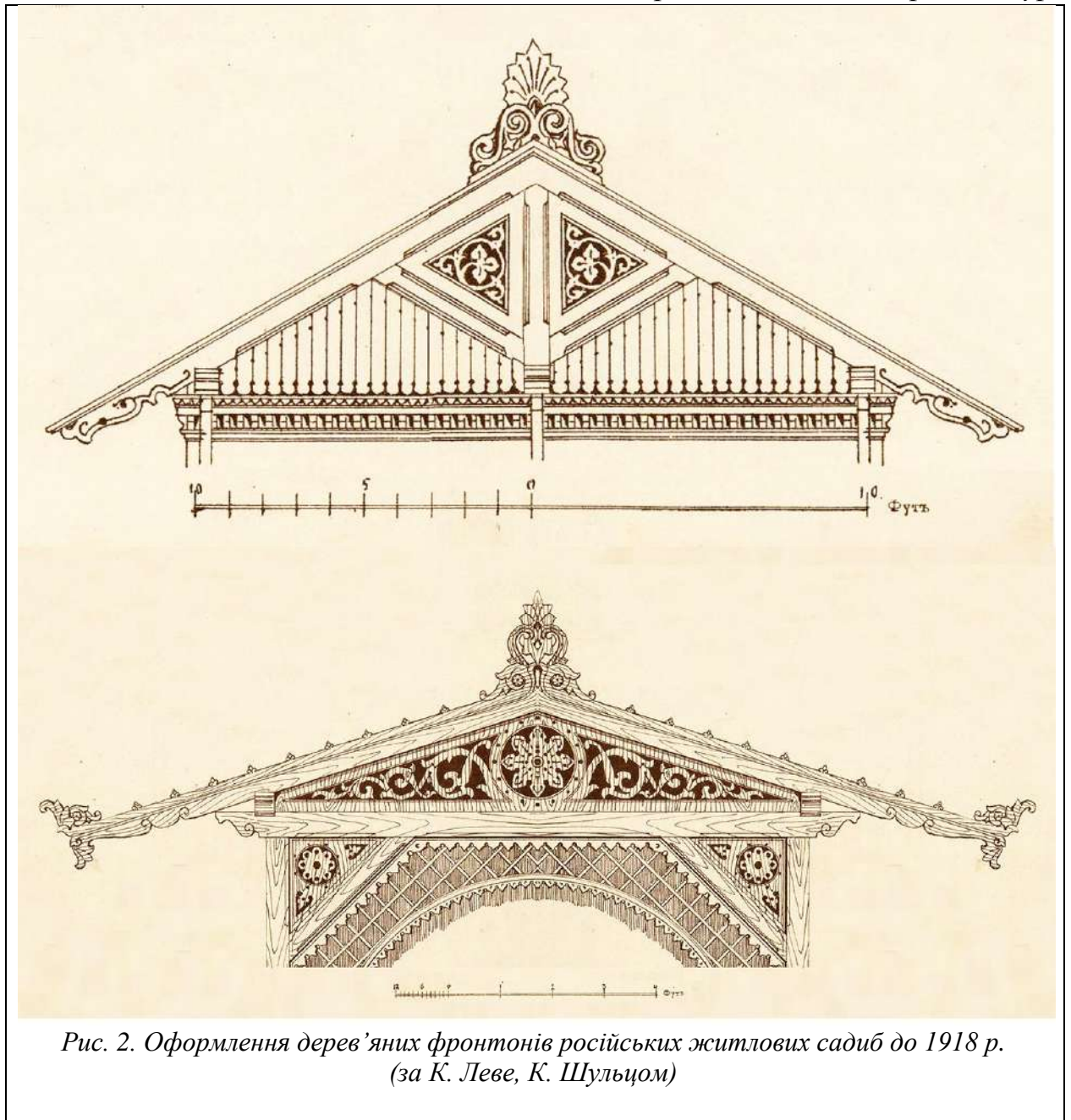

Рис. 2. Оформлення дерев'яних фронтонів російських житлових садиб до 1918 р.
(за К. Лева, К. Шульцом)

Таблиця 5.7 (продовження 2). Приклади оформлення дерев'яних фронтонів в народній житловій архітектурі

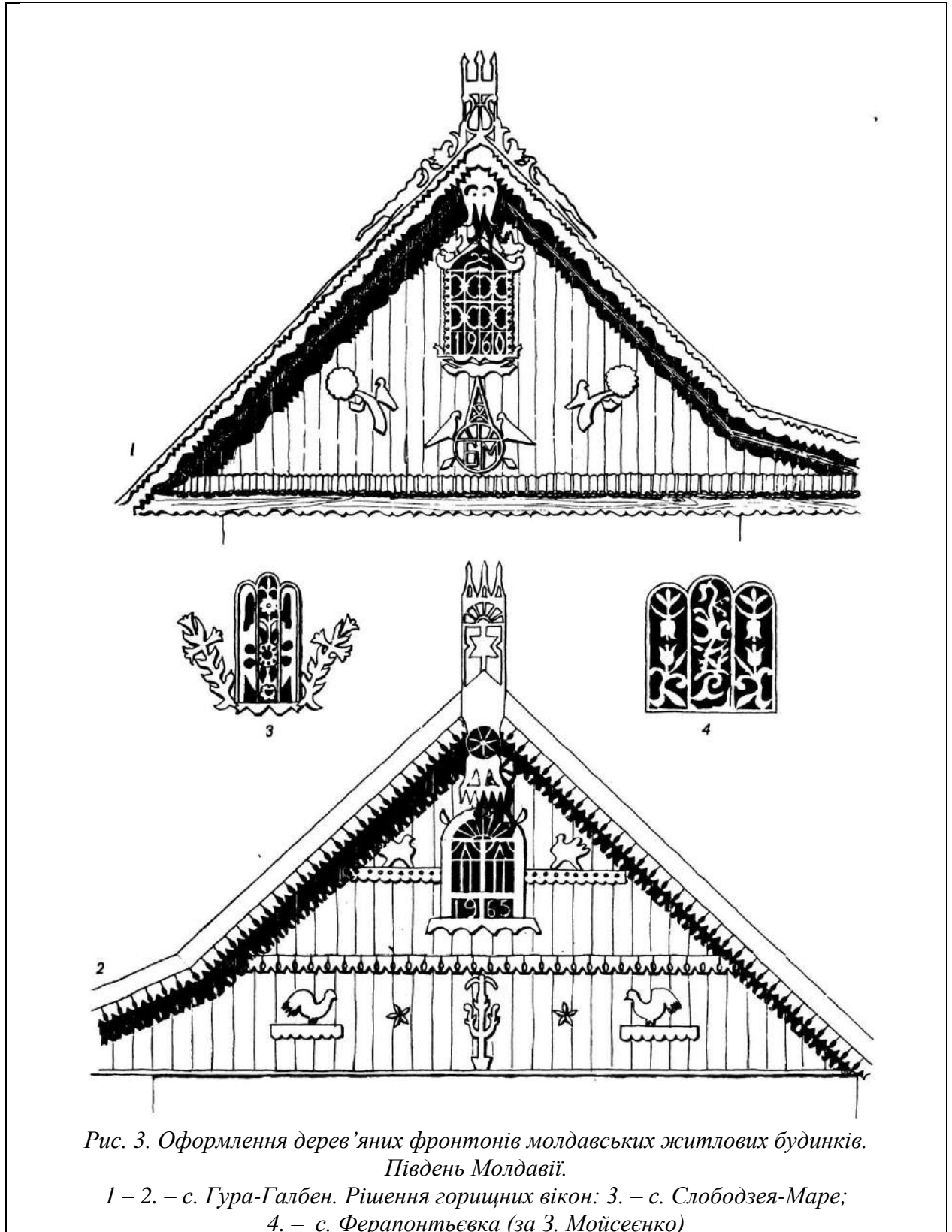

Рис. 3. Оформлення дерев'яних фронтонів молдавських житлових будинків. Південь Молдавії.

1 – 2. – с. Гура-Галбен. Рішення горіщних вікон: 3. – с. Слободзея-Маре;
4. – с. Ферापонтъєвка (за З. Мойсеєнко)

Таблиця 5.7 (продовження 3). Приклади оформлення дерев'яних фронтонів в народній житловій архітектурі

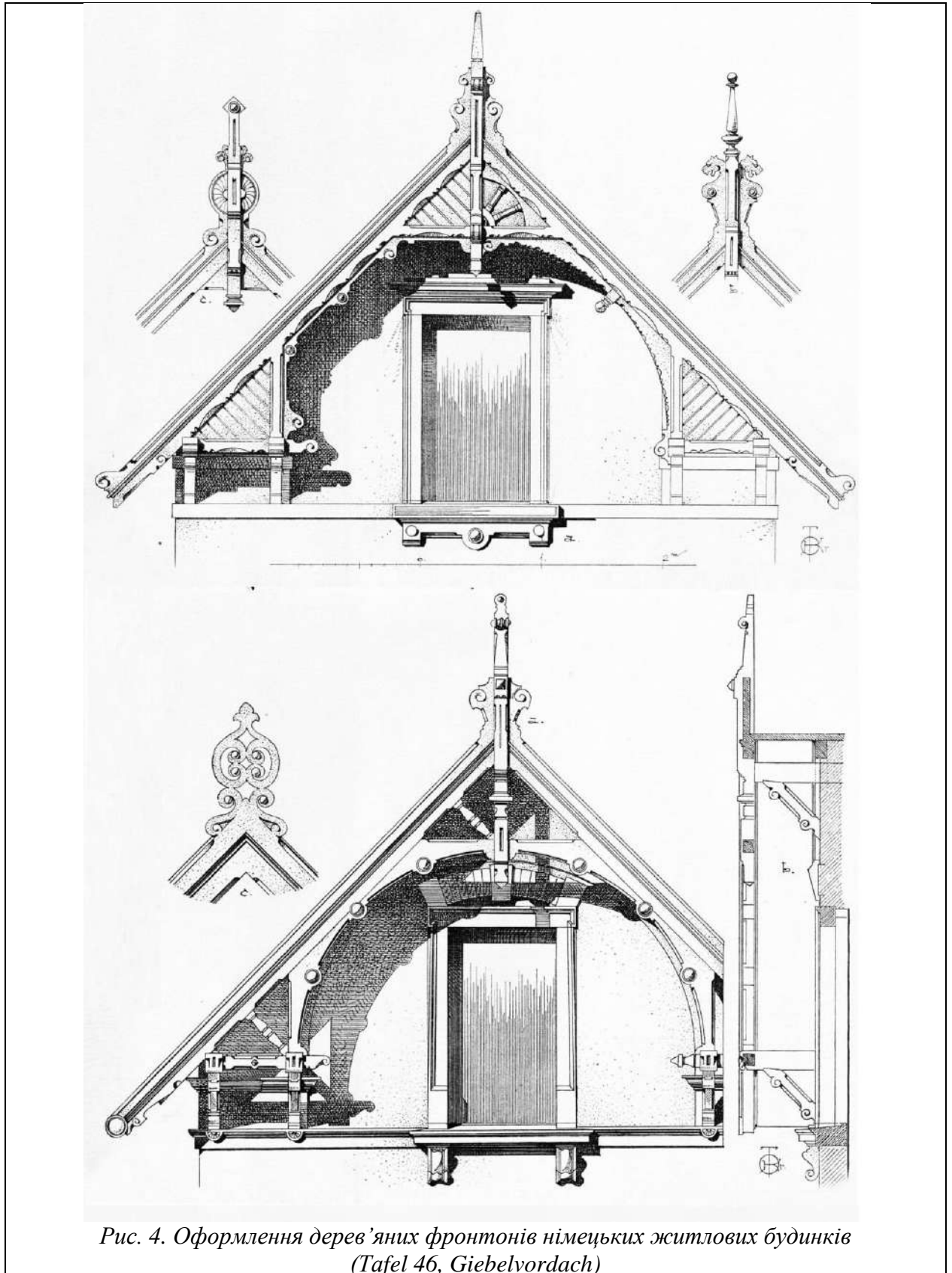

Рис. 4. Оформлення дерев'яних фронтонів німецьких житлових будинків (Tafel 46, Giebelvordach)

Таблиця 5.8. Вітчизняні та зарубіжні приклади реставрації традиційних житлових будинків (складено автором)

Вітчизняні та зарубіжні приклади реставрації традиційних житлових будинків	
	<p>«Українське село». Село Бузова Києво-Святошинського району Київської обл., Україна</p>
	<p>Залип'я (Zalipie) – село-музей під відкритим небом на південному сході Польщі.</p>
	<p>Етнографічний музей під відкритим небом «Бессарабське село Фрумушика-Нова», Таругинський р-н Одеської обл., Україна</p>
<p>Джерело: https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2019/08/9/7223127/</p>	

Таблиця 5.8 (продовження 1). Вітчизняні та зарубіжні приклади реставрації традиційних житлових будинків (складено автором)

	<p>Ліпний дім, Міклошвар, Трансільванія. 1830 р. Фото: Пол Уайт. Stucco House, Miklosvar, Transylvania. Photo: Paul White.</p>
 	<p>Фекед. Венгрія. Дата будівництва будинку: І третина ХХ ст.</p>
	<p>Ущелина Равенна. Холентан поблизу Фрайбурга-ім-Брайсгау, Шварцвальд, Баден-Вюртемберг, Німеччина. Ravennaschlucht. Höllental near Freiburg im Breisgau, Black Forest, Baden-Württemberg, Germany.</p>
<p>Джерело: http://generationtravel.co.uk/tours/</p>	

Джерело: <https://guest.transylvaniancastle.com/rooms/>

Джерело: <https://husale.onlinestores2021.com/content?c=fekedi%20keskeny%20ajtó&id=5>

Джерело: <http://generationtravel.co.uk/tours/>

Таблиця 5.8 (продовження 2). Вітчизняні та зарубіжні приклади реставрації традиційних житлових будинків (складено автором)

	<p>Будинки в Садова, Келераш, Молдова.</p>
	
<p>Джерело: https://www.moldovenii.md/resources/files/photo/d/4/d4a6759bb589138a319ed77ee4752b1f_502_800.jpg</p>	
	<p>Село Заансе Сханс, Нідерланди.</p>
<p>Джерело: https://www.pac.ru/guide/netherlands/zaanse-schans/</p>	
	<p>Дерев'яне мереживо м. Чернігова, Україна.</p>
<p>Джерело: https://demer.cn.ua/img/home/full/bbcb5d37aca04b0e2c54b0141d739c17.jpg</p>	

Таблиця 5.8 (продовження 3). Вітчизняні та зарубіжні приклади реставрації традиційних житлових будинків (складено автором)

	<p>Парк Еверленд. Південна Корея.</p>
	<p>Село Голашовіце, Південночеський край, пам'ятка ЮНЕСКО. Фото Альбертіна Слотбума. Holarovice, Jihočeský kraj, Památka UNESCO. Photo by Albertine Slotboom.</p>
	<p>Будинок коваля Кирилова. Село Кунара Свердловської обл., Росія.</p>

Джерело: <https://bitomo.ru/korea/tours/Волшебныйпаркэверленд>

Джерело: <https://www.jiznicechy.cz/en/destinations/921-holasovice-selske-baroko>

Джерело: <https://koos.hu/2015/08/08/made-old-russia-ural-mansion/2-15/>